

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**ANADOLU VE İSTANBUL'DA
RİFÂİYYE'NİN SAYYÂDİYYE KOLU**

Doktora Tezi

ALİYE UZUNLAR

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**ANADOLU VE İSTANBUL'DA
RİFÂİYYE'NİN SAYYÂDİYYE KOLU**

Doktora Tezi

ALİYE UZUNLAR

Danışman: PROF.DR. SÂFİ ARPAGUŞ

İstanbul, 2020

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

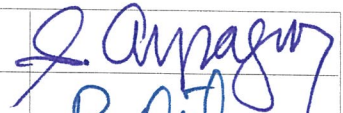
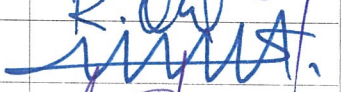

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi Aliye Uzunlar'nın ANADOLU VE İSTANBUL'DA RİFÂİYYE'NİN SAYYÂDİYYE KOLU adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 23.01.2020 tarih ve 2020-3/21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 27.02.2020

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Prof. Dr. SAFİ ARPAGUŞ	
2.	Jüri Üyesi Prof. Dr. REŞAT ÖNGÖREN	
3.	Jüri Üyesi Prof. Dr. SÜLEYMAN DERİN	
4.	Jüri Üyesi Prof. Dr. NECDET TOSUN	
5.	Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi DERYA BAŞ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Aliye Uzunlar
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: Tasavvuf
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Safi Arpaguş
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora- Şubat 2020
Anahtar Kelimeler	: Sayyâdiyye, Ahmed es-Sayyâd, Rifâiyye, Anadolu, tasavvuf

ÖZET

ANADOLU VE İSTANBUL'DA RİFÂİYYE'NİN SAYYÂDİYYE KOLU

Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunu konu edinen bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. “Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Hayatı” başlığını taşıyan birinci bölümde inşa edilen biyografi, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın Rifâiyye'nin yayılmasında etkili bir şahsiyet olduğunu ve Sayyâdiyye'nin geniş coğrafyalarda yaygınlık kazanma sürecinin onun hayatta olduğu dönemde başladığını ortaya koymuştur.

“Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Tasavvufî Şahsiyeti ve Sayyâdiyye Kolu” başlıklı ikinci bölümde, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'dan günümüze ulaşan mensur ve manzum metinler ayrıntılı bir şekilde tedkik ve tahlil edilmiş; tarikat silsilesi, halifeleri ve müntesipleri hakkında bilgi verilmiştir.

“Anadolu ve İstanbul'da Sayyâdiyye” ismini taşıyan üçüncü bölümde, Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya intikalinin izleri sürülmeye çalışılmış ve XIV. asırda bu coğrafyaya yerleşen ilk Sayyâdî'nin Irak'tan gelip Amasya'ya yerleşen Necmeddîn Yahyâ olduğu tespit edilmiştir. XIV. asırdan sonraki dört asır boyunca, Rifâi-Sayyâdiyye'nin Anadolu'da kimler tarafından temsil edildiği konusunda ise bir kayda ulaşılamamıştır. Sayyâdiyye'nin bu coğrafyada yeniden yaygınlık kazanmasının, XIX. asırda Anadolu'da Seyyid Abdullah el-Hâşimî ve İstanbul'da Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından temsil edilen silsileler vasıtasıyla gerçekleştiği tespit edilmiştir.

“Rifâi-Sayyâdiyye’de Usûl ve Erkân” başlığını taşıyan son bölümde, önce Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın tarikat usûlü hakkında yazdıkları nakledilmiş, daha sonra Rifâi fütüvvetnâmelerine dayanılarak XIX. asırda Anadolu ve İstanbul’da tatbik edilen erkân, Rifâiyye’ye has kisveler, Rifâi meydanının tefrişatı ve Rifâi âyini hakkında bilgiler verilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Aliye Uzunlar
Field	: Basic Islamic Sciences
Programme	: Sufism
Supervisor	: Professor Dr. Safi Arpaguş
Degree Awarded and Date	: PhD - February 2020
Keywords	: Sayyâdiyya, Ahmad al-Sayyâd, Rifâiyya, sufism

ABSTRACT

THE SAYYÂDIYYA BRANCH OF THE RIFÂIYYA ORDER IN ANATOLIA AND ISTANBUL

The dissertation deals with one of the branches of the Rifâiyya order, namely Sayyâdiyya, and consists of four chapters. The first chapter named as “The life of Sayyid Izzaddîn Ahmad al-Sayyâd”, surveys the life of the master of the branch, Ahmad as-Sayyâd. By doing so, it shows his notable role in the expansion of the Rifâiyya order and displays that the expansion process of the Sayyâdiyya branch in a larger geography had already started at the time of his life.

The second chapter named as “The mystical aspects of Sayyid Izzaddîn Ahmad al-Sayyâd and the Sayyâdiyya Branch”, investigates and analyses the existing works written in verse and prose that attributed to Sayyid Ahmad al-Sayyâd and than provides information about his order lineage, successors and dervishes.

The third chapter named as “Sayyâdiyya in Anatolia and Istanbul”, attempts to trace the transition of the Sayyâdiyya to Anatolia and ascertains that the first Sayyâdî in Anatolia was Najmaddîn Yahyâ who came from Iraq and settled in Amasya in the fourteenth century. After him, however, no information has been reached about the Rifâi-Sayyâdîs in Anatolia until the nineteenth century. It has been established that during the nineteenth century, Sayyâdiyya was represented in Anatolia by Sayyid Abdullah al-Hâshimî and in Istanbul by Ebu'l-Hudâ Efendi.

The fourth and the last chapter named as “The methods and rituals in Rifâi-Sayyâdiyya”, first displays the writings of Sayyid Ahmad al-Sayyâd about the rituals and methods of the order. Then, based on *Rifâi futuwwatnâmes*, it concentrates on the methods and practices of the Rifâiyya order in Anatolia and Istanbul during the nineteenth century; garments peculiar to the Rifâiyya order; the furnishing of the “maidan” where the ceremony takes place in Rifâi dervish lodges; and the ceremony of the Rifâiyya order.

ÖNSÖZ

Bir tarikatı kendine has anlam dünyası ile kavrayabilmek, o tarikatı temsil eden meşâyihin eser ve fikir haritalarının çıkarılmasıyla mümkün olabilir. Bu noktada öncelikli olarak yapılması gereken, onlardan bize ulaşan metinler olup olmadığını tespit etmek; bunun olmadığı durumlarda, onlar hakkında yazılanları değerlendirmektir.

Rifâî tarikatını temsil eden ve önde gelen meşâyihinden biri de Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'dır (v. 670/1271-72). Tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin (v. 578/1182) torunu olarak dünyaya gelmiş, ondan hırka giymiştir. Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'dan devam eden silsile, ona nispetle "Sayyâdiyye" ismiyle anılmış ve Rifâiyye'nin en yaygın kollarından biri olarak Anadolu'ya ve İstanbul'a da ulaşmıştır.

Bu çalışma, Ahmed es-Sayyâd'ın hayatını ve eserlerini, Sayyâdiyye'nin bir kol olarak teşekkülünü, Anadolu ve İstanbul'da yayılmasını, bu coğrafyada temayüz eden şahsiyetlerini ve onların tarikatla ilgili tatbikatlarını konu edinmektedir. Bu özelliği ile hem tarihî hem de tasvîrî bir hüviyete sahip olan çalışmayı, Rifâî-Sayyâdiyye'nin kendine has anlam dünyasını kavramanın bir "ön haritası" olarak nitelendirmek mümkündür.

Konuyla ilgili mevcut materyalin gün yüzüne çıkması istendiğinden, çalışmanın "Giriş" kısmında kaynak değerlendirmesine uzun bir yer ayrılmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümü, daha önce bu alanda yapılmış bir araştırma olmadığından Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı, tasavvufî şahsiyeti ve Sayyâdiyye kolunun teşekkülüne ayrılmıştır. Birinci bölümde, Ahmed es-Sayyâd'ın biyografisi, Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında verilen bilgilerden hareketle kronolojik olarak inşa edilmiştir. İkinci bölümde, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın tarikat silsilesi ve ona atfedilen kerametler nakledilmiş; tasavvufî şahsiyetini tüm cepheleriyle ortaya koyabilmek için, ona nispet edilen kitaplar tahlil edilerek, şiirleri Türkçe'ye çevrilmiştir. Tarikatta kol sahibi olması ve "pîr-i sâni" sıfatıyla anılmasının sebeplerinin neler

olabileceği üzerinde durulmuş; halifeleri ve müntesipleri olan ilk Sayyâdîler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya intikalinin izleri sürülmeye çalışılmış ve XIV. asırda bu coğrafyaya yerleşen ilk Sayyâdî'nin kim olduğu konusunda tespitlerde bulunulmuştur. Anadolu'ya intikali ile birlikte, Rifâî-Sayyâdîler için yeni bir hüviyet değişikliğinin söz konusu olup olmadığı meselesi ele alınarak, müntesiplerinin diğer tarikat zümreleriyle münasebetleri değerlendirilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında ise, Sayyâdiyye'nin XIV. asırdan tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar olan Anadolu'daki tarihi; altı asırlık bu dönem içerisinde, Anadolu ve İstanbul'da Sayyâdî silsilesine mensup oldukları tespit edilebilen zevât hakkındaki bilgiler nakledilmiştir.

Rifâî-Sayyâdiyye'de usûl ve erkân konusuna ayrılan dördüncü bölümde, Ahmed es-Sayyâd'a atfedilen eserlerdeki ilgili pasajlar tercüme ve tahlil edilmiş; tarikatta bir içtihadı olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bu metinlerde anlatılan usûl ve erkânın sonraki asırlarda ne şekilde devam ettirildiğini ortaya koymak üzere, Anadolu ve İstanbul'da tatbik edilen Rifâî erkânının yazılı kaynakları olan fütüvvetnâmelerdeki bilgiler nakledilmiştir. Söz konusu nüshalarda verilen bilgiler, Rifâiyye kolları arasındaki farkın ne olduğunun tespit edilmesini de sağlamıştır.

Bu çalışmanın elinizdeki hâli almasında çok sayıda ilmî ve fikrî şahsiyetin katkıları olduğunu ifade etmeliyim. Her birine minnet borçluyum. Çalışmama rehberlik eden kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Sâfi Arpağuş'a, eleştiri ve yorumlarıyla önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Reşat Öngören, Prof. Dr. Necdet Tosun ve Dr. Öğretim Üyesi Nedim Tan'a müteşekkirim. Arşivinde bulunan tüm kaynaklardan istifade etmeme müsaade eden Kahraman Özkök Beyefendi'ye, Ürdün'de büyük bir nezaketle beni ağırlayan ve şahsî kütüphanelerindeki evrak ve kitaplar üzerinde çalışmama imkân sağlayan Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin torununun kızı Seyyide Câhide binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî'ye, bazı kaynaklara ve kişilere ulaşmamda yardımını esirgemeyen Abdürrezzak Kakat Beyefendi'ye medyûn-i şükranım. Arapça şiirleri okumada desteğini gördüğüm Prof. Dr. İsmail Durmuş'a, kıymetli vaktini ayırarak arşiv belgelerini okumamda yardımcı olan Mustafa Küçük Beyefendi'ye şükranlarımı arz

ederim. Çalışma boyunca desteklerini gördüğüm vefâkâr dostlar Arzu Meral ve Tuğba Yıldırım'a, gösterdikleri sabır ve duaları için aileme müteşekkirim.

Aliye Uzunlar

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiv
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xv

GİRİŞ

0.1 Tezin Kaynakları Hakkında Değerlendirme	2
0.1.1 Rifâiyye İle Alâkalı İlk Neşirler	3
0.1.2 Tezin Kaynakları	8
0.1.2.1 Ahmed es-Sayyâd'ın Hayatı ve Sayyâdî Silsilesi Hakkındaki Kaynaklar.....	8
0.1.2.2 Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya İntikali Hakkındaki Kaynaklar	12
0.1.2.3 Anadolu ve İstanbul'da İcra Edilen Erkân Hakkındaki Kaynaklar ...	13

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD İZZEDDİN AHMED ES-SAYYÂD'IN HAYATI (1179-1272)

1.1 Tarihî Arka Plan: 1179-1272 Tarihleri Arasında Ortadoğu ve Mısır	23
1.2 Hayatı	26
1.2.1 Velâdeti	27
1.2.2 Nesebi ve Ailesi	31
1.2.3 Şemâili	34
1.2.4 Tahsil Hayatı	36
1.2.5 İzdivaçları ve Evlâtları	36
1.2.6 Ümmü Abîde'deki Yılları	37
1.2.7 Seyahatleri	38

1.2.7.1 Hicaz	40
1.2.7.2 Yemen	41
1.2.7.3 Mısır	42
1.2.7.4 Şam Bölgesi	43
1.2.7.5 Metkîn	44
1.2.8. Vefatı	46
1.2.9 Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Türbesi: Metkîn	47

İKİNCİ BÖLÜM
SEYYİD İZZEDDİN AHMED ES-SAYYÂD'IN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ VE
SAYYÂDİYYE KOLU

2.1 Şahsiyeti	51
2.2 Tarikat Silsilesi	52
2.3 Kerametleri	56
2.3.1 Berzahtaki Tasarrufu	58
2.3.2 Tayy-i Mekân	59
2.3.3 Hastalara Şifa Vermesi	59
2.3.4 Duasıyla Bereketlendirmesi	60
2.3.5 “Sayyâd (avcı)” Lakabı İle İlgili Kerameti	61
2.3.6 Hayvanâtın Hürmeti	61
2.3.7 Belaları Def Etmesi	62
2.3.8 Ölüyü Diriltmesi	62
2.3.9 Bir Sene Boyunca Secdede Kalması	21
2.3.10 Muarızlarını Cezalandırması	62
2.3.11 Vefatından Sonraki Tasarrufları	63
2.4 Eserleri	64
2.4.1 <i>el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye</i>	66
2.4.1.1 Kitabın Günümüze İntikali	67
2.4.1.2 Kitabın İsimleri	68

2.4.1.3 Telif Tarihi	69
2.4.1.4 Kitabın Kompozisyonu	70
2.4.1.5 Kitabın Mukaddimesi	71
2.4.1.6 Kitabın Muhtevası	71
2.4.2 <i>eṭ-Ṭarîḳu 'l-ḳavîm ve 's-sirâti 'l-müstakîm fi 's-sülûki ve 't-terbiyeti</i>	81
2.4.2.1 Kitabın Kompozisyonu	82
2.4.2.2 Kitabın Kaleme Alınış Sebebi ve İsmi	83
2.4.2.3 Kitabın Muhtevası	83
2.4.2.4 <i>Ṭarîḳu 'l-ḳavîm</i> 'in Kaynakları	87
2.4.3 Ahmed es-Sayyâd'a Nispet Edilen Kitaplar Hakkında Değerlendirme ...	88
2.5 Şiirleri	94
2.5.1 Nesebi Hakkındaki Şiirleri	95
2.5.2 Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Kerametini Övdüğü Şiiri	97
2.5.3 Uyarı ve Nasihatleri	103
2.5.4 Kendisini Takdim Ettiği Şiirleri	109
2.5.5 Şiirler Hakkında Değerlendirme	117
2.6 Ahmed es-Sayyâd ve Sayyâdiyye Kolu	121
2.6.1 Ahmed es-Sayyâd'ın Halifeleri ve Müntesipleri: İlk Sayyâdîler	122
2.6.1.1 Irak: Ümmü Abîde	123
2.6.1.2 Hicaz	123
2.6.1.3 Yemen	124
2.6.1.4 Mısır	128
2.6.1.5 Şam Bölgesi ve Metkîn	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU VE İSTANBUL'DA SAYYÂDİYYE

3.1 Ahmed es-Sayyâd'dan Sonra Sayyâdiyye	132
3.2 Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya İntikali	133
3.2.1 Anadolu'daki İlk Sayyâdî: Necmeddîn Yahyâ	133

3.2.2 “Sahibu’l-Hâl Ahmed-i Kebîr er-Rifâî” ve “Ahmed-i Kûçek” Aynı Kişi mi?	136
3.2.3 Anadolu’da Rifâî-Sayyâdîler: Yeni bir hüviyet teşekkülü mü?	145
3.2.2.1 Diğer Tarikat Mensupları İle İlişkiler	159
3.3 XIX. ve XX. Asırlarda Anadolu ve İstanbul’da Sayyâdiyye	165
3.3.1 Anadolu’da Sayyâdîler	166
3.3.2 İstanbul’da Sayyâdîler	169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİFÂÎ- SAYYÂDİYYE’DE USÛL VE ERKÂN

4.1 <i>Vazâif</i> ’te Anlatılan Usûl ve Erkân	177
4.1.1 Şeyhte Olması Gereken Özellikler	177
4.1.2 Müridde Olması Gereken Özellikler	177
4.1.3 Dervişliğe Kabul Usûlü (Bey‘at)	178
4.1.4 Müridin Riayet Edeceği Âdap	178
4.1.5 Seyrüsülûk Usûlleri	179
4.1.5.1 Zikir Telkini	181
4.1.6 Riyâzetler	183
4.1.7 Halvetler	185
4.1.8 Hilâfet	187
4.1.9 Tâc ve Kisve	187
4.1.10 Rifâî Âyini	188
4.1.11 Alem ve Sancak	188
4.2 XIX. Asırda Anadolu ve İstanbul’da İcra Edilen Usûl ve Erkân	191
4.2.1 Fütüvvet	193
4.2.1.1 Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin Fütüvvet Nispeti	199
4.2.2 Muhib	201
4.2.3 Şerbet	201
4.2.4 Bey‘at	202
4.2.5 Sancakdâr Tayini	207
4.2.6 Çavuş Tayini	208

4.2.7 Nakip	209
4.2.8 Nakībū'n-nükabâ	210
4.2.9 Halife	211
4.2.10 Teslik Usûlü	213
4.2.10.1 Esmâ	213
4.2.10.2 Halvet	214
4.2.11 Burhan	216
4.2.11.1 Fırına Girmek	217
4.2.11.2 Zehir İçmek	217
4.2.11.3 Zarb Vurmak	218
4.2.11.4 Kılıç Vurmak	218
4.2.11.5 Tas Giymek	218
4.2.11.6 Gül Yalamak	219
4.2.12 Hastalara Şifa Verme	219
4.2.12.1 Devsiye	219
4.2.12.2 Nefes Etmek	220
4.3 Rifâiyye'de Kisveler ve Diğer Cihazlar	220
4.3.1 Tâc	220
4.3.2 Hırka	221
4.3.3 Kemer	221
4.3.4 Şed	222
4.3.5 Ridâ	222
4.3.6 Diğer Cihazlar	222
4.4 Rifâi Meydanının Tefrişatı	222
4.5 Rifâi Âyini	224
SONUÇ	227
KAYNAKÇA	230
EKLER	242
<i>Ek 1</i> : Ahmed er-Rifâi'nin İzdivaçları ve Evlâtları	243
<i>Ek 2</i> : Rifâi-Sayyâdî Nesebi	244

<i>Ek 3</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Basra	247
<i>Ek 4</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Mısır	248
<i>Ek 5</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkin	249
<i>Ek 6</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkin (ii)	254
<i>Ek 7</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkin (iii)	255
<i>Ek 8</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkin (iv)	256
<i>Ek 9</i>	: Ümmü Abîde Revâkı Meşâyihî (578-814/1182-1412)	257
<i>Ek 10</i>	: Metkîn Dergâhı Meşâyihî (643-1080/1245-1670)	259
<i>Ek 11</i>	: Ahmed es-Sayyâd'ın Kardeşleri	260
<i>Ek 12</i>	: Berat	263
<i>Ek 13</i>	: Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen <i>et-Tarîku'l-kavîm</i> 'den bazı varaklar	265

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DBİA	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EI ₂	: Encyclopaedia of Islam (Second Edition)
EI ₃	: Encyclopaedia of Islam (Third Edition)
<i>en-Nefha</i>	: <i>er-Reşehâtü'l-ḥaseniyye 'ale'n-nefhati'l-miskiyye</i> (İstanbul, 1301)
haz.	: Hazırlayan
krş.	: Karşılaştırınız
ktp.	: Kütüphanesi
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarih yok, tarihsiz
thk.	: Tahkik eden
tsh.	: Tashih eden
v.	: Vefat tarihi
<i>Vazâif</i>	: <i>el-Ma'ârifü'l-Muḥammediyye fi'l-vazâifi'l-Aḥmediyye</i> (Mısır: Matbaa-i Muhammed Efendi Mustafa, 1305)
vd.	: Ve devamı
vr.	: Varak
y.y.	: Yayın yeri yok

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	: '
ب	: b
ت	: t
ث	: š
ج	: c
ح	: ħ
خ	: ħ
د	: d
ذ	: ž
ر	: r
ز	: z
س	: s
ش	: š
ص	: š
ض	: d
ط	: ʈ
ظ	: z
ع	: ‘
غ	: g
ف	: f
ق	: ḳ
ك	: k
ل	: l
م	: m
ن	: n
و	: v
ه	: h
ي	: y

GİRİŞ

XIII. asırdan XX. asra kadar uzanan yedi yüz yıllık dönem içerisinde, Rifâiyye'nin kolu olan Sayyâdiyye'nin Irak'tan Suriye'ye, oradan Anadolu ve İstanbul'a yayılma serencâmını; bu silsileye mensup meşâyihin tasavvufî şahsiyetlerini ve tarikatla ilgili tatbikatlarını konu edinen bir çalışma, hayli uzun ve çetrefilli bir mesele ile karşı karşıya olduğunu peşinen telkin eder. Bu noktada öncelikli olarak yapılması gereken, Rifâî silsilesi içerisinde, Sayyâdî koluna ait silsileyi tespit etmektir. Çünkü bir kolun ayırd edici özelliği olan ve aynı zamanda onu mensup olduğu tarikata bağlayan şey silsilesidir.

Sayyâdiyye kolunun kurucusu Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd (v. 670/1272), Rifâiyye tarikatının pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin (v. 578/1182) torunu olup, ondan hırka giymiştir. Dolayısıyla nesebinin yanı sıra tarikat silsilesi de doğrudan dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye dayanır. Bu sebeple hayatı ve tarikat silsilesine dair ilk bilgiler, Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye hakkında yazılan eserlerde yer alır.

Rifâiyye'de, her kesimden insana verilen icâzetin yanı sıra, aile içinde devam eden bir silsile de söz konusudur. Nitekim Seyyid Ahmed er-Rifâî'den sonra Ümmü Abîde Revâkî'nda posta oturanlar, neseben de Rifâî olan zâtlardır. Bundan dolayı Rifâî soy ve tarikatından gelen kişilerin biyografilerinin anlatıldığı müstakil kitaplar yazılmıştır. Söz konusu kitaplarda, Ahmed es-Sayyâd'dan sonra oğulları vasıtasıyla teselsül eden Sayyâdî silsilesini de takip etmek mümkündür. XIV. asırda Anadolu'ya ve daha sonra İstanbul'a intikal eden Sayyâdiyye de, aile içinde devam eden bu silsileye dayanmaktadır.

Tarikatla kurulan manevî hısımlığın fizikî senedini temin eden silsilenin tespiti kadar önemli bir husus da, silsileye mensup meşâyihin temsil ettikleri anlayıştır. Sayyâdiyye söz konusu olduğunda öncelikle değerlendirilmesi gereken, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Rifâiyye'nin *pîr-i sâni* sıfatıyla anılıyor olmasıdır. Bu durum, onun tarikatta ne tür yenilikler yaptığı; tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tanzim ettiği usûl ve erkânın Sayyâdiyye kolunda ne şekilde sürdürüldüğü sorularını da

beraberinde getirir.¹ Bu soruların cevabı niteliğindeki her türlü bilgi, bir başka sorunun, XII. asırda Basra’da teşekkül etmiş bir tarikatın XX. asra kadar uzanan tarihinde, bütün müttesiplerini aynı anlayış etrafında toplayan unsurları nelerdi sorusunun cevabını da ihtiva eder.

Yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan araştırma konuları, silsilenin belirlenmesi için bir tarih çalışmasını; Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd ve Sayyâdî silsilesinden gelen meşâyihin tasavvufî şahsiyetlerine dair bilgileri değerlendirmeyi; mevcut ise onlara ait eserlerin tespitini gerektirir. Bu durum, tarih, tabakât, menâkıpnâme, seyahatnâme, şehir tarihi ve arşiv evrakı gibi geniş bir literatür üzerinde çalışmayı lüzumlu kılmaktadır.

0.1 Tezin Kaynakları Hakkında Değerlendirme

Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd’ın biyografisi ile ilgili ilk bilgiler Rifâiyye hakkında yazılmış kitaplarda yer alır. Rifâiyye tarikatı hakkında kaynak ittihaz edilen eserleri genel olarak, Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye nispet edilen telifler ve Rifâî tarikatını anlatan kitaplar olarak gruplandırmak mümkündür. Bugün çoğu matbu nüshalar şeklinde kütüphanelerde mevcut olup, bir kısmı Türkçe’ye de tercüme edilmiş Rifâiyye külliyyâtının en eski yazma nüshalarını tespit konusunda bir çalışma maalesef yapılmamıştır.² Oysa söz konusu miras ile sağlıklı bir temas kurabilmek için bu eserlerin tespit edilip, tenkitli neşirlerinin yapılmasına ihtiyaç vardır. Dikkat çekilen bu husus, Rifâîlikle alâkalı eserlerin topyekün tahkikini gerektiren geniş bir mesele olup, bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bununla birlikte, araştırmaya kaynak teşkil eden eserlerin değerlendirilmesinde şöyle bir yol takip edilmiştir: Öncelikle varsa ulaşılabilen yazma nüshalardan istifade edilmiş, yazma nüshanın bulunmadığı durumlarda sırasıyla eserin ilk neşri ve tahkikli yayını esas alınmıştır. Kaynakların bu şekilde tasnifi, söz konusu teliflerin ilk neşirlerinin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığının ortaya

¹ Tarikatın kurucusunun *pîr*, tarikat içerisinde pîre bağlı kalınarak âdap ve erkân konularında yenilikler getirenin *pîr-i sâni* şeklinde isimlendirilmesi her ne kadar geç döneme ait istilahlarsa da, bu istilahların teşekkül sürecini tarikatların müesseseseleşmeye başladığı XII. asra kadar götürmek mümkündür. Sâfi Arpaguş, “Pir”, *DİA*, c. XXXIV, s. 272-273; Reşat Öngören, “Tarikat”, *DİA*, c. XL, s. 95-105.

² Bu konuyla ilgili kısa bir değerlendirmeye, Hayri Kaplan ve İsmail Şık’ın birlikte yazdıkları “Ahmed er-Rifâî’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri” isimli makalenin dipnotunda rastlanmaktadır. Bu değerlendirmede, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin biyografisinden bahseden eserlerin toplu bir listesi verilmiştir. Hayri Kaplan ve İsmail Şık, “Ahmed er-Rifâî’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c.VII, sayı: 16 (2006), s. 88, dipn.:1.

konulmasını da sağlamıştır. Tarikat müntesiplerinin bir faaliyeti olarak değerlendirilebilecek bu yayınların, XIX. asırda İstanbul'da ikamet eden bir Sayyâdî şeyhinin himayesinde yürütülmüş olması, bu çalışmanın muhtevası açısından önem arz etmektedir.

0.1.1 Rifâiyye İle Alâkalı İlk Neşirler

Rifâî-Sâyîyâdî kaynakları şeklinde isimlendirebilecek eserlerin ilk neşirleri 1864-1912 yılları arasına tekabül eder. Eserlerin yayımlanmasında doğrudan veya dolaylı etkisi olan isim ise, bir Sayyâdî şeyhi olan Muhammed Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî'dir (v. 1909). Osmanlı idaresindeki Suriye'nin, Halep ile Hama arasında bulunan Maarratünnu'mân beldesine bağlı Hânşeyhûn köyünde dünyaya gelen Ebu'l-Hüdâ Efendi, Ahmed es-Sayyâd'ın soyundan gelmektedir. Seyyid Ahmed es-Sayyâd Türbesi türbedarlığı, Cisru's-Şuğûr ve Halep nakîbüleşrâflığı görevlerinde bulunmuş; 1878 yılında, daha önce kısa süreli ikamet ettiği İstanbul'a, Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine temelli yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. İstanbul'da yaşadığı yıllarda Meclis-i Meşâyih reisliği, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görevlerine getirilen Ebu'l-Hüdâ Efendi, iki yüzü aşkın sayıda kitabın da müellifidir.³

Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Hidâyetü's-sâ'î fi sülûki tarîkati'l-gavsi'r-Rifâ'î* isimli ilk eseri, kendisinin Halep vilâyetine bağlı Cisrû's-Şuğûr beldesindeki nakîbü'l-eşrâflık vazifesi devam ederken, 1872-73 senesinde İstanbul'da yayımlanmıştır. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kerametlerinin, ona ait evrâd ve ezkârın; tarikat ile alâkalı usûllerin derlendiği bu eserde Ebu'l-Hüdâ Efendi, Rifâî meşâyihinin o zamanki durumunu menfî olarak tasvir eder. Zira, Irak ve Şam beldelerine⁴ yaptığı ziyaretlerde karşılaştığı şeyhlere, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kerametleri ve tarikat usûlleri hakkında sorular sormuş; lâkin muhataplarından cevap alamamıştır.⁵ Sonraki yıllarda tarikatla ilgili yayın faaliyetlerine

³ Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin hâl tercemesi için bkz.: Muhammed Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Târîhu'l-evhad li'l-gavsi'r-Rifâ'îyyi'l-emced*, Kahire: Matbaatü'l-Mahrûsa, t.y., s. 140-144. Hayatı hakkında ayrıca bkz.: Muharrem Varol, "II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyadî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004.

⁴ Bu çalışmaya kaynak teşkil eden eserlerdeki kullanımlardan hareketle "Şam bölgesi" veya "Şam beldesi" ifadeleriyle Lübnan'ın da dahil olduğu Suriye bölgesi (*Bilâdüşşâm*) kastedilmiş, günümüzde Suriye'nin başkenti olan "Şam"a karşılık ise "Dımaşk" ismi kullanılmıştır.

⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Hidâyetü's-sâ'î fi sülûki tarîkati'l-gavsi'r-Rifâ'î*, İstanbul: Ali Bey Matbaası, 1289, s. 39, 56.

ağırlık vermesi, şahit olduğu bu durum sebebiyle olmalıdır. Nitekim 1882 yılından itibaren bizzat kaleme aldığı veya neşrettirdiği eserlerde, Rifâîliğe ait tatbikatları düzenleme, bir esas üzere tanzim etme çabası görülür.

1864-1912 yılları arasında Rifâîlikle ilgili neşredilen eserler ve Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin bunlara tesiri hakkında fikir yürütebilmek için, Thomas Eich'in *Abū'l-Hudā as-Şayyādī: Eine Studie zur Instrumentalisierung sufischer Netzwerke und genealogischer Kontroversen im spätoomanischen Reich* isimli kitabında yer alan bir tablonun Rifâîlikle ilgili yayınlar kısmını incelemek meseleyi daha anlaşılır kılacaktır.⁶

1281-1330 (1864-1912) yılları arasında Rifâiyye ile alakalı yayınlar:

	1281-5	1286-90	1291-5	1296-1300	1301-5	1306-10	1311-15	1316-20	1321-5	1326-1330	Toplam
Ebu'l-Hüdâ	0	1	0	5	9	9	11	2	18	3	58
Rifâî Klasikle-ri	0	0	0	0	13	6	5	0	1	1	26
Toplam	0	1	0	5	22	15	16	2	19	4	84

Tabloda da görüldüğü üzere Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin yayınlara başlamasından önce Rifâîlikle ilgili kitap neşri söz konusu değildir. 1301 (1883-84) tarihinden itibaren yayınların sayısında görülen artış, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin II. Abdülhamid ile yakın münasebetler kurması ve yükselmesi ile paralellik arz etmektedir. Bu dönem, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin şehzadelerin şer'î ilimler tahsiline nezaret etmeye başladığı, Rumeli

⁶ Thomas Eich, *Abū'l-Hudā as-Şayyādī: Eine Studie zur Instrumentalisierung sufischer Netzwerke und genealogischer Kontroversen im spätoomanischen Reich*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2003, s. 70. Başlığı, "Ebu'l-Hüdâ es-Sayyādī: Osmanlının Son Döneminde Süfîler Arasındaki İlişkilerin [Siyâsî] Bir Araç Olarak Kullanılması ve Şecere Tartışmaları Hakkında Bir Araştırma" şeklinde tercüme edilebilecek eserde, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin hayatı siyâsî yönden değerlendirilmektedir.

Kazaskerliği pâyesini aldığı ve padişahın kendisinden bazı şer'î kitaplar yazmasını istediği dönemdir.⁷

1301 (1884) senesinden itibaren beş yıllık dönem içerisinde, önceliğin Rifâîlikle ilgili klasik eserlere verildiği anlaşılmaktadır. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin eserlerinin bir kısmı bu yıllarda neşredilmiş ve Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin tarikatla alâkalı kendi telifleri ise, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sözlerini, eserlerini yorumladığı kitaplar⁸ ve Rifâîliği anlatan kitaplar⁹ olarak tasnif edilebilir.

1316-1320 (1898-1902) tarihleri arasında, yayınlarda bir azalma görülmektedir. Bu dönem, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin Irak ve Şam bölgesinde türbe ve tekke inşa işleriyle meşgul olduğu yıllardır. Nitekim 1320 (1902) yılından, vefat ettiği 1317 (1909) senesine kadar, söz konusu sahada kitap telifleri yeniden yoğun bir şekilde devam edecek, vefatıyla birlikte azalacaktır.

Yukarıdaki tabloda, 1281-1330 (1864-1912) yılları arasında Rifâîyye ile alâkalı yirmi altı adet kitabın yayımlandığı görülmektedir. Bunlardan biri, Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında kaleme alınmış en eski eser olan Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî'î el-Kazvînî'nin (v. 623/1266) *Sevâdü'l-'ayneyn* isimli kitabıdır. 1301 (1884) tarihinde Bulak Matbaası'nda yayımlanan kitapta musahhah Muhammed el-Hüseynî, eserin Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin himayesinde tab' olunduğunu yazar.¹⁰ Kitaptaki bu kayıt, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin Rifâîyye ile ilgili yayın faaliyetlerini desteklediğinin bir delilidir. Bu yıllarda neşredilen kitaplardan bazıları şunlardır: Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen *es-Şabâhu'l-münîr* (Bulak, 1300), *el-Burhânü'l-müeyyed* (İstanbul, 1301), *Hikemü'r-Rifâ'î* (y.y.,1301), *el-Mecâlisü's-seniyyeti'r-Rifâ'iyye* (Beyrut, 1304); Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye* (Kahire, 1305); Ahmed b. İbrahim el-Fârûsî, *er-Reşehâtü'l-haseniyye 'ale'n-nefhâti'l-miskiyye* (İstanbul,

⁷ Ebu'l-Hüda, *Târîhu'l-evhad*, s. 142-143.

⁸ *el-Fecrü'l-münîr fi ba'di mâ vuride 'alâ lisâni'l-gavsi'l-celîl mevlânâ Seyyid Ahmed er-Rifâ'î*, Bulak 1300 (1882/3); *el-Misbâhu'l-münîr fi fi virdi şeyhi'l-evliyâ' es-Seyyid Ahmed er-Rifâ'î el-Kebîr*, Bulak, 1300 (1882-83); *Hâzîhi hikemü'l-gavsi-ş-şerîf mevlânâ seyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâ'î*, Beyrut, 1302 (1883-84); *Qalâidü'z-zeberced 'alâ hikemi mevlânâ el-gavs eş-şerîf er-Rifâ'î Ahmed*, Beyrut, 1303 (1885-86).

⁹ *el-'Inâyetü'r-rabbâniyye fi mülahhasi't-tarîka er-Rifâ'iyye*, İstanbul, 1301 (1883-84); *Hağratü'l-iqlâk fi mekârimi'l-ahlâk*, İstanbul, 1301 (1883-84); *Kılâdetü'l-cevâhir fi zikri'l-gavsi'r-Rifâ'î ve etbâ'ihî'l-ekâbir*, Beyrut, 1301 (1883-84); *Kurretü'l-'ayn fi medhi'l-İmâm Ebi'l-'Alameyn*, İstanbul, 1302 (1884-85); *Tarîhu's-savâb fi's-salâti 'ale'n-nebiyyi'l-evvâb*, İstanbul, 1302 (1884-85).

¹⁰ Râfî'î, *Sevâdü'l-Ayneyn fi menâkıbi'l-gavs Ebi'l-'Alameyn*, Kahire: Bulak Matbaası, 1884 (1301), s. 30.

1301), *İrşâdü'l-müslimîn* (İstanbul, 1305); Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Hulâsatü'l-iksîr* (Kahire, 1306), Sirâceddîn el-Mahzûmî, *Rahîku'l-kevşer* (Beyrut, 1305); Celâleddîn Suyûtî, *eş-Şerefü'l-muḥattem* (Bulak, 1301); Ahmed b. Muhammed el-Veterî, *Ravḍatu'n-nâzirîn* (Kahire, 1306); Câfer b. Hasan el-Berzencî, *İcâbetü'd-dâ'î* (Bulak, 1301).

Rifâîlikle ilgili bu klasik eserler ve Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin kendi telifleri İstanbul, Beyrut ve Kahire'deki matbaalarda neşredilmiştir. İstanbul'da Sâlih el-Müneyyir ve Kudsîzâde Kadri Efendi; Kahire'de, Hasan Hüsnî Toyrânî ve Seyyid Muhammed el-Ubeysî er-Rifâî, mezkûr sahadaki kitapları yayına hazırlayan kişiler olarak dikkati çekmektedir.

İstanbul: Sâlih el-Müneyyir, Kudsîzâde Kadri

Sâlih el-Müneyyir Dimaşk'ta dünyaya gelmiştir. Devrinin meşhur hocalarından nahiv, mantık, fıkıh, hadis ve tefsir dersleri almış, bu tahsilinin ardından müderrislik yapmıştır. İlk defa 1882 senesinde gittiği İstanbul'u daha sonraları da sıklıkla ziyaret edecek ve 1903 senesinde burada vefat edecektir.¹¹ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin *el-Burhânu'l-müeyyed* isimli eserini 1301 (1883/4) senesinde İstanbul'da Mihrân matbaasında neşreden kişi olan Sâlih el-Müneyyir, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin yakın çevresinden olup, onun bazı eserlerini yayına hazırlamıştır.¹²

Kudsîzâde Kadri (Abdulkâdir el-Kudsî), 1877 tarihinde Osmanlı meclisinde Halep milletvekilliği yapmıştır. 1879'da II. Abdülhamid'in ikinci kâtibi olarak göreve başlamış, 1890 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin müntesipleri arasında ismi zikredilen Kudsîzâde Kadri¹³, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen, *el-*

¹¹ Muhammed Cemil eş-Şattî, *A'yânu Dimaşk fi'l-ḳarni's-sâliḥ 'aşer ve nişfü'l-ḳarni'r-râbi' 'aşer min 1201-1350*, Dimaşk: Dârü'l-Beşâir, 1994, s. 409-411.

¹² Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Ṭarîḳu's-savâb* (İstanbul, 1302) ve *Hadrâtü'l-ıtlâḳ fi meḳârimi'l-aḳlâḳ* (İstanbul, 1301) isimli eserlerini yayına hazırlamıştır. *Ḳurretü'l-'ayn fi medḥi'l-İmâm Ebi'l-'Alemeyn* (İstanbul, 1302) isimli kitabına da bir takriz yazmıştır.

¹³ İbrahim b. Seyyid Muhammed er-Râvi, *Bellü's-sadâ fi tercemeti es-seyyid eş-şeyḥ Muḥammed ebi'l-Hüdâ*, Bibliothèque Nationale de France, Arabe 6946, vr. 71a. Kudsîzâde Kadri ve Ebu'l-Hüdâ Efendi arasındaki münasebet için ayrıca bkz.: Butrus Ebu Manneh, "Sultan Abdülhamid ve Şeyh Ebu'l-Hüda es-Sayyâdi" (çev. İrfan Gündüz), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7-10, İstanbul, 1995, s. 383, 385-86; Butrus Abu-Manneh, "Sultan Abdulhamid II and Shaikh Abulhudâ al-Sayyâdi", Middle Eastern Studies, XV/2 (1979), s. 131-153.

Burhânü'l-Müeyyed ve *Mecâlis* kitapları ile Sirâceddîn Mahzûmî'nin *Rahîku'l-kevşer*'ini Osmanlı Türkçesi'ne tercüme etmiştir.¹⁴

Kahire: Hasan Hüsnî Toyrânî, Seyyid Muhammed el-'Ubeysî

Hasan Hüsnî Toyrânî, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen bir başka eser olan *es-Sabâhu'l-münîr*'i yayına hazırlayan kişidir. Aslen Makedonyalı olan Toyrânî, babasının vazifesi dolayısıyla Kahire'de doğmuştur. 1880 yıllarında İstanbul'a yerleşen Toyrânî'nin Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin hayatını kaleme aldığı bir eserinin olması hasebiyle aralarındaki irtibat açıktır.¹⁵

Muhammed b. Mustafa el-'Ubeysî aslen Hama'lıdır. Soyu, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu Necmeddîn Ahmed el-Ahdar er-Rifâî'ye dayanmaktadır. Kitapçı olan babası ile birlikte sık sık Mısır'a yolculuk etmiş ve Ezher'de eğitim almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelen 'Ubeysî'nin Rifâî tarikatine intisabı, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Hasan Vâdi vasıtasıyla olmalıdır.¹⁶ Muhammed el-'Ubeysî, 1887-1890 yılları arasında Kahire'de ikamet ettiği dönemde Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin yayın faaliyetlerini takip etmiştir. Veterî'nin *Ravdatü'n-nâdirîn* isimli eserinin yanı sıra Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin çok sayıda kitabını yayına hazırlamıştır. 1891'de Haleb'e dönerek oradaki vakıfları Ebu'l-Hüdâ Efendi adına idare etmiş, Sayyâdî zâviyesindeki zikir meclislerini yönetmiştir.¹⁷

Söz konusu isimlerin Ebu'l-Hüdâ Efendi ile irtibatı Rifâî klasiklerinin onun kontrol ve himayesi altında yayımlandığının bir diğer delilidir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin hayatı ile kitap yayın faaliyetlerinin seyri arasındaki paralellikler, Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen

¹⁴ *el-Burhânü'l-Müeyyed Tercümesi*, İstanbul, 1303; *Mecâlis-i Hazret-i İmam Rufâî*, İstanbul, 1313; *Rahîku'l-kevşer min kelâmi'l-gavsi'r-Rifâî 'ıyyi'l-Ekber*, İstanbul, 1304.

¹⁵ *el-Kavlü'l-faşl fî tercemeti Ebi'l-Hüdâ*, Mısır, 1313. Toyrânî ayrıca, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Ravdu'l-bessâm* isimli eseri için de bir takriz yazmıştır. Toyrânî hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: *Hilâfet Risâleleri: İslâm Siyasi Düşüncesinde Değişme ve Süreklilik: II. Abdülhamid Devri* (haz. İsmail Kara), İstanbul: Klasik, 2002, c. I, s. 25-26.

¹⁶ Ebu'l-Hüdâ Efendi, babası Hasan Vâdi'den hilâfet alanlar arasında Muhammed el-'Ubeysî'nin amcasını da zikreder. Bu durum, Ubeysî ailesinin Ebu'l-Hüdâ Efendi ile münasebetinin eskiye dayandığını göstermektedir. Ebu'l-Hüdâ, *Ravdu'l-bessâm fî eşheri'l-buñûni'l-Kureyşiyye bi's-Şâm*, İskenderiye: Matbaatu'l-Ehrâm, 1892, s. 88.

¹⁷ Thomas Eich, *Abu'l-Hudâ*, s. 108.

kitaplarla Rifâîliği anlatan en eski eserlerin, bir Rifâî-Sayyâdî şeyhi olan Ebu'l-Hüdâ Efendi vasıtasıyla günümüze ulaştığını ortaya koymaktadır.

0.1.2 Tezin Kaynakları

Bu çalışmada istifade edilen kaynakları üç kısımda değerlendirmek mümkündür. Birinci kısımdakiler, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı ve tasavvufî şahsiyetinin teşekkül ettirilip, Sayyâdî silsilesinin tespit edilmesinde rehberlik eden eserlerdir. İkinci kısımda, Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya intikali hakkında bilgi veren kaynaklar yer almaktadır. Son kısımda ise, XIX ve XX. asırlarda Anadolu ve İstanbul'da tatbik edilen tarikat erkânı konusuna kaynak teşkil eden fütüvvetnâme/erkânâme nüshaları hakkında bilgi verilmiştir.¹⁸

0.1.2.1 Ahmed es-Sayyâd'ın Hayatı ve Sayyâdî Silsilesi Hakkındaki Kaynaklar

Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'î el-Kazvîni'nin (v. 623/1226), *Sevâdü'l-'ayneyn fi menâkıbi'l-gavs Ebi'l-'Alemeyn* (Bulak 1301) isimli kitabı, günümüze ulaşmış kaynaklar arasında Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında telif edilmiş en eski eserdir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin nesebi ve menkıbelerini ihtiva eden bu kitap aynı zamanda Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın isminin de zikredildiği ilk kaynak olup, içerisinde ondan nakledilen bir rivayet bulunur. Muhtevasında yer alan bu tek rivayetle söz konusu kitabı önemli kılan ve kaynaklar arasında zikredilmesine sebep olan, kitabın telif edildiği 588 (1192) tarihinde Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın hayatta oluşudur. Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında, Ahmed es-Sayyâd'dan tarikat ahz eden kişiler arasında Râfî'î'nin ismi de zikredilmektedir.¹⁹ *Sevâdü'l-'ayneyn*, Hayri Kaplan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.²⁰

¹⁸ Rifâî fütüvvetnâmeleri hakkındaki bir değerlendirme için ayrıca bkz.: Saffet Sarıkaya, "Bazı Rifâî Fütüvvetnâmeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu 'Kalite Merkezli Bir Yaşam' Bildiri Kitabı*, Kayseri, 2011, s. 92-106.

¹⁹ Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî, *İrşâdü'l-müslimîn li-tarîkati şeyhi'l-muttakîn*, İstanbul, 1305, s. 103; Abdullah Muhammed Sirâceddîn el-Mahzûmî, *Şihâhu'l-ahbâr fi nesebi's-sâdeti'l-Fâtîmiyyeti'l-ahyâr*, Mısır, 1304, s. 93.

²⁰ *Sevâdü'l-'ayneyn*, Rifâiyye ile alakalı iki eserle birlikte Hayri Kaplan tarafından tercüme edilmiş ve söz konusu üç eserin tercümesi bir kitap hâlinde yayımlanmıştır: "eş-Şerefu'l-Muhattem", İmam Celâleddîn Abdurrahman Suyûfî /

Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen (v. 670/1271), *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâ'ifi'l-Ahmediyye* (Kahire 1305), Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında kaleme alınmış en eski kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.²¹ Tarikat ile alâkalı usûl ve erkânın nakledildiği; Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden ve menâkıbından derlemelerin bulunduğu eserde, Ahmed es-Sayyâd'ın kendi hayatı ile alâkalı bilgiler sınırlıdır.

Eserin bilinen tek yazma nüshası Mısır Millî Kütüphanesi, *Dâru'l-Kütubi'l-Mısriyye*'dedir. "Taşawwuf Ƨal'at 1335 film 7175" demirbaş numaralı nüsha yakın döneme ait olup, muhtemelen 1888 tarihinde Mısır'da yapılacak ilk neşri için kopya edilmiştir. Eserin ikinci baskısı 2011 senesinde yapılmış; Asım Mustafa Cehdû ve Ömer Abdülkerim er-Rahmûn *Vazâif*'i tahrîçli bir metin olarak yayımlamışlardır.²²

eṭ-Tarîku'l-ḳavîm ve's-sîrâtu'l-müstakîm fi's-sülûki ve't-terbiyeti, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen bir diğ er eserdir. Muhtevası itibarıyla *Vazâif*'in özeti niteliğindedir. 22 varaktan müteşekk il (1a-22b) olan eserin tarih kaydı yoktur. Bilinen tek nüshası, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin bugün hayatta olan aile ferdlerine ait şahsî kütüphanede bulunmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu yazma nüsha kaynak olarak kullanılmıştır.²³

Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî'nin (v. 694/1294) *er-Reşehâtü'l-ḳaseniyye 'ale'n-nefḫati'l-miskiyye fi's-sülâleti'r-Rifâ'iyeti'z-zekiyye ve İrşâdü'l-müslimîn li-tarîḳati şeyḫi'l-müttaḳîn* isimli kitapları Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında yazılmış en önemli kaynaklardan kabul edilir. Müellif Fârûsî, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin halifelerinden Şeyh Ömer el-Fârûsî'nin torunu olup, her iki eserinde de dedesi ve babasından işittiği rivayetleri nakleder. 622 (1225-26) senesinde sekiz yaşında iken babası Muhyiddîn İbrâhîm el-Fârûsî ile birlikte Ümmü Abîde Revâkı'na ziyarete gitmiş ve bu esnada şahit olduklarını da eserlerine dercetmiştir. Ahmed es-Sayyâd ile çağdaş

"İcâbetü'd-Dâ'î", Ebu'l-Kâsım ibnu's-Seyyid İbrahim Berzenci / "Sevâdü'l-Ayneyn", Şeyh Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî'î (çev. Hayri Kaplan), Ankara, 2002.

²¹ Sonraki sayfalarda esere *Vazâif* ismiyle atıfta bulunulacaktır.

²² *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*, İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd (thk. Âsım Mustafa Cehdû, Ömer Abdülkerim er-Rahmûn), Dımaşk: Dâru'l-Firkad, 2011.

²³ *Tarîku'l-ḳavîm*'in yazma nüshası, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin torunun kızı Seyyide Câhîde binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Eserin bazı sayfalarının fotoğrafları için bkz.: *Ek13*.

olan Fârûsî, onunla karşılaştığına dair bir bilgi vermez. Âl-i Rifâî seyyidlerinin nesebi hakkında kaleme aldığı *er-Reşehâtü'l-ḥaseniyye 'ale'n-nefḥati'l-miskiyye*²⁴ isimli risâlesinde, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu olması hasebiyle Ahmed es-Sayyâd'dan bahseder; hayatı hakkında kısa bilgiler verir. 675 (1276-77) yılında tamamlanmış olan bu eserin ilk baskısı 1301 (1883-84) senesinde İstanbul'da yapılmıştır. Hasan b. Abdülhakîm Abdülbâsıt tarafından hazırlanan tahkikli neşri ise, 1999 yılında Dımaşk'ta yayımlanmıştır.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hırka senedi, hayatı, kerametleri, zürriyeti ve tâbîlerini konu edinen *İrşâdü'l-müslimîn li-ṭarîḳati şeyhi'l-müttakîn* isimli diğer eseri, Ahmed es-Sayyâd'ın biyografisi hakkında en geniş bilgilerin yer aldığı ilk kaynak olma özelliğini taşımaktadır. 684 (1286-86) senesinde tamamlanan bu eserde nakledilenler, daha sonra gelen müellifler tarafından iktibas edilmiştir. İlk baskısı 1307 (1890) yılında İstanbul'da yapılan *İrşâdü'l-müslimîn*, Hayri Kaplan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.²⁵

Ali b. Hasan el-Vâsıtî'nin (v. 733/1333) *Hulâsatü'l-iksîr fi nesebi seyyidinâ el-gavâs er-Rifâ'iyi'l-Kebîr* (Kahire 1306) isimli eserinde önce Hazret-i Peygamber'den Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan neseb silsilesindeki zâtların kısa hâl tercemeleri verilmiş ardından Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hayatı ve zürriyeti anlatılarak, sohbetlerinden pasajlar aktarılmıştır. Kitapta, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı hakkında da bilgi verilmekte ve çocuklarının ismi zikredilmektedir. Eser, Hayri Kaplan tarafından Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.²⁶

Abdurrahmân Ebu'l-Ferec el-Vâsıtî'nin (v. 744/1343) *Tabaḳātu ḥırḳati's-sûfiyye el-müsemmâ Tiryâḳu'l-muḥibbîn fi tabaḳāti ḥırḳati meşâyihi'l-ârifîn* (Kahire 1305) isimli eseri, Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı hakkında bilgi veren bir diğer kaynaktır. Ebu'l-Ferec el-Vâsıtî, *İrşâdü'l-müslimîn* kitabının müellifi Ahmed b. İbrahim el-

²⁴ Esere bundan sonra *en-Neḥḥa* ismi ile atıfta bulunulacaktır.

²⁵ *Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Nurlu Yolu*, İzzüddîn Ahmed el-Fârûsî el-Vasıtî (çev. Hayri Kaplan), Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1999.

²⁶ Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Hulâsatü'l-İksîr fi Nesebi'r-Rifâ'iyi'l-Kebîr: Rifâî Soy Ağacı* (çev. Hayri Kaplan), Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2001.

Fârûsî’den Rifâî hırkası giymiş bir zâttır.²⁷ Rifâiyye, Şenbekiyye, Cüneydiyye, Kâdiriyye ve Sühreverdiyye’ye ait hırka senedlerinin ve silsilelerdeki isimlerin biyografilerinin zikredildiği eserde, Ahmed es-Sayyâd, Seyyid Ahmed er-Rifâî’den hırka giyenler arasında zikredilmekte ve Yemen ricâlinden Ahmed b. ‘Alvan’ın da Ahmed es-Sayyâd’dan ahz-ı tarikat ettiği bilgisi verilmektedir. Kitapta ayrıca, Seyyid Ahmed es-Sayyâd’a ait “Hizbü’l-Cevhere” isimli hizip de nakledilmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi’nde, “Bağdatlı Vehbi 1319” ve “Yazma Bağışlar 2034” demirbaş numaralı iki yazma nüshası da mevcuttur. Bu nüshalar ile Kahire’de 1305 yılında yapılan ilk neşir arasında bir fark tespit edilememiştir.²⁸

Ahmed b. Muhammed el-Veterî’nin (v. 980/1572) *Ravdatü’n-nâzırîn ve hulûsâtü menâkıbi’s-sâlihîn* (Mısır 1306) isimli kitabı XIV. asra kadar devam eden Sayyâdî silsilesinin takip edilebildiği önemli bir kaynaktır. Eseri iki fasılda değerlendirmek mümkündür. Kitabın birinci faslı, Hasan-ı Basrî ve ondan sonra gelen bazı meşâyih’in biyografilerinin yer aldığı sûfi tabakât kitabı niteliğinde olup, sonraki faslı Seyyid Ahmed er-Rifâî ve ondan devam eden tarikat silsilesine ayrılmıştır. Rifâiyye’den hırka giymiş olan müellif, kendi dönemine kadar yaşamış Sayyâdî meşâyihinden de söz etmektedir.

Abdülmun‘im el-‘Ânî er-Râvî’nin (v. 1183/1769) *Qāmusü’l-‘aşîkîn fî aḥbâri es-Seyyid Huseyn Burhânuddîn* (Beyrut 1302) isimli eseri, Sayyâdî soy ve tarikatından gelen Seyyid Hüseyin Burhâneddîn’in (v.1146) biyografisine hasredilmiştir. Kitabın özelliği, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd’a nispetle nakledilen keramet hadiselerini naklediyor olmasıdır. Söz konusu keramet hadiselerinin çoğu, daha önce yazılmış kitaplarda yer almamaktadır.

Ebu’l-Hüdâ es-Sayyâdî’nin (v. 1909) *Hizânetü’l-ımdâd fî aḥbâri’l-gavsî’l-kebîri’s-seccâd mevlânâ es-seyyid ‘İzzü’d-dîn Ahmed es-Şayyâd* (Mısır, 1326) isimli

²⁷ Abdurrahmân Ebu’l-Ferec Vâsıtî, *Kitâbu Ṭabaḳātu ḥırḳati’s-sûfiyye ve ismuhû Tiryâḳu’l-muḥibbîn fî ṭabaḳâti ḥırḳati’l-meşâyihî’l-ârifîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2034, vr. 57b.

²⁸ Necdet Tosun, eserin ismi ve müellifi konusundaki bilgilerin muğlak olduğunu; bugün matbu hâli ile kütüphanelerde bulunan nüshayla Paris Millî Kütüphanesi’nde bulunan yazma nüshasının (Bibliothèque Nationale de Paris, code 5291, vr. 243-271) farklılık arz ettiğini söylemektedir. *Şifâü’l-eskâm fî sîreti Gavsî’l-enâm: Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri* (çev. Nurettin Bayburtlilgil, Necdet Tosun), İstanbul: Vefa Yayınları, 2008, s. 8. Bu çalışmada Paris’te bulunan nüshaya ulaşılamadığı için mevcut nüshalarla mukayese edilememiştir.

kitabı, tamamı Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'a hasredilmiş ilk eserdir. Dört bâbtan müteşekkil eserde, Ahmed es-Sayyâd'ın nesebi, tarikat silsilesi, kerametleri, zürriyeti ve müntesipleri anlatılıp, sözleri ve şiirleri nakledilmektedir. Ebu'l-Hüdâ Efendi bu kitabında, daha önce yazılan eserlerde yer alan bilgileri derleyerek düzenli bir şekilde aktarmış; bunlara ilâve olarak kendi dönemindeki Sayyâdî meşâyihî hakkında da bilgi vermiştir.

Ebu'l-Hüdâ Efendi *Żahîratü'l-me'âd fî żikri's-sâdeti beni's-Sayyâd* (Mısır 1307) isimli bir diğer eserinde, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd vasıtasıyla Hazret-i Peygamber'e kadar ulaşan kendi soy ve tarikat silsilesini anlatır. Silsilede yer alan her bir ismin kısa hâl tercemelerinin nakledildiği eser, Sayyâdî meşâyihî hakkında yazılmış bir tabakât kitabı niteliğindedir. Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye ait silsile, Anadolu ve İstanbul'a ulaşan Sayyâdî silsilesi ile aynı olduğundan, verdiği bilgiler bu çalışmanın muhtevası açısından önem arz etmektedir. Bu kıymetli eser, Ahmet Kaya tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir.²⁹

0.1.2.2 Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya İntikali Hakkındaki Kaynaklar

Muhammed b. Ali b. es-Serrâc'ın (v. 747/1346) *Teşvîķu'l-ervâh ve 'l-kulûb ilâ żikri allâmi'l-guyûb* (Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyin Paşa nr.: 272) isimli eseri ve bu eserin III. kısmı olmakla birlikte ayrı bir kitap olarak değerlendirilen *Tüffâhu'l-ervâh ve mißtâhu'l-irbâh*'ı (Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396)³⁰, Anadolu tasavvuf tarihi için kaynak değer taşıyan kitaplardandır. XIV. asırda Suriye ve Anadolu'da, Memlûklerin kontrolündeki şehirlerde kadılık görevinde bulunmuş olan müellif, Rifâî tarikatına mensuptur. Söz konusu iki eserinde, tasavvuf ile alâkalı kavramları açıklamış ve mutasavvıfların kerametlerini nakletmiştir. Kendisiyle aynı dönemde yaşamış sûfîlerin bazıları ile bizzat görüşüp, menkıbelerini nakleden İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâh*'ında Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'dan sonra Şam bölgesinde yaşayan Sayyâdîler'den de söz edilir. Her iki kitapta nakledilen rivayetler, Anadolu'da faaliyet gösteren Rifâî meşâyihî

²⁹ Seyyid Muhammed Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî er-Rifâî, *Rifâî-Sayyâdî Seyyidleri* (çev. Ahmet Kaya), İstanbul: Revak Kitabevi, 2015.

³⁰ Kitap Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *Tüffâhu'l-ervâh ve mißtâhu'l-irbâh: Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı* (çev. Nejdet Gürkan, Mehmet Necmettin Bardakçı ve Mehmet Saffet Sarıkaya), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

hakkında fikir verirken aynı zamanda Sayyâdiyye kolunun Anadolu'daki serencâmıyla ilgili de tamamlayıcı bilgiler sunmaktadır.

Abdullah Muhammed Sirâceddîn el-Mahzûmî'nin (v. 885/1480) *Şihâhu'l-ahbâr fi nesebi's-sâdeti'l-Fâtîmiyyeti'l-ahyâr* (Mısır 1304) isimli eseri, Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya intikali konusunda bilgi veren ilk kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Kitapta XIV. asırda Anadolu'ya yerleşen bir Sayyâdî-zâde'den söz edilir ve biyografisi verilir. Nesebi, babası Seyyid Abdullah Kâsım ile Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a bağlanan Mahzûmî'nin eseri, kendi dönemine kadar ulaşan ve Sayyâdî ailesi içerisinde devam eden silsileyi tespit etmede rehberlik eden önemli bir kaynaktır. *Şihâhu'l-ahbâr*'ın yazma bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 9276 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar'ın (v. 1939) şehir tarihi türünde öncü kabul edilen *Amasya Tarihi* isimli eseri, şehir ve bölge tarihi hakkında yazılmış önemli bir çalışma olup, Anadolu tasavvuf tarihi açısından da çok kıymetli bilgiler ihtiva eder. Müellifin, mevcut yazılı kaynakların yanı sıra bizzat gördüğü silsile-nâmeler ve Amasya'da yaşayan Rifâî-nesep kimselerin beyanlarından da istifade etmesi, burada nakledilen bilgilerin önemini arttırmaktadır. Eser, Mahzûmî'nin *Şihâh*'ında ismini zikrettiği Anadolu'ya yerleşen ilk Sayyâdî şeyhinin hayatıyla alâkalı tamamlayıcı bilgileri ihtiva etmesi itibarıyla bu çalışmanın önemli kaynakları arasında yer almaktadır. On iki ciltten müteşekkil olan *Amasya Tarihi*'nin ilk dört cildi, 1909-1928 yılları arasında Osmanlı Türkçesi ile İstanbul'da yayımlanmış; kalan ciltleri ise, yayına hazırlanma aşamasındadır.³¹ Bu çalışmada, kayıp olan beşinci cilt hariç diğer nüshaların tamamından istifade edilmiştir.

0.1.2.3 Anadolu ve İstanbul'da İcra Edilen Erkân Hakkındaki Kaynaklar

(i) *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nr.: 2532): Eserin nispet edildiği Şeyh Yâsin (Yesi) eş-Şâmî, Üsküdar Rifâî Âsitânesi postnişinlerindedir. Hayatı ve vefat tarihi hakkında bir kayda rastlanmamakla birlikte, hilâfet verdiği zâtlardan, XVIII. asrın son yarısında yaşamış bir

³¹ Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi (I-II-III-IV)*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1329-1358. Henüz yayınlanmamış VI-XII. ciltler, Prof. Dr. Sâfi Arpaguş'un özel arşivinden temin edilmiştir.

şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.³² “Şâmî” nisbesi de, kendisinin veya ailesinin Şam’dan gelip İstanbul’a yerleştiğini düşündürmektedir. Eserin 1a numaralı varasının üzerinde ‘Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî’ yazılı olmakla birlikte, mukaddimede yer alan ifadeler, eseri yazan kişinin Şeyh Yâsin olmadığına işaret etmektedir:

[...] Hazret-i Şeyh Seyyid Ahmed el-Kebîr Şihâbüddîn er-Rifâî *kuddise sirruhu ve nevverallâhu darîhahu* Hazretleri’nin tarîk-i aliyyesi hulefâsından olup, şerîatda pederim ve tarîkatda rehberim ve hakîkatda mürşidim ve marifetde [...] azîzim ve üstâdım ve şeyhim, kutbu'l-ârifîn gavsu'l-vâsılîn merhûm ve mağfûr ed-dâric ilâ meârici rahmeti rabbihi'l-ğafûr Şâmî eş-Şeyh Yâsin *aleyhi rahmeti'l-metîn* Hazretleri’nden istimâ’ ve ahz ü kabûl eylediğim minvâl üzere [...].³³

Bu beyandan metnin, Şeyh Yâsin’in vefatından sonra oğlu ve aynı zamanda halifesi olan zât tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. 68 varaktan müteşekkil nüshanın tarih kaydı yoktur. İçerisinde yer alan şerbet, ahd ve inâbe, sancakdâr, çavuş, nakip, nakîbü’n-nükebâ, tarîk-i fütüvvet, ahvâl-i silsile-i şed, hilâfet bahisleri, daha sonra yazıldıkları anlaşılan birçok Rifâî fütüvvetnâmesinde, yukarıda alıntılanan ifade ile birlikte nakledilmiştir.³⁴ Şed bağlama usûllerinin çizimlerle gösterildiği eserde, vefkler ve Rifâiyye’ye ait kılıç vurma, gül yalama gibi burhan usûlleri ile alâkalı izahat yer almaktadır. Bu izahatların ardından, Seyyid Muhammed b. Alâaddîn el-Hüseyin er-Razavî’nin bir risâlesinden istifade edildiği ifade edilerek tekrar fütüvvet bahsine geçilir.³⁵ Söz konusu risâle, XVI. asırda yaşamış Razavî’nin *Fütüvvetnâme-i kebîr veya Miftâhu’d-dekâ’ik fi beyâni’l-fütüvve ve’l-ħakâ’ik* olarak bilinen eseri olmalıdır. Razavî’nin verdiği bilgilerin oldukça muhtasar bir şekilde nakledildiği bu kısımda sırasıyla, fütüvvetin Hazret-i Âdem’den Hazret-i Muhammed’e nasıl ulaştığı; Hazret-i Peygamber’in Gadîr-i Hum’da Hazret-i Ali’ye şed kuşatması; on yedi kemerbeste ve elli beş miyân-bestenin isimleri; cefne helvasının taksim edilmesi anlatılır. Bu bahisleri takip

³² Hüseyin Vassâf, onun 1100 (1689) senesinde İstanbul’a gelerek, Evrâd-ı Rifâî ve kıyamî zikri talim eden ilk kişi olduğunu yazar. Halifeleri arasında Şeyh Osmân-ı Himâyetî (v. 1796) ve Hocazâde Mehmed Tâhir Tophânevî (v. 1812) de vardır. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi, 2006, c. I, s. 246; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19.yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 399; Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 314.

³³ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, vr. 1b.

³⁴ Bkz.: *Fütüvvetnâme*, OE. Yz. 001583, vr. 2a-44b; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE. Yz. 001926, vr. 13b’dan itibaren; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz. 1615, vr.7a-27b; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz.1229, vr. 6b’den itibaren.

³⁵ Razavî’nin künyesi eserde hatalı yazılmıştır: “Bu risâlenin musannıfı Seyyid el-fakîr Muhammed b. Seyyidü’d-din [Seyyid Alâaddîn] b. Hasan [el-Hüseyin] er-Razavî”, vr. 56b. Künye ve muhteva için krş.: Razavî, *Fütüvvet-nâme-i Kebîr: Giriş-Metin-Tıpkıbasım* (haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

eden fasıl, müride sofra, çerağ, alem, şed verilmesi ile alâkalı erkâna ayrılmıştır. “Der beyân-ı suâl ve cevâb” başlığı altında işlenen, şeddin zâhirî bâtinî mânâları ve tarikatin neler üzerine bina edildiği mevzularıyla eser son bulmaktadır.

(u) *Minhâcü’l-mürîdîn*, Hocasâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî (Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804): Şeyh Yâsin’in halifelerinden olup, ondan sonra Üsküdar Rifâî Âsitânesi’nde posta geçen Mehmed Tâhir Tophânevî’ye (v.1812) ait *Minhâcü’l-mürîdin* isimli eser, *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî* gibi, sonraki tarihlerde yazılmış fütüvvetnâmelere kaynak teşkil etmiş bir kitaptır.³⁶

Mehmed Tâhir Tophânevî, âsitâne şeyhi olduğu dönemde kaleme aldığı anlaşılabilir eserinde³⁷, kendisini “Mehmed Tâhir b. Abdullah b. İsmail el-mu‘terif bi-Hâcezâde” künyesiyle takdim eder.³⁸ Kitabı telif sebebi, Arapça ve Farsça bilmeyen tâlipler ve müridler için Türkî lisanla bir eser vücuda getirmek istemesidir.³⁹ Gerek müellifinin şahsiyeti, gerek ihtiva ettiği konular itibarıyla dikkate değer olan bu kitap, on sekiz fasıldan müteşekkil olup, “Kavâid-i erkân ve tezyîn-i tarîk ahvâlî” isimli son faslı *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*’den iktibastır.

13 Zilhicce 1221 [1807]⁴⁰ tarihinde tamamlanmış olan *Minhâc* 160 varaktır. Oldukça hacimli olan bu eserin fasıl başlıkları şöyledir:

³⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, Süleymaniye’deki “Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin” nüshasının, Tophânevî’nin *Minhâcü’l-Mürîdîn* isimli eserinin son faslı olduğunu ifade eder. *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 61-62. Şeyh Yâsin’e nispet edilen nüshanın tarih kaydı olmamakla birlikte, *Minhâc*’dan önce yazılmış olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Nitekim Tophânevî’nin “[...] Hazret-i Şeyh Seyyid Ahmed el-Kebîr Şihâbüddîn er-Rifâî *kuddise sırruhu ve nevverallâhu darîhahu* Hazretleri’nin tarîk-i aliyyesi hulefâsından olup, şerîatda pederim ve tarîkatda rehberim ve hakikatda mürşidim ve marifetde [...] azîzim ve üstâdim ve şeyhim, kutbu’l-ârifin gavsul-vâsılın merhûm ve mağfûr ed-dâric ilâ meârici rahmeti rabbihi’l-ğafûr Şâmî eş-Şeyh Yâsin *aleyhi rahmeti’l-metîn* Hazretleri’nden istimâ’ ve ahz ü kabûl eylediğim minvâl üzere [...]” ifadelerini eserinde nakletmesi, *Minhâc*’ın son faslının kaynağının *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin* nüshası olduğunu düşündürmektedir. Çünkü *Fütüvvetnâme*’yi kaleme alan zât, Şeyh Yâsin’i, babası ve mürşidi olarak takdim etmektedir. Mehmed Tâhir Tophânevî’nin bizzat verdiği künyeye göre ise, babasının ismi Abdullah’dır. Dolayısıyla Şeyh Yâsin, Mehmed Tâhir Tophânevî’nin hilâfet aldığı zât olmakla birlikte ‘şerîatda pederi’ olmadığından, bu nüsha daha evvel Şeyh Yâsin’in oğlu ve halifesi olduğu anlaşılabilir kişi tarafından yazılmış ve Tophânevî’nin *Minhâc*’ının kaynaklarından biri olmuştur.

³⁷ Mehmed Tâhir Tophânevî, Üsküdar Rifâî Âsitânesi’nde meşihatta iken, 1806 senesinde Tophanedede, Hocasâde Tekkesi (Paşa Baba) ismiyle anılan tekkeyi kurmuş; âsitâne ve tekkeyi kendi ortak meşihatı altında birleştirmiştir. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 198; M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, s. 97.

³⁸ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 2a.

³⁹ A.g.e., vr. 2a.

⁴⁰ A.g.e., vr. 159a.

Evvelki fasıl, makâmât-ı evliyâullah beyânındadır. [2b-6b]
İkinci fasıl, fütüvvet beyânındadır. [13a-54a]
Üçüncü fasıl, silsile-i tarîk-i Rifâiyye ve ahvâl-i tâc beyânındadır. [54a-56b]
Dördüncü fasıl, yalnız giden tâliblerin hâli beyânındadır. [56b-65b]
Beşinci fasıl, âdâb-ı meşâyih beyânındadır. [65b-74b]
Altıncı fasıl, makâlât-ı fukarâ ve meşâyih beyânındadır. [74b-75a]
Yedinci fasıl, ta 'bîrât ve makâmât vesâire beyânındadır. [75a-82a]
Sekizinci fasıl, teveccüh ve tasarruf ve câzibe ve te'sîrât beyânındadır. [82a-84b]
Dokuzuncu fasıl, zikir ve tilâvet edeblerini; Envârîn'in edebi beyânındadır. [84b-86b]
Onuncu fasıl, envâr ve gayrînin beyânındadır. [86b-91a]
On birinci fasıl, riyâzâtın salâhı ve fesâdı beyânındadır. [91a-92b]
On ikinci fasıl, halvetin âdâbı beyânındadır. [92b-93b]
On üçüncü fasıl, erbâînün tis 'a ahvâli beyânındadır. [93b-107a]
On dördüncü fasıl, şurût-i sâlik beyânındadır. [120b-121a]
On beşinci fasıl, yalnız giden sâlikin maksûduna vâsıl olmadığı beyânındadır. [121a-121b]
On altıncı fasıl, evsâf-ı kâmil ve mükemmil beyânındadır. [121b-124b]
On yedinci fasıl, muamelât-ı hilâfet beyânındadır. [124b-125a]
On sekizinci fasıl, kavâid-i erkân ve tezyîn-i tarîk ahvâli beyânındadır. [125a-155b]

(iii) *Fütüvvetnâme* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz.1229): İstinsah kaydı 1261 [1845] olan eserin tamamı 54 varak olup, *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*'nin bir nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Yâsin'e nispet edilen nüshadan farklı olarak, giriş kısmında salavât ve dualar bulunmaktadır.

(iv) *Fütüvvetnâme* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE. Yz. 001583): İstinsah kaydı 11 Rebiülâhir 1302 [28 Ocak1885] olan bu eserin, *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*'nin bir başka kopyası olduğu anlaşılmaktadır. Müstensih isminin bulunmadığı 44 varaktan müteşekkil bu nüshada, Şeyh Yâsin *Fütüvvetnâmesi*'nin sonunda yer alan vefkler ve burhan usûlleri yer almaz.

(v) *Fütüvvetnâme* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE. Yz. 001926): Tarih kaydı ve müellif isminin bulunmadığı bu nüsha 40 varaktır. Eser istihâre usûlü ile

başlayıp, yılan ve akrep sokmasına karşı okunacak dualarla devam eder. Daha sonra karna, boğaza kılıç darb etme, şiş kakma; başa kızgın tas geçirme gibi burhanlar esnasında yapılacaklar konusunda izahatlar verilir. Şerbet ve hilâfet bahisleri anlatıldıktan sonra “el-faslu’s-sâmin ‘aşera fî beyânı kavâ‘id ve erkân-ı tezyîn ve tarîk-i Rifâiyye” başlığı altında, Mehmed Tâhir Tophânevî’nin *Minhâcü’l-mürîdîn* isimli eserinin on sekizinci faslı iktibas edilir. Bu nakilden, eserin *Minhâc*’ın yazıldığı 1807 tarihinden sonra telif edildiği anlaşılmaktadır.

(vi) *Fütüvvetnâme* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE. Yz. 001311): Müellif ismi ve tarih kaydının bulunmadığı eser 70 varaktan müteşekkildir. Şerbet ve şerbetin tesirlerinin anlatıldığı giriş kısmı, Tophânevî nüshası ile aynıdır. Daha sonra sırasıyla ahd, çavuş ve sancakdar; hilâfet; devsiye-i Rifâiyye; topuz, tığ, gül, kılıç gibi âletlerin kullanımı; yılan ve zehire karşı okunacak dualar; esmâ; nefis mertebeleri konuları anlatılır. Diğer fütüvvetnâmelerden farklı bir üsluba sahip bu nüshanın sonunda “İmam Bâkır Hazretleri’nden irşad” başlığı altında, tâc ve sülûkdan muradın ne olduğu izah edilir. Vücuttaki âzâların ne mânâya geldiği; pîr, zâkir ve gözcü makâmlarını On İki İmam’dan hangi isimlerin temsil ettiği; hâdimlik ve sefere salma âdetlerinin kimlerden kaldığı gibi konular soru cevap şeklinde nakledilmektedir.

(vii) *Fütüvvetnâme* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE. Yz. 001692)⁴¹: “Tarîk-i Ahmed el-Bedevî ve Seyyid Ahmed er-Rifâî *kuddise sırrühüma* üzere hilâfet şurûtu ve erkânı ve esrâr-ı darb ve şed ve ahz-ı hayye vesâir esrârlardır” başlığını taşıyan nüsha 9 varaktır. Nüshada başlıkta yer alan konuların hepsi bulunmayıp sadece hilâfet merasimi anlatılır. “Fi’l-erkân ve şurûti’l-hilâfet” başlığıyla nakledilen bu kısmın, Tophânevî’nin *Minhâc*’ın’dan iktibas edildiği anlaşılmaktadır. Eserin sonunda “Tarîk-i Rifâiyye ve Bedeviyye ve Halvetiyye ve Kâdiriyye ve Sa‘diyye ve Celvetiyye’nin usûl-i seb‘a ve furûât esmâsı” zikredilmekte; Hazret-i Peygamber ve On İki İmam hazarâtının temsil ettikleri makamlar bir şema ile gösterilmektedir.

⁴¹ Bu fütüvvetnâme metni Latin harflerine çevrilmiş ve bir tanıtım yazısı ile birlikte yayımlanmıştır: “Bir Rifâî Fütüvvetnâmesi Üzerine İnceleme”, M. Saffet Sarıkaya, M. Necmeddin Bardakçı, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c.XII, sayı: 29 (2012), s.169-183.

(viii) *Tarîkat-ı Rifâiyye* (İBB Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K0543)⁴²: “Tarîkat-ı Rifâiyye’ye Girme Âdâbı” başlığını taşıyan eserin müellif ve tarih kaydı yoktur. 53 varaktan oluşan nüshada, mukaddimeden sonra, tarikat fukarâsının muhibb-i tarîk, nîm-tarîk ve ehl-i tarîk şeklinde üç kısma ayrıldığı ifade edilerek, bunların riâyet etmesi gereken erkân ve âdap ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Tevellâ ve teberrânın mânâsı verilerek On İki İmam ve On Dört Masum’un isimleri zikredilir, şehadet mahalleri ve tarihleri nakledilir. Daha sonra nîm-tarîk olanlara ait sofra, giyinme, alışveriş ve selâmlaşma âdâbı sıralanır. Rifâiyye’de arâkiyye, hırka, post ve gülün ne mânâyâ geldiği izah edildikten sonra eser, şerbet verme usûlleri, tövbe, salavât-ı şerîfe tâlimi ve nasihatlerle son bulur.

(ix) *Risâle* (Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihânesi 38): “Bu risâle-i celîle-i mukaddese nesl-i pâk-i Hazret-i Rasûlullâh’dan olan Ebu’l-Alemeyn Kutbü’l-A‘zâm Seyyid Ahmed er-Rifâi Hazretleri’nin düstûrudur” başlığını taşıyan eserin müellif ve tarih kaydı bulunmamaktadır. 1b-15a arasındaki varaklar, Bel. Yz. K0543 numaralı nüsha ile aynıdır. Tamamı 54 varaktan oluşan eserin devamında sırasıyla ahd ve ikrar; çerağ uyandırma usûlü; hilâfet; eşrâf, nakip, rûhü’l-kuds, kutub gibi bazı ıstılahların tarifî; Cebrâil’in Hazret-i Peygamber’e kemer bağlaması; tarîkat-ı Kâdiriyye’deki esmânın mânâları; etvâr-ı seb‘a; tâc, post hakkında izahatlar; ahidnâme duası şerhi ve bâtinî abdest konuları anlatılmaktadır.

(x) *Tarîkatnâme-i Rifâiyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihânesi 43): Eserin 1a numaralı sayfasının üzerine “Tarîkatnâme-i Rifâiyye hakkındadır” notu düşülmüştür. Müstensih ve tarih kaydı bulunmayan nüshanın muhtevası, Tophânevî’nin *Minhâc*’ının “fasl fî tezyîn-i şurût-i hilâfet” bahsiyle benzer olup, ilave bilgiler de verilmiştir. Eserde, Sa‘diyye tarikatında hurma ve şerbet bahisleri ayrı başlıklar altında anlatılmaktadır.

(xi) *Fütüvvetnâme* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz. 1615): Tarih kaydı bulunmayan nüshanın, aynı kütüphanede bulunan OE. Yz. 001926 numaralı fütüvvetnâmenin bir kopyası olduğu anlaşılmaktadır.

⁴² Eserin geniş bir özeti ve değerlendirmesi için bkz.: “Türkiye’deki Bektaşî-Alevî Kültürüne Dair Farklı Bir Çevre: Bir Rifâi Risalesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, M. Saffet Sarıkaya, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (2011), s. 25-38.

(xii) *Fütüvve-i tarikat* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz. 0106): Müellif ismi ve tarih kaydı bulunmayan nüsha 30 varaktan müteşekkil olup, Galata Mevlevihânesi 43 nüshası ile benzerdir.

(xiii) *Rifâî Tarikatı Hakkında Risâle* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE. Yz. 1053): Müellif ismi ve tarih kaydı bulunmayan nüsha 19 varaktan oluşmaktadır. Şerbet, mübâyaa ve zikir telkîni bahislerinin anlatıldığı eserde, diğer nüshalardan farklı olarak, bazı meşâyihin isimleri zikredilmekte ve hangi nesne ile şerbet verdikleri nakledilmektedir.

(xiv) *Evrâd ve Zikir Mecmuası* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz.0154): Tarih kaydı ve müellif ismi bulunmayan 34 varaktan müteşekkil bu mecmua, Niyâz-ı Mısırî'nin *Etvâr-ı seb'a* risâlesi ve Gülşenî tarikatına ait usûlleri de ihtiva etmektedir. Rifâî âdâb ve erkânı ile alâkalı kısımların diğer nüshalardan farklılık arz eden yönü, bazı mevzuların Arapça yazılmış olması ve sayfa kenarlarında bulunan hâşiyelerdir. Eserde, şerbet içirme usûlü iki ayrı yerde anlatılmakta olup, lisanı Arapça'dır. Diğer konular Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır ve sırasıyla şu bahisleri içerir: Nefsin yedi menzili ve kalbin yedi tavrı⁴³; şed kuşatma⁴⁴; sofrâ, mûy, hırka, tâc, seccâde, tekbirleme usûlleri ve sancak teslimi⁴⁵; burhan merasimleri esnasında okunacak dualar⁴⁶; salavât-ı cevhere⁴⁷, ahkâm-ı tarikat başlığı altında rehberin vazifeleri ve müridin riayet edeceği âdâb⁴⁸; şerbet içen müridin on iki gün hayvanî gıdadan perhiz etmesi ve bu günler içinde okuyacağı esmâ⁴⁹; sancak duası ve ehl-i hâl olan fukarânın kulağına okunan virdler⁵⁰, İmam Câfer-i Sâdık Hazretleri'nin hırkanın ne mânâyâ geldiği konusunda buyurdıkları⁵¹; Rifâî gülü çizimleri⁵².

⁴³ Rifâî âdâb ve erkânının anlatıldığı kısımlar düzenli olarak anlatılmayıp arada başka konulara da yer verildiğinden, varak numaraları burada ayrıca verilmiştir. *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, OE.Yz.0154, vr. 4a-5a.

⁴⁴ A.g.e., vr. 5b-7a.

⁴⁵ A.g.e., vr. 7a-10b.

⁴⁶ A.g.e., vr. 11a-12b.

⁴⁷ A.g.e., vr. 18a.

⁴⁸ A.g.e., vr. 21a-22b.

⁴⁹ A.g.e., vr. 25a.

⁵⁰ A.g.e., vr. 25b-26a.

⁵¹ A.g.e., vr. 27b-28a.

⁵² A.g.e., vr. 29a-b.

(xv) *Fütüvvetname-i Tarîk-i Ahmed el-Bedevi ve Ahmed er-Rifâî* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz. 0667): Eserin 11a-14a varaklarında hilâfet merasimi anlatılmaktadır. “Tarîk-i Ahmed el-Bedevî ve Seyyid Ahmed er-Rifâî *kuddise sırrihüma* üzere hilâfet şurûtu ve erkânı ve esrâr-ı darb ve şed ve ahz-ı hayye vesâir esrârlardır” başlığını taşıyan bu kısım, OE. Yz. 001692 numaralı nüshanın bir kopyasıdır.

(xvi) *Âdâb-ı Tarîk* (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Nr. OE.Yz.1562): Eserin mukaddimesinde yer alan ifadeler, müellifi ve telif tarihi konusunda fikir vermektedir:

“[...] Malûm olsun ki, tarikat-ı aliyye-i Rifâiyye ve Kâdiriyye'nin bazı âdâb ve erkânını ve bazı usûl ve fûrûunu, şeyhim ve üstâdım Hulûsî Efendizâde es-Seyyid eş-Şeyh Abdülkâdir el-mülakkab bi'r-Râşid el-Kâdirî er-Rifâî Efendi'den suâl etdiğimde, hall-i müşkil kılıb âdâb-ı tarîki ben ahkar dervîşine, Ahmed bendesine talim buyurup ve bir mecmûa ihzânıyla *hazaren mine 'n-nisyân* ketb ve tahrîrime dahi emir buyurdukda, her hâlde rızâ-i şeyhi tahsîl ve emirlerine imtisâlen işbu mecmûayı tahrîr kıldım. Tâ ki hıfz ve nazarı eshel olup ve benden sonra bir ehil yedine girdikde hayr dua ile yâd olam.[...]”

Bu ifadelerden, Ahmed isimli bir dervîşin, şeyhi Abdülkâdir Râşid er-Rifâî'nin emri ile bu erkânâmeyi kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Mukaddimedeki ismi zikredilen Şeyh Abdülkâdir Râşid el-Kâdirî er-Rifâî, meşihat dairesine yazdığı terceme-i hâlinde, 1898'de Alyanak Dergâhı'nda posta geçtiğini, Ahmed ve Cemâl isimlerinde halifeleri olduğunu beyan eder.⁵³ Buna göre, erkânâmeyi kaleme alan Ahmed Efendi, Şeyh Abdülkâdir'in halifesi olan zât olmalıdır. Ayrıca bu nüshanın sonuna, başka bir yazı üslûbuyla “Hâzâ virdü leyl li-Seyyidî Ahmed er-Rifâî kuddise sırruhu'l-âlî” isminde bir vird de eklenmiştir. İstinsah tarihi 1287[1870-71] olan virdi yazan Muhammed Cemâl'in⁵⁴, Şeyh Abdülkâdir'in diğer halifesi Cemâl Efendi olması muhtemeldir. Bu bilgilere dayanarak, söz konusu nüshanın Şeyh Abdülkâdir'in Alyanak Dergâhı'nda meşihata geçmeden önce yazdığını söylemek mümkündür. Şerbet, istihâre, bey'at, ahd, şed, telkin ve nefis mertebeleri konularını içeren bu metin, OE.Yz. 0106 numaralı nüsha ile aynı olup, hangisinin daha evvel yazıldığını tespit etmek güçtür.

⁵³ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı: İlmiye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Daire İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996, c. V, s. 72-73 (48-49 numaralı vesikalar).

⁵⁴ OE.Yz.1562, vr. 23a.

(xvii) *Fütüvvetnâme*, Şeyh Mehmed Selim el-Girîdî⁵⁵: 78 varaktan müteşekkil bu eserin, 60a numaralı sayfasında, söz konusu fütüvvetnâme nüshası ile alâkalı icâzet kaydı mevcuttur. Bu kayda göre, Alyanak Dergâhı postnişini eş-Şeyh es-Seyyid Abdülkâdir er-Rifâî, Şeyh Mehmed el-Girîdî er-Rifâî'ye fütüvvetnâme icâzeti verdiğini beyan etmektedir. Bu itibarla eser, OE.Yz.1562 envanter numaralı nüshadan sonra, Abdülkâdir er-Rifâî'ye nispet edilen ikinci fütüvvetnâmedir. Muhtevaları benzer olan her iki nüshanın anlatımı farklıdır. Daha fazla tafsilatın verildiği Şeyh Mehmed Selim fütüvvetnâmesinde, şerbet; ahd; çavuş, sancakdar ve halife tayinleri; etvâr-ı seb'a; hayye ve akrepten korunmak için okunacak dualar; tâc ve hırkanın ne mânâyâ geldiği hakkında İmam Muhammed Bâkır ve İmam Câfer-i Sâdık Hazretleri'nden nakledilen rivayetler; şed; telkîn; arâkiyye gülü gibi konular yer alır. Kahve nakipliği ve ferrâşlık vazifesi ile alâkalı bahisler ise, diğer fütüvvetnâme nüshalarından farklı başlıklar olarak göze çarpmaktadır.

(xviii) *Hâzâ evrâd-ı es-Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâî el-Velî kuddise surruhu'l-âlî*⁵⁶: Kosova'nın Yakova şehrindeki Rifâî dergâhında postnişin olan Şeyh Âdem Nûrî er-Rifâî'ye (v. 1938) nispet edilen bu erkânnâme, dervişlerinden Muhammed Saîd tarafından kaydedilmiştir. Şeyh Âdem Nûrî er-Rifâî'nin babası Mûsâ Muslihuddîn, Rifâiyye'nin İzzeddînîyye kolunun İbrahim Karadestârî'nin halifeleriyle devam eden silsilesine bağlı bir şeyhtir. Âdem Nûrî er-Rifâî evvela babasına intisap etmiş, ardından İstanbul'a giderek Unkapanı'nda bulunan Abdülhalim Efendi Dergâhı şeyhi Muhammed Cemâleddîn er-Rifâî'den hilâfet almıştır.⁵⁷ Kendisine nispet edilen bu erkânnâme, İstanbul ve Anadolu'da icra edilen usûlün, Balkanlar'daki devamlılığını göstermesi açısından önemlidir.⁵⁸ Osmanlı Türkçesi ile yazılmış 155 sayfalık defterdeki konu başlıklarından bazıları şunlardır: Rifâiyye'de kıyam zikri, Rifâî evrâdı, Virdü'l-işrâk, Hizbü's-sagîr, Gülbâng-ı Rifâiyye; Mâtem usûlü, Nâdi Ali, Kasîde-i İmam Zeyne'l-

⁵⁵ Söz konusu eser hakkındaki çalışmada, Kahraman Özkök Beyefendi'nin şahsî arşivinde bulunan fotokopi nüshadan istifâ edilmiştir.

⁵⁶ Eserin dijital kopyası Kahraman Özkök'ün şahsî arşivinde bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu nüshaya atıflar "Âdem Nurî Erkânnâmesi" şeklinde yapılacaktır.

⁵⁷ "Risâle-i Rifâiyye" (t.y) <http://www.rifai-kadiri.org/rfai-tarikat/> (16 Kasım 2019), s. 54-56.

⁵⁸ Balkanlar'da yürütülen erkânla alâkalı Üsküp Rifâî Dergâhı Şeyhi Şeyh Mustafa Hazinedar'a (v. 1974) ait matbu bir erkânnâme de vardır. Bkz.: *Fezû'l-sabâh: Rufâî Erkânı ve Evrâd-ı Şerifi* (haz. Nihat Karakaş), İstanbul: Özgür Basımevi, 1985.

Âbidîn; Virdü'l-leyl, On İki İmam ve On Dört Masum'un isimleri; yılan ve akrep zehirlenmelerine karşı okunacak dualar.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD İZZEDDİN AHMED ES-SAYYÂD'IN HAYATI (1179-1272)

Ahmed es-Sayyâd'ın biyografisinin yer aldığı kitaplarda veya kendisine nispet edilen eserlerde, yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel şartlarına doğrudan atıfta bulunan ifadeler yer almamaktadır. Bununla birlikte, zaman, mekân ve sosyal çevre (*milieu*) bağlamındaki bir konumlandırmanın, hayatını ve tasavvufî şahsiyetini daha iyi anlamaya yardımcı olacağı düşüncesinden hareketle bu bölüme, dönemin tarihî/siyasî arka planını ve tasavvufî müesseselerini ana hatlarıyla tasvir eden bir girizgâh eklenmiş, ardından Rifâî-Sayyâdî kaynaklarındaki rivayetler ışığında Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı anlatılmıştır.

1.1 Tarihî Arka Plan: 1179-1272 Tarihleri Arasında Ortadoğu ve Mısır

XII. asrın son çeyreği ve XIII. asır, Ahmed es-Sayyâd'ın yaşadığı ve seyahatlerde bulunduğu coğrafyalar olan Irak, Suriye, Yemen ve Mısır'da siyasî mücadelelerin hüküm sürdüğü tarihsel bir sürece tekabül etmektedir. Bu coğrafyalar, Müslümanlar arasında devam eden hâkimiyet mücadelelerinin yanı sıra, batıdan gelen Haçlı saldırılarına ve doğudan gelen Moğol istilalarına da sahne olmuştur.

IX. asırdan itibaren siyasî, iktisadî ve dinî sebeplere dayanan isyanlarla zayıflamış olan Abbasîler, bu devirde, hâkimiyet alanı Orta ve Güney Irak olan bir devlet konumundaydı. Siyasî nüfuzları zayıflamış olmakla birlikte, hilâfeti ellerinde bulundurduklarından, Orta ve Güney Irak dışındaki Sünnî memleketleri idare eden hükümdarlar, meşruiyetlerini Abbasî halifeleri tarafından kendilerine gönderilen saltanat alâmetleri vasıtasıyla kazanmaktaydılar.⁵⁹

Hicaz, Yemen, Mısır ve Suriye'de, Selahaddin Eyyûbî'nin vârisleri olan Eyyûbîler hüküm sürmekte idi. Selahaddin Eyyûbî'nin 1193 senesinde Dımaşk'ta vefat etmesinden sonra, devletin toprakları hânedan üyeleri tarafından paylaşılmış ve aralarındaki iktidar mücadelesi dolayısıyla siyasî birlik tam anlamıyla sağlanamamıştı.

⁵⁹ Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları (İSAM), 2012, s. 44.

1229 senesinde Eyyûbîlerin Mekke valisi Ömer b. Ali er-Resûlî, “atabeg” sıfatıyla Yemen’de idareyi ele geçirmiş ve böylelikle orada 1454 tarihine kadar devam edecek olan Resûlîler devri başlamıştı.⁶⁰ Hicaz bölgesi ise, 1232 tarihinden itibaren Eyyûbî ve Resûlîler arasındaki mücadelelere sahne olmuştu. Bu iktidar savaşları, Eyyûbîlerin hükümdarı Turan Şah’ın 1250 yılında muhalifleri tarafından öldürülüp, Memlûkler devrinin başlamasına kadar sürmüştür.⁶¹

Bölgedeki siyasi, sosyal ve kültürel dengeler üzerinde derin izler bırakan hadise ise, Moğolların tedricen doğudan batıya doğru ilerlemesi olmuştur. Hülâgû komutasındaki İlhanlı Moğolları, 1258 tarihinde önce Bağdat’ı istila ederek Abbasî hilâfetine son vermiş, ardından Halep, Humus, Hama ve Dımaşk’ı ele geçirmişlerdir.⁶² Ancak Dımaşk’taki Moğol hâkimiyeti kısa sürmüş, Memlûk Sultanı Kutuz 1260 tarihinde Moğolları yenerek Dımaşk’a ve Suriye’nin büyük bir kısmına hâkim olmuştur. Bunun neticesinde Şam bölgesindeki Eyyûbî idaresi son bulup yerini Memlûkler almıştır.⁶³

Tasavvufî müesseseler

Milâdî XII. ve XIII. asırlar, tarikatların daha müesses bir nizam hâline geldiği dönemlerdir. Mürşidlerin etrafında geniş kalabalıkların toplanması dolayısıyla tasavvufî bilginin büyük topluluklara talimi yaygınlık kazanmış ve bu durum bazı ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Bunların başında, dervişlerin ibadet, ziyaret, barınma, beslenme ve temizlik gibi ihtiyaçlarını karşılamak için, ziraata elverişli geniş araziler üzerinde, vakıflarla desteklenen ribat/hankâhların inşa edilmesi gelmektedir. Irak, Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır’da, daha önceleri yolcuların, kimsesizlerin, hacıların ve dervişlerin barınması için veya sınır boylarında askerî amaçlı yapılar olarak inşa edilen ribatlar, bu dönemde muayyen bir tarikata ait müesseseler hâline gelmiş ve ribat kelimesi eserlerde hankâh, dergâh, tekke ve zâviye gibi tabirlerle mürâdif olarak kullanılmaya başlamıştır.⁶⁴ Zaman içerisinde muhtelif hizmet birimlerini içine alan ve değişik mimarî özellikler kazanan dergâh ve zâviyelerdeki dervişler, çeşitli hizmet sahalarında vazife yapmışlar,

⁶⁰ Cengiz Tomar, “Yemen”, *DİA*, c. XLIII, s. 401-406.

⁶¹ Ramazan Şeşen, “Eyyûbîler”, *DİA*, c. VIII, s. 20-24.

⁶² Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)*, s. 161.

⁶³ A.g.e., s. 161-163.

⁶⁴ “Ribat” müessesesinin menşei ve mahiyeti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Fuad Köprülü, “Vakfa Ait Tarihi İstihlalar: Ribât”, *Vakıflar Dergisi*, sayı: 2 (1942), s. 267-278.

böylelikle bu vazifelere dair âdap ve erkân da tespit edilmeye başlanmıştır. Dergâhlardaki teşkilatlanma, şeyhlerin anlattıklarının yazılı ve sözlü aktarımı için belli bir düzeni temin etmiştir. Bu durum, tasavvufî bilginin ve talime konu olan şeyhlerin de düzenli olarak artmasına sebep olmuştur.

Tasavvufun kalabalıklara talimi ve dergâh yapılanması, bu kurumları gözetime açık bir hâle getirmiş, toplum içinde görünür kılmıştır. Zaman zaman sultan veya devlet yöneticileri tarafından yaptırılan veya vakfiye tahsis edilmek suretiyle de desteklenen dergâhların, siyasî idarenin meşru kabul ettiği dindarlık sınırları içerisinde faaliyet göstermesi beklenmiştir. XII. ve XIII. asırlarda, Abbasî ve Eyyûbî hâkimiyetleri altındaki Irak, Suriye ve Mısır'da bu sınırın ölçütü, Ehl-i Sünnet akide ve fıkıh anlayışıyla uyumluluktur. Bu anlayışın dışında kalanlar ise bâtil, sapkın ve zındık olarak nitelendirilmiştir. Aslında tasavvufun, idareciler ve ulemâ nezdinde meşruiyetini Ehl-i Sünnet akidesine bağlı olması itibarıyla kazanması, önceki asırlardan tevarüs eden bir meseledir. X. ve XI. asırlarda, tasavvufu şer'î ilimler arasında meşru bir zemine kavuşturma gayretleri, tasavvufun şeriatla uzlaştırılması ve diğer dinî ilimlerin -kelâm ve fıkıh- otoritesinin kabulü ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, Sünnî ilim geleneği içinde bir tasavvuf anlayışı inşa edilmeye çalışılmış, bu çerçeveye uymayan sözler şatahât; düşünce ve tavırlar ise, zındıklık olarak nitelendirilmiştir.⁶⁵

XII. asırda, Abbasî ve Eyyûbî idaresindeki topraklarda, tasavvufun şer'î bir ilim olarak sunulmasını ve zâhir ehlinin anlayacağı zeminde ispat edilmesini konu edinen eserlere rastlanılmaz. Dönemin temayüz eden mutasavvıfları, Bağdat'ta Abdülkâdir Geylânî (v. 561/1165-66) ve Basra'da Ahmed er-Rifâî'dir (v.578/1182). Her ikisi de,

⁶⁵Ebû Nasr es-Serrâc'ın (v. 378/988), tasavvufun meşruiyet zeminini fıkıh ilmiyle irtibatlandırarak temellendirme cihetine gitmesi ve tasavvufun alanını fikh-ı bâtın olarak tanımlaması; Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî'nin (v. 380/990) sûfilerin akidesinin Ehl-i Sünnet akidesiyle aynı olduğunu ispat etmek üzere *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf* isimli eserinin ikinci kısmını akîde bahsine ayırması bu kabilden çabalar. Ekrem Demirli bir makalesinde, Ebû Tâlib el-Mekkî (v. 386/996), Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (v. 465/1072) ve Hucvirî (v. 465/1072) gibi sûfilerin de, Kelâbâzî ile aynı yaklaşıma sahip olduklarını vurgular. Ona göre, ana fikri, sahih tasavvuf anlayışının bâtil anlayışlardan ayırtmak olan X. ve XI. asra ait tasavvuf literatüründe, sahih olmanın ölçütü Ehl-i Sünnet anlayışıyla uyumlu olmaktır. Bu asırlardaki tabakât yazarları da -Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (421/1021) ve Ebû Nuaym el-İsfahânî (v. 430/1038) gibi-, aynı bakış açısıyla geçmiş yorumlayarak, Hazret-i Peygamber'e kadar uzanan tarihsel bir bütünlük inşa etmişlerdir. Ekrem Demirli, "Tasavvuf Araştırmalarında Dönemlendirme Sorunu: Din Bilimleri ile Metafizik Arasında Tasavvufun İlim Olma Mücadelesi", *Nazarîyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt: II, sayı: 4 (2016), s. 1-29. Benzeri mevzuları ele alan bir diğer makale için bkz.: Abdullah Kartal, "Tasavvufun Bir İlim Olarak İnşa Süreci: Şer'î ve Metafizik Bir İlim Olarak Tasavvuf", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXIV, sayı: 2 (2015), s. 149-175.

tasavvufun geniş irşad halkalarına talimi ile meşgul olup, icra edilegelen usûlü müesses bir nizam içerisinde yürütmüşlerdir. Kendilerine nispet edilen Kādîriyye ve Rifâiyye, zamanla süreklilik ve yaygınlık kazanan teşkilatlanmış tarikatlardır.

Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd (v. 670/1272), XII. asrın sonunda Rifâiyye tarikatının pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu olarak dünyaya gelmiştir. Şehâbeddîn Sühreverdî (v. 632/1234), İbnü'l-Fârız (v. 632/1235), İbnü'l-Arabî (v. 638/1240), Ahmed el-Bedevî (v. 675/1276) ve -daha geniş bir coğrafyada- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v. 672/1273) gibi, tesir sahaları oldukça geniş olan mutasavvıflarla çağdaştır. Dolayısıyla hayatı ve tasavvufî şahsiyeti, döneminin kendine mahsus özelliklerini tespit açısından ehemmiyet arz eder.

1.2 Hayatı

Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın hayatına dair bilgileri, dedesi ve Rifâiyye tarikatının pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî ile alâkalı tarih/tabakât kitaplarında, Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen eserlerde, Rifâî silsilesinin anlatıldığı kitaplarda ve menâkıpta bulmak mümkündür.⁶⁶ Ahmed es-Sayyâd'a ve Sayyâdî silsilesine hasredilmiş kitaplar ise, ilk defa Ebu'l-Hüdâ Efendi (v. 1326/1909) tarafından kaleme alınmıştır.⁶⁷

⁶⁶Rifâî soy ve tarikatından gelenler hakkında telif edilmiş ve günümüze ulaşmış eserlerde, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın isminin ve hâl tercemesinin geçtiği kısımlar için bkz.: Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'î el-Kazvîni (v.623/1226), *Sevâdü'l-'ayneyn fi menâkıbi'l-gavş Ebi'l-'Alemeyn*, Bulak, 1301, s. 24; Ahmed b. İbrâhîm el-Fârûsî (v. 694/1294), *İrşâdü'l-müslimîn li-tarîkati şeyhi'l-müttaîn*, İstanbul, 1305 (1890), s.101-106; *er-Reşehâtü'l-âseniyye 'ale'n-nefhati'l-miskiyye fi's-sülâleti'r-Rifâ'iyyeti'z-zekiyye*, İstanbul, 1301, s. 12; Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrîni (v. 694/1295), *Kitâbu Gâyeti't-tahrîr*, Kahire, 1315, s. 16, 21; Ali b. Hasan el-Vâsîfî (v. 733/1333), *Hulâsâtü'l-iksîr fi nesebi seyyidînâ el-gavş er-Rifâ'iyyi'l-kebîr*, Kahire, 1306, s.36,68; Abdurrahmân Ebu'l-Ferec el-Vâsîfî (v. 744/1343), *Tabakâtu hırkati's-sûfiyye el-müsemma Tiryâku'l-muhibbîn*, Kahire, 1305, s.16vd, 46; İbnü's-Serrâc (v. 747/1346), *Tüffâhu'l-ervâh ve miftâhü'l-irbâh*, Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396, vr.114a; Abdullah Muhammed Sirâceddîn el-Mahzûmî (v. 885/1480), *Şihâhu'l-ahbâr*, Mısır, 1304, s. 92-102; Ahmed b. Muhammed el-Veterî (v. 980/1572), *Ravdatü'n-nâzûrîn ve hulâsâtü menâkıbi's-sâlihîn*, Mısır, 1306 (1889), s. 94-97; Abdülmun'im el-Ânî er-Râvî (v. 1183/1769), *Kâmusü'l-'aşîkîn fi ahbâri es-Seyyid Huseyn Burhânüddîn*, Beyrut, 1302(1885), s. 59-65; Ahmed İzzet Paşa el-Ömerî el-Mevsilî (v. 1310/1892), *el-'Ukûdü'l-cevheriyye fi medâihî'l-hâdrati'r-Rifâ'iyye*, Mısır, 1306, s. 50; Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî (v. 1328/1909), *Hidâyetü's-sâ'î bi-sülûki tarîkati'l-gavşî'r-Rifâ'i*, İstanbul, 1289 (1872-73), s. 81,96-97; *Tarîku's-savâb*, İstanbul, 1302, s. 44-65; *Qulâdetü'l-cevâhir fi zikri'l-gavşî'r-Rifâ'i ve etbâihî'l-ekâbir*, Beyrut 1301, s. 337-340; *Tenvîrü'l-ebşâr*, Mısır, 1306 (1889), s. 46-57; *er-Ravdu'l-bessâm fi eşheri'l-butûni'l-Kureşşîyye bi's-Şâm*, İskenderiye, 1892, s.101-103

⁶⁷ Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Hizânetü'l-îmdâd fi ahbâri'l-gavşî'l-kebîri's-seccâd mevlânâ es-seyyid 'İzzü'd-dîn Ahmed es-Sayyâd*, Mısır, 1326 (1909); *Żahîratü'l-me'âd fi zikri's-sâdeti beni's-Sayyâd*, Mısır, 1307; *Nefehtü'l-îmdâd 'alâ nûniyyeti seyyidîne'l-imâm es-Sayyâd*, Beyrut: Matbaatü'l-Maârif, 1328(1909). Ahmed es-Sayyâd hakkında yakın tarihlî bir çalışma için bkz.: *Asım Mustafa Cehdû, ed-Dürri'd-defîn fi sîreti'l-İmâm es-Sayyâd Ahmed 'İzzü'd-Dîn ve men yerkedu ma 'ahu fi ribâti Metkîn, Dimaşk*, 2010. Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı ve tasavvufî şahsiyetini konu alan bu kitapta, Metkîn'deki türbesi hakkında da ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Söz konusu eserlerde, Ahmed es-Sayyâd'ın, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu olup, hem vâlidesi hem de pederi cihetinden Seyyid olduğu; küçük yaşta dedesi Ahmed er-Rifâî'den icâzet aldığı; Hicaz, Yemen, Mısır ve Şam beldelerinde ikamet ettikten sonra Haleb'in Maarratünnu'mân nâhiyesine bağlı Metkîn köyüne yerleştiği ve orada irtihal ettiği nakledilmektedir.

1.2.1 Velâdeti

Seyyid Ahmed es-Sayyâd, 574 (1179) senesinde, Abbasî hâkimiyetindeki Güney Irak'ta, Vâsıt ile Basra arasında kalan Batâih bölgesinde⁶⁸ bulunan Ümmü Abîde köyünde dünyaya gelmiştir. Ümmü Abîde köyü, İbn Battûta'nın (v. 770/1368) seyahatnâmesinde kaydettiğine göre, Vâsıt'a bir günlük uzaklıktadır.⁶⁹ Fârûsî, Ümmü Abîde'nin büyük bir yerleşim merkezi olduğunu ve buraya bağlı birçok köy ve kasaba bulunduğunu yazar.⁷⁰ İlk dönem coğrafya kaynaklarında ismi zikredilmeyen köy⁷¹, muhtemelen orada mukîm olan Seyyid Ahmed er-Rifâî ile şöhret kazanmıştır.

Seyyid es-Sayyâd'ın ailesinin Ümmü Abîde'deki ikameti, dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin 540 (1145-46) senesinde buraya yerleşmesi sebebiyledir. Dayısı ve şeyhi Mansûr el-Batâihî (v. 540/1145-46), Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye şeyhler şeyhliği (*meşyahatü's-şuyûh*) ve kendisine bağlı dergâh ve tekkelerin meşihatlığını tevdi edip, babası Şeyh Yahyâ en-Neccârî'nin Ümmü Abîde'deki dergâhında ikamet etmesini emrettiğinde⁷² Seyyid Ahmed er-Rifâî yirmi sekiz yaşlarındadır. Ömrünün son senelerine geldiğinde ise, Ümmü Abîde Revâkî⁷³ ismiyle meşhur olan âsitâne, avlularında Arap

⁶⁸ Güney Irak'ta, Basra ile Vâsıt arasında bulunan Batâih (Batîha) bölgesi ve bu bölgenin kuzeydoğu ucunda kurulmuş Vâsıt şehri, IX. ve X. asırlarda çeşitli isyanlara ve iktidar mücadelelerine sahne olmuştur. IX. asırda Zenc ve Karmâfî isyanlarından etkilenen bölgeye, 945 yılında Deylem asıllı ve Şîî bir hânedan olan Büveyhîler hâkim olmuş, bunun neticesinde Abbasî halifesi Müstekfî, Büveyhîlerden Muizzüddevlâ Ahmed'e emîrî'l-ümerâlık pâyesini vermek zorunda kalmıştır. Batâih bölgesi daha sonraki yüzyıllarda ise dönem dönem Muzafferîler, Mezyedîler ve Benî Müntefik gibi mahallî hânedanların hâkimiyetine girmiştir. Hakkı Dursun Yıldız, "Batîha", *DİA*, c.V, s. 196.

⁶⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2014, s.182.

⁷⁰ "Divan sicillerindeki kayıtlarda Ümmü Abîde olarak ifade edilen bölgenin içine Fadîle, Hasen köyü, Rubve, Harbûn, Mansûriyye, Verdiyye köyleri ve başka köy ve kasabalar dahildir." Fârûsî, *İrşâd*, s. 29.

⁷¹ Margoliouth, coğrafyacı Yâkût (v.626/1229)'un Ümmü Abîde'den bahsetmediğini ancak İbn Abdülhak el-Bağdâdî'nin, Yâkût'un *Mu'cemü'l-büldân*'ının geniş bir özeti niteliğindeki eseri olan *Marâsîdül-ittilâ*'sının bir nüshasında Ümmü Abîde isminin zikredildiğini yazar. D.S. Margoliouth, "Al-Rifâ'î", *El2*, c. VIII, Leiden, 1995, s. 525.

⁷² Fârûsî, *İrşâd*, s. 32.

⁷³ Mimaride, çatısı sütunlarla desteklenmiş yarı kapalı bir alan olarak tanımlanan *revâk*, sıcak iklimlerin hüküm sürdüğü bölgelerde ihtiyaçtan doğan bir yapıdır. Ümmü Abîde Dergâhı için arapça "ribât" veya "zâviye" kelimesi yerine daha ziyade "rivâk" kelimesinin kullanılması, ahşap direklerle desteklenmiş üstü örtülü kemer ve revâklardan oluşan dergâhın yapısının bu keyfiyetinden dolayıdır. Ümmü Abîde Revâkî'nin dört yüz kemerli; direklerin arasının üç Bağdat

ve Acem memleketlerinden binlerce insanın bir araya geldiği, âlim ve ârif kimselerin sık sık ziyaret ettiği, yüksek vakıf gelirleri olan bir yer olacak ve bu durum idarecilerin de dikkatini çekecektir.⁷⁴ Halifeler kimi zaman teftiş amacıyla birilerini gönderecek, kimi zaman da Seyyid Ahmed er-Rifâî'den tavsiye talebinde bulunacaklardır.⁷⁵ Fârusî, Abbasî halifelerinin Vâsıt idaresini Rifâî seyyidlerine tevdi ettiklerini, valilerin Ümmü Abîde Revâkî'na bağlı kalmak şartı ile gönderildiğini yazar. Ona göre, Ümmü Abîde'de meşihat makamına gelenlere Abbasî halifeleri tarafından "Mühezzibüddevle (devleti ıslah eden)", "Mümehhidüddevle (devlet düzenini tertip eden)" gibi lakapların verilmesi, bu idarî salâhiyete işaret etmektedir.⁷⁶

İmam Mûsâ Kâzım'ın soyundan gelen Rifâî seyyidlerinin, yaşadıkları dönemde Müslümanların nazarında müstesna bir mevkiye sahip olmaları, siyasî hâkimiyeti elinde bulunduranların göz ardı edemeyecekleri bir durum olmuştur. Rifâîlikle ilgili kaynaklarda, Fâtımî halifesi Aziz Ebû Mansûr Fâtımî'nin, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin büyük dedesi olan Seyyid Ali Hâzım'dan (v. 385/995-96) dua talebinde bulunduğu⁷⁷; Abbasî halifesi Kâim-billâh'ın, Râfızîleri bertaraf etmesi ümidiyle Basra, Vâsıt, Batâih bölgesindeki *Tâlibiyyûn* seyyidlerinin nakipliğini⁷⁸ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dedesi Seyyid Yahyâ el-Mekkî'ye (v. 460/1067-68) teslim ettiği⁷⁹ ifade edilmektedir. Aynı şekilde, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin pederi Seyyid Ebu'l-Hasen Ali er-Rifâî (v.529/1135) de, o dönem vuku bulan Sünnî-Bâtınî ihtilafının halli için Halife Müsterşid ile görüşmüştür.⁸⁰

arşını, her bir kemerin dört arşın yüksekliğinde; birinci halka ile ikinci halka arasındaki mesafenin yirmi yedi, ikinci ile üçüncünün arasının otuz ve üçüncü halka ile dördüncü halkanın arasının yirmi arşın olduğu, kubbenin arka tarafında Revâk'a ait bir bostan bulunduğu nakledilmektedir. Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 58.

⁷⁴ Fârusî, *İrşâd*, s. 39-40.

⁷⁵ A.g.e., s. 32, 36-38.

⁷⁶ A.g.e., s. 110-112.

⁷⁷ Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Hulâsa*, s. 20.

⁷⁸ Abbasoğulları, Hazret-i Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan olmaları sebebiyle kendilerini seyyid addetmişlerdir. Hâkimiyetleri döneminde Abbasoğulları ile Ali evlâdı, *Abbasiyyûn* (Âl-i Abbâs) ve *Tâlibiyyûn* (Âl-i Ebû Tâlib) şeklinde tefrik edilip, her iki aile mensuplarının kayıtları, önceleri ensab nakipleri denilen memurlar tarafından ayrı ayrı tutulmuş, zaman zaman Abbasî ve Tâlibî nikâbeti birleştirilmiştir. Daha sonra bu uygulama yaygınlaşarak kayıtları tutana "nakip", nakiplerin bağlı bulunduğu kişiye ise "nakîbü'n-nükabâ" ünvanı verilmiş ve bu teşkilatta Abbasî ve Tâlibî soyları ayrı ayrı temsil edilmiştir. Bu konu için bkz.: Rüyâ Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 79-80; Şit Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşrâf" *DİA*, c.XXXII, s. 322-324, İstanbul 2006.

⁷⁹ Fârusî, nakiplik vazifesi ile ilgili fermanın Ümmü Abîde Revâkî'nda mahfuz olduğunu ve kendisinin bizzat görüp okuduğunu kaydeder. *İrşâd*, s. 25.

⁸⁰ A.g.e., s. 27. Çağdaş müelliflerden Subhi Mansur ise, *es-Seyyid el-Bede'î beyne'l-hakîkâ ve'l-hurâfe* isimli kitabının birinci bölümünde, Seyyid Ahmed er-Rifâî ve ailesi hakkında çok farklı iddialar öne sürmektedir. Kitabın temel tezi, XII. ve XIII. asırlarda tasavvufun Şî'î taifesi eliyle "gizli bir siyasî hareket"e (*el-hareketü's-siyâsiyyeti's-sirriyye/ el-hareketü's-şî'iyyeti's-sirriye*) dönüştüğü ve bu hareket merkezinin Ümmü Abîde olduğudur. Buna göre, Emevi hâkimiyetini yıkmak üzere Şî'ilerle birlikte hareket eden Abbasîler, yönetime geldiklerinde Şî'ileri idarî mevkilerde

Ahmed es-Sayyâd böyle bir seyyid ailesinin; Ümmü Abîde'de meşihat makamında oturan, Arap ve Acem illerinde ahval ve kerâmâtıyla şöhrat bulmuş Seyyid

dışlayınca onlar da Abbâsî devletini (750-1258) ele geçirmek için her türlü yolu denemişlerdir: Zencîler isyanı (869-883); İsmâiliyye mezhebine mensup Karmatîler ve ardından gelen Fâtımî devleti (909-1171), “Gizli Şîî Hareketi”nin tesiri ile vücut bulmuştur. Şîîler kuvvetten düştikleri dönemlerde tasavvuf cihetine yönelmişler, zühhd kisvesi altında takiiye yoluyla kendilerine taraftar bulup, tasavvufu siyasî bir enstrüman olarak kullanmışlardır. Nitekim Selaheddîn Eyyûbî (v. 1193) de Şîîler’in istifade ettiği tasavvufu onlara karşı bir silah olarak kullanmak üzere Sünnî tasavvufu desteklemiş, mensupları için hankâhlar tahsis etmiş ve Sünnî tasavvufun yayılması için bazı kimseleri Fâtımî hâkimiyetindeki bölgelere göndermiştir. Suphi Mansur’a göre, Şîî düşünce ile tasavvuf arasındaki tedahüller, yani tasavvufu teşeyyü’â temayül, zaten çok önceleri, hicri üçüncü asırda başlamıştır. Tasavvufun neşrinde büyük tesiri olan ve tarikat silsilelerinin çoğunda ismi geçen Ma’rûf-i Kerhî (v. 200/815-16) yıllarca İmam Ali er-Rızâ’nın (v. 203/819) hizmetinde bulunmuş bir Şîî’dir. Dolayısıyla bu silsileden gelen sülûler teşeyyü’ etmiş bir zümredir ve Seyyid Ahmed er-Rifâî de onlardan biridir. Dayısı ve şeyhi Mansûr el-Batâihî ile diğer şeyhi Ali el-Kârî, Şîî sülûflerinin önde gelenlerindedir. Ayrıca Ahmed er-Rifâî’nin ailesinin hayat seyri de, onların bu “gizli hareket”in parçası olduklarına işaret etmektedir: Büyük dedesi Seyyid Hasan er-Rifâ’î, Karmatîlerin tahribatından sonra hayatı zorlaşan Alevî ailelerinin hicret ettiği coğrafya olan Mağrib’e yerleşmiştir. Batıya gitmelerinin sebebi Şîî Büveyhî ve Fâtımî hâkimiyetlerinin sona ermiş olmasıdır. Mansur’a göre, bu dönemde Şîî hareketin merkezi İfrikiyye (bugünkü Tunus ve civarı) ve Mağrib’e kaymıştır ve hareket zühhd kisvesi altında buralarda varlığını sürdürmüştür. Ailenin daha sonra yerleştiği Vâsıt mıntıkası ise, Emevîler döneminden itibaren Aleviyyûn’un yerleşim mahallî, Şîîler’in kendilerini gizlemek zorunda kalmadığı, Abbâsî başkenti Bağdat’a uzak bir bölgedir. Ahmed er-Rifâî bu bölgede dünyaya gelmiştir ve anne tarafı bölgedeki seyyidlerin idaresini elinde bulunduran bir ailedir. Subhi Mansur, kitabında Seyyid Ahmed er-Rifâî ile Abbâsî halifeleri arasındaki münasebetleri de yorumlamaktadır. Buna göre, Ahmed er-Rifâî Ümmü Abîde’de meşihat makamına geçtiği esnada, Abbâsî halifesi Muktefi hilâfettedir. Mansur’a göre, Selçuklu tasallutundan bunalmış, zühhd ve ibadete düşkün olan halife, bu dönemde ilmi ve kerametleriyle meşhur olan Seyyid Ahmed er-Rifâî ile ittifak yapmak durumunda kalmıştır. Sonraki halifeler de Seyyid Ahmed er-Rifâî’yi âlim, zâhid, keramet sahibi bir sülûfi olarak tanımışlar, ondan nasihat ve dua talebinde bulunmuşlar ancak zaman zaman teftiş için birilerini göndermişlerdir. Ahmed er-Rifâî, Abbâsîler’le yürüttüğü uyumlu siyasetin neticesinde kudret ve şöhratını artırmış; Bağdat’taki halifeler ise, onun beklenen Şîî-Fâtımî devletinin kıyamının özlemine çektiğini anlayamamışlardır. Oysa Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin bazı sözlerinde onun bu özlemine işaret eden imalar vardır. Mansur’a göre, Ahmed er-Rifâî’nin, *en-Necmü’s-sâ’î* kitabında geçen “Bir gün Rifâiyye’nin ve onun Murtazavî Alevî tarikatının devleti zuhur edecektir.” sözü buna bir misaldir. Rûm’da Şeyh Mahmud el-Hayrânî, Sarı Saltuk ve Barak Baba; Türkistan’da Ahmed el-Yesevî; Irak bölgesinde Şeyh Ebû Bedr el-Akûlî; Mısır’da Ebu’l-Feth el-Vâsıtî; Mağrib’de Ebû Medyen, İbn Meşîş ve İbnü’l-Arabî de, onun şarka ve garba bu amaçla gönderdiği mümesillerden ya da bu mümesillerin yetiştirdiği kimselerdendir. Ahmed Subhi Mansur, *es-Seyyid el-Bedevî beyne’l-hakîka ve’l-hurâfe*, Kahire, 1982. *en-Necmü’s-sâ’î* kitabından alıntı yapılan cümle için bkz.: Ebû Bekr b. Abdullah el-‘Ayderûsî el-Adenî, *en-Necmü’s-sâ’î fî menâkıbi’l-kutbi’l-kebîr er-Rifâ’î*, Kahire, 1976, s. 73. Bu cümle ayrıca şu eserlerde de nakledilmektedir: Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 120; Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Hulâsattü’l-iksîr*, s. 57.

Subhi Mansur’un dönemin tarihî/siyasî şartları ile alakalı naklettiği bilgilerin teyidi mümkündür. Hatta dönemin şartlarından hareketle tasavvufun siyasî bir enstrüman olarak kullanılma teşebbüsleri ve bunun sonucu olarak Sünnî ve teşeyyü’ etmiş sülûfi zümrelerinin ortaya çıktığı yönündeki tespitleri de dikkate değerdir. Ancak tarih ve siyaset bağlamındaki mülâhazalarını bir zemine oturtmak mümkün iken, tarihî şartlar ve akışa bağlı olarak kurguladığı hayatlar ve şahıslar hakkındaki yorumları ispata, delile muhtaçtır. Tarih ve siyaset alanının mefhumlarıyla tasavvuf hakkında fikir yürütmek, “Bir gün Rifâiyye’nin ve onun Murtazavî Alevî tarikatının devleti zuhur edecektir.” sözünü dünyevî hükümler olarak yorumlamaya götürür ve bu da isabetli değildir. Zira her ilim sahasının olduğu gibi tasavvufun da kendine has mefhumları ve bu mefhumların, mensubu buldukları saha içerisinde bir karşılığı vardır. Meseleleri doğru teşhis edebilmek için önce mefhumların karşılık geldiği alanı doğru tespit etmek gerekir. Daha sonra, kelimelerin mefhum hâline gelme (kavramlaşma) süreçlerinin göz önünde bulundurulması suretiyle yapılacak tanımların daha isabetli tahliller yapılmasına imkân sağlayacağı muhakkaktır. Subhi Mansur’un kitabında kullandığı tasavvuf, teşeyyü’, sülûfi kavramları, bunlar arasındaki tedahüller ve ayrımlara yaptığı atıflar göstermektedir ki, belli bir tarihsel süreçten geçerek bir mânâda karar kılmış, zaman içerisinde sınırlanmış/indirgenmiş/donmuş mefhumları, neş’et ettiği dönemi referans almak suretiyle yeniden tanımlamak gerekmektedir.

Ahmed er-Rifâî'nin torunu olarak dünyaya gelmiştir. Doğum tarihine ve hayatının ilk dönemine ait bilgiler kendi lisanından şöyle nakledilmektedir:

“Onun [Ahmed er-Rifâî] vefatından dört sene evvel doğdum. Dört yaşında iken, babam beni onun mübarek huzuruna götürdü, o da beni odasına aldı ve ağzıma nefes etti. Benim için hayır duada bulunduktan sonra babama, bu mübarek taifenin ricâli arasında meşhur olacağımı müjdeledi. Bana icâzet verdi. Dört yaşında bir çocuk iken umumî bir icâzetim vardı. Kardeşim Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen'e de ikmâlîm ve terbiyem hususunda vasiyette bulunmuş ve aynı şekilde babama da, bana icâzet vermesi için icâzet vermişti. Onun ilmi ve terbiyesi ile Allah beni insanlar arasında şerefli kıldı ve hâlîmi kemâle erdirdi.

Efendimiz Ahmed er-Rifâî'nin kızı, o pak ve asil teyzem Fâtıma bana şöyle anlattı: Ben onun odasında imişim, odaya pederleri efendimiz girmiş ve ona ‘Bu Ahmed mi?’ diye sormuş. O da ‘Evet’ deyince ‘Onu bana getirin’ demiş. Teyzem dedi ki: ‘Seni ona götürdüm, kucağına aldı ve ağzına nefes ederek şöyle buyurdu:

Bir sebep olmadan ihsanlarda bulunan ve dilediğine hesapsız rızıklar bahşeden Allah'ım. Kadîm Kelâm'ın ve Yüce Peygamber'in hürmetine senden bu çocuğa bereketli bir ömür, kâmil bir iman, her hususta muvaffakiyet, sahih bir irfan, tâhir bir sır, âmir bir beyt, mübarek bir nesil, ebedî bir fetih ve şan niyaz ediyorum. Gücün ve kuvvetin ile mâsivâdan alâkasını kesip yalnız sana teveccüh etsin. Muhakkak ki sen her şeye kâdirsin.'

Ve evimizin büyükleri ‘Ahmed’e nasip olanlar hep dedesinin duasının bereketiyledir’ derlerdi. Büyükannem, o pak, ârife, veliyye Seyyide Râbia el-Ensâri el-Huseynî bana bir gün dedem, efendim ve mevlâm olan Seyyid Ahmed el-Kebîr ile aralarında geçen konuşmayı anlattı. Bir gün Seyyid Ahmed'e şöyle söylemiş: ‘Ey benim Efendim, Ahmed hakkında bir daha düşün; torunların seni gördü, senden istifade etti ancak Ahmed küçük.’ O da bunun üzerine: ‘Ahmed’in kalbimde ayrı bir yeri vardır. Zeynep ve Fâtıma'nın bütün evlâtları benim evlâdımdır. Ahmed ise oğlum ve habibimdir ve Allah'ın fazl ü keremiyle ulviyyeti zımnında bulundurandır; kuvvetli bir dayanağı vardır, hiçbir zaman mağlup olmaz, terk edilmez, bu yolun küheylanları onunla tökezlemez’ diye buyurmuş. İşte bu sözlerle Allah beni nimetlendirdi ve velîsi, efendimiz, mevlâmız, medhe mazhar olmuş olan ceddime verdiği vaadi yerine getirdi. Ceddim, Allah'ın bana verdiği nimetlerdendir.”⁸¹

Ahmed es-Sayyâd'ın, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin irtihalinden dört sene evvel dünyaya geldiğini ve küçük yaşta iken dedesinden icâzet aldığını, kendisinden sonra gelen müellifler de teyit etmektedirler. Fârusî, *İrşâd* isimli eserinde şöyle yazmaktadır:

“Anne tarafından cedleri olan, Seyyidimiz Gavû's-Sakaleyn Ebu'l-Alemeyn es-Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vefatından dört sene evvel, hicrî 574 senesinde dünyaya geldi.[...] Dedesi Kutbu'l-Kebir er-Rifâî irtihal etmeden evvel hasta yatağında ona icâzet verdiği dört yaşında idi; kendisinden sonra kalabalık

⁸¹ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 39.

zümrelerin torununu ziyaret edeceğini söyleyerek onu övdü, onunla müjdeledi ve makamının yüceliğini zikretti.”⁸²

1.2.2 Nesebi ve Ailesi

İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, kendisine nispet edilen *el-Vazâif* isimli eserin mukaddimesinde künyesini “İzzüddîn Ahmed b. Abdurrahîm b. Seyfüddîn Osman b. Hasan b. Muhammed ‘Asele b. es-Seyyid el-Kebîr *Ebu’l-Fevâris Hâzım* er-Rifâî el-Hüseynî” şeklinde vermekte ve nesebinin Ahmed er-Rifâî’ye bağlanışına şu cümleleriyle işaret etmektedir:

“[Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin] Tâhir zürriyeti, kızları veliyye ve ârif-e olan Seyyide Zeynep -benim ve kardeşlerimin annesidir- ve Seyyide Fâtıma -Efendim İbrahim el-A‘zeb’in ve efendim Necmeddîn Ahmed’in annesidir- ile devam etmiştir. Bu iki seyiyenin zürriyetleri de amcalarının oğullarından yani babam ve amcamdan devam etmiştir.”⁸³

Tarîku’l-ğavîm isimli diğer eserinde ise, Ahmed er-Rifâî’nin nesep silsilesini zikrettikten sonra, onun torunu olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Allah Teâlâ beni el-İmam er-Rifâ‘iyyü’l-Ekber’e intisapla şereflendirdi.[...] Asâlet sahibi vâlidem Zeynep, efendimiz İmam er-Rifâ‘i *müşârün ileyhin* kızı idi. Babam ise, veliyullâh ârif-i billâh el-kutbü’l-kebîr es-Seyyid Mümehhidüddeve Abdürrâhîm b. es-Seyyid Seyfüddîn Osman b. es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Muhammed Asele b. *es-Seyyid el-Hâzım Ali Ebu’l-Fevâris*’tir ki, efendimiz İmam er-Rifâî’nin nesep zincirinde ismi zikredilmişti. Babamın annesi ise, veliyyetullah, el-müheymetü billâh es-Seyyide Sittü’n-Neseb, efendimiz İmam er-Rifâî’nin kız kardeşiydi.”⁸⁴

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin kızı Seyyide Zeynep’ten olma torunudur. Seyyid Ahmed er-Rifâî kızını, kızkardeşi Seyyide Sittü’n-Neseb’in oğlu Seyyid Abdurrahîm ile evlendirmiştir. Seyyid Abdurrahîm ayrıca baba tarafından da Ahmed er-Rifâî ile akrabadır; babası ile Ahmed er-Rifâî amca çocuklarıdır. Seyyid es-Sayyâd *Vazâif*’te buna işaretlerle, dedesi Ahmed er-Rifâî için: “Anne tarafından ceddım, babamın dayısı ve onun babasının amcasının oğlu”⁸⁵

⁸² *İrşâd*, s. 102. Benzeri ifadeler için bkz.: Fârusî, *en-Nefha*, s. 12; Ebu’l-Ferec el-Vâstî, *Tiryâk*, s.16; Mahzûmî, *Şihâhu’l-ahbâr*, s. 92; Veterî, *Ravdatü’n-nâzirîn*, s.95; Ebu’l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Tenvîru’l-ebşâr*, s. 46-47.

⁸³ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 59.

⁸⁴ Ahmed es-Sayyâd, *Tarîku’l-ğavîm*, vr. 11b-12a.

⁸⁵ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s.2.

ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla Seyyid es-Sayâd'ın anne ve baba tarafından seçeresi, yukarıda *Seyyid Ali el-Hâzım Ebu'l-Fevâris* isminde birleşmekte ve Hazret-i Peygamber'e ulaşmaktadır.⁸⁶

Anne tarafından nesep zinciri ise şöyledir: İzzüddîn Ahmed b. es-Seyyide Zeyneb binti Seyyid Ahmed er-Rifâî b. Seyyid Ali b. Seyyid Yahyâ b. Seyyid Sâbit b. *Seyyid Ali el-Hâzım ebi'l-Fevâris* b. Seyyid Ahmed el-Murtazâ b. Seyyid Ali el-Mağribî el-İşbîlî b. Seyyid Rifâ'a el-Hasen el-Mekkî b. Seyyid Mehdî b. Seyyid Ebi'l-Kâsım Muhammed b. Seyyid Hasen b. Seyyid Hüseyin er-Rızâ b. Seyyid Ahmed el-Ekber b. Seyyid Mûsâ es-Sânî b. Seyyid İbrâhîm el-Murtazâ b. el-İmam Mûsâ el-Kâzım b. el-İmam Ca'fer es-Sâdık b. el-İmam Muhammed el-Bâkır b. el-İmam Ali Zeynülâbidîn b. el-İmam Huseyn b. el-İmam Ali b. Ebî Tâlib.⁸⁷

Ahmed es-Sayyâd'ın, Seyyid Ahmed er-Rifâî ile İmam Mûsâ Kâzım'a ve Hazret-i Peygamber'e uzanan nesep silsilesinin erken dönemlerden itibaren resmî kayıtlara geçtiğine dair nakiller mevcuttur. Fârûsî, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dedesi Seyyid Yahyâ'nın, üzerinde Mağrip hükümdarlarının, velî ve âlim kimselerin tasdik mühürlerinin bulunduğu siyâdet seçeresini İşbiliye'den⁸⁸ Hicaz'a hicret ederken yanında götürmüş olduğunu nakletmektedir. Şecere, âdet olduğu üzere Hazret-i Peygamber'in haremindedir, Medine-i Münevvere'de ikamet eden Ehl-i Beyt'in nesep âlimlerinin huzurunda okunmuştur. Sahih olduğuna şahitlik edilen şecere, Medine-i Münevvere emîri A'rec ailesinde muhafaza edilen şeref defterine ve Beytullah'ta bulunan kütüğe kaydedilmiştir. 450 (1058-59) senesinde vuku bulan bu hadiseden sonra, Seyyid Yahyâ Hicaz'dan Basra'ya gitmiş ve bunu haber alan Abbasî halifesi Kâim-Billah, kendisini Bağdat'a davet ederek nakiplik vazifesini kabul etmesini istemiştir.⁸⁹ Daha sonra Seyyid Yahyâ'nın torunu Seyyid Ahmed er-Rifâî, Medine-i Münevvere'yi ziyaretleri esnasında kendisine “Hangi sülaledensiniz?” diye sorulunca, defterde kayıtlı şeceresini getirtip

⁸⁶ Nesep silsileleri için, bkz.: *Ek1; Ek2*.

⁸⁷ *Vazâif*, 130-132; *Tarîku'l-kavîm*, 11a-12a. Nesebi vâlidisi ve pederi tarafından Ahmed er-Rifâî ile birleştiği için, hem kendi eserlerinde hem de kendisinden sonra gelen müelliflerin eserlerinde, Ahmed es-Sayyâd'ın Hazret-i Peygamber'e dayanan soyu anlatılırken fâsıla verilip, dedesinin Ahmed er-Rifâî olduğu vurgulanmış ve onun nesep silsilesi ile iktifâ edilmiştir. Sadece Ebu'l-Hüdâ Efendi, Ahmed es-Sayyâd'ın hayatı hakkında telif etmiş olduğu kitabında, Hazret-i Peygamber'e uzanan nesebini fâsılasız bir şekilde vermektedir. Bkz.: *Hizânetü'l-ımdâd*, 4-7.

⁸⁸ İspanya'nın güneyinde bulunan bu şehir günümüzde Sevilla adıyla anılmaktadır.

⁸⁹ Fârûsî, *İrşâd*, 24-25.

herkesin huzurunda okutmuştur.⁹⁰ Torunu Seyyid Ahmed es-Sayyâd ise, 622 (1225-26) senesinde Medine-i Münevvere'yi ziyaret edecek, kadı İbn Nümeyle onun ismini, ailesinin şeceresinin yazılı olduğu şeref defterine kaydedecektir.⁹¹

Vâlide ve pederi

Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın vâlidesi Seyyide Zeynep, oğullarının her birinin velî olmasına nispetle, Rifâî kaynaklarında “Ümmü’r-ricâl (Seçkin kimselerin annesi)”⁹², “Ümmü’l-mekârim (Asil kimselerin annesi) “ümmü’l-aktâb (Kutupların annesi)”⁹³ sıfatlarıyla tavsif edilmektedir. Bu sıfatlarının yanı sıra, Seyyide Zeynep’in ârife ve âlime bir hanım olduğu, küçük yaşta iken Kur’an’ı ezberlediği, fıkıh ve hadis ilimlerini ise dayısı Şeyh Ebu’l-Bedr el-Ensârî el-Vâsîtî’den tahsil ettiği nakledilmektedir. Fârûsî, dedesi Ebu’l-Ferec Ömer el-Fârûsî’nin Seyyide Zeynep’ten ilim dinleyenler arasında olduğunu yazar.⁹⁴ Evlâtları da ondan nakilde bulunmuşlardır.⁹⁵

Kaynaklarda rivayet edilenlerden, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, kızı Seyyide Zeynep ve onun zürriyetinden gelecek olan torunlarına ayrı bir ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. Bu duruma şahitlik edenlerden Ebu’l-Ferec Ömer el-Fârûsî şöyle nakletmektedir:

“Bir gün efendim Seyyid Ahmed’in yanında idim. Bana bazı sırlarımı izhar ettikten sonra elimden tuttu ve birlikte Seyyide Râbia’nın [Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin hanımı] evine girdik. ‘Ona selâm ver ve senin için niyazda bulunmasını iste’ diye buyurdu. Daha sonra Seyyide Zeynep bulunduğumuz yere geldi, Seyyid Ahmed kalkıp onu alnından öptü, sonra bana dönerek ‘Ey Ömer, ona selâm ver, hizmetinde bulun, kendin ve zürriyetin için dua etmesini niyaz et’ diye buyurdu. Ben de buyurduğu gibi yaptım. Ancak daha sonra kendi kendime ‘Acaba önce Seyyide Râbia’ya mı hizmet ve tazimde bulunmamı emretti? Çünkü o, yaşça Seyyide Zeynep’ten daha büyük’ diye düşündüm ve Seyyid Ahmed’e baktım. Bunun üzerine bana şöyle buyurdu: ‘Ey Ömer, Allah bana, eserlerimin onunla [Seyyide Zeynep] yaşayacağını ve memleketlerin onunla mamur olacağını vadetti.’ Seyyide Zeynep babası Seyyid Ahmed’in bu sözünü işitince: ‘Ey Efendim, siz hayattasınız ve oğlunuz Seyyid Sâlih de hayattadır. Hâl böyleyken, Allah sizin için beni fedâi kılıp,

⁹⁰ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 35; Ali b. Hasen el-Vâsîtî, *Hulâsa*, s. 37.

⁹¹ Râvî, *Kâmûs*, s. 37.

⁹² Fârûsî, *en-Nefha*, s.12.

⁹³ Fârûsî, *İrşâd*, s. 90.

⁹⁴ Fârûsî, *İrşâd*, s.93; Veterî, *Ravda*, s.118.

⁹⁵ Buna bir misal, Ahmed es-Sayyâd’ın, *Vazâif*’te “*haddeşenî vâlidetî ve seyyidetî*” ibaresi ile vâlidesinden naklettikleridir. Söz konusu rivayette Seyyide Zeynep, pederi Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, marifetullâha ulaşmanın ancak Hazret-i Peygamber’in kadrini bilmekle mümkün olabileceği meâlindeki sözlerini nakletmektedir. *Vazâif*, s. 13.

eserlerinizi benimle mi yaşatacak?’ diye sordu. Seyyid Ahmed ‘Evet, öyle’ diye karşılık verince Seyyide Zeynep: ‘Öyle ise kalkıp insanlarla konuşmam ve meclislerine oturmam mı gerekir?’ diye sordu. Seyyid Ahmed: ‘Hayır Zeynep, öyle değil, senin zürriyetin kıyamete kadar devam edecek’ şeklinde cevap verdi.⁹⁶

Bu minvaldeki bir başka rivayet, Seyyid Ahmed er-Rifî’nin, kızı Seyyide Zeynep hakkındaki, “İnsanlar benden geriye bir kız kaldığını düşünüyorlar, oysa benden geriye bir yiğit kalmıştır.” sözüdür.⁹⁷

Nakledilen rivayetlerden, Vâsıt bölgesinde yaşayanların da Seyyide Zeyneb’in manevî makamından haberdar oldukları ve sıkıntıya düştüklerinde kendisine iltica ettikleri anlaşılmaktadır. Kendisine nispet edilen bir keramet hadisesine göre, Vâsıt ve Batâih tarlalarını çekirgeler istila edince insanlar ondan yardım dilemiş ve Seyyide Zeyneb’in niyazda bulunmasının ardından çekirgeler Vâsıt bölgesini terk etmiştir.⁹⁸ Seyyide Zeynep 630 (1232-33) senesinde Ümmü Abîde’de vefat etmiş ve babası Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin türbesine defnedilmiştir.⁹⁹

Ahmed es-Sayyâd’ın pederi Seyyid Abdurrahim b. Osman, dayısı Seyyid Ahmed er-Rifâî’den doğrudan icâzet almış ve onun terbiyesinde yetişmiştir.¹⁰⁰ İlim, irfan ve ferâset sahibi bir zât olan Seyyid Abdurrahîm, kardeşi Seyyid Ali’nin ardından Ümmü Abîde Revâkı’nda posta geçmiş ve halife tarafından kendisine “Mümehhidüdevle” lakabı verilmiştir.¹⁰¹ Batâih bölgesi şeyhleri ise kendisini “Ebu’l-aktâb (kutupların babası)” ve “Şeyhü’l-encâb (Asil kimselerin şeyhi)” isimleriyle anmışlardır. Rifâî kaynaklarında yüksek tasarruf ve keramet sahibi bir zât olarak zikredilen Seyyid

⁹⁶ Veterî, *Ravda*, s. 117-118. Aynı rivayet çok küçük farklarla *Ümmü’l-berâhîn*’de de yer almaktadır: Kâsım b. Muhammed b. el-Hâccâc el-Vâsıtî (v. 680/1282), *Ümmü’l-berâhîn fî ba’dî menâkıbi sultânî’l-ârifîn eş-şeyhi’l-kebîr es-seyyid Ahmed er-Rifâî’î*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 1123, 35a-b. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, zürriyetinin kızı Seyyide Zeynep ile devam edeceğini ifade eden cümlesi için ayrıca bkz.: Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *Tüffâhu’l-ervâh*, Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396, vr. 52b.

⁹⁷ Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed Kâzerûnî, *Şifâü’l-eskâm fî sîreti Gavsi’l-enâm: Ahmed er-Rifâî Menkabeleri* (çev. Nurettin Bayburtlilgil, Necdet Tosun), İstanbul: Vefa Yayınları, 2008, s.174.

⁹⁸ Fârûsî, Seyyide Zeyneb’in peçesini örterek evinin damına çıktığını ve şöyle niyazda bulunduğunu yazar: “Ya Rabbi, bu kulların benim hakkımda hüsnüzanda bulunarak yanıma geldiler. Bu hüsnüzanı onların kalbine ilham eden sensin. Günahlarım ve bu kara yüzümle senden bir şey istemeye yüzüm yok. Ancak sen öyle cömertsin ki, boynu bükük olanları geri çevirmezsin. Ey merhametlilerin en merhametlisi!” *İrşâd*, s. 93. Aynı rivayet için bkz.: Veterî, *Ravda*, s. 118.

⁹⁹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 93; Veterî, *Ravda*, s. 118.

¹⁰⁰ Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Hulâsa*, s. 75.

¹⁰¹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 96.

Abdurrahîm, 1 Şevval 604 (1208) tarihinde vefat etmiş ve kardeşi Seyyid Abdüsselâm'ın yanına defnedilmiştir.¹⁰²

Kardeşleri

Ahmed es-Sayyâd *Vazâif*'te kardeşlerinin isimlerini şöyle zikretmektedir:

“Pederim Seyyid Abdurrahîm b. Osman'a gelince, vâlidem ümmü'l-mekârim es-Seyyide Zeynep binti es-Seyyid Ahmed el-Kebîr ile evliliğinden, kardeşim es-Seyyid Şemseddîn Muhammed, es-Seyyid Kutbeddîn Ahmed, es-Seyyid Ebu'l-Hasen Ali, es-Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen, es-Seyyid Ahmed Ebu'l-Kâsım ve bu fakir İzzeddîn Ahmed Ebu'l-Kâsım dünyaya gelmiştir.”¹⁰³

Bu ifadelerden Ahmed es-Sayyâd'ın beş erkek kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Fârûsî, Ahmed es-Sayyâd'ın Seyyide Zeyneb'in beşinci evlâdı olduğunu ifade eder.¹⁰⁴ Bazı kaynaklarda erkek kardeşlerinin dışında Seyyide Âişe ve Seyyide Fâtıma isimlerinde kız kardeşlerinin olduğu da zikredilmektedir.¹⁰⁵ Seyyide Fâtıma isminde bir kız kardeşi olduğunu teyit eden bilgiye, Ahmed es-Sayyâd'ın 643 (1245-46) senesindeki hac ziyaretinden bahseden rivayetlerde tesadüf edilmektedir. Buna göre, Seyyid es-Sayyâd ve Seyyide Fâtıma birlikte hac vazifelerini eda etmişlerdir.¹⁰⁶

Ahmed es-Sayyâd ve erkek kardeşlerinin hepsi babalarının halifeleri olmuşlar, bazıları aynı zamanda amcaları veya dedelerinden de hırka giymişlerdir. Kardeşleri arasında Ümmü Abîde Revâkî'nda posta oturanlar, Şemseddîn Muhammed ve Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen olmuştur.

¹⁰² A.g.e., s. 96.

¹⁰³ *Vazâif*, s. 132. Ebu'l-Ferec el-Vâstî, Seyyid Abdurrahîm'in oğullarının isimlerini şöyle sıralamaktadır: “Seyyid Şemseddîn Muhammed, Seyyid Kutbeddîn Ahmed, Abdülmuhsin Seyyid Ebu'l-Hasen, Seyyid Ahmed Ebu'l-Kâsım, Seyyid Ebu'l-Hasen es-Sânî, İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd”, *Tiryâk*, s. 21; Aynı isimler için bkz.: Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Zâhîratü'l-me'âd*, s. 32.

¹⁰⁴ “[Seyyide Zeynep] daha sonra beşinci evlâdı olan Ebu'l-Kâsım İzzeddîn Ahmed el-Kebîr'i dünyaya getirdi.” *en-Nefha*, s.12; Ali b. Hasen el-Vâstî, *Hulâsa*, s.36.

¹⁰⁵ Fârûsî, Seyyide Zeynep ve Seyyid Abdurrahîm'in izdivacından altı erkek, iki kız çocuğun dünyaya geldiğini yazar: Seyyid Şemseddîn Muhammed, Seyyid Kutbeddîn Ahmed, Seyyid Ebu'l-Hasan Ali, Seyyid İzzeddîn Ahmed, Seyyid Ahmed Ebu'l-Kâsım, Seyyid Ebu'l-Hasan, Seyyide Âişe, Seyyide Fâtıma, *en-Nefha*, s. 208-210. Aynı isimler için bkz.: Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Hidâyetü's-sâ'î*, s. 81. İbnü's-Serrâc ise, “[...] Abdurrahîm, Zeynep ile evlendi; altısı erkek ikisi kız sekiz çocukları oldu[...]” bilgisini vermektedir. *Tüffâhü'l-ervâh*, Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396, vr. 52b.

¹⁰⁶ Veterî, Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'e vardığı sene olan 643(1245-46) tarihinde, kızkardeşi Fâtıma binti Seyyid Abdurrahîm ile birlikte hac vazifesini eda ettiğini ve Seyyide Fâtıma'nın Medine-i Münevvere'de vefat ettiğini zikretmektedir. Sâlihâ, âlime bir hanım olan Seyyide Fâtıma, cediti Rasûl-i Ekrem'i ziyareti esnasında “Ya Rabbi eğer ziyaretimi kabul buyurdu isen, Tayyibe'de (Medine-i Münevvere) Tâhâ'nın yakınına defnolunmamı dilerim” diye bir şiir irad ederek kendisinden geçer ve aynı gün vefat eder, Harem-i Nebî'nin yakınına defnedilir. Veterî, *Ravda*, s. 119; Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Tenvîrü'l-ebşâr*, s. 44.

1.2.3 Şemâili

Ahmed es-Sayyâd kaynaklarda, esmer, uzun boylu ve güzel yüzlü; sürmeli gözlü, geniş alınlı, zayıf ve latif görünüşlü bir zât olarak tasvir edilmektedir. Bu tasvirlerin yanı sıra, heybet, sekîne ve vakar sahibi olduğu; heybetli görüntüsünden dolayı insanların ona bakmaktan kendilerini alamadığı da nakledilen bilgiler arasındadır.¹⁰⁷

1.2.4 Tahsil Hayatı

Seyyid es-Sayyâd ilk tahsilini aile fertlerinden almıştır. Dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vasiyeti üzerine pederi Seyyid Abdurrahîm ve ağabeyi Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen, onun talim ve terbiyesi ile meşgul olmuşlardır.¹⁰⁸ Fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerini ise, “ins ü cinnin müftüsü (*müftiyyü's-şâkaleyn*)” sıfatıyla anılan Şeyh Abdülmun'im el-Vâsıtî'den tahsil etmiştir.¹⁰⁹ Kaynaklarda, Abdülmun'im el-Vâsıtî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında mâlûmat yoktur. Ancak kendisi için kullanılan sıfattan, talim ettiği ilimlere vukûfiyeti ile temayüz etmiş bir âlim ve hükümlerine müracaat edilen bir fakih olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.5 İzdivaçları ve Evlâtları

Ahmed es-Sayyâd'ın zürriyeti, üç evliliğinden dünyaya gelen altı oğlu ile devam etmiştir.¹¹⁰ İlk evliliğini Ümmü Abîde'de, amcası Seyyid Abdüsselâm'ın Rukiyye isimindeki kızı ile yapmış¹¹¹ ve bu izdivaçtan *Seyyid Abdurrahîm* isminde bir oğlu dünyaya gelmiştir. Oğlu Seyyid Abdurrahîm'in zürriyeti, Seyyid Ahmed, Seyyid Muhammed, Seyyide 'Âbide ile devam etmiştir.¹¹²

İkinci evliliği Mısır'daki ikameti sırasında gerçekleşmiştir. Selahaddin Eyyûbî'nin büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal'in soyundan gelen Dürriye Hatun ile evlenmiş ve bu hanımından -daha sonra “Ebû Şubbâk” ismi ile meşhur olacak- *Seyyid Ali* dünyaya

¹⁰⁷ Fârûsî, *İrşâd*, s. 102.

¹⁰⁸ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 39.

¹⁰⁹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 102.

¹¹⁰ Oğullarından devam eden zürriyeti için bkz.: *Ek3-Ek8*.

¹¹¹ Cehdû, Ahmed es-Sayyâd'ın bu evliliğini 29 yaşında iken yaptığını yazmakta ancak kaynak göstermemektedir. *Âsım Mustafa Cehdû, Dürri' d-defîn*, s. 100. Diğer kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

¹¹² Mahzûmî, *Şihâh*, s. 96

gelmiştir. Mısır'daki zürriyeti *Seyyid Ali*'nin oğlu *Seyyid Ahmed el-Bâz* ile devam etmiştir.¹¹³

Son izdivacını ise Haleb'in Maarratünnu'mân nâhiyesine bağlı Metkîn köyünde, Hadrâ' Ümmü'l-Hayr ile yapmıştır. Bu evlilikten *Seyyid Sadreddîn Ali*, *Seyyid Muhammed Şemseddîn*, *Seyyid Ahmed Ebû Bekr* ve *Seyyid Mûsâ* isimlerinde dört oğlu olmuştur.

1.2.6 Ümmü Abîde'deki Yılları

Çocuk yaşta dedesi *Seyyid Ahmed er-Rifâî*'den icâzet alan, babası ve ağabeyinin elinde sülûkunu tamamlayan *Ahmed es-Sayyâd*, Ümmü Abîde'de geçirdiği seneler içerisinde ahvâl ve kerâmâtı ile meşhur olmuştur. İsmi ilk zikredildiği eser olan *Sevâdü'l-ayneyn*'de geçen rivayette, “şeyh” sıfatı ve “Sayyâd” lakabı ile anılmaktadır. Söz konusu kitabın telif edildiği 588 (1192) tarihinden hareketle on dört yaşından önce bu sıfat ve lakapları taşıdığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu da onun küçük yaştan itibaren hilâfet sahibi ve irşâda mezun bir şeyh olarak Ümmü Abîde'de vazife yaptığina işaret etmektedir.

Müridlerinden biri ile arasında geçenlerin aktarıldığı bir rivayette yer alan ifadeler de, onun Ümmü Abîde'deki meskeni hakkında fikir vermektedir. Rivayette, müridi *Muhammed b. Ebû Bekr el-Attâr eş-Şâfi'î eş-Şürbilî*'den bahisle, “[...] şeyhinin [*Ahmed es-Sayyâd*'ın] dergâhına gitti. Şeyhi, amcası *Seyyid Abdüsselâm*'ın dergâhında oturuyordu. [...]” ifadeleri yer almaktadır.¹¹⁴ *Ahmed es-Sayyâd*'ın amcası *Seyyid Abdüsselâm b. Osman*, Ümmü Abîde Revâkı'nda posta oturmadığından, ona nispetle anılan müstakil bir dergâhın mevcudiyeti dikkat çekici bir bilgidir. Dergâh, *Seyyid Abdüsselâm*'ın 580 (1184) senesinde irtihalinin ardından, yeğeni *Ahmed es-Sayyâd*'a tahsis edilmiş olmalıdır. Söz konusu rivayet, Ümmü Abîde Revâkı'nın yapısı hakkında da fikir vermektedir. Rivayetten hareketle merkez dergâh olan Ümmü Abîde Revâkı'nın geniş alanında, Rifâî seyyidlerinin kendi müstakil dergâhlarının, belki de Ümmü

¹¹³ A.g.e, s. 97.

¹¹⁴ Fârûsî, *İrşâd*, s. 103.

Abîde’de mukîm her bir Rifâî seyyidine ait haremlik ve selâmlığı da olan konak benzeri yapıların mevcut olduğunu söylemek mümkündür.¹¹⁵

Hayatı hakkındaki rivayetlerden, Ümmü Abîde’de yaşadığı yıllarda Ahmed es-Sayyâd’ın zaman zaman önemli idarecileri ağırladığı da anlaşılmaktadır. Acem meliki ile görüşmesi buna bir misaldir. Bu görüşme esnasında zuhur eden keramet dolayısıyla Seyyid İzzeddîn Ahmed’in, “Sayyâd (avcı)” lakabını aldığı nakledilen bilgiler arasındadır.¹¹⁶

Ahmed es-Sayyâd, Ümmü Abîde’deki ikameti esnasında Revâk’taki seccâdenişin değişimlerine de şahitlik etmiştir. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin irtihalinin ardından hilâfeti, önce amcası Mühezzibüddeve Seyyid Ali b. Osman devralmış ve 584 (1188) senesindeki vefatına kadar bu vazifeyi sürdürmüştür. Ondan sonra halife olan babası Seyyid Abdurrahîm b. Osman posta geçtiğinde, Ahmed es-Sayyâd on yaşlarındadır. Seyyid Abdurrahîm’in bu vazifesi yirmi sene sürmüştür. 604 (1208) senesinde irtihal ettiğinde seccâdenişinliği, Ahmed es-Sayyâd’ın amcası Mühezzibüddeve’nin oğlu Seyyid Ebû İshak Muhyiddîn İbrahim el-A‘zeb devralmıştır. Postnişinlik müddeti dört sene olan Seyyid İbrahim el-A‘zeb’in 609 (1213) senesindeki irtihalinin ardından meşihatlık, arka arkaya Ahmed es-Sayyâd’ın ağabeyleri tarafından yürütülmüştür. Önce Seyyid Şemseddîn Muhammed posta oturmuş, onun 619 (1222) yılındaki vefatının ardından diğer kardeşi Seyyid Abdülmuhsin Ebu’l-Hasen vazifeyi devralmıştır. Ahmed es-Sayyâd Irak’tan ayrıldığı vakit, ağabeyi ve şeyhi olan bu zât, Ümmü Abîde Revâkı’nda postnişindir. Kardeşlerinden, Seyyid Ahmed Ebu’l-Kâsım da 621 (1224) senesinde irtihal etmiş, aileden geriye vâlidesi ile iki erkek kardeşi kalmıştır.¹¹⁷

¹¹⁵ Ümmü Abîde Revâkı’nın nasıl bir yer olduğuna dair en erken kayıtlardan biri, Fârûsî’nin *İrşâd* isimli eserinde yazdıklarıdır. Sekiz yaşında iken 622 (1225-26) senesinde babası ile birlikte Fârûs’tan Ümmü Abîde’ye gittiklerini söyleyen Fârûsî’nin o dönemki tanıklığı ehemmiyet arz etmektedir. Ziyaretin, aynı sene içerisinde Irak’tan ayrıldığını bildiğimiz Ahmed es-Sayyâd’ın yola çıkmasından sonra gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Nitekim Fârûsî’nin Ümmü Abîde’de karşılaştığı, bizzat tanıştığı kimseler arasında Ahmed es-Sayyâd yoktur. Fârûsî, *İrşâd*’da bu ziyaret esnasında bizzat şahit olduklarının dışında, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin halifesi olan dedesi Ebu’l-Ferec Ömer el-Fârûsî el-Vâsıtî’den ve babası Şeyh Muhyiddîn İbrahim el-Fârûsî’den nakillerde bulunur. Bu rivayetlere göre, Ümmü Abîde Revâkı, avlularında on altı bin kişinin bir araya gelebildiği, Cuma gecesi toplantılarında yüz binden fazla insanın civar arazilerini doldurduğu; vakıf mülkleri ve bostanları olan bir yapıdır ve geniş bir alan üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. *İrşâd*, 39, 91.

¹¹⁶ Söz konusu keramet hadisesi için bkz.: Bu kitap, s. 61.

¹¹⁷ Ümmü Abîde Revâkı’nda posta geçen meşâyih için bkz.: *Ek9*.

1.2.7 Seyahatleri

Seyyid es-Sayyâd, kendisine nispet edilen iki eserde de Irak'tan ayrılışından ve yaptığı yolculuklardan bahsetmez. Bununla beraber *Vazâif*'teki bazı ifadeler, onun Şam bölgesinde bulunduğuna işaret eder. Şam bölgesinde bulunduğu esnada, bazı mutasavvıfların Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kerametlerini reddeden tavırlarına şahit olduğunu ifade eden cümlesi¹¹⁸ ve Dımaşk'ta Seyyid Ahmed el-Bedevî ile karşılaşmalarını anlattığı pasaj, onun bir müddet bu bölgede ikamet ettiğini göstermektedir.¹¹⁹

Seyahatlerine dair ilk düzenli bilgiler, Fârûsî'nin eserlerinde mevcuttur.¹²⁰ Fârûsî, onun önce Irak'tan Hicaz'a, oradan Yemen ve Mısır'a hicret ettiğini kaydetmektedir. Mısır'da Dürriye Hatun ile yaptığı izdivaçtan Seyyid Ali isminde bir oğlu olmuş ve onu dayılarının yanında bırakıp Şam bölgesine gitmiştir. Dımaşk'daki kısa süreli ikametinin ardından Haleb'in Maarratünnu'mân nâhiyesine bağlı Metkîn köyüne yerleşmiş ve orada irtihal etmiştir.¹²¹ Fârûsî'den sonra gelen müellifler de aynı sefer menzillerini zikretmektedirler.¹²²

Seyahatlerinde kendisine refakat eden biri ya da birileri var mıydı sorusuna kesin bir cevap vermek mümkün görünmemektedir. Ancak rivayetlerden anlaşılan, son menzili olan Metkîn'e vardığında, yanında yeğeni Şerefüddîn Ebû Bekr'in olduğu¹²³ ve yine aynı sene kızkardeşi Fâtıma binti Abdurrahîm ile birlikte hac vazifesini eda ettikleridir¹²⁴.

Fârûsî'ye göre Ahmed es-Sayyâd'ın Irak'tan hicret etmesinin sebebi, müridi Ebû Bekir eş-Şüribî ile alâkalı bir keramet izharı dolayısıyla şöhretinin yayılmasından korkmasıdır.¹²⁵ Abdülmun'im el-Ânî er-Râvî (v.1183/1769) ise, seyahatlere çıkmasının

¹¹⁸ “Şam’a seferimde kendini ehl-i tarikat veya şeriat hizmetkârı zanneden çok sayıda kişinin, elin görülmesi ile ilgili kerameti (*meddü'l-yedd* hadisesi) onun tertemiz menâkıbından çıkarmaya çalıştıklarını gördüm.” Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 65.

¹¹⁹ A.g.e., s. 40.

¹²⁰ *Nefha*, s.12; *İrşâd*, s. 103-106.

¹²¹ Fârûsî, *Nefha*, s. 12.

¹²² Ali b. Hasen el-Vâsîfî, *Hulâsatü'l-iksîr*, s. 36; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 92-95; Veteri, *Ravda*, s. 95-96; Râvî, *Kâmûs*, s. 56-59; Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Qılâdetü'l-cevâhir*, s. 337; *Hizâne*, 25-28.

¹²³ Fârûsî, *İrşâd*, s. 105.

¹²⁴ Veteri, *Ravda*, s. 119. Râvî, Şerefüddîn Ebû Bekr'in de hac ziyaretinde yanlarında olduğunu yazar. *Kâmûsü'l-âşîkîn*, s. 59.

¹²⁵ Fârûsî, *İrşâd*, 102-103. Söz konusu keramet hadisesi için bkz.: Bu kitap, s. 58.

sebebi olarak gösterilen şöhret bulma meselesini, Acem meliki ile görüşmesi esnasında göstermiş olduğu başka bir keramet hadisesine bağlamaktadır.¹²⁶ Mahiyeti farklı olmakla beraber, her iki müellifin ortak noktası, Ahmed es-Sayyâd'ın bir keramet gösterdiği ve bu keramet dolayısıyla yayılan şöhretinden korkarak Irak'ı terk ettiği'dir. Öte yandan, Seyyid es-Sayyâd Irak'tan ayrıldığı tarihte, Ümmü Abîde Revâkı postunda ağabeyi ve şeyhi Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen oturduğundan¹²⁷, şeyhi tarafından vazifelendirilerek Irak'tan ayrılmış olması da ihtimal dahilindedir.¹²⁸

1.2.7.1 Hicaz

622 (1225-26) senesinde, 47-48 yaşlarında iken Irak'tan ayrılan Ahmed es-Sayyâd'ın ilk menzili Eyyübî idaresindeki Hicaz'dır. Önce Hazret-i Peygamber'i ziyaret etmiş, ardından hac ve umre vecibelerini yerine getirmiştir.¹²⁹ Daha sonra tekrar Medine-i Münevvere'ye dönerek, dokuz sene boyunca orada kalmıştır. Bu seneler içerisinde Rasâs sakîfesi¹³⁰ yakınında Rifâî tekkesi olarak bilinen bir tekke inşa etmiş ve çok sayıda insan kendisine intisap etmiştir.

¹²⁶ Ravî, *Qâmûsü'l-âşîkîn*, s. 60. Söz konusu keramet için bkz.: Bu kitap, s. 61.

¹²⁷ Fârûsî, Seyyid Şemseddîn Muhammed'in 619 senesindeki irtihalinin ardından Ümmü Abîde dergâhı meşihat makamına kardeşi Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen Ali'nin geçtiğini ve onun da hilâfet süresini bir sene ve birkaç ay olduğunu yazsa da 630 senesinde irtihal etmiş olduğundan, hilâfet müddeti daha uzun olmalıdır. *İrşâd*, s. 109. Fârûsî'nin verdiği Ümmü Abîde dergâhı meşâyihî sıralamasına (*İrşâd*, s.110-111) sonraki eserlerde hilâfet makamına geliş tarihleri de ilave edilmiştir ancak bu tarihler ihtilâflıdır dolayısıyla ihtiyatla karşılanmalıdır. Krş. Ali b. Hasen el-Vâsîfî, *Hulâsa*, s. 68-71; Veterî, *Ravda*, s. 100; Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 40.

¹²⁸ Suphi Mansur, Ahmed es-Sayyâd'ın Irak'tan ayrılmasını ve seyahatlerini "Gizli Siyasî Hareket (*el-hareketü's-siyâsiyyeti's-sırriyye*)" adını verdiği muhalif akımın faaliyetlerinin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Ona göre, Ahmed er-Rifâî'nin vefatının ardından torunu Ahmed es-Sayyâd'ın 622 (1225-26) senesinde, artık siyaset için münasip bir yer olmayan Irak'tan ayrılması, bu hareket için âdeta yeni bir başlangıçtır. Çünkü Tatarların ve Harizmlilerin güçlü olduğu şark, Şîler için artık uygun bir coğrafya değildir. Mansur'a göre, teşeyyu' etmiş sûfî zümresi bu yeni siyasî durumu değerlendirmiş ve bu sebeple batıya yönelmişti. Ahmed es-Sayyâd da, bu *gizli hareketin* dâîsi olarak Hicaz, Şam ve Mısır gibi *davet merkezlerini* ziyarete başladı. Ziyaret ettiği yerlerde bölgenin ileri gelenleriyle görüşüp, davet merkezleri olan ribatlar inşa etmesi ve siyasî evlilikleri, teşeyyu' etmiş sûfî zümresine has üslubun bir işaretiydi. Ahmed es-Sayyâd'ın, Mısır'da Eyyübî hânedanından, Melikü'l-Efdal ailesinden Dürriye Hatun; Maarratünnu'mân'da Şeyh Abdurrahmân b. 'Alvan'ın kız kardeşi ile evlilikleri bu kabilden siyasî evliliklerdi. Ahmed Subhi Mansur, *es-Seyyid el-Bedevî beyne'l-hakîka ve'l-hurâfe*, s. 67-70.

¹²⁹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 103.

¹³⁰ "Rasâs" kelimesi "kurşun" anlamına gelmektedir. Nureddîn Zengî, gördüğü bir rüya üzerine Hazret-i Peygamber'in harem-i şeriflerine zarar verileceği endişesiyle 557 (1161-62) senesinde, haremın etrafına hendekler kazdırıp içine kurşun ve kalay akıttırır; haremın içindeki kabirlerin üzerini de kurşunla kaplatarak muhafaza altına alır. Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hasenî es-Semhûdî (v.911/1516), *Vefâü'l-vefâ bi ahbâri dâri'l-Muşâfâ* (thk. Kâsım Samerrâî), Londra, 2001, c. II, s.431-433. Muhtemelen bu hadiseden sonra, tunç şebeke ile çevrili ve Harem-i Nebî'ye çok yakın olan mıntıka bu isimle anılır olmuştur. Ali b. Mûsâ, XIX. asırda Medîne-i Münevvere'yi tavsif eden kitabında Rasâs sakîfesinin mevkiinin, Bâbü's-Selâm tarafında ez-Zerendî sokağının devamında olduğunu yazar. Ali b. Mûsâ, "Vaşfu'l-Medîneti'l-Münevvera fi's-seneti 1303/1885", *Rasâil fi târihi'l-Medîneti'l-Münevvera*, Riyad, 1972, s. 43. Bu tariflerden, inşa edilen Rifâî dergâhının Harem-i Nebî'ye çok yakın bir mahalde olduğu anlaşılmaktadır.

Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın Medine'de yaşadığı dönemde vefatlar da vuku bulmuştur. 630 (1233) yılında vâlidesi Seyyide Zeynep¹³¹ ile ağabeyi ve şeyhi Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen¹³² irtihal etmiş; her ikisi de Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Ümmü Abîde'deki türbesine defnedilmiştir.

1.2.7.2 Yemen

Fârûsî, Ahmed es-Sayyâd'ın Hicaz'dan sonra Yemen'e gittiğini ve orada Ebu'l-Hayr nâmı ile şöhret bulduğunu ifade eder.¹³³ Hicaz'daki dokuz senelik ikametinin ardından, 631(1233-34) senesinde Yemen'e gitmiş ve orada yedi sene kalmış olmalıdır. Çünkü buradan sonraki menzili olan Mısır'a 638 (1240-41) senesinde gittiği bilinmektedir. Yemen'de hangi şehirde yaşadığına dair bir malûmat yoktur. Bu tarihlerde Yemen'deki Eyyûbî hâkimiyeti sona ermiş, Eyyûbî ordusu içinde Yemen'e gelen ve çeşitli şehirlere vali olarak atanan Resûlî ailesi, 632 (1235) tarihinde bağımsızlığını kazanarak Yemen'de iki yüz yıldan fazla sürecek Resûlî hânedanını kurmuştur.¹³⁴

Ebu'l-Hüdâ Efendi, Ahmed es-Sayyâd'ın bâtinî bir işaretle tarikat-ı aliyeyi yaymak üzere Yemen'e gittiğini ve orada zâviyeler inşa ettirdiğini yazar. Yemen ricâlinden çok sayıda kişinin kendisinden tarikat aldığını ifade edip, *en-Necmü's-sa'î* kitabının müellifi Şeyh Ebû Bekr el-Adenî, Şeyh Ebû Şukeyl el-Ensârî, eş-Şerîf Muhammed el-'Alevî ve Şeyh Ebû Bekr ed-Ducâ'î isimlerini zikreder.¹³⁵ *en-Necmü's-sa'î* kitabının müellifi Şeyh Ebû Bekr el-Adenî'nin vefat tarihi 914 (1508) olduğundan, mezkûr isimler, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın Yemen'de halife tayin ettiği zâtlardan devam eden silsileye intisaplı kişiler olmalıdır. Diğer kaynaklarda, Yemen ricâlinden

¹³¹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 93; Veterî, *Ravda*, s. 118.

¹³² *İrşâd*, s. 109; Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Tenvîr*, s. 40.

¹³³ Fârûsî, *en-Nefha*, s. 244; Fârûsî'den iktibasla, Ali b. Hasen el-Vâstî, *Hulâsa*, s.36. "Ebu'l-Hayr" künyesini almasının sebebi kaynaklarda zikredilmemektedir. Muhammed Abdürraûf el-Münâvî (v.1031/1622), ismi Ahmed, künyesi Ebu'l-Hayr ve lakabı Sayyâd olan, ahvâl ve kerâmât ehli Yemenli bir zâttan bahseder. Künyelerinin benzerliği dikkat çekmekle birlikte, Ahmed b. Ebi'l-Hayr es-Sayyâd el-Yemenî'nin Zebîd'de dünyaya geldiği ve 559 (1163-1164) tarihindeki vefatına kadar orada yaşadığı bilinmektedir. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî terâcimi's-sâdeti's-şûfiyye* (thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire, t.y., c.I, s. 646-647.

¹³⁴ Cengiz Tomar, "Yemen", *DİA*, c. XLIII, s. 401-406.

¹³⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Qılâdetü'l-cevâhir*, s. 338.

olup kendisinden tarikat aldığı müstereken zikredilen isim Şeyh Ahmed b. ‘Alvân (v. 665/1267) olmakla birlikte, bu intisabın nerede gerçekleştiği belirtilmemektedir.¹³⁶

Ahmed es-Sayyâd’ın Yemen’de bulunduğu dair bir diğer bilgi, Mısır’dan ayrılışıyla alâkalı rivayetlerde yer alır. Buna göre, Ahmed es-Sayyâd Mısır’dan ayrılmadan önce hanımına, doğacak evlâdı ile ilgili bazı tembihlerde bulunur. Daha sonra odanın penceresine vurup, oradan çıkarak gözden kaybolur; Yemen’i dolaşır Şam’a varır.¹³⁷ Bu menkıbevî nakil de seyahatleri ile ilgili rivayetlere dahil edilecek olursa, Mısır seyahatinden önce ve sonra iki kez Yemen’de bulunmuş olduğu söylenebilir.

1.2.7.3 Mısır

Seyyid es-Sayyâd Yemen’deki ikametinin ardından 638(1240-41) senesinde Mısır’a gitmiş ve Kahire’de Mescidü’l-Hüseynî’de¹³⁸ ikamet etmiştir. Bu esnada 64 yaşlarında olmalıdır. Mısır’da yaşadığı dönemde çok sayıda âlim, şeyh ve bölgenin ileri gelenleri tarafından ziyaret edilmiş, bunlar arasında kendisine intisap edenler olmuş ve onun için Sibâ’ mahallesinde bir dergâh inşa edilmiştir. Meclisine ve zikir halkasına iştirak edenler arasında, dil âlimi ve fakih İbnü’l-Hâcib (v.646/1249) de vardır.¹³⁹

Mısır’da Ahmed es-Sayyâd’a mülâki olan kişiler arasında Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrînî (v. 694/1295)’nin de olduğu bilgisine, kendisine ait *Gāyetü’l-tahrîr* isimli eserde tesadüf edilmektedir. Dîrînî, tefsir, fıkıh ve kelâm ilimlerine dair çeşitli eserler yazmış bir âlimdir. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin halifelerinden olup, onun emri ile İskenderiye’ye yerleşen Ebu’l-Feth el-Vâsıtî’nin müridlerindedir.¹⁴⁰ Dîrînî’nin ayrıca Seyyid es-Sayyâd’a intisap edip etmediği konusunda bir bilgi yoktur. Kitabında, Ahmed es-Sayyâd’ı Mısır’da gördüğünü ifade edip, kendisinden işittiği beyitleri nakleder.¹⁴¹

Seyyid es-Sayyâd’ın Mısır’a vâsıl olduğu 638 (1240) senesi, Eyyûbîler’in Dımaşk kolu hükümdarı el-Melikü’s-Sâlih’in Mısır’a hâkim olduğu dönemdir ve Eyyûbî

¹³⁶ Vâsıtî, *Tiryâk*, s. 18; Veterî, *Ravda*, s.64;

¹³⁷ Fârûsî, *İrşâd*, s. 104. Mısır’dan sonra Yemen’e gittiğine dair ifadeler için bkz.: Mahzûmî, *Şihâh*, s. 93; Veterî, *Ravda*, s. 95; Râvî, *Kâmûs*, 57; Ebu’l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 47.

¹³⁸ Mescidü’l-Hüseynî, 549 (1154) senesinde Fâtımîler döneminde Kahire’de inşa edilmiştir.

¹³⁹ Fârûsî, *İrşâd*, s.104.

¹⁴⁰ Rifâiyye’nin Azîziyye (*Dîriniyye*) kolu kendisine nispet edilmektedir. Dîrînî hakkında bkz.: İbnü’l-Mülakkın, *Tabakâtü’l- evliyâ’* (thk. Nureddin Şüreybe), Beyrut, 1986, s. 447; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, Beyrut, 1979, c. V, s. 450; Ebu’l-Hüda Efendi, *Qılâdetü’l-cevâhir*, s. 405.

¹⁴¹ *Gāyetü’l-tahrîr*, s. 21. Aynı beyitler için bkz.: Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, *eş-Tarîku’l-kavîm*, 19a.

idaresi artık son yıllarını yaşamaktadır. 648 (1250) senesinde Mısır'ın hâkimiyeti Memlûkler'in eline geçecektir.¹⁴² Seyyid es-Sayyâd böyle bir dönemde ikinci izdivacını Eyyûbî hânedanından olan el-Melikü'l-Efdal ailesinden Dürriye Hatun ile yapmıştır.¹⁴³ Mısır'da iki sene kaldıktan sonra şöhret korkusuyla oradan ayrıldığında, hanımı, oğlu Seyyid Ali'ye hamiledir.

1.2.7.4 Şam Bölgesi

Ahmed es-Sayyâd Mısır'dan ayrıldıktan sonra Şam bölgesine varmış ve Dımaşk'taki Hisâ Meydanı'nda *Zâviyetü'-r-Rifâî* ismiyle bilinen bir zâviye inşa ettirmiştir.¹⁴⁴ Dımaşk'ta vuku bulan hadiselerden biri, Seyyid Ahmed el-Bedevî ile görüşmesidir. Kendisine nispet edilen *Vazâîf* isimli eserde bu görüşmeyi şöyle nakletmektedir:

“Velî, sâlih ve ârif bir kimse olan Seyyid Ahmed el-Bedevî b. Ali el-Hüseynî el-Mağribî, Dımaşk'ta bana, Ümmü Abîde'yi ziyâreti esnasında, o pâk Ahmedî Revâkî'nin kubbelerini uzaktan gördüğünde kendisine bir beytin ilham olduğunu ve akşama kadar bu beyti tekrarladığını anlattı ve şöyle söyledi: ‘Akşam uykumda Efendimiz Seyyid Ahmed’i gördüm. ‘Sana ilham edilen beyti oku’ diye buyurdu, okudum:

Çadırlar sayıklamakta, ne kadar da garip

Sahip olduğumuz her şey onun cömertliği ile atâ ettikleridir

Buna mukabil Seyyid Ahmed er-Rifâî de şu beyti irad buyurdular:

Razı olundu, parıldayan eteğini sürükle

Arzımızda ve onun üzerindeki çadırlarda muradın ne ise sana verildi”¹⁴⁵

Mevcut kaynaklar incelendiğinde, Seyyid Ahmed es-Sayyâd ile Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin bu görüşmesinin sadece *Vazâîf*'te nakledildiği görülmektedir.¹⁴⁶ Dımaşk'taki bu karşılaşmanın, Ahmed el-Bedevî'nin 634 (1236) senesinde çıktığı Irak seyahati dönüşünde gerçekleşmiş olma ihtimali vardır.¹⁴⁷ Yukarıdaki nakilde geçen

¹⁴² Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)*, s. 138 vd.

¹⁴³ Dürriye Hatun'un dedesi el-Melikü'l-Efdal (v.622/1225), Selâhaddîn Eyyûbî'nin büyük oğludur ve 1186-1196 yılları arasında Eyyûbî sultanı olarak hükümdarlık yapmıştır. Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)*, s. 43 vd.

¹⁴⁴ Fârûsî, *İrşâd*, s. 104.

¹⁴⁵ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 40.

¹⁴⁶ Daha sonra *Vazâîf*'ten iktibasla, Veterî, *Ravda*, 48.

¹⁴⁷ Mekke-i Mükerrreme'den yola çıkan Ahmed el-Bedevî'nin, Kâzimiyye, Bağdat, Vâsıt, Ümmü Abîde ve Kuzey Irak'ta kibâr-ı evliyâullahı ziyaret ettiği ve aynı sene Mekke'ye döndüğü bilinmektedir. 634-635 senesinde ise

Ümmü Abîde ziyareti ve Dımaşk'taki karşılaşmaya dair ifadeler dikkate alındığında, Ahmed el-Bedevî, Irak'taki ziyaretlerinden sonra Dımaşk üzerinden Medine'ye, oradan Mekke'ye vâsıl olmuş; Ahmed es-Sayyâd ise Yemen ile Mısır seyahatleri arasında bir müddet Dımaşk'ta bulunmuş olmalıdır. Hayatları hakkındaki rivayetler dikkate alındığında, kronolojik olarak başka bir tarihte Dımaşk'ta karşılaşmaları mümkün görülmemektedir. Her ikisinin daha önce Hicaz'da karşılaşmış ve hatta uzunca bir süre birlikte vakit geçirmiş olmaları da kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin ailesi ile birlikte Mekke'de yaşadığı dönemde¹⁴⁸, Ahmed es-Sayyâd da Mekke'de bulunmuş ve dokuz sene boyunca Medine-i Münevvere'de mücâvir olarak kalmıştır.

Ebu'l-Hüdâ Efendi, Ahmed es-Sayyâd'ın Dımaşk'tan sonra Humus ve Hama'ya, oradan da Metkîn'e gittiğini yazar. Diğer kaynaklarda böyle bir bilgi yer almamakla birlikte, bu şehirler Dımaşk ile Metkîn arasındaki güzergâh üzerinde olduğundan, buralarda kısa süreli ikamet etmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

1.2.7.5 Metkîn

Ahmed es-Sayyâd, 643 (1245-46) senesinde, bir perşembe günü öğleden sonra, beraberinde yeğeni Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr ile Haleb'e bağlı Maarratünnu'mân beldesinde bir köy olan Metkîn'e girmiş ve 670 (1271-72) senesindeki irtihaline kadar orada yaşamıştır.¹⁵⁰ Metkîn'i teşrif ettiği esnada 69 yaşlarındadır. Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr, amcası ve şeyhi Seyyid Sayyâd'ın Metkîn'e girişleri esnasında, ikametlerinin uzun olacağına işaretle kendisine hitaben “Ey Şerefüddîn! Metkîn'de ne de güzel bir makamımız oldu” diye buyurduğunu nakletmektedir.¹⁵¹

Mekke'den ayrılıp Tanta'ya gitmiş ve 675(1276) senesindeki irtihaline kadar ömrünün geri kalan kısmını orada geçirmiştir. Derya Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî-Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, İstanbul: Kitabevi, 2008, s. 86, 156.

¹⁴⁸ 596 (1200) senesinde Fas'ta dünyaya gelmiş olan Ahmed el-Bedevî, 607 (1210) senesinde ailesi ile birlikte Mekke-i Mükerrime'ye yerleşmiş, 634'deki Irak seyahatinin ardından Mısır'ın Tanta şehrine yerleşinceye kadar orada ikamet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Derya Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî-Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, İstanbul: Kitabevi, 2008.

¹⁴⁹ Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Hidâyetü's-sâ'î*, s. 97.

¹⁵⁰ Fârûsî, *İrşâd*, s. 104; Râvî, *Kâmus*, s. 56.

¹⁵¹ Râvî bu sözü, Şeyh Abdülazîz el-‘Ânî'nin *el-Mevâhibü'l-hamîde* isimli eserinden naklettiğini ifade etmektedir. *Kâmus*, s. 60.

Ebu'l-Hüdâ Efendi, Seyyid es-Sayyâd'ın hâllerini gizlemek maksadıyla Metkîn'e yerleştiğini söyler.¹⁵² Bulunduğu şehirleri şöhretinin yayılması dolayısıyla terk eden Seyyid, nihayetinde küçük bir köye yerleşecek ancak burası da çok geçmeden ziyaretçilerle dolup taşacaktır.

Kuzeyinde Kefer-Tâb, batısında tarihî Efâmiye, güneyinde Kefer-Zeytâ beldeleri bulunan Metkîn köyünün ismi, Ahmed es-Sayyâd'ın oradaki ikametinden önceki eserlerde zikredilmemektedir.¹⁵³ İbnü's-Serrâc (v. 747/1346) Metkîn'in Hama'nın batısında, şehre bir günlük mesafede bulunduğunu ve büyük bir köy olduğunu yazar.¹⁵⁴ Onun bu tavsifinden, köyün, orada inşa edilen dergâh ve ziyaretçileri dolayısıyla büyüyüp geliştiği sonucuna varmak mümkündür.

Seyyid es-Sayyâd, Metkîn'e varışından kısa bir süre sonra köyün sakinlerinden sûfi, zâhid bir zât olan Şeyh Abdurrahmân b. 'Alvân'ın kızkardeşi Hadra' Ümmü'l-Hayr ile evlenmiş ve bu evlilikten, Seyyid Mûsâ, Seyyid Sadreddîn Ali, Seyyid Şemseddîn Muhammed, Seyyid Ahmed Ebû Bekr isimlerinde dört erkek evlâdı olmuştur.¹⁵⁵ Daha önceki ikamet mahallerinde olduğu gibi Metkîn'de de bir dergâh inşa etmiş; zaman içerisinde şöhreti yayılarak, Irak, Mağrip, Hicaz ve Yemen'den çok sayıda insan kendisini ziyarete gelmiştir. Hayatta iken müridlerinin sayısının iki yüz bini aşkın olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁶ Metkîn'in yanı sıra, Dimaşk ve Humus'ta da çok sayıda tekke ve zâviye yaptırmış; Humus'taki tekkeye Şeyh Cemâleddîn b. Muhammed el-Emîr'i tayin etmiştir.¹⁵⁷

¹⁵² Ebu'l-Hüdâ, *Hidâyetü's-sâ'i*, s. 97.

¹⁵³ Metkîn ismi ortaçağ tarih ve coğrafya kitaplarında zikredilmemektedir ancak Hama'ya yakın tarihî bir şehir olan Şeyzerli olup, *Kitâbu'l-İ'tibâr* isimli hatıra kitabı kaleme almış olan Üsâme b. Münkız (v. 584/1188) eserinde "Muthkir"li birinden söz eder. *Kitâbu'l-İ'tibâr*'ın neşrini yapan Philip Khuri Hitti, "Muthkir" olarak verilen yer isminin "Muthkin" olarak da okunabileceğini söylemektedir. *An Arab-Syrian gentleman and warrior in the period of the Crusades: Memoirs of Usamah Ibn-Munqidh*, Londra 1987, s.73, dipn: 24. Aynı bilgi için bkz.: Âsım Mustafa Cehdû, *Dürrü'd-defn*, s. 36. Ahmed es-Sayyâd'ın yaşadığı dönemde ise Metkîn, Haleb'in Maarratünnu'mân nâhiyesine bağlı bir köy idi ve Maarratünnu'mân beldesi, Haleb'i Hama üzerinden Humus'a bağlayan tarihî yol üzerinde yer almaktaydı. Bu sebeple de Eyyübîler döneminde idaresi Hama ve Halep emirlikleri arasında sık sık el değiştirmiş, 658 (1260) senesinde ise Moğollar Halep'ten Dimaşk'a kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Işın Demirkent, "Maarratünnu'mân", *DİA*, c. XXVII, s. 274-276; Ramazan Şeşen, *Eyyübîler (1169-1260)*, s. 163.

¹⁵⁴ *Tüffâhu'l-ervâh*, Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396, vr. 114a.

¹⁵⁵ Fârûsî, *İrşâd*, s. 105.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 106.

¹⁵⁷ *İrşâd*, s. 105-106; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 95; Veterî, *Ravda*, s. 96; Râvî, *Kâmûs*, s. 58; Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 48; *Hizâne*, s. 27.

Metkîn'deki ikameti sırasında vuku bulan hadiselerden biri de, Mısır'da dünyaya gelen oğlu Seyyid Ali'nin kendisini ziyaretidir. Bir müddet babasının yanında kalan Seyyid Ali, ondan tarikat hırkasını giydikten sonra babasının emri üzerine Mısır'a geri dönmüştür.¹⁵⁸

1.2.8 Vefatı

Ahmed es-Sayyâd Metkîn'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Fârûsî, onun son senelerini ve irtihalini şu cümlelerle anlatır: “Allah onda acayip hâller zuhura getirdi ve ona havârik vermek sureti ile ikramda bulundu. Kıtık veya kuraklık olduğunda, insanlar onunla yağmur duasına çıktılar ve onun bereketi ile suya kavuştular. Seyyid es-Sayyâd 670 [1271-72] senesinde ve 96 yaşında iken irtihal etti.”¹⁵⁹

Ebu'l-Hüdâ Efendi, Seyyid es-Sayyâd'ın irtihal ettiği gün göklerden nevbe seslerinin işitilmiş olduğunu nakleder.¹⁶⁰ Medfûn olduğu makam ile ilgili ilk kayıtlar ise, Veterî'nin *Ravdatü'n-nâzirîn* isimli eserinde mevcuttur.¹⁶¹ Bu kayıtlara göre Ahmed es-Sayyâd, Metkîn'deki dergâhın kubbesi altında ve kapı cihetinde medfundur. Kısa bir müddet sonra, kendisi ile birlikte Metkîn'e yerleşen yeğeni Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr de irtihal etmiş ve mescid olarak kullanılan mekânda, pencerenin yanına, amcasının kabrinin bulunduğu kubbe tarafına defnedilmiştir.¹⁶² Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın irtihalinin ardından Metkîn'deki Sayyâdî dergâhında posta, oğlu Sadreddîn Ali geçmiştir.¹⁶³

Hayatı hakkında yazılanlardan, Ahmed es-Sayyâd'ın Rifâilîğin geniş coğrafyalara yayılmasında etkili bir isim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gözlerden uzak bir hayat sürmeyi tercih etmiş, şöhreti yayıldığında da bulunduğu beldeyi terk etmiştir. Dönemin devlet ricâli veya sûfileri ile münasebetlerine dair kayıtlar çok

¹⁵⁸ *İrşâd*, s. 105; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 95; Veterî, *Ravda*, s. 96; Râvî, *Kâmûs*, s. 58; Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 48; *Hizâne*, s. 27.

¹⁵⁹ *İrşâd*, s. 106. Burada zikredilen vefat yaşı hicrî takvime göredir; miladî tarihe göre 93 yaşında vefat etmiştir.

¹⁶⁰ Ebu'l-Hüdâ, *Hidâyetü's-sâ'î*, s. 97.

¹⁶¹ Veterî, *Ravda*, s. 96.

¹⁶² Veterî, *Ravda*, s. 96.

¹⁶³ Ebu'l-Hüdâ, *Żahîratü'l-me'âd*, s. 35. Metkîn'deki Sayyâdî dergâhında posta geçen isimler için bkz.: *Ek10*.

sınırlıdır. Ümmü Abîde'de Acem meliki tarafından ziyaret edilmesinin veya Mısır'da Eyyûbî hânedanından bir hanımla yaptığı evliliğin ne gibi sonuçlar doğurduğunu tespit etmek güçtür. Rivayetlerde, aralarında meşhur şahsiyetlerin de bulunduğu çok sayıda ismin ondan tarikat aldığı zikredilmekle birlikte, bu intisapların nasıl gerçekleştiğine dair ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Seyyid Ahmed el-Bedevî ile karşılaşması dışında, dönemin meşhur sûfilere ile görüştüğüne dair bir kayıt da yoktur. Hayatının tarihî seyrine dair bu bölümde nakledilenler, Ahmed es-Sayyâd'ın, yaptığı seyahatlerle tarikatın farklı coğrafyalarda yayılmasında önemli bir role sahip; talim ve terbiye ile meşgul bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2.9 Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Türbesi: Metkîn

Metkîn'in Rifâiyye mensupları tarafından bir cazibe merkezi olması, Ahmed es-Sayyâd'ın oraya yerleşip bir dergâh inşa ettirmesiyle başlamıştır. Her beldeden gelen ziyaretçilerle dolup taşan dergâha ziyaretçi akınının, Ahmed es-Sayyâd vefat ettikten sonra da devam ettiği ve köyün XIV. asra kadar meskun olduğu, kendisi de Rifâî tarikatına mensup olan Muhammed b. Ali b. es-Serrâc'ın (v.747/1346) ifadelerinden anlaşılmaktadır.¹⁶⁴ Ancak halk, daha sonra yaşanan kuraklık sebebiyle köyü terk etmiştir.¹⁶⁵ Bu dönemde meşâyih bir müddet daha Sayyâdî dergâhında yaşamaya devam etmiş ve XVII. asırda, dergâh şeyhi Seyyid Muhammed ailesi ile birlikte Metkîn'den ayrılp Maarratünnu'mân'a yerleşmiştir.¹⁶⁶ Seyyid Muhammed ayrılırken dergâhı muhafaza etmeleri için bazı kişileri geride bırakmış olmalıdır. Nitekim daha sonraki

¹⁶⁴ Metkîn'in büyük bir köy olduğunu ifade ettiği eseri *Tüffâhu'l-ervâh*'ı telif tarihi 715 (1315)'tir.

¹⁶⁵ Ebu'l-Hüdâ Efendi, Metkîn'in kuraklık sebebiyle terkedildiğini ve dört asır boyunca metruk olarak kaldığını yazar. *Hizâne*, s. 39. Âsım Mustafa Cehdû, Metkîn'in terk edilme sebebi olarak halk arasında anlatılagelen iki hadise nakletmektedir. Bunlardan biri zelzeledir. Rivayete göre, bölgede meydana gelen zelzele sebebiyle Metkîn ahalisi civardaki Ma'arra ve Afâmiye beldelerine gitmiş daha sonra Metkîn yakınlarındaki Kefer-Zeytâ köyüne yerleşmiştir. Diğer sebep ise, XVI. asırda Osmanlı padişahı III. Murad döneminde vuku bulan bir sürgün hadisesidir. Rivayete göre, bir Osmanlı zâbiti öldürülür, Metkîn ahalisi de onun katli veya katilini gizleme konusunda şüpheli durumdadır. Askerler katilin teslim edilmesi için köyü kuşatır, uzun süren görüşmelerin ardından, köy ahalisinin Metkîn'i terk etmesi şartıyla muhasara kaldırılır. Köy boşaltılır, terk edenler daha sonra padişahın geri dönmek için izin isteseler de kabul edilmez ancak yakınlardaki Kefer-Zeytâ'da ikametlerine izin verilir. Cehdû'ya göre, Metkîn'den Kefer-Zeytâ'ya yerleşen ailelerin varlığı bir vâkıa olmakla birlikte, hangi sebeple buraya yerleştikleri meçhuldür çünkü anlatılan hadiseler başka kaynaklardan teyit edilememektedir. Âsım Mustafa Cehdû, *Dürrü'd-defîn*, s. 42-45. Bölgenin iklim şartlarından dolayı kuraklık bu mntıkada sık rastlanılan bir durum olduğundan, köyün kuraklık sebebiyle terk edilmiş olması makul görünmektedir.

¹⁶⁶ Seyyid Muhammed, ağabeyi Seyyid Ebû Bekr'den (v. 1080/1669-70) sonra postnişin olmuştur. Seyyid Ebû Bekr'in künyesi şöyledir: *Ebû Bekr b. Seyyid Osman b. Seyyid Ebû Bekr b. Seyyid Şerif b. Seyyid Ebû Bekr b. Tâcuddîn Mûsâ el-Kebîr b. Seyyid Ömer b. Seyyid Abdüssemi' b. Seyyid Şemsüddîn Muhammed b. Seyyid Sadruddîn Ali b. Seyyid İzzüddîn Ahmed es-Sayyâd*. Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 85.

dönemde dergâhta itikafa girildiğine ve burada hizmetlilerin bulunduğu dair kayıtlar vardır.¹⁶⁷ Metkîn'in hangi tarihlerden itibaren yeniden meskûn bir mahal hâline geldiği konusunda ise kesin bir bilgi yoktur.¹⁶⁸

Osmanlı döneminde vakıf mülkiyetinde olan Sayyâdî Dergâhı ve ona bağlı arazilerin tevliyeti¹⁶⁹, 1867'de Cirsu'ş-Şuğûr nakîbü'l-eşrâfî olan Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye verilmiştir. Ebu'l-Hüdâ Efendi, uzun yıllar bakımsız kalan Sayyâdî dergâhını 1883 senesinde yeniden imar ettirmiştir.¹⁷⁰ Bu dönemde Rumeli Kazaskeri olarak İstanbul'da ikamet ettiğinden, imar faaliyeti Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Hasan Vâdî tarafından takip edilmiş olmalıdır. Nitekim Hasan Vâdî, 1887 yılındaki İstanbul ziyaretinde Sultan II. Abdülhamid ile görüşmüş ve bu görüşmeden sonra padişah, Metkîn'deki Sayyâdî Dergâhı ve Halep'te bulunan diğer zâviyeler için Halep şehrinin hazinesinden aylık bağlamıştır.¹⁷¹ Osmanlının Suriye topraklarından çekilmesinden sonra Dergâh'ın idaresi bir müddet daha Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin ailesinde kalmıştır. 1962 senesinde Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin torunu ve son Halep nakîbü'l-eşrâfî Taceddîn Efendi döneminde, vakıf kültür varlıkları devlete devredilmiş; Halep'teki Ebu'l-Hüdâ konağı ve zâviye ile birlikte, Metkîn'deki Sayyâdî Dergâhı ve vakıf arazilerinin resmî idaresi ailenin elinden alınmıştır. Bu tarihten sonra tarikat mensupları, dergâhın bakımı ve ziyaretçilerin hizmeti ile meşgul olmaya devam etmişlerdir. İçerisinde, Seyyid Ahmed es-Sayyâd, yeğeni Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr; Seyyid es-Sayyâd'ın oğlu Seyyid Sadreddîn Ali ve XV.

¹⁶⁷ Ebu'l-Hüda Efendi, Seyyid Muhammed b. Seyyid 'Arafât b. Seyyid Yûnis b. Seyyid Hüseyin Burhâneddîn'in (v. 1220/1805-1806) Sayyâdî dergâhında itikafa girdiğini kaydeder. *Tenvîr*, s. 107.

¹⁶⁸ Âsım Mustafa Cehdû, kendisine nakledilen şifahî bilgilere göre Metkîn'e dönüşlerin XVIII. asırda başladığını ve ilk dönen ailelerden birinin de Seyyid Hüseyin Burhâneddîn'in (v. 1146/1733-34) ailesi olduğunu yazar. *Dürrü'd-defîn*, s. 46.

¹⁶⁹ Cehdû, Metkîn köyü arazisinin 820 (1417-18) tarihinde Sayyâdî Dergâhı'na vakfedildiğine dair bir metni nakleder ancak metnin kaynağını belirtmez. Vakfiyede, vakfın tevliyetinde Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın zürriyetinden gelenlerin bulunması gerektiği şeklinde bir şart da vardır. *Dürrü'd-defîn*, s. 277-280.

¹⁷⁰ İbrahim Râvî, *Bellü's-sadâ fî tercemeti es-Seyyid eş-Şeyh Ebi'l-Hüdâ*, Bibliothèque Nationale de France, Arabe 6946, 51a. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin 1870 tarihli İstanbul ziyaretinde görüşmek istediği konulardan biri de evkafa bağlı dergâh ve arazilerin idaresinin kime tevdi edileceği meselesidir. Ebu'l-Hüdâ, *Târîhu'l-evhad*, s.140. Bu dönemde Sayyâdî aileleri arasında vakfın idaresinin kime ait olması gerektiği konusunda tartışmaların olduğu anlaşılmaktadır: Muhammed Selîm el-Cündî (v.1955), Sayyâdî olan Benû Şeyh Mûsâ ailesinin elinde, Metkîn köyünün ıktâ arazisi olarak Şeyh Mûsâ b. Ahmed es-Sayyâdî'ye verildiğine dair 1670-71(1081) tarihli bir ferman gördüğünü yazar. *Târîhu Ma'arrati'n-Nu'mân* (thk. Ömer Rızâ Kehhâle), Dimaşk: Vizaretü's-Sekâfe, 1965, c. II, s. 205. Cündî, bu ferman dolayısıyla, dergâh ve vakıf arazilerinin idare hakkının Şeyh Mûsâ'nın ailesinde olduğunu iddia etmiştir.

¹⁷¹ Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 112.

asırdaki dergâhta posta oturan Seyyid Abdurrahmân Şemseddîn'in kabirlerinin de bulunduğu Sayyâdî Dergâhı, 2015 yılında Suriye'deki iç savaş sırasında yıkılmıştır.¹⁷²

Rifâiyye mensupları için Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'deki türbesinin ne mânâyâ geldiği, Rifâî-Sayyâdî şeyhi Mehdî Ravvâs'ın (v. 1869-70) şu beyitlerinde ifadesini bulmaktadır:

*“Metkîn Basra'mızdır ve Ahmed'i Ahmed'dir
Biz o mevkiye koşar, ona hizmet ederiz
Şerefli Batâh ve onun ehline yetişemediysek de
Metkîn Batâh'ımız, işte Seyyid'imiz!”¹⁷³*

Buna göre, Basra'da Ümmü Abîde Revâkî'nin taşıdığı hususiyetler, Metkîn'deki Sayyâdî türbesinde de temsil edilmektedir. Ebu'l-Hüdâ Efendi de, Ahmed es-Sayyâd'ın dergâhının korku içinde olanların emniyet, dertlilerin şifa bulduğu bir yer olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁴ Ona göre Metkîn, sûfi taifelerinin kâbesi ve ziyarete gelenler için bir haremghâhtır.¹⁷⁵

¹⁷² 2010 yılında türbeyi ziyaret eden Kahraman Özkök Beyefendi, türbenin o yıllardaki yapısı ve tahribat sonrasındaki hâli hakkında şu bilgileri vermektedir: “Dergâha büyükçe bir cümle kapısından girilmekteydi. Kapının üzerinde, dergâhın içerisinde medfûn olan zevâtın isimleri yazılıydı. Dış kapıdan girildiğinde ortasında iki servi ağacının bulunduğu büyük bir avluya varılırdı. Avlunun sağ tarafında revâklar ve bu revâkların altında yan yana küçük odalar bulunurdu. Bunlar muhtemelen ziyarete gelen veya orada halvete çekilenler için inşa edilmişti. Türbe ve mescidi içine alan binanın ana kapısından girildiğinde, bir sofa ile birbirinden ayrılan iki oda şeklindeki yapıyla karşılaşıldı. Kapıdan girildiğinde karşı duvar kubbe şekliyle stilize edilmiş olup, üzerinde bazı âyetler ve Ahmed es-Sayyâd hakkında methiyeler yazılıydı. Sofanın sol tarafındaki oda, Ahmed es-Sayyâd'ın sandukasının bulunduğu odaydı. Odanın kapısı oldukça alçak yapılmış olup, ziyarete gelenlerin başlarını eğerek girmelerini temin etmekteydi. Kapının üzerinde mermer bir levhada “Hâzâ makâmu Seyyid İzzüddîn Ahmed es-Sayyâd” yazılıydı. Sandukanın başucu duvara yakındı; ayak ucu kısmı aynı anda yirmi kadar insanın ziyaret yapabileceği genişlikteydi. Seyyid es-Sayyâd'ın vefatından sonra Dergâh'ta postnişin olan Sadreddîn Ali de babasının yanına defnedilmiştir; ikisinin sandukası birdir. Sandukaların olduğu kısmın üzerinde büyük bir kubbe vardı. Kubbenin dışı yeşile boyanmış ve üzerinde hilâl şeklinde bir alem bulunmaktaydı. Sandukanın baş tarafından dar bir koridorla geçilen küçük bir oda daha vardı. Burada Sadreddîn Ali'nin vefatından sonra Irak'tan gelip Metkîn'e yerleşen Seyyid Abdurrahmân Şemseddîn'in kabri bulunmaktaydı. Bu odanın üzerini de küçük yeşil bir kubbe örtmekteydi. Sofanın diğer tarafındaki oda, mescid olarak kullanılan bir mekândı ve burada da kabirler vardı. Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'e birlikte yerleştiği yeğeni Seyyid Şerefüddin ve Sadreddîn Ali'nin küçük yaşta vefat eden oğlu Seyyid Abdüssemi' burada medfundu. Mescid kapısının karşısında mihrap ve mihrabın yanında küçük bir minber vardı. Tek katlı olan mescidin kadınlara ayrılmış bir balkon kısmı yoktu. Suriye'deki iç savaş esnasında dergâh binaları yıkılarak kubbeler çöktürülmüş; bina içindeki sandukalar alınıp dışarıya atılmış, ancak Ahmed es-Sayyâd'ın kabrine dokunulmamıştır. Yıkımı gerçekleştirenler uzaklaştıktan sonraki dönemlerde, civarda bulunan ve Seyyid Sayyâd'ı seven kimseler türbe odasında bulunan molozları temizlemişler; kabrinin bulunduğu yere bir karış yüksekliğinde mermer bir lahid yapıp, başına iki karış yüksekliğinde mermer bir şâhide koymuşlardır. Kabrin bulunduğu oda da imkân nispetinde tamir edilerek tekrar ziyaret edilebilir bir hâle getirilmiştir.” Metkîn'deki Sayyâdî Dergâhı'nın yapısı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Âsım Mustafa Cehdû, *Dürrü'd-defîn*, s. 48-63.

¹⁷³ Bahâüddîn Muhammed Mehdî er-Ravvâs, *Mişkâtü'l-yakîn ve mahaccetü'l-muttaķîn*, Mısır, 1315, s. 105-106.

¹⁷⁴ Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 51.

¹⁷⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Nefehâtü'l-ımdâd*, s. 46.

Seyyid es-Sayyâd'ın dergâh ve türbesi uzun yıllar boyunca geniş bir tesir halkası meydana getirmeye devam etmiştir. XX. asrın başlarında kadar civardaki tekke şeyhlerinin Ahmed es-Sayyâd'ın türbesi için her sene bir ziyaret merasimi düzenledikleri ve bunu bir usûle bağladıkları, Muhammed Selîm el-Cündî tarafından şöyle nakledilmektedir:

“[...] Maarratünnu'mân da bulunan Rifâiyye tarikatı mensupları her sene bahar ayında hazırlıklarını tamamlayıp Hazret-i Sayyâd'ı ziyarete giderler. Öncesinde bu ziyareti ve gidilecek gününü ilân ederler. Tekke ve zâviyelerden çıkılır; mazhar, davul vurulur. Herkes mensup olduğu evliyânın alemini taşır -Rifâî, Geylânî, Sayyâdî ve başka sancaklar-. Şehrin dışına vardıklarında darbı bırakır ve alemleri katlayıp, yol üzerindeki köylerden birine denk gelene kadar yaya veya binek üzerinde giderler. Herhangi bir köye yaklaştıklarında o köyün şeyhleri çıkıp Ma'arra şeyhlerini karşılar ve iki grup selâmlaşır sarılır ve bir halaka oluşturup mazhar vurarak kendilerinden geçerler. Yanlarında, efsunlu olduklarına inanılan meşhur zarb âletleri vardır. Sonra yola ya birlikte devam ederler veya vedalaşırlar. Uğradıkları her köyde aynı şeyler olur. Sayyâd dergâhına yaklaştıklarında biraz dinlenirler. Yakında bulunan köylerin şeyhleri tekkelerinden çıkarak onların buldukları yere kalabalık bir şekilde mazhar vurarak gelirler. Ma'arra şeyhlerini karşılamaları on beş dakika sürer. Sonra birlikte Sayyâd dergâhına dönerler. Daha sonra Ma'arra ehlinin veya diğerlerinin nezirleri, kurbanları kesilir. Akşam yemeği ve namazından sonra eyvanda bir halaka oluşturulur. Şeyhler âdet olduğu üzere halifeleri ile birlikte meclisin başında oturur. Önlerine def vuranlar ve diğer musiki âletlerini çalanlar oturur ve bunlar birbirleriyle yarışcasına, neredeyse dinleyenlerin kulaklarını patlatırcasına çalmaya başlarlar. Sonra usûlünce ve bilinen nağmeler eşliğinde zikrullah başlar. Önce oturur vaziyette bulunurlar sonra ayağa kalkarlar; bir müddet sonra vecde gelirler. Her bir şeyh, müridinde silah darbı izhar etmek suretiyle kudretini göstermek ister; diğerlerinin güç yetiremeyeceği bir izharda bulunur. Darbın şiddeti artar, ses yükselir, ağızlar köpürür, öyle ki zâkirlerin ağzından Allah'ı zikredenlerin edebi ile bağdaşmayan sözler duyulur. Muhakkak ki Allah zâkirlerle beraberdir. [...] Bu ziyarete hicrî 1317 [1899-1900] senesinde şahit oldum. Ma'arra'nın şeyhlerine, giderken ve dönerken eşlik ettim. Bu hadiseler olurken ne gülüyor ne de ağlıyorlardı. Ateş yalayan, yanan demiri dili ile söndüren, şiş kakılan insanlar...”¹⁷⁶

¹⁷⁶ Muhammed Selîm el-Cündî, *Târîhu Ma'arrati'n-Nu'mân*, c. II, s. 239. Bölgede yaşayan ve Metkîn'i ziyaret eden kişilerin verdiği şifahi bilgilerden, bu ziyaret usûllerinin Sayyâdî Dergâhı tahrip edilene kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. 2010 senesinde Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın makamını ziyaret eden Kahraman Özkök Beyefendi'nin verdiği şifahi bilgiye göre, o yıllarda merasimler şu şekilde icra edilmekteydi: “Hazret-i Sayyâd'ın veya Hazret-i Ahmed er-Rifâî'nin irtihal sene-i devriyelerinde Şam veya Halep civarındaki Sayyâdî meşâyihî, müntesipleriyle beraber Sayyâd köyüne kadar arabalarıyla gelirler, türbeye yakın bir yerde arabalardan inip, sancaklar açıp mazharlar vurarak, tazimen yürüyerek türbeye vâsıl olurlardı. Gelen meşâyih, türbedâr ve yardımcıları tarafından avluda mırza ikramıyla karşılanır; türbeye geçmeden evvel avluda mazharlar eşliğinde medhiyeler okunur; civardan gelen meşâyih birbiriyle hoşâmedide bulduktan sonra en kıdemlileri öne geçirilmek suretiyle türbeye doğru yürünür, sancaktarlar türbenin avluya bakan kapısı önünde beklerlerdi. Meşâyih ve yanındakiler türbeyi ve sofayı doldurur, geri kalanlar avluda beklerler. Kıyamda evrâd okunduktan sonra meşâyih sırasıyla zikrettirir. Hazret-i Sayyâd'ın türbesinde, ceddi Ahmed er-Rifâî'nin türbesinde olduğu gibi, yatsıdan sonra meşâyih ve yanındakiler avluda halaka şeklinde otururlar. Evrâd ve methiyeler okunduktan sonra kıyama kalkılır, yanlarında getirdikleri büyük zarblar ve şişlerle burhan gösterirlerdi.”

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD İZZEDDİN AHMED ES-SAYYÂD'IN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ VE SAYYÂDİYYE KOLU

2.1 Şahsiyeti

Ahmed es-Sayyâd'ın şahsiyeti ve ahlâkî özelliklerinden bahseden rivayet sayısı azdır. Son derece hayâlî biri olduğu, bu rivayetlerde temayüz eden hususiyetlerinin başında gelmektedir. Fârûsî, Seyyid es-Sayyâd'ın Allah'tan hayâ ettiği için başını hiçbir zaman semâya kaldırmadığını ve kendisine mülâki olan herkesin buna şahitlik ettiğini nakletmektedir.¹⁷⁷ Az konuşan ve daima hüzünlü olan Seyyid'in, heybet, sekinet ve vakar sahibi olduğu, zikredilen diğer hususiyetleridir.¹⁷⁸ İkamet ettiği yerlerden ayrılmasına sebep olarak gösterilen şöhret korkusunun, hâlini izhar etmekten imtina eden kişilik özelliğine delâlet ettiğini söylemek mümkündür. Arslan üzerinde kendisini ziyarete gelen bir zâtı, duvarı binek yapıp üzerine çıkararak karşılaması da, lâtife yollu te'dib özelliğine bir misaldir.¹⁷⁹ Bu tavsiflerin yanı sıra, ailesi ve çocukluk dönemi ile ilgili rivayetlerde, Ahmed es-Sayyâd'ın tasavvufî şahsiyetini daha salâhiyetli bir şekilde tasvire yardımcı olacak işaret ve îmalar mevcuttur:

(a) *Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin onu tebşiri*: Ahmed es-Sayyâd'ın kudretli bir şahsiyeti olduğuna ilk işaret eden, dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî'dir. Manevî vârisleri arasında müstesna bir yeri olduğunu vurgulayıp, ona tâbi olanların muhkem bir yol tutmuş olmalarına işaretle “Bu yolun küheylanları onunla tökezlemez.”¹⁸⁰ diye buyurmuştur.

¹⁷⁷ Fârûsî, *İrşâd*, s. 102.

¹⁷⁸ Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Hizâne*, s. 25.

¹⁷⁹ “Bir gün evliyâdan bir zâtın arslana binerek kendisini ziyarete gelmekte olduğunu haber aldı. Bunun üzerine dervişlerine kendisini duvarın üzerine çıkarmalarını emretti ve ziyaretçisini duvarın üzerinde karşıladı. Bu durumu gören zât utandı ve arslanın üzerinden indi.” Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Nefehâtü'l-İmdâd*, s. 46. Benzeri bir keramet hadisesi Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye de nispet edilmektedir. Ayderusî, *en-Necmü's-sâ'î*, s. 56-57.

¹⁸⁰ Seyyid Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 39. Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr de bu minvalde “Amcam ve şeyhim Seyyid Ahmed es-Sayyâd tarikatta muhkem bir dağdır.” demiştir. Ravî, *Qâmûs*, s. 60.

- (b) *Küçük yaşta icâzet alması*: Seyyid Ahmed er-Rifâî, Ahmed es-Sayyâd henüz dört yaşında iken ona umumî bir icâzet vermiş, bununla birlikte, ikmal ve terbiyesi ile ilgilenecek kişileri de tayin etmiştir. Ahmed er-Rifâî'nin bu hassasiyetini, Seyyid es-Sayyâd'ın gelecekte temsil edeceği makama verdiği ehemmiyetle izah etmek mümkündür.
- (c) *Kutbiyeti*: Vâlide ve pederinin “Ümmü'l-aktâb (kutubların annesi) ve “Ebu'l-aktâb (kutubların babası)” lakapları ile künyelenmiş olmaları, Ahmed es-Sayyâd'ın manevî hüviyetine işaret eden hususlardan bir diğeridir. “Asâleten veya niyâbeten hâl ve makamları kendisinde toplayan kişi”¹⁸¹ anlamına gelen *kutub* ve kutbun bulunduğu makama işaretle kullanılan *kutbiyet* istilahları, Ahmed es-Sayyâd hakkında yazılan hâl tercemelerinde, kendisinin muttasıf olduğu isim ve sahip olduğu mertebe olarak daima zikredilmiştir.
- (d) *Sayyâd (avcı) lakabı ile künyelenmesi*: Seyyid İzzeddîn Ahmed bir beytinde kendisini şöyle tavsif etmektedir: “*Ben Rifâî'nin torunu o Sayyâd'im ki / Yırtıcı pençemle kalpleri avlarım.*”¹⁸² İsmi ilk defa zikredildiği kaynaklardan itibaren daima “Sayyâd” lakabı ile anılan Seyyid'in bu şekilde künyelenmesini, kendisinde zâhir olan bir kerametle irtibatlandırılanlar da olmuştur.¹⁸³ Ancak Seyyid'in bu beyitlerindeki ifadelerinden, kalplere olan nüfuzu ve manevî kudretine delâleten bu lakabı aldığını düşünmek de mümkündür.

2.2 Tarikat Silsilesi

Seyyid Ahmed er-Rifâî'den doğrudan icâzet alıp hırka giyen kişiler arasında Ahmed es-Sayyâd'ın ismi de zikredilmektedir.¹⁸⁴ Dolayısıyla Seyyid es-Sayyâd, Spencer Trimingham'ın, yazıya geçirilmiş en eski tarikat senedlerinden biri olarak tanımladığı

¹⁸¹ İbnü'l-Arabî (v. 638/1240), *Fütuhâtü'l-Mekkiyye fi ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye* (thk. Osman Yahya, İbrahim Medkûr), Kahire, 1987, c. XI, s. 274.

¹⁸² Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 23.

¹⁸³ Günümüze ulaşan eserler arasında, isminin zikredildiği ilk kaynak olan *Sevâdü'l-'ayneyn*'de “es-Sayyâd” lakabı ile anılmaktadır. Râfî'î, *Sevâd*, s. 24. Fârûsî bu lakabı almasıyla alakalı bir izahatta bulunmaz. Abdülmun'im el-Ânî er-Râvî ise, Acem meliki ile görüşmesi esnasında zuhur eden keramet hadisesinden sonra “Sayyâd” lakabı ile anıldığını söylemektedir. *Ķâmûs*, s. 60. Bu kerametle ilgili rivayet için bkz.: Bu kitap, s. 61.

¹⁸⁴ Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Tiryâk*, s. 16.

silsileye, Seyyid Ahmed er-Rifâî vasıtasıyla doğrudan bağlanmıştır.¹⁸⁵ *Vazâîf* te, hilâfet alma meselesi kendi lisanından şöyle nakledilmektedir:

“[Seyyid Ahmed er-Rifâî] Bana icâzet verdi. Dört yaşında bir çocuk iken umumî bir icâzetim vardı. Kardeşim Abdülmuhsin Ebu'l-Hasan'a da ikmâlîm ve terbiyem hususunda vasiyette bulunmuş ve aynı şekilde babama da, bana icâzet vermesi için icâzet vermişti. Onun ilmi ve terbiyesi ile Allah beni insanlar arasında şerefli kıldı ve hâlimi kemâle erdirdi.”¹⁸⁶

Bu ifadelerden Ahmed es-Sayyâd'ın, dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî, pederi Seyyid Abdurrahîm ve ağabeyi Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasan'dan olmak üzere üç ayrı hilâfet aldığı anlaşılmaktadır. Babası ve ağabeyi de doğrudan Seyyid Ahmed er-Rifâî'den hilâfet almışlardır. Tarikat silsilesi bu şekilde Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye bağlanan Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf* te dedesine ait iki hırka senedinden söz etmekte ve şu isimleri zikretmektedir¹⁸⁷:

(1)

Ahmed er-Rifâî

Ali el-Vâsitî

Ebu'l-Fazl b. Kâmiş el-Vâsitî

Gulâm b. Türkân

Ebû Ali er-Rûzabâdî

Ali el-Acemî

Ebû Bekr eş-Şiblî

Ebu'l-Kâsım el-Cüneyd el-Bağdâdî

Serî es-Sakatî

Ebu Mahfûz el-Kerhî¹⁸⁸

Davûd et-Tâî

¹⁸⁵ J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, London: Oxford University Press, 1971, s. 11.

¹⁸⁶ *Vazâîf*, s. 39. Aynı rivayet için bkz.: Fârûsî, *İrşâd*, s. 102; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 92; Veterî, *Ravda*, s. 95; Mevsilî, *'Ukûdü'l-cevheriyye*, s. 50; Râvî, *Kâmûs*, s.56; Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 25, *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 340-341. Ebu'l-Hüdâ, *Ravdu'l-bessâm* ve *Tenvîrü'l-ebşâr* isimli iki eserinde diğer kaynaklardan farklı olarak, Seyyid es-Sayyâd'ın dedesinden icâzet aldığı sırada on yaşında olduğunu yazar ancak bu durum Seyyid'in doğumu ve dedesinin vefat tarihleri ile örtüşmemektedir. *Ravdu'l-bessâm*, s. 101; *Tenvîr*, s. 47. Ebu'l-Ferec el-Vâsitî, Ahmed es-Sayyâd'ın Seyyid Ahmed er-Rifâî'den hırka giyenler arasında olduğunu yazar. *Tiryâk*, s.16.

¹⁸⁷ *Vazâîf*, s. 32. Aynı hırka senedleri için bkz.: Fârûsî, *en-Nefha*, s. 14, *İrşâd*, s. 3-4; Ebu'l-Ferec el-Vâsitî, *Tiryâk*, s. 3,5; Râvî, *Kâmûsü'l-âşikîn*, 22-23; Ravvâs, *Bevâriku'l-hakâyik* (thk. Abdülhakim b. Selim Abdülbâsit), Trablus, t.y., s.457-458; Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 16-17, *Tenvîr*, s. 23.

¹⁸⁸ Mâruf el-Kerhî ismi, kaynaklarda kimi zaman “Mahfûz el-Kerhî” şeklinde yazılmıştır.

Habîb el-Acemî
Ebû Sa'îd el-Hasan el-Basrî
İmam Ali b. Ebi Tâlib

(11)

Ahmed er-Rifâî
Mansûr el-Batâihî er-Rabbânî
Ebu'l-Mansûr et-Tayyib
Ebû Saîd Yahyâ en-Neccârî el-Vâsitî el-Ensârî
Ebû Ali el-Kırmızî
Ebu'l-Kâsım es-Sendûsî
Ebû Muhammed Ruveym el-Bağdâdî
Cüneyd el-Bağdâdî¹⁸⁹
Serî es-Sakatî
Şeyh Mârûf el-Kerhî
İmam Ali b. Mûsâ er-Rızâ
İmam Mûsâ el-Kâzım
İmam Câfer es-Sâdık
İmam Muhammed el-Bâkır
İmam Zeynü'l-Âbidîn el-Ali
İmam Hüseyin
İmam Ali b. Ebî Tâlib
Nebî aleyhi's-selâm

Bu iki silsilenin dışında Rifâî kaynaklarında, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sadece kendi nesebine mahsus üçüncü bir hırka senedinden bahsedilmektedir. Senedinde, Ehl-i

¹⁸⁹ Fârûsî'de Cüneyd-i Bağdâdî ismi zikredilmez; Ruveym, dayısı Serî es-Sakatî'den hilâfet almış görünmektedir. *İrşâd*, s. 3-4

Beyt'ten olmayan bir kimse bulunmadığı için "Ehl-i Beyt Hırkası" şeklinde isimlendirilmiş olan hırka, Rifâ'aoğulları seyyidleri arasında elden ele aktarılmıştır¹⁹⁰:

(III)

Seyyid Ahmed er-Rifâi

Seyyid Osman¹⁹¹

Seyyid Ali

Seyyid Hasan b. Seyyid Muhammed Asele

Seyyid Yahyâ er-Rifâi

Seyyid Sâbit Ebû Hâzım el-İşbilî

Seyyid Ali Hâzım Ebu'l-Fevâris

Seyyid Ali Ebu'l-Fedâil

Seyyid Hasan Rifâ'a Ebu'l-Mekârim el-Mekkî

Seyyid Ebu'l-Kâsım Muhammed el-Bağdâdî

Seyyid Hasan Kâsım Ebû Mûsâ

Seyyid Hüseyin Abdurrahmân Hüseyinî el-Katî'î

Seyyid Ahmed Sâlih el-Ekber

Seyyid Mûsâ es-Sânî

Seyyid İbrahim el-Murtaza¹⁹²

İmam Mûsâ el-Kâzım

İmam Câfer-i Sâdık

İmam Muhammed el-Bâkır

İmam Zeynelâbidîn

Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ

Ali b. Ebî Tâlib

Nebî aleyhi's-selâm

¹⁹⁰ Fârûsî, *İrşâd*, s. 27-28; Hasan el-Vâstî, *Hulâsa*, s. 27,18; Veterî, *Ravda*, s. 30-31; Ravvâs, *Bevâriq*, s. 458-459; Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, 18-19; *Selâsilü'l-ıqavm*, Mısır, 1325, s. 25.

¹⁹¹ Seyyid Osman, Ahmed er-Rifâi'nin amcasının oğlu, Ahmed es-Sayyâd'ın baba tarafından dedesidir ve Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin elinde seyrüsülûk görmüştür. Aile içinde elden ele geçen hırka son olarak ona verilmiş, o da hırkayı Seyyid Ahmed er-Rifâi'ye giydirmiştir. Hırkanın daha sonra kime verildiği hakkında bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır.

¹⁹² Veterî, diğer müelliflerden farklı olarak İbrahim el-Murtazâ'nın Ehl-i Beyt Hırkası'nı babası İmam Mûsâ el-Kâzım'dan değil, kardeşi İmam Ali er-Rızâ'dan giydiğini yazar. *Ravda*, s. 31.

Seyyid Ahmed er-Rifâî, torununa icâzet verdikten kısa bir süre sonra irtihal etmiştir. Ahmed es-Sayyâd, dedesi ile arasındaki irşad münasebetinin bir müddet daha devam etmiş olduğuna işaretle şunları söylemektedir:

“Dedem, Allah’ın bana verdiği nimetlerdendir. Hâlâ uykumda bana bir şeyi yapmamı emreder ve beni bir şeyden nehyeder; sülûkta ve terbiye ahkâmında beni irşad eder, düzeltir. Bu durum, benim bu yolda süttten kesilme derecesine varmama kadar devam etmiştir.

Bir gece yatakta virdimi okurken beni bir uyku aldı, o hal içerisinde dedemi gördüm, bana “Kalk ey Ahmed” diyordu. Vallahi bi-iznillah ondan sonra bir daha vird esnasında uyumadım ve uyku hâli de gelmedi. Yine bir gün, Şeyh Abdullah el-‘Âkûlî bana fıkıh ile ilgili bir mesele sordu. Ben de “cevabı yarın gündüz veririm inşallah” dedim. O gece efendimi gördüm. Bana ‘Ey Ahmed, cevap *et-Tenbîh*¹⁹³ isimli eserin onuncu sayfasının altıncı satırındadır, kitap da büyükannen Râbi‘a’nın odasında küçük kitap dolabındadır.’ diye buyurdu. Buyurdıkları gibi idi. Bir keresinde de uykumda ona bir meseleyi sormuştum. Bunun üzerine bana ‘Uykudaki fetvalara yaslanma, cevap için Şeyh Mekki’nin *Kitâbu’r-Rihle*’sindeki¹⁹⁴ sarîh sünnete müracaat et, kitap Revâk’taki dolaptadır.’ diye buyurdu. Buyurdıkları gibi idi.”¹⁹⁵

2.3 Kerametleri

Ahmed es-Sayyâd’a nispet edilen *Vazâif* isimli eserde, “keramet”, “havârik” lafızlarıyla, hârikulâde hâllerden bahsedilmekte ve zuhuru tabîî karşılanmaktadır. *Vazâif*’te, tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin yanı sıra Rifâî şeyh ve dervişleri de keramet sahibi kişiler olarak görülmektedir. Allah lütfu ile onlarda zıdları cem etmiş; kalpleri ve kalabalık zümreleri emirlerine vermiş, onlar için demiri yumuşak, ateşi soğuk, zehiri zevk ve sefa sebebi kılmıştır.¹⁹⁶

¹⁹³ Fârûsî, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, Ebû İshak eş-Şirâzî’nin *et-Tenbîh* isimli kitabını ezberlediğini yazar. *İrşad*, s. 31. Dolayısıyla burada sözü edilen kitap, Ebû İshak eş-Şirâzî’nin (v.476/1083) Şafîî fikhını ele aldığı muhtasar eseri olmalıdır.

¹⁹⁴ “Şeyh Mekki” ifadesi ile kastedilen şahsın kim olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün görünmemekle birlikte, meşhur mutasavvıf Ebû Tâlib el-Mekki (v. 386/996) olma ihtimali vardır. Günümüze ulaşan tek kitabı *Kitû’l-kulûb* olsa da, Ebû Tâlib el-Mekki’nin tevhid ve kırk hadis konusunda başka telifleri olduğu bilinmektedir. Bkz. Bilal Saklan “Ebû Tâlib el-Mekki” *DİA*, c. X, s. 239-240. Bahsi geçen *Kitâbu’r-Rihle* günümüze ulaşmayan eserlerinden biri olmalıdır.

¹⁹⁵ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 39-40.

¹⁹⁶ *A.g.e.*, s. 64.

Kerametın gerçekleşmesi kabul edilip, ilgili rivayetler nakledilmekle beraber *Vazâif* te , hem keramete mazhar olan hem de buna şahit olan kimselerle alâkalı uyarılar da yer almaktadır. Keramet hadisesinin nasıl anlaşılması gerektiği, velî kimselerin buldukları mertebe ve sahip oldukları tavırlar üzerinden şöyle talim edilmektedir:

“Ehl-i temekkün ve ehl-i kemâl olanlar, kerametın kendisine iltifat etmezler; kerametın mâverâsına bakıp, perde arkasında olanı görürler. Çünkü onların zihinleri kerametle değil, mükerrrem olan Subhânehu ve Teâlâ ile meşguldür. Bu, ehl-i meşhed¹⁹⁷ olan ekmelelerin kademidir[...] Onların hâli şuna benzer: Bir adam sultanın karşısında dursa, sultan da eliyle üzerine gül ve ıtır suyu seripse, altın ve mücevher saçsa, o kişi buna çok sevinse de edebi başından aşağı saçılan şeylere bakmaya mani olur. İşte ekmele’l-meşhed olanlar da böyledir.”¹⁹⁸

Eserde, bir diğer mertebe sahiplerinin keramet karşısındaki tavrı da şu lafızlarla anlatılmaktadır: “Hakk’ın tecelligâhı olan öyle kişiler de vardır ki, onlar, kerametın Allah’ın keremi ile kulunda sâdır olduğunu söylerler. Kerem, Hakk’ın sıfatıdır ve onun sıfatı ile meşgul olan ârif ondan uzak kalamaz. Bu da meşâhid-i hasenedendir.”¹⁹⁹ Bu mertebede, kendisinde hârikulâde hâller zuhur eden kimseyi bekleyen tehlike ise, kerameti kendisine nispet etmesidir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda kişi “Kadîm olan kapıdan [Hakk’ın kapısından] hâdis olana gider, bu öldürücü bir zehirdir.”²⁰⁰

Bu ifadeleri ile Ahmed es-Sayyâd, kerametın asıl yaratıcısı ve hakîkî sahibinin Allah olduğunun idrakinde olunması gerektiğini vurgular. Daima Hakk ile meşgul olan kimselere bir ikram ve ihsan olan keramet, abartılmaması gereken bir hâldir. Kendisi de hayatı boyunca kerametleri dolayısıyla ona gösterilen teveccühten uzak durmaya gayret etmiştir. Ancak hârikulâde hâller, Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında Seyyid’in hayatının seyrine eşlik eden hadiseler olarak nakledilegelmiştir.

Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın hayatı hakkında ilk tafsilatlı bilgileri veren ve onunla aynı dönemde yaşamış olan Fârûsî’nin *en-Nefha* isimli eserinde menkıbevî rivayetler bulunmaz. Buna mukabil, aynı müellife ait *İrşâd* isimli kitapta, “Kendisinden

¹⁹⁷ *Meşhed*: Cenâb-ı Hakk’ın tecellisinin müşâhade edildiği yer, mazhar. *Ehl-i Meşhed*: Hakk’ın tecelligâhı olan kişi.

¹⁹⁸ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 65.

¹⁹⁹ *A.g.e.*, s. 65.

²⁰⁰ *A.g.e.*, s. 65. Benzeri cümlelere *Burhânü’l-müeyyed*’de de tesadüf edilmektedir: “Kâmil zât, kerametın kadîm olan Allah’ın kapısından, hâdis olan insanın kapısına nispet edilerek, ikinci nispetin hüsnükabul görmesi endişesiyle kerametini gizler. Kulun kerameti kendisine izafe etmesi öldürücü bir zehir gibidir.” Seyyid Ahmed er-Rifâî, *Burhânü’l-müeyyed*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1301, s. 30-31.

birçok keramet zâhir oldu” ifadesi sıklıkla tekrarlanmakta ve kerametleri dolayısıyla yayılan şöhretinden rahatsız olduğu için ikamet ettiği yerlerden ayrıldığı ifade edilmektedir. *İrşâd*’da zikri geçen menkıbevî rivayetler daha sonra yazılan kitaplarda da tekrarlanmış, XVIII. asra gelindiğinde, müellif Abdülmun‘im el-Ânî er-Râvî’nin *Ķāmûsü’l-‘âşikîn* isimli eseri ile birlikte Ahmed es-Sayyâd’a nispet edilen kerametlerin sayısı artmıştır.

2.3.1 Berzahtaki Tasarrufu

İlk defa *İrşâd* isimli eserde zikredilen bu keramet hadisesini müellif Fârûsî, “Seyyid’in berzahtaki tasarrufuna işaret etmektedir.” ifadesiyle nakleder:

“Muhammed b. Ebî Bekr el-Attâr eş-Şâfi‘î eş-Şürbilî, Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın seçkin ashabından olup, mühim bir şey olmadıkça gece gündüz ondan ayrılmayan bir zâttır. Günlerden bir gün, meclisten âniden ayrılıp daha sonra geri dönünce Hazret-i Seyyid sebebini sorar, o da evlâtlarından birinin vefât ettiğini söyler. Bunun üzerine Hazret-i Seyyid ‘elhamdülillâh’ der. Bir müddet sonra Şürbilî yine sohbet meclisinden ayrılır, sebebi sorulduğunda ise bir diğer oğlunun vefat ettiğini söyler ve Hazret-i Şeyh yine ‘elhamdülillâh’ der. Bu hadise altı kez tekrar edince, Şürbilî kendi kendine ‘subhanallâh! Benim altı tane evlâdım öldü. Şeyhime bunun haberini verdiğimde her defasında elhamdülillâh dedi, ne acaip iştir’ der ve Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın sohbet meclisinden tamamen ayrılmaya karar verir. O gece uykusunda, kıyamet günü dirildiğini ve hesaba çekildiğini, hesaptan sonra da ateşe atılmasının emredildiğini görür. Cehennemın birinci kapısına geldiğinde kapıda vefat eden ilk oğlunu görür. Oğlu onu içeriye göndermelerine mani olur. Sonra ikinci kapıya gelirler, orada da vefat eden ikinci oğlu beklemektedir. O da aynı şekilde babasının cehenneme atılmasına mani olur. Bu durum altıncı kapıya kadar devam eder. Yedinci kapıya geldiklerinde kapıyı boş bulurlar. Şürbilî ateşe doğru itilmekte iken ‘şeyhim!’ diye bağırınca, Seyyid Ahmed es-Sayyâd elini uzatır ve onu ateşe düşmeden çekip alır. Ateşin yüksek alevleri kıyafetine kadar ulaşmıştır. [Şürbilî] dehşet içerisinde uykusundan uyanır ve o korku içerisinde şeyhinin dergâhına gider. Şeyhi, amcası Seyyid Abdüsselâm’ın dergâhında oturmaktadır. Özür dileyerek içeri girdiğinde ona: ‘Evlâdım, benim elhamdülillah demem sana gelecek olan musibeti durdurmak içindi. Ancak Allah seni âhirette feraha erdireceğini gösterdi, alevler senin elbiseni olduğu kadar bizim de cübbemizi yalayıp geçti, elhamdülillâh Allah seni ateşten korudu’ buyurur. Şürbilî bu hadiseyi şu sözlerle nihayete erdirmektedir: ‘Alevlerin izini kendi elbisemde ve efendimin cübbesinde gördüm, cübbesi yeşildi ve kol kısmı ateşten tütsülenmişti.’ ”²⁰¹

Nakledilen bu hadise, müntesiplerinin Ahmed es-Sayyâd’ın manevî kudreti ile alâkalı kabullerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bunlardan biri, Seyyid

²⁰¹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 102-103. Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 29-30.

Ahmed es-Sayyâd'ın manevî âlemde kader hükmünü değiştirebileceğine dair itikadın mevcudiyetidir. Öyle ki, kendisine mensup bir sâlikin âhirete taalluk eden hâlinin ne olacağı bilgisine sahip olarak müdahalede bulunmuş, onu cehennem ateşinden kurtarmıştır. Bu müdahalesini cismiyle de orada bulunmak suretiyle gerçekleştirdiğini îmâ eden, “elbisesinin ucu yanıktı” ifadesi, onun aynı anda hem dünyada hem metafizik âlemde cismiyle birlikte hareket serbestisine sahip olduğu şeklindeki bir diğer kabule işaret etmektedir.

2.3.2 Tayy-i Mekân

Ahmed es-Sayyâd'ın Mısır'dan ayrılması ve daha sonra orada dünyaya gelen oğlu Seyyid Ali ile görüşmesine dair rivayetler, tayy-i mekân nev'inden kerametler ihtiva etmektedir:

“Seyyid Ahmed es-Sayyâd [Mısır'dan] ayrılacağı zaman hanımına: ‘Bu kolyeyi al, eğer Allah seni bir kız çocuğu ile rızıklandırırsa boynuna takarsın, eğer bir oğlan olursa dirseğinden parmağının ucuna kadar bağlarsın. Ben şimdi gidiyorum. Çocuk büyüdüğünde benimle görüşmek isterse ve ben de hayatta isem onu şimdi içinden geçerek gideceğim pencereye getir. Eli ile oraya vursun, o vakit ben nerede isem beni göreceğim ve ben de onu göreceğim bi-iznillâh’ dedi. Sonra kalktı ve eliyle pencereye vurdu, pencere açıldı, oradan çıktı ve gözden kayboldu. Yemen’i dolaştı ve Şam’a vardı.”²⁰²

Ahmed es-Sayyâd'ın Mısır'dan ayrılmasından bir müddet sonra Dürriye Hâtun bir oğlan çocuğu dünyaya getirmiş ve ona Seyyid Ali ismi verilmiştir. Annesi doğumdan bir müddet sonra vefat ettiğinden, Seyyid Ali akrabalarının himayesinde büyür. Rivayetlere göre, bir gün ağlayarak babasını tanımak istediğini söyleyince, büyükannesi ona kolye ile ilgili meseleyi anlatır ve pencerenin olduğu odayı gösterir. Seyyid Ali dua okuyup pencereye vurunca kendini Metkîn'de babasının kolları arasında bulur.²⁰³

2.3.3 Hastalara Şifa Vermesi

Seyyid es-Sayyâd'ın Metkîn'de, Şeyh Abdurrahmân'ın dört yaşından beri sakat olan kızkardeşi ile nikâhlanmasının anlatıldığı rivayette şu ifadeler yer almaktadır:

²⁰² Fârûsî, *İrşâd*, s. 104.

²⁰³ A.g.e., s. 105.

“Onunla nikâhlanıp eve girdiğinde elini tuttu ve ‘Allah’ın izni ile kalk’ diye buyurdu, Hadrâ’ Ümmü’l-Hayr hemen kalkıverdi.”²⁰⁴

Hastalara şifa verme nev‘inden kerametler, dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî ile alâkalı menkıbelerde de yer almaktadır. Bu sebeple Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin lakaplarından biri de *Ebu’l-Ureycâ*’dır.²⁰⁵

2.3.4 Duasıyla Bereketlendirmesi

“Kıtlık veya kuraklık olduğunda insanlar onun vesilesiyle yağmur duasına çıkarlar ve onun bereketi ile suya kavuşurlardı.”²⁰⁶ Fârûsî’nin *İrşâd*’ında geçen bu ifade, sonraki müelliflerden Mahzûmî tarafından Ahmed es-Sayyâd’ın pederi Seyyid Abdurrahîm’e nispet edilen rivayetle birleştirilip, Seyyid es-Sayyâd’ın hâl tercemesine dercolunmuştur.²⁰⁷ Rivayete göre, Seyyid es-Sayyâd susuzluktan kurumak üzere olan bir araziden geçerken bineğinden inip ekinlerin arasında yürür ve şu beyitleri söyler:

*“Öyle Allah erleri vardır ki, dünya karardığı vakit onlarla aydınlanır
Kuruyup çoraklaştığı zaman onlarla damlalar iner
Bir gün bir kaya üzerine ayak bassalar
O kayada bastıkları yerler dahi yeşillenir
Onlar yerin üstünde arzın direkleridir
Yerin altında oldukları vakit de yeryüzü onlardan korkar
Ey ölümle eğlenen! Sakın ha onlarla alay etmeyesin
Onların hayatı âleme övünç kaynağı, ölümleri ise hazinedir”*

Bu beyitleri söyleyerek tarladan çıkmasının ardından günlerce devam eden bir yağmur başlamıştır.²⁰⁸ Bu tür keramet hadiselerinden bir diğeri, yeğeni Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr tarafından nakledilmektedir:

“Hicaz’a seyahat ederken Seyyid Ahmed es-Sayyâd ile birlikte idik. Yolumuz ‘Ceref’ denilen, çukur ve boş bir araziye düştü. Susuzluktan helak olmak

²⁰⁴ A.g.e., s. 105.

²⁰⁵ “Ebu’l-Ureycâ”, “sakat kızın babası” anlamına gelmektedir. Sakatlara ve hastalara sahip çıkması sebebiyle bu lakabı almıştır. Bununla ilgili bir rivayet için bkz.: Râfî’î, *Sevâd*, s. 14.

²⁰⁶ Fârûsî, *İrşâd*, s. 106.

²⁰⁷ Fârûsî bu kerameti, Ahmed es-Sayyâd’ın pederi Seyyid Abdurrahîm’e nispet etmektedir: *İrşâd*, s. 95-96.

²⁰⁸ Mahzûmî, *Şihâhu’l-ahbâr*, s. 95-96; Veterî, *Ravda*, s. 96; Râvî, *Qāmûsü’l-âşîkîn*’de aynı keramet hadisesini ve irad edilen beyitleri hem Seyyid Abdurrahîm hem de Seyyid es-Sayyâd’a nispetle mükerreren nakleder. *Qāmûs*, s. 58-59, 72; Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 27-28; *Tenvîr*, s. 48, *Kılâdetü’l-cevâhir*, s. 339-340, *Ṭarîku’s-şavâb*, s. 49.

üzereydik. Su aradıysak da bulamadık. Kafiledaki herkes İmam Seyyid Ahmed'in huzuruna gelince Seyyid ağladı, vecde gelerek, asasını yere vurdu. Vurduğu yerden parmak kalınlığında su fişkırdı. Bütün kabile ve binek hayvanları suya kandı böylelikle yola devam edilebildi. Yola çıkıp bir müddet yürüyünce geriye baktım ancak yerden kaynayan o suyu göremedim. Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a dönüp: 'Efendim, su kaybolup gitti. Keşke geriden gelecek insanlar için kalsa idi.' dedim. Bunun üzerine Seyyid es-Sayyâd: 'Hakk'ın inayeti ile susuzluğumu giderdim, kafiledekiler de suya kandı. Allah kullarına karşı rahîmdir, raûftur; binâenaleyh, halkı Hâlık'a bırak.' diye buyurdu."²⁰⁹

2.3.5 “Sayyâd (avcı)” Lakabı İle İlgili Kerameti

İlk defa Râvî'nin *Ķāmūsü'l-âşikîn* isimli eserinde nakledilen bu keramet hadisesi, Seyyid İzzeddîn Ahmed'in “Sayyâd (avcı)” lakabını almasının sebebi olarak zikredilmektedir. Rivayete göre, Acem meliki, Seyyid'i ziyarete Vâsıt'a gelir. Revâk'ın hâlini, ziyaretçilerin ve düşmanların çokluğunu görünce yardımda bulunmak ister ve Ahmed es-Sayyâd'a: “Sizin bir sanatınız ve kazancınız yok, ailenizin ve dervişlerin iâşesini temin etmek isterim” der. Bunun üzerine Seyyid celâllenir ve “Benim bir sanatım var, o da avcılıktır” deyip elini yıpranmış hırkasının altına sokar ve hurma lifi ile birbirine bağlanmış iki arslan yavrusu çıkarır. Daha sonra melike dönüp: “Sanatım budur, Rabbimin izzetidir” diye buyurur ve onları salıverir. Melik gördüklerinden çok etkilenir ve Seyyid'e tazimde bulunarak: “Avcılıkla ihsanda bulunursunuz” der.²¹⁰

2.3.6 Hayvanâtın Hürmeti

Yeğeni Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr'den nakledilen rivayette, her türlü canlının Ahmed es-Sayyâd'a hürmet gösterip, tazimde bulunması şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“Ne zaman bir nehrin kenarından geçsek, sudaki balıklar onu karşılar, ayaklarına üşüşürlerdi. Kırdâ çölde ne kadar binek hayvanı, zehirli sürüngenler, ceylanlar varsa onlar da aynı şekilde davranırlardı. Hatta hayvanların itaatkâr insanlar gibi yol kenarına dizilerek onu karşıladıklarına ve kadem-i şerîfini kokladıklarına şahit olduk.”²¹¹

²⁰⁹ Râvî, *Ķāmūs*, s. 59-60; Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 35; *Ķılâdetü'l-cevâhir*, s. 340.

²¹⁰ Râvî, *Ķāmūs*, s. 60; Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 36-37; *Nefeĥâtü'l-ımdâd*, s. 33; *Ķılâdetü'l-cevâhir*, s. 346; *Hidâyetü's-sâ'î*, s. 96.

²¹¹ Râvî, *Ķāmūs*, s. 60; Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 35-36; *Ķılâdetü'l-cevâhir*, s. 340.

2.3.7 Belaları Def Etmesi

Metkîn'de zuhur eden bu keramet hadisesi, Seyyid es-Sayyâd'ın müridleri tarafından nakledilmiştir. Rivayete göre, bir gün Metkîn ahalisinin arazisinde bir yangın çıkar ve kuvvetli esen rüzgarın etkisiyle büyür. İnsanlar Seyyid es-Sayyâd'a iltica edip niyazda bulunurlar. Seyyid bu niyazların ardından zâviyesinin kapısında secdeye kapanır ve ardından yangının olduğu yere yönelerek 'Lâ ilâhe illallah" der. Bu kelâmının ardından yangın sönmüş, izi dahi kalmamıştır.²¹²

2.3.8 Ölüyü Diriltmesi

İlk defa *Ķāmûsü'l-‘âşıkîn*'de nakledilen bir rivayete göre, Seyyid es-Sayyâd'ın müridlerinden biri âniden vefat edince mevtânın annesi Ahmed es-Sayyâd'ı ziyarete gider. Seyyid o esnada ikinci namazını kılmaktadır ve secdededir. Secdede uzun süre kalınca kadın: "Eğer oğlum olsaydı ve senin secden de kıyamete kadar sürseydi, o seni asla terk etmezdi" der. Bunu işiten Seyyid ağlayarak mübarek başını secdeden kaldırmış ve aynı anda müridi de dirilmiştir.²¹³

2.3.9 Bir Sene Boyunca Secdede Kalması

Ebu'l-Hüdâ Efendi, Seyyid es-Sayyâd'ın bir sene boyunca başını hiç kaldırmadan secdede kaldığını ve bu esnada etrafında otların bittiğini nakletmektedir. Rivayete göre, bir senenin sonunda bu gaybet hâlinden çıkmıştır.²¹⁴

2.3.10 Muarızlarını Cezalandırması

Metkîn yakınlarında bulunan Kefer-Tâb beldesinin emîrinin, Ahmed es-Sayyâd'ın müntesiplerine eziyeti artırması üzerine, Seyyid onu ikaz mahiyetinde bir şiir

²¹² Râvî, *Ķāmûs*, s. 60; Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 36; *Ķılâdetü'l-cevâhir*, s. 340.

²¹³ Râvî, *Ķāmûs*, s. 60; Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 36; *Ķılâdetü'l-cevâhir*, s. 340.

²¹⁴ Ebu'l-Hüdâ, *Nefeĥâtü'l-ımdâd*, s. 46; *Ķılâdetü'l-cevâhir*, s. 340; *Ĥizâne*, s. 36. Ebu'l-Hüdâ Efendi, Seyyid es-Sayyâd'ın bir sene müddetince secdede kalmasını şu beyitlerle methetmektedir: "Hayret makamında bir senesini secdede geçirdi / Celâl nuru ile pertev-eşân oldu" *Ĥizâne*, s. 23. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin bu keramet hadisesiyle alâkalı atıfta bulunduğu kaynaklardan biri olan Münâvî'nin *Kevâkibü'd-dürriyye*'sinde ise keramet, Sayyâd el-Yemenî'ye nispet edilmektedir. Münâvî, *Kevâkib*, c.I, s. 646.

yazıp göndermiştir. Emîr, kendisine gönderilen şiiri okuyup, yazılanlarla istihza edince bir gecede topraklarını kaybetmiş, kısa bir süre sonra da bütün belde harap olmuştur.²¹⁵

2.3.11 Vefatından Sonraki Tasarrufları

Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Tenvîrü'l-ebşâr* isimli eserinde nakledilen iki hadise, Ahmed es-Sayyâd'ın vefatından sonra da dünyevî olaylarla irtibatını devam ettirdiğine işaret eden; bazı meseleleri düzene koyma ve hayra yönlendirme kabilinden tasarruflarıdır. Birinci hadise, vefatından yaklaşık beş asır sonra vuku bulmuştur. Rivayete göre, Sayyâdî silsilesinden gelen Seyyid Hüseyin Burhânedîn es-Sayyâdî (v. 1733-34), çok sevdiği ve ârife, veliyye bir hanım olarak tavsif ettiği kızını, Irak'ta yaşayan amca çocuklarından birisi ile evlendirmek istemekte ve kızına tâlip olanları bu gerekçe ile geri çevirmektedir. Bu durum devam ederken bir gece mânâ âleminde cedit Ahmed es-Sayyâd'ın kendisine şöyle söylediğini işitir: “Ey oğlum, kızın Fâtıma'yı Ebû Bekr ile evlendir. O senin amcanın oğludur ve ben onu çok severim.”²¹⁶ İki gece üst üste aynı mânâyı görür, üçüncü gece “Efendim, bahsettiğiniz Ebû Bekr kimdir?” diye sorar. Seyyid Sayyâd: “Sabah senin yanına gelecek, şu anda huzurunda gecelemede.” diye buyurur. Sabah olunca Seyyid Burhâneddîn müridlerine ve muhibbânına olanları anlatır, hiç kimse Seyyid Ebû Bekr'i tanımamaktadır. Daha sonra birinin Metkîn tarafından yürüyerek geldiğini görürler. Seyyid Hüseyin Burhâneddîn, gelen kişiye kim olduğunu ve önceki akşam nerede gecelediğini sorar. Gelen kişinin ismi Ebû Bekr'dir ve geceyi Sayyâdî türbesinde geçirmiştir. Bu cevabı alan Seyyid Burhâneddîn, ceditinin emrine imtisalen, kızı Fâtıma'yı Seyyid Ebû Bekr ile evlendirir.²¹⁷

İkinci hadise, Halep'te Şeyhü's-şuyûh vazifesini yürüten Seyyid Hayrullâh'ın, mânâ âleminde Seyyid Ahmed es-Sayyâd'dan aldığı bir emirle daha önce tanımadığı Seyyid Muhammed Arafât'a²¹⁸ hilâfet vermesidir. Seyyid Muhammed Arafât, neseben

²¹⁵ Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Hizâne*, s. 233-234. Söz konusu şiiri için bkz.: Bu kitap, s. 103-107.

²¹⁶ Seyyid Ebû Bekr'in künyesi şöyledir: Seyyid Ebû Bekr b. Seyyid Hayruddîn b. Seyyid İzzüddîn Ebî Bekr b. Seyyid Râcîh b. Seyyid Abdülmelik el-Mendalavî el-Kebîr b. Seyyid Abdülmun'im b. Seyyid Abdülmelik b. Seyyid Abdüssemi' b. Seyyid Muhammed b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Abdüssemi' b. Seyyid Şemsüddîn Ahmed b. Seyyid Sadruddîn Ali b. Seyyid İzzüddîn Ahmed es-Sayyâd, Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 99.

²¹⁷ Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 99.

²¹⁸ Künyesi şöyledir: Seyyid Muhammed b. Seyyid Arafât b. Seyyid Yûnis b. Seyyid Hüseyin Burhâneddîn Âl-i Hizâm es-Sayyâdî er-Rifâî ez-Zeytâvî, Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 107.

Sayyâdî olup, Kefer-Zeytâ'da yaşayan ümmî, yetim ve fakir bir zâttır. Seyyid Hayrullâh ile tanışması, hilâfet vazifesinin tevdi edilmesi esnasında gerçekleşmiştir.²¹⁹

Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen bu kerametler, zaman ve mekândan bağımsız hareket edebilen, cisimlere ve mahlûkata tesiri olan, kaderle alâkalı meselelerde tasarrufta bulunabilen bir şahsiyeti resmetmektedir. Her ne kadar kerametleri dolayısıyla kendisine teveccüh gösterilmesinden hoşlanmadığı ve bu sebeple gözlerden uzak bir hayatı tercih ettiği yazılsa da, hakkındaki rivayetler, tarihî ve menkıbevî hayatın iç içe olduğu bir biyografi inşa ederek bugüne ulaşmıştır.

2.4 Eserleri

Ahmed es-Sayyâd'a ait bir kitaptan ilk defa söz eden kaynaklar, onun vefatından üç asır sonra yazılmıştır. Bununla birlikte bu üç asırlık dönem içerisinde yazılmış bazı eserlerde ondan nakledilen birkaç rivayet yer alır. Muhtevaları, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin yolunu takip edenlerin dikkat etmesi gereken hususlar; Ehl-i Beyt'e ve seyyid olmaları hasebiyle Rifâî ailesine düşmanlık etmeye kalkanlara uyarı; Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin terbiye usûlüne işaret eden bir hadise şeklinde özetlenebilecek bu rivayetler şunlardır:

- (a) Râfî'î'nin (v.623/1226), *Sevâdü'l-'ayneyn* isimli eserinde, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hayatının son dönemlerinde vaaz kürsüsünde yaptığı bir konuşma yer almaktadır. Müellifin, Şeyh Cemâleddîn el-Hımsî'den naklettiği bu rivayeti Hımsî, şeyhi Ahmed es-Sayyâd'dan işitmiştir²²⁰:

“Şeyh Ebû Zekeriyâ Cemâleddîn el-Hımsî'nin anlattığına göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu ve kendisinin de şeyhi olan , ârif-i billâh, İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Ümmü Abîde'de vaaz kürsüsünden şunları söylediğini nakleder: ‘Artık bu meclislerin zevâl vakti yaklaştı. İyi dinleyin! Burada hâzır olanlar olmayanlara [bu sözlerimi] anlatsın: Tarikatta bid‘at çıkaran, dinde olmayan bir şeyi ihdas eden; [kuru bir dava hâlinde] ‘vahdet’ iddiasında bulunan, kendisini insanlardan üstün görerek yalan söyleyen, yapmacık bir şekilde şatahatta bulunan; mutasavvıfların bizce meçhul olan kelimelerini naklederken kendince konuşan; yalamı ve yalancıları hoş karşılayan; şer‘î

²¹⁹ A.g.e., s. 107.

²²⁰ Bu nakil hadisesinin, Seyyid es-Sayyâd on dört yaşından daha küçük iken vuku bulmuş olduğunu, kitabın telif edildiği 1192 (588) tarihinden çıkarmak mümkündür.

bir hüccet olmaksızın yabancı bir kadınla yalnız kalan; Müslümanların namuslarına ve mallarına göz diken; velîleri kendince tefrik eden; şer‘î bir dayanağı olmaksızın bir Müslümana buğzeden; zalime yardım edip mazluma haksızlık eden; bir sâdıkı yalanlayıp yalancıyı tasdik eden, sefîh kişilerin amelleriyle amel edip, onların sözlerini söyleyen benden değildir! Ben dünyada da âhirette de ondan berîyim! Seyyidim Şeyh Mansûr da ondan berîdir! Hazret-i Peygamber de ondan berîdir! Allah da ondan berîdir! Bu söylediklerimize Allah vekildir!’²²¹

(b) Râvisi Seyyid es-Sayyâd olan en meşhur rivayet, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin “Biz Ehl-i Beyt’iz. Bizim etlerimiz zehirlidir. Kim koklarsa hastalanır, kim ısırırsa ölür.” sözleridir. İlk defa Fârûsî tarafından Seyyid es-Sayyâd’a dayandırılarak nakledilen bu sözler, daha sonra telif edilen eserlerde de sıklıkla zikredilmiştir.²²²

(c) Mısır’da Ahmed es-Sayyâd’a mülâki olan Dîrînî (v. 694/1295), *Gâyetü’-t-tahrîr* isimli kitabında ondan işittiği beyitleri nakleder. Seyyid es-Sayyâd’a ait olan bu beyitler, dedesinden naklettiği yukarıda zikri geçen sözleri şerh eder bir mahiyettedir:

*“Muhammed Allah katında hayydır ve bizler
O’nun kızının oğullarından Âl-i Rifâiyyi’l-Ahmed’iz
Düşmanlarımıza karşı öldürücü bir zehiriz
Her kim buna inanmaz ise bizzat tecrübe edip görsün”²²³*

(d) Ebû Bekir b. Abdullah el-‘Ayderûsî’nin (v. 914/1508) *en-Necmü’s-sâ’î* isimli kitabında nakledilen uzunca bir rivayetin ikinci râvisi, “Ahmed b. Abdurrahîm sâhibü’ş-Şübbâk” künyesiyle anılan Seyyid es-Sayyâd’dır.²²⁴ Keramet sahibi bir zâtın, Seyyid Ahmed er-Rifâî tarafından övülmesi üzerine, müridlerinden ez-Zencî’nin o zâtı kıskanması ve ardından şeyhinin desturu ile kırk gün halvete girmesi hadisesinin anlatıldığı rivayeti Seyyid es-Sayyâd, pederi Seyyid Abdurrahîm’den işitmiştir.²²⁵

²²¹ Râfi‘î, *Sevâd*, s. 24-25. Aynı rivayet için ayrıca bkz.: Fârûsî, *Îrşâd*, s. 106; Veterî, *Ravda*, s. 97.

²²² Fârûsî, *Îrşâd*, s. 106; Veterî, *Ravda*, s. 97; Ebu’l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 51.

²²³ Dîrînî, *Gâyetü’-t-tahrîr*, s. 22. Aynı beyitler için bkz.: Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, *et-Tarîku’l-kavîm*, 19a.

²²⁴ Ahmed es-Sayyâd’ın bu şekilde künyelenmesinin sebebi, Mısır’da dünyaya gelmiş olan ve “Ebû Şübbak” lakabı ile de anılan oğlu, Seyyid Ali’ye nispetlidir.

²²⁵ ‘Ayderûsî, *en-Necmü’s-sâ’î*, s. 54.

Ahmed es-Sayyâd'dan nakledilen bu rivayetler, onun dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sözlerini aktarmaya öncelik verdiğini düşündürmektedir. Nitekim ona nispet edilen kitaplarda ve şiirlerinde de Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sözlerini, tarikat usûlünü nakletmeye; hâl ve tavırlarını tasvir etmeye devam etmiştir.

Ahmed es-Sayyâd'ın kitap telifleri olduğuna dair ilk ifadelere, XVI. asırdan itibaren yazılan Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında tesadüf edilmektedir. Kendisine nispet edilen en meşhur eser *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye* (*Ahmediyye [tarikatının] vazîfelerinde Muhammedî Marifet Bilgileri*)'dir. *et-Tarîku'l-kaşîm ve's-sîrâti'l-müstakîm* (*Sûfîlerin Tarîki ve Hakikat Yolu*) isimli ikinci bir eseri olduğundan söz eden ilk kişi ise Ebu'l-Hüdâ Efendi'dir.

2.4.1 *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*

Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında kaleme alınmış en eski ve en muteber eserlerden biri olarak kabul edilen *Vazâif*'in kadîm bir yazma nüshası yoktur. Tespit edilebilen tek nüshaya dair kayıt, Denis Gril'in, *Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye*'de bulunan tasavvufla alakalı yazma eserleri incelediği makalesinde mevcuttur. "Taşawwuf Tal'at 1335 film 7175" kayıt numarasıyla tanıttığı nüsha için Gril, "copie récente (yakın tarihli kopya)" ifadesini kullanmaktadır.²²⁶ Dolayısıyla nüsha kadîm değil, yakın tarihli bir nüshadır ve kuvvetle muhtemel, eserin Mısır'da yapılacak 1888 tarihli ilk neşri için istinsah edilmiştir.

Vazâif'in, bugün bilinen iki matbu nüshası vardır. Bunlardan birincisi, 1888 (1305) tarihinde Kahire'de, *Kitâbu'l-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye li's-seyyidi'l-imâm ve'l-esedi'd-đirgâm el-kutb el-gavâs el-cevâd es-Seyyid 'İzzüddîn Ahmed es-Sayyâd er-Rifâî el-Huseynî* ismi ile neşredilmiş olan kitaptır²²⁷ ve bugün dünya kütüphanelerinde mevcut olan matbu nüsha budur. İkincisi ise, Âsım Mustafa Cehdû ve Ömer Abdülkerim er-Rahmûn tarafından 2011 senesinde Dımaşk'ta

²²⁶ Gril, D., "Sources Manuscrites de l'Histoire du soufisme à Dâr al-Kutub. Un premier bilan", *Annales Islamologiques*, XXVIII (1994), s.97-185. Gril'in, kitabın İstanbul'da basıldığına dair verdiği bilgi ise yanlıştır. Kitap 1888 (1305) tarihinde, Kahire'de basılmıştır.

²²⁷ *Kitâbu'l-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*, İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, Kahire: Matbaa-i Muhammed Efendi Mustafa, 1305.

basılmıştır.²²⁸ Bu neşirde, 1888 tarihli ilk baskı esas alınmış ve tahriçli bir metin olarak yayımlanmıştır.²²⁹

Gerek müellifinin şahsiyeti gerek muhtevası itibarıyla *Vazâif*'in Rifâilik ile alâkalı kaynaklar arasında müstesna bir yeri olması gerektiği muhakkaktır. Bundan dolayı bu bölümde, söz konusu eserin günümüze intikali ve muhtevası hakkındaki araştırma ve değerlendirmelerin ortaya konulmasına gayret edilmiş; kaynak olarak kitabın ilk neşri esas alınmıştır.

2.4.1.1 Kitabın Günümüze İntikali

Mevcut kaynaklarda, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a ait bir kitaptan ilk söz eden Ahmed b. Muhammed el-Veterî'dir (v.980/1572-73). Veterî, *er-Ravdatu'n-nâzirîn* isimli eserinde, Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin Ali el-Kârî'den hırka giymesi bahsini, *el-Vazâifi'l-Ahmediyye* ismiyle andığı bu kitaba atıfla aktarmaktadır.²³⁰

Veterî'den yaklaşık iki asır sonra, Abdülmun'im el-Ânî er-Râvî (v.1183/1769) *Ķāmûsü'l-âşîkîn* isimli eserinde, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın *el-Envâru'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye* isminde bir kitabı olduğunu söyleyip, muhtevasından bahseder:

“[Ahmed es-Sayyâd'ın] *el-Envâru'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye* isimli bir kitabı mevcuttur. Bu kitapta derlemiş olduğu ‘hizbü'l-cevhre’ vardır ki, her türlü hâcetin yerine gelmesi ve müşkillerin halli için mücerrep olunmuş çok yüce ve koruyucu bir hizbdir; düşmanlar için ise keskin bir kılıç gibidir. Yine [bu kitabın] içerisinde çok sayıda evrâd ve meşhur hizbler; ahvâl ve vâridâtlar; havârik ve sayılmaya kalkılsa sayanın güç yetiremeyeceği kadar menâkıp vardır. Allah bizi ve Müslümanları onun ilmine nâil kılsın.”²³¹

Râvî'den bir asır sonra, Mehdî Ravvâs (v. 1869-70), *Bevâriku'l-hakâik* isimli kitabında kırâat icâzeti aldığı eserler arasında *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-*

²²⁸ İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd, *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye* (thk. Âsım Mustafa Cehdû, Ömer Abdülkerîm er-Rahmûn), Dımaşk: Dâru'l-Firkad, 2011.

²²⁹ Bu tahkikli neşrin mukaddimesinde, Ezher Kütüphanesi'nde bulunan “Râfi'î 734” numarası ile kayıtlı bir nüshanın mevcudiyetinden söz edilmekte ancak bu nüshaya ulaşılamadığı için ilk neşrin yani matbu nüshanın esas alındığı söylenmektedir. *A.g.e.*, s. 28. Bahsi geçen kayıt numarası, *Vazâif*'in elyazması nüshasına değil, 1305 tarihli matbu nüshaya aittir. “Râfi'î 743” numaralı kayıt için bkz.: *Fihrisü'l-mektebeti'l-Ezheriyye*, Kahire: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1366/1947, c. III, s. 633.

²³⁰ Veterî, *Ravdatü'n-nâzirîn*, s. 18.; krş. *Vazâif*, s. 31.

²³¹ Râvî, *Ķāmûsü'l-âşîkîn*, s. 60.

Ahmediyye'yi de zikreder.²³² 1870'de vefat eden Mehdî Ravvâs, bu kitabın neşrini göremeyecek, kitap, halifesi Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin İstanbul'da ikamet ettiği dönemde Mısır'da yayımlanacaktır. Kendisi de Sayyâdî-zâde olup, İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd ve Sayyâdî silsilesi hakkında müstakil kitaplar kaleme almış olan Ebu'l-Hüdâ Efendi (v.1326/1909), eserden “el-Ma‘ârifü'l-Muhammediyye²³³, el-Vazâifü'l-Ahmediyye”²³⁴ ve “el-Envârü'l-Muhammediyye²³⁵” isimleriyle bahsedecektir.

Kitabın 1888 tarihli ilk neşrinde, yayına hazırlayanın kim olduğu hakkında bilgi yer almaz. Ancak bu yıllar Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin tarikatla alâkalı klasik eserleri neşrettiği döneme tekabül ettiğinden, onun himayesinde yayımlanmış olması kuvvetli bir ihtimaldir.²³⁶

2.4.1.2 Kitabın İsimleri

(a) *el-Vazâifü'l-Ahmediyye*: Kitabın ilk defa zikredildiği eser olan Veterî'nin *Ravdatu'n-nâzirîn*'inde²³⁷ ve Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Zahîretü'l-me'âd* kitabında bu isim zikredilmektedir.²³⁸

(b) *el-Envârü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*: Râvî'nin *Qâmusu'l-âşîkîn* isimli eserinde ve Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Qılâdetü'l-cevâhir*'inde kitaptan bu isimle söz edilmektedir.²³⁹

(c) *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*: Denis Gril'in Dâru'l-Kütüb'de tespit ettiği yazma nüsha bu isimle kayıtlıdır.²⁴⁰ Mehdî Ravvâs'ın *Bevâriq*'ında²⁴¹, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin iki eserinde de kitaptan bu isimle söz edilir.²⁴²

²³² Bahâüddîn Muhammed Mehdî er-Ravvâs, *Bevâriq*, s. 456.

²³³ Ebu'l-Hüdâ, *Nefehatü'l-imdâd*, s. 45; *Hizâne*, s.31,71; *Fusûlü'l-hukemâ*, Mısır, 1324, s. 88.

²³⁴ Ebu'l-Hüdâ, *Zahîratü'l-me'âd*, s.35.

²³⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Qılâdetü'l-cevâhir*, s. 341.

²³⁶ Bu dönemde *Vazâif*'in neşredildiği matbaa olan Mısır'daki “Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa”da yayımlanan diğer kitaplar: Vâsıtî, *Tiryâk*, 1887-88 (1305); Mahzûmî, *Sihâhu'l-ahbâr*, 1888 (1306); Fârûsî, *İrşâdü'l-müslimîn*, (1889)1307; Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Nürü'l-insâf*, 1889 (1306), *Zahîratü'l-me'âd*, 1889 (1307), *Tenvîrü'l-ebşâr* 1889 (1306).

²³⁷ Veterî, *Ravda*, s. 18.

²³⁸ Ebu'l-Hüdâ, *Zahîratü'l-me'âd*, s. 35.

²³⁹ *Qâmûs*, s. 60; *Qılâde*, s. 341.

²⁴⁰ Gril, “Sources Manusrites”, s.97.

²⁴¹ Ravvâs, *Bevâriq*, s. 465.

²⁴² Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 71; *Fusûlü'l-hukemâ*, s. 88.

Sonraki senelerde de, Bağdatlı İsmâil Paşa (v. 1920), Keşfü'z-zünûn'a yazdığı zeylde²⁴³ ve Edward Fendik, bibliyografik çalışmasında²⁴⁴ eserden aynı isimle bahsedeceklerdir.

(d) *el-Vazâifü'l-Ahmediyye fî menâkıbi'r-Rifâ'iyye*: Bağdatlı İsmâil Paşa'nın, *İdâhu'l-meknûn*'unda²⁴⁵ ve *Hediyyetü'l-ârifîn*²⁴⁶ isimli eserinde kitap bu isimle anılmaktadır.

2.4.1.3 Telif Tarihi

Vazâif'te tarih kaydı bulunmamaktadır. Ahmed es-Sayyâd'ın birinci ağızdan anlatımlarının yer aldığı pasajlardaki bazı ifadeler, kitabın Metkîn'e yerleştikten sonra kaleme alındığını düşündürmektedir. Şam bölgesine yaptığı seferden ve Dımaşk'ta Ahmed el-Bedevî ile karşılaşmalarından bahsetmesi buna delâlet etmektedir. Bir başka ifadesinde, ağabeyi ve şeyhi Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen için "Allah rûhunu takdis, kabrini nûr etsin" ibaresini kullanması, kitabı yazmaya en erken onun vefat ettiği 630 (1233) senesinden sonra başlamış olabileceğini göstermektedir.

²⁴³ Bâbânzâde Bağdatlı İsmâil Paşa, *İdâhu'l-meknûn* (tsh. Kilisli Rifat Bilge), Tahran 1967, c. II, s. 504.

²⁴⁴ Edward Fendik, *Iktifâ'ü'l-kanû'bi mâ hüve matbû'*, Kum: Ayetullahi'l-Uzmâ el-Mer'aşî, 1988, s. 109.

²⁴⁵ Kitap *İdâhu'l-meknûn*'da iki yerde ancak farklı isimlerle zikredilmektedir; müellifin ismi aynıdır. Bağdatlı İsmâil Paşa, *İdâhu'l-meknûn*, c. II, s. 712.

²⁴⁶ Bu eserde müellifin künyesi biraz farklı verilmiştir: "Ahmed b. es-Seyyid Ahmed b. es-Seyyid Abdurrahîm b. Osman es-Sayyâdî 'İzzeddîn el-Vâsitü er-Rifâ'î". Ancak hayatı hakkında verilen bilgilerden Ahmed es-Sayyâd'dan söz edildiği anlaşılmaktadır. Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin* (tsh. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul, 1951, c. I, s. 97

2.4.1.4 Kitabın Kompozisyonu

Vazâif	Konular
s. 2-3	<u>Mukaddime:</u> Hamdele, eserin kaleme alınış sebebi ve ismi; nesep silsilesi.
s. 3-13	<u>[Birinci] vazife:</u> Akâid ile ilgili bahisler: Tenzih, zât-sıfat, tevhid-şirk, ef'âl-i ibâd, mîraç, imanın rûknü; hilâfet ve efdaliyyet.
s.13-26	<u>[İkinci] vazife:</u> Peygamberin kadrinin yüceliğine âgâh olup ona tâzimde bulunmak: Seyyid Ahmed er- Rifâî'nin sohbetlerinden konuyla ilgili rivayetler; Ahmed er- Rifâî'nin, torunu İbrahim A'zeb'e yazdığı esmâ, sûre, dua ve salavâtları muhtevî <i>Tuhfe</i> .
s. 26-31	<u>[Üçüncü] vazife:</u> Ehl-i Beyt'e muhabbet etmek ve sahâbeye karşı hürmeti muhafaza etmek: Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Ehl-i Beyt'e muhabbet konusundaki sözleri.
s. 31-66	<u>[Dördüncü] vazife:</u> Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vasıflarına âgâh olup, sîretini bilmek: Ahmed er-Rifâî'nin nesebi, ahlâkı; Ahmed es-Sayyâd'ın dedesi Ahmed er-Rifâî ile münasabeti; Dımaşk'ta Ahmed el-Bedevî ile karşılaşması; Ahmed er-Rifâî'ye ait hikmetli sözler (<i>Hikemü'r-Rifâî</i>); Ahmed er-Rifâî'nin vefatı.
s. 66-80	<u>[Beşinci] vazife:</u> Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin ahlâkıyla ahlâklanmak: Menâkıbı, ahlâkı, kerametleri; ulemâ ve evliyânın Ahmed er-Rifâî hakkındaki sözleri.
s. 80-90	<u>[Altıncı] vazife:</u> Semâ, merasim ve meclislerdeki usûller hakkında eşyanın zâhirine değil hakîkatine bakmak: Semâ, raks, şeriat, tevazu, inkisar bahisleri; giyinme, huzurda bulunma, sefere çıkma ve bayram günleri âdâbı.
s. 90-114	<u>[Yedinci] vazife:</u> Farz olan ibadetlerden sonra, zikir, nafil ibadet, salavât ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hizblerini okumakla meşgul olmak; Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ait hizb ve vird metinleri.
s. 114-120	<u>[Sekizinci] vazife:</u> Şeriata ve dinin imamlarının tanzim ettiği sünnete ittibâ etmek: Keramet; şathiye, şükür, zühd, kulluk bahisleri.
s. 120-130	<u>[Dokuzuncu] vazife:</u> Rifâî tarikatının ahkâmını bilmek ve onunla amel etmek: Mürşidde olması gerek özellikler, mürid olmanın şartları; Çavuş ve nakip mertebeleri, mürşidden hilâfet alma; tehzîb ve Muharrem halvetle

2.4.1.5 Kitabın Mukaddimesi

Mukaddime kısmında müellif, künyesini şöyle zikretmektedir: “fe-yekûlu el-‘abd el-fakîr ilallâhi Te‘âlâ *İzzüdîn Ahmed b. Abdurrahîm b. Seyfüddîn Oşman b. Hasan b. Muhammed ‘Asele b. es-Seyyid el-Kebîr Ebi’l-Fevâris Hâzım er-Rifâi el-Huseyni*”. Ardından kitabın telif sebebini, tesmiye edilmesini ve hangi konuları ihtiva ettiğini anlatan şu pasaj gelir:

“Bazı muhibbân benden kendileri için, mübârek tarikatımız Ahmediyye-i Rifâiyye’deki vazifeler hakkında muhtasar bir eser yazmamı istediler. Bu talep üzerine, Allah’tan yol göstermesini niyaz ederek bu mübarek kitabı yazdım. Tamamladıktan sonra da ona *el-Ma‘ârifü’l-Muhammediyye fi’l-vazâifi’l-Ahmediyye* ismini verdim. Anne tarafından ceddım, babamın dayısı ve onun babasının amcasının oğlu olan, seçkin kimselerin efendisi, kemâl ehlinin tâcı, zamanın gavsı; Allah Rasulü’nün dininin müceddidi; ümmetin şeyhi, imamların on üçüncüsü; vâris-i ekmele; dinin, şeriâtın, hak ve hakîkatın, sülûk ve tarikatın muhyî olan Ebu’l-Abbâs es-Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâi’nin de kim olduğunu bu kitapta açıkladım.[...] Allah’a hamd ü senâlar olsun, bu yüce maksada ulaşmayı sağlayacak, sırât-ı mustakîm olan sûfilerin yolunun ahkâmını açıklayan; Ahmedî seyyidlerin sünnetlerini ve razı olunan vazifelerini hatırlatan bir kitap vücûda getirdim.”²⁴⁷

Mukaddimedede yazılanlara göre, Seyyid Ahmed es-Sayyâd, muhibbânından gelen talepler üzerine muhtasar bir kitap kaleme almak istemiş; kitabın konusunu, “vazife” ismini verdiği, Rifâiyye müntesiplerinin riayet etmesi gereken kaideler ve Seyyid Ahmed er-Rifâi hakkındaki bilgiler olarak tespit etmiştir. Mukaddimedede kaç vazifenin anlatılacağı konusunda bilgi verilmezken, bugün mevcut nüshada bu vazifelerin sayısı dokuzdur. Mukaddimedede ifade edilenin aksine, kitabı hacmi itibarıyla muhtasar bir eser olarak tanımlamak güçtür. Bu çalışmaya kaynaklık eden 1888 tarihli ilk neşri büyük ebatta basılmış olup, 132 sayfadır ve her sayfasında 34 satır bulunmaktadır.

2.4.1.6 Kitabın Muhtevası

Vazâif’in muhtevasının özetlendiği bu bölümde, kitabın kaynakları nelerdi sorusundan hareketle Seyyid es-Sayyâd’dan önce Rifâilik ile alâkalı eserlerle *Vazâif* metni mukayese edilmiş ve elde edilen sonuçlar her bir bölümün sonunda listelenmiştir.

²⁴⁷ *Vazâif*, s. 2-3.

Bu mukayeselerden de anlaşılacağı üzere, kitabın büyük bir kısmı, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlenen eserlerden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Söz konusu kitapların çoğu Türkçeye de tercüme edilmiştir. Bu sebeple hayli hacimli olan *Vazâif*'in özeti çıkarılırken, Seyyid Ahmed er-Rifâî'den yapılan alıntılara işaret etmekle yetinilip, Ahmed es-Sayyâd'a ait olduğu düşünülen veya sadece bu kitapta yer aldığı tespit edilebilen orjinal rivayetlere dikkat çekilmiştir.

Eserde mukaddimenin ardından *vazifelerin* zikrine geçilmekte ve “*fe-min vazâifihim (onların [tanzim] ettiği vazifelerden biri de)*” ifadesiyle Ahmedî seyyidlerine²⁴⁸ ait olduğu söylenen dokuz vazife anlatılmaktadır.

Birinci vazife: “Kadîm olanı hâdis olandan ayırmak, Allah'ı zâtında ve sıfatlarında tenzih etmek; tevhidi ve akidenin sıhhatini koruyup, yoldan sapmaktan, bid'attan uzak durmak.”

Akide ile ilgili esasların tanzim edildiği bu *vazife*, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlenen *Burhânü'l-müeyyed* isimli eserden yapılan iktibaslardan müteşekkildir. *Vazâif*'in müellifi, iktibasın kaynağını doğrudan zikrettiği gibi, kitabın müellifi ile ilgili kısa bir mâlûmat da vermektedir. Buna göre *Burhânü'l-müeyyed*, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin halifesi olan Şeyhü'l-İslâm Şerefüddîn b. Abdüssemî' b. Ebî Timâm Abdullah b. Abdüssemî' el-Abbâsî el-Hâşimî el-Vâsitî tarafından derlenmiştir. *Vazâif*'in diğer bölümlerinde de bu eserden çokça iktibasta bulunulacaktır.

Burhânü'l-müeyyed'den alıntılanan ve muhtevası, tenzih, zât-sıfat, tevhid-şirk, istivâ, ef'âl-i ibâd, mîraç, imanın rüknü; hilâfet ve ru'yetullah gibi başlıklar altında toplanabilecek bölüm, klasik kelâm kitaplarındaki ulûhiyyet, nübüvvet ve sem'îyyât bahislerinin bir özeti niteliğindedir. Buna göre, tenzihe dayalı bir tevhid anlayışının altı çizilir ve tevhid, “Kadîm olanı hâdis olandan ayırmak; Allah'ı yaratılmışlardan tenzih etmek”²⁴⁹ şeklinde tarif edilir. Allah'ın zâtına ait sıfatların bulunması ise, onun birliğiyle çelişmemektedir çünkü ne zâtında ne sıfatında ne de ef'âlinde nazîri yoktur.

²⁴⁸ Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye nispetle, soyundan ve yolundan gelenlerin Rifâî veya Ahmedî seyyidleri, tarikatının ise Rifâiyye veya Ahmediyye şeklinde isimlendirilmesi, Rifâîlik'ten bahseden diğer eserlerde de sıklıkla karşılaşılan isimlendirmelerdir.

²⁴⁹ *Vazâif*, s. 3

Mutasavvıflar arasında, zât ve sıfatlar konusunda tartışan ve *vahdet-i mutlaka* iddiasında bulunanlar, zındıklığa en yakın kişiler olarak görülür ve tenkit edilir. “Allahım senden kocakarı imanı gibi bir iman dilerim.”²⁵⁰ ifadesiyle de, tereddüt ve şüpheden uzak bir iman niyaz edilir. Teşbihten uzak, tenzihe dayalı bir akidenin teşekkülünü temin için serdedilen görüşler, “İmam Mâlik, İmam Şafi’î, İmam Ebû Hanîfe, İmam Ahmed, İmam Câfer-i Sâdık” ın sözleriyle desteklenir.

Bu *vazifede* dikkat çeken bir diğer alıntı ise, Yakub b. Kerrâz’ın²⁵¹, şeyhi Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye hitaben “Bizim için akîde ile alâkalı bir kitap yazsaydınız” sözü üzerine verilen cevap metnidir. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, kâğıt kalem isteyip imla ettirdiği, zât, sıfat, ef’âl, risâlet konuları ile başlayıp, kabir azabı, hesap günü, şefaât; sahâbenin fazileti, peygamberden sonra gelen halifeler ve efdaliyyet sırası ile nihayete eren bu rivayet metni, Gazzâlî’nin (v.505/1111) *Ḳavâ’idü’l-‘aḳâid* isimli eserinin ilk faslı ile aynıdır.²⁵² Ancak rivayette Gazzâlî’nin ismi geçmemekte, metin, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin lisanından dökülen sözlermiş gibi aktarılmaktadır. Burada anlatılan konular şu cümlelerle özetlenebilir: “Allah noksan ve zevâl vasıflardan münezzehtir. O hiçbir varlığa benzemez, hiçbir varlık da O’na benzemez. Bununla beraber, Allah insana şah damarından daha yakındır. Hayydır, kâdirdir, yaratmak ona mahsustur ve ilmine nihayet yoktur. Kulun itaate güç yetirmesi, O’nun dileme ve iradesiyledir. Kur’an mahlûk değildir; yaratılmamıştır. Allah’ın kelâmı, O’nun zâtı ile kâimdir. Allah’ın işlerinde hikmet, hükümlerinde adalet vardır. O’ndan zulüm sâdır olamaz; fazl, ihsan ve nimet O’nundur. Kulu hakkında faydalı olana riayet Allah’a vâcip değildir. Lutfu, keremi ve va’di gereği kullarını mükâfatlandıracaktır. Allah, emir, nehiy ve va’dini bildirmek üzere peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin en üstünü Hazret-i Muhammed’dir. Yalnız “Lâ ilâhe illallah” demekle kâmil bir imana erilmez, ‘Muhammedün rasûlullah’ ikrarı da gerekir. Münker ve nekirin suali haktır. Kabir azabı hak olup, hem bedenen hem de

²⁵⁰A.g.e., s. 3

²⁵¹ Künyesi, Ebu’l-Fadâil Yakûb b. Kerrâz el-‘Abdevî’dir. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin yakın hizmetinde bulunan müridlerindedir.

²⁵² Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Ḳavâ’idü’l-‘aḳâid fi’t-tevhîd* (thk. Musa Muhammed Ali), Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1985, s. 49-71. Krş. *Vazâif*, s. 4-7. Aynı metin için bkz.: Gazzâlî, *İhyâu ‘ulûmi’d-dîn*, Beyrut: Dârü’l-ma’rife, 1983, c.I, s.89-93.

rûhendir. Mizân, sırat, havz, hesap, şefaât haktır, sahâbenin derece ve faziletleri olduğu meselesine iman etmek gerekir.

1. Vazife (s.3-13)

<i>Vazâif</i>	s. 3	<i>Rahîku'l-kevşer</i> ²⁵³	s. 12, 14
<i>Vazâif</i>	s. 3	<i>Burhânü'l-müeyyed</i> ²⁵⁴	s. 17-20
<i>Vazâif</i>	s. 4-7	<i>Ğava 'idü'l-'akâid</i>	s. 49-71
<i>Vazâif</i>	s. 10-11	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 30-33
<i>Vazâif</i>	s. 11- 13	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 137-143

İkinci Vazife: “Peygamberin kadrinin yüceliğine âğâh olup ona tazimde bulunmak ve emrine ittibâ etmek; muhabbetiyle ifnâ olup, onu Allah’a ulaşmada aracı kabul etmek; Peygamber’in ve ashabının yaptığı ile amel edip, enbiyâyı yüceltmek.”

Bu vazife, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, marifetullâha ancak peygamberin kadrini bilmekle ulaşılabileceği mânâsındaki sözü ile başlar. Müellif bu kelâmı “haddesenî” ibaresi ile vâlidesi ve Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin kızı Seyyide Zeynep’ten nakleder. Hazret-i Peygamber’in vasıfları; ona tazimde bulunmanın ve emirlerine itaat etmenin lüzumu; peygamberden gelen rivayetleri yalanlamanın Allah’ın kelâmını yalanlamak mesabesinde olduğu; *fenâ fi’n-nebîn* ancak peygamberin emrettiği şeylere imtisal, nehyettiği şeylerden içtinap ile mümkün olabileceği; kemâle ve vuslata, rubûbiyet sırlarının saklayıcısı olan Hazret-i Peygamber’in dergâhına kapılanmak ile erilebileceği gibi başlıklar altında toplanabilecek konuların çoğu *Burhânü'l-müeyyed*’den aktarılmaktadır. Rifâî seyyidlerinin Hazret-i Peygamber’e olan muhabbetine bir misal olarak, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin torunu İbrahim el-A‘zeb’in Hazret-i Peygamber’in makamını ziyareti esnasında irad ettiği bir şiir derc edilmiştir.²⁵⁵ Bu bölümde ayrıca, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin torunu İbrahim el-A‘zeb için yazmış olduğu bir *Tuhfe* de

²⁵³ Sirâceddîn Mahzûmî, *Rahîku'l-kevşer*, Beyrut 1887. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin sözlerinden derlenen bu kitap, Ahmed es-Sayyâd’dan iki asır sonra yaşamış Muhammed Sirâceddîn er-Rifâî el-Mahzûmî’ye ait olması hasebiyle *Vazâif*’in kaynaklarından olması mümkün değildir. Ancak her iki eserde ortak rivayetlerin bulunması, aynı kaynaktan istifade edildiğine işaret etmektedir. Kendisi de Sayyâdî meşâyihinden olan Mahzûmî’nin *Vazâif*’ten bahsetmeyişi, onun başka bir eserden alıntı yaptığı ihtimalini güçlendirmektedir. Bütün bu sebepler, Ahmed es-Sayyâd’dan sonra yazılmış bu eseri de mukayeseye dahil etmeyi gerektirmiştir.

²⁵⁴ *el-Burhânü'l-müeyyed li-sâhibi meddi'l-yed*, İstanbul: Mihan Matbaası, 1301.

²⁵⁵ İbrahim A‘zeb’in bu şiiri, Abdurrahmân Ebu'l-Ferec el-Vâsîfî’nin *Tiryâk*’ında da geçmektedir, *Tiryâk*, s. 69.

bulunmaktadır. *Tuhfe*, ihlâs, edep, şükür ve temekkün hakkındaki nasihatlerden; sûre, salavât, ezkâr ve dualardan müteşekkildir.

2. Vazife (s.13-26)

<i>Vazâif</i>	s. 13	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 21-22
<i>Vazâif</i>	s. 13-14	<i>Rahîku'l-kevşer (2. Meclis)</i>	s. 16-17
<i>Vazâif</i>	s. 14-17	<i>Mecâlis</i> ²⁵⁶ (3. Meclis)	s. 9-14
<i>Vazâif</i>	s. 17-18	<i>Rahîku'l-kevşer (1. Meclis)</i>	s. 14-16
<i>Vazâif</i>	s. 18- 19	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 156-160
<i>Vazâif</i>	s. 21-25	(<i>Tuhfe</i>) ²⁵⁷	

Üçüncü vazife: “Ehl-i Beyt’i kemâl-i muhabbetle sevmek; makamlarına tazimde bulunup, kudret ve azametlerinin icap ettirdiği değeri vermek. Bunu, ashâb-ı kirâma edep ve hürmeti elden bırakmadan ve onlara sıdk ile muhabbet ederek yapmak. Müminlerin emirlerine itaat edip onlara yol göstermek ve -peygambere edebi muhafaza ederek- dinin esaslarını yayma yolunda onlarla ortak kararlar almak.”

Ehl-i Beyt ile alâkalı âyet ve hadisler zikredilerek mevzuya girilmekte ve *Burhânü'l-müeyyed*’den yapılan alıntılarla devam edilmektedir. Bu kısımda Ehl-i Beyt’in şanı hakkında yazılmış, biri İmam Şafî’ye ait, diğeri anonim olan şiirlere de yer verilmiştir. *Tenbih* başlığı altında ise, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin Hazret-i Ali’ye muhabbeti ve Necef’te makamını ziyaret ettiği vakit irad ettiği şiir yer almaktadır. Bu *vazifede* dikkat çeken bir diğer husus, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin yolunun “mezhebü’l-Cüneyd” olarak nitelendirilmesidir. Bu nitelendirmenin sebepleri olarak, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin tenzihe dayalı tevhid anlayışı, türrehata ve şathiyeye iltifat etmeyişi zikredilmektedir.²⁵⁸

²⁵⁶ *el-Mecâlisü’s-seniyeti’r-Rifâ’iyye*, Beyrut, 1304.

²⁵⁷ Bu *Tuhfe* metni, Râvî’nin *Ķâmûs*’unda da nakledilir ancak kaynak olarak Seyyid Hüseyin Burhâneddîn’den nakledilen ve İbrahim A’zeb’e kadar ulaşan bir sened zikredilir. Râvî, *Ķâmûs*, s. 14. *Tuhfe*, Râvî’nin verdiği sened ile birlikte, Ebu’l-Hüdâ Efendi’nin kardeşi Muhammed Nüreddîn tarafından *et-Tuhfetü’s-seniyeti’l-Ahmediyyeti’r-Rifâ’iyye* ismiyle 1885 (1302) yılında İstanbul’da neşredilmiş, *Vazâif* yine kaynak olarak gösterilmemiştir.

²⁵⁸ *Vazâif*, s. 28.

3. Vazife (s.26-31)

Vazâif	s. 27	Burhânü'l-Müeyyed	s. 23-24
Vazâif	s. 28	Burhânü'l-Müeyyed	s. 22-23

Dördüncü Vazife: “Tarikatın sahibi olan Seyyidimiz ve Mevlâmız el-Gavsü'l-Ekber Ebe'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vasıflarına âgâh olmak; onun sîretini, hırka senedini bilmek. Ulemâ ve âriflere edebi muhafaza edip, şeriat yolunu tutmaya engel olabilecek her türlü aşırılık ve şatahattan sâlim olarak Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin mertebesine tazimde bulunmak.”

Eser içerisinde oldukça hacimli bir yer tutan bu *vazifede*, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, vâlîde ve pederi cihetinden nesebi; tahsili, tarikat silsilesi, halifeleri ve hizmetinde bulunan kişiler zikredilip, ahlâkı ve menâkıbı hakkında çok sayıda rivayet nakledilir. Rivayetlerin büyük bir kısmı, Râfî'î'nin *Sevâdü'l-'ayneyn* isimli eserinden nakledilmekte, müellif kimi yerde kaynağını zikretmektedir. Öte yandan bu bölüm, kitabı orijinal kılan bilgileri de muhtevidir. Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın, dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî ile münasebetine dair birinci ağızdan anlatımları ve aileden aktardığı rivayetler; Seyyid Ahmed el-Bedevî ile Dimaşk'taki karşılaşmasında yaşananlar sadece *Vazâif*'te yer alan bilgilerdir. Bunların yanı sıra, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin, müridlerinden Abdüssemî' el-Hâşimî'ye ithafen telif ettiği ve kendisine ait tek eser olarak bilinen *el-Hikem*²⁵⁹ de senediyle birlikte bu *vazife* içinde nakledilmektedir.

4. Vazife (s.31-66)

Vazâif	s. 31	Sevâd	s. 18
Vazâif	s. 44	Sevâd	s. 3-5
Vazâif	s. 44-45	Sevâd	s. 5-8
Vazâif	s. 46	Sevâd	s. 9-11
Vazâif	s. 47	Sevâd	s. 11-13
Vazâif	s. 48	Sevâd	s. 13-15
Vazâif	s. 48-49	Sevâd	s. 17-18
Vazâif	s. 49	Hikemü'r-Rifâî	
Vazâif	s. 64	Sevâd	s. 26

²⁵⁹ *el-Hikemü'r-Rifâî*'ye hakkındaki bilgi için bkz.: Mustafa Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, *DİA*, c. II, s. 127-130.

Besinci Vazife: “Tarikat sahibinin ahlâkı ile ahlâklanmak; yüce edebi ile edeplenip, salih amelleri ile sıfatlanmak; tarikat ve şeriatı cem etmek; selef-i salihînin şer’î âdaba ve ahlâka dair ortaya koyduklarını hayatında tatbik etmek.”

Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin ahlâkî özelliklerinin çok sayıda rivayet eşliğinde tasvir edildiği bu bölüme, ulemâ ve evliyânın onu metheden sözleri ve şiirleri de dercedilmiştir. Hilmi, tevazuu, feraseti ve Allah’a muhabbette veleh hâlinde olması, Ahmed er-Rifâî’nin vasfedilen özelliklerinden bazılarıdır. Onun sohbet meclisleri ulemâ, urefa ve sâlikler için ilim ve irfan menbaı olarak nitelendirilir.

Bu bölümde dikkati çeken bir husus, *Berâhîn* isimli kitaptan nakillerin bulunmasıdır.²⁶⁰ Alıntı yapılan eserin tam ismi, *Ümmü’l-berâhîn fî ba’di menâkıbi sultânî’l-‘ârifîn eş-şeyhi’l-kebîr es-seyyid Ahmed er-Rifâ’î* olup, müellifi Kâsım b. Muhammed b. el-Hâccâc el-Vâstî’dir (v. 680/1282).²⁶¹ *Ümmü’l-berâhîn*, Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın vefatından sonraki bir tarih olan 678 (1279)’de telif edildiğinden, *Vazâîf*’te kaynak olarak zikredilmesi düşündürücüdür.²⁶²

5.Vazife (s.66-80)

<i>Vazâîf</i>	s. 68	<i>Berâhîn</i>	vr. 9b
<i>Vazâîf</i>	s. 69	<i>Berâhîn</i>	vr. 19a-b
<i>Vazâîf</i>	s. 69	<i>Berâhîn</i>	vr. 22a-b
<i>Vazâîf</i>	s. 76	<i>Berâhîn</i>	vr. 252a-b
<i>Vazâîf</i>	s. 77-80	<i>Burhânü’l-müeyyed</i>	s. 124-132

Altıncı Vazife: “[Rifâî seyyidlerinin] semâ, merasim ve meclisleri; kıyam ve kuûdları; sefer ve huzurda bulunmaları hakkındaki usûllerinin hakikatlerine nazar etmek; bu konularda tarikat sahibinin ameli ile amel etmek.”

Bu bölümde, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin, semâ, zikir, raks hakkındaki sözleri ve tanzim ettiği kaideler *Burhânü’l-müeyyed*’den iktibaslarla anlatılmaktadır. Semâ ve zikrin ibadet olduğu meselesi, Hazret-i Peygamber’in kelime-i tevhid telkininde

²⁶⁰ *Vazâîf*, s. 68, 76.

²⁶¹ Veterî, *Ümmü’l-Berâhîn*’in müellifinin Kâsım b. Muhammed b. el-Hâccâc el-Vâstî olduğunu yazar. *Ravda*, s. 126-127. Aynı bilgi için ayrıca bkz.: Ebu’l-Hüdâ, *et-Târîhu’l-evhad*, s. 40.

²⁶² Eserin telif tarihine işaret eden ifadeler için bkz.: Kâsım b. Muhammed b. el-Hâccâc el-Vâstî, *Ümmü’l-berâhîn fî ba’di menâkıbi sultânî’l-‘ârifîn eş-şeyhi’l-kebîr es-seyyid Ahmed er-Rifâ’î*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa nr. 1123, vr. 39b. *Vazâîf*’le karşılaştırmada da bu nüshadan istifade edilmiştir.

bulduğunu anlatan hadîs-i şerîf nakledilmek suretiyle delillendirilir. Zikrin, her türlü hâlden soyunarak, muhlisâne bir ubûdiyet duygusu içinde; sıdk, tevazu ve inkisar ile yapılması gerektiğine işaret edilir. Bu hâllerden yoksun olan fukara için ise zikir ve semâ kerih görülmektedir. Zikir esnasında ruhtan gelen bir coşku ve vecd ile yapılan raksın da meşru olduğu ifade edilir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sözlerinden yapılan nakillerin dışında bu *vazife*, kitabın orijinal kısımları olarak tespit edilebilen pasajları da ihtiva etmektedir. Bunlar, giyinme âdâbı ve merasim usûlleri hakkındaki bilgilerdir. Giyinme âdâbı konusunda, mübtedî dervişler, sülûkta ilerlemiş olanlar ve meşâyihin giyebileceği libaslar hakkında bilgi verilir. Merasimlere dair âdap bahislerini ise, zikrullah için toplanma günleri, def çalmanın hükmü, sancak ve alem asmak, zikrullah esnasında zuhur eden havârik ve bunları izhar etmenin şartları gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

6.Vazife (s.80-90)

<i>Vazâif</i>	s. 80-83	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 57-65
<i>Vazâif</i>	s. 83	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 66-68
<i>Vazâif</i>	s. 83-84	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 69-72
<i>Vazâif</i>	s. 86-88	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 44-48
<i>Vazâif</i>	s. 88-89	<i>Burhânü'l-müeyyed</i>	s. 50-53

Yedinci vazife: “Vakti zayî etmemek; farz olan ibadetlerden sonra zikir, nâfile ibadet ve tarikatın sahibinin hizblerini tilâvetle meşgul olmak; peygambere çokça salât ve selâm getirmek; Allah’a, Hazret-i Peygamber, Hakk dostları ve tarikat sahibi ile tazarruda bulunmak.”

Bu *vazifenin* tamamı hizb, evrâd ve salavâtlardan müteşekkildir. Metin kısımlarına geçilmeden evvel, hizb veya salavâtın ismi; kimden nakledildiği; hangi durumlarda okunmasının faydalı olacağı hakkında bilgi verilmektedir. Bazı hizbleri okuma icâzetinin mânâ âleminde Hazret-i Peygamber tarafından verildiği de nakledilen bilgiler arasındadır. Bunlar arasında, Ahmed es-Sayyâd'ın, “Hizbü'l-cevhere” ismini verdiği hizb de vardır. Giriş kısmında, bu hizbin kendisine Hakk ile kurbiyeti esnasında

ilham olduğunu ve bu dua lafızlarına Rasûlullah'ın manevî izni olmadan tek bir kelime eklenmediğini ifade etmektedir.²⁶³

Büyük çoğunluğu Seyyid Ahmed er-Rifâî'den nakledilen bu hizbler, Kur'an âyetlerinden, Hazret-i Peygamber'e senâ sözlerinden veya bizzat Hazret-i Peygamber'in, ahabın bazısına talim buyurduğu dualardan oluşmaktadır. Söz konusu hizb ve evrâddan bazıları şu isimlerle anılmaktadır: *Hizbü's-Seyfi'l-kâti'*, *Cevheretü'l-esrâr*, *Mededü'l-müsterşid min cânibi'l-mürşid*, *Rûhu't-tâlib*, *Hizbü'l-Hısn*, *Hizbü's-setr*, *Hizbü'l-berekât*, *Hizbü'l-kebîr*, *Hizbü's-sagîr*, *Hizbü'l-futûh*, *Virdü'l-fuyûdât*, *Şalâtü'l-iüns*, *Hizbü'l-cevhre*.

Bu bölümde ayrıca, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin 662 evrâd-ı şerîfinin olduğu ve çok sayıda eser telif ettiği; sohbetlerinden yazıya geçirilmiş kitapların da bulunduğu bilgisi verilmekte ve şu eserlerin ismi zikredilmektedir: *es-Şirâti'l-müstakîm fi me'ânî bismillâhirrahmânirrahîm*, *el-Burhânü'l-müeyyed li-sâhibi meddi'l-yedd*, *Tefsîru sûreti'l-kadr*, *er-Rivâyetü fi hadîsi'n-nebî*, *e't-Tarîku ilallâh*, *Hâletü ehli'l-haqqîkati ma'allâh*, *el-Behce*, *Şerhü Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfi'î*, *el-Mecâlisü'l-Ahmediyye*.²⁶⁴

8. Vazîfe: “[Rifâî seyyidleri] şeriat hudutlarının dışına çıkmazlar, evliyânın kerametine inanırlar ve kerametle Allah'ın onlara ikramda bulunmuş olduğundan emindirler. Mahlûkata tesir ettiklerini iddia etmezler; övünmeyi ve şathiyeyi reddederler. Allah'a karşı zillet ve inkisar sıfatlarına bürünüp, dinin imamlarının tanzim ettiği sünnete ittibâ ederler.”

Burhânü'l-müeyyed'den alıntılarla teşekkül ettirilen bu *vazîfe*, Hazret-i Peygamber'in emirlerine karşı gelmekten sakınmak, vakti zâyî etmemek, edep sahibi olmak, Ehl-i Beyt'e ve Allah dostlarına itaat etmek hususlarındaki uyarılar ile şükür, zühd, kulluk gibi istilahlara izahlarını ihtiva etmektedir.

“Yapmadığım hiçbir şeyi sizlere söylemedim” sözleriyle başlayan hitabında Seyyid Ahmed er-Rifâî, dervişlerini Rasûl-i Ekrem'e ve onun yoluna davet edenlere ittibâ konusunda uyarır. “Biz Ehl-i Beyt'iz, bize uyan selâmete erer, bizi yok etmek isteyen yok olur”²⁶⁵ sözleriyle nesebine vurgu yapar ve meydan okur. İstilahlara dair izahlarını ise şu

²⁶³ *Vazâif*, s. 109.

²⁶⁴ *Vazâif*, s. 109.

²⁶⁵ *A.g.e.*, s. 116.

cümlelerle özetlemek mümkündür: *Vaktin* önemine işaretle, dervişlerin her soluğunun kibrit-i ahmerden daha kıymetli olduğunu ifade eder. Öyle ki, “vakit bir kılıçtır, derviş onu kullanamazsa o, dervişi keser.”²⁶⁶ *Edep* her şeyin başıdır; her türlü hacete ulaştıran bir kapıdır.²⁶⁷ *Şükür*, Cüneyd-i Bağdâdî’nin de buyurduğu gibi “Nimeti değil, nimeti vereni görmektir.”²⁶⁸ Nimet bahşedeni bulmak ise zühd ile mümkündür. *Zâhid*, dünyayı terk eden ve dünyevî şeylere sahip çıkanlara aldırış etmeyendir.²⁶⁹ *Kulluğun aslı*, kulun efendisine teslim olmasıdır.²⁷⁰

8.Vazife (s.114-120)

Vazâif s. 114-117 *Burhânü'l-müeyyed* s. 33-42

Dokuzuncu Vazife: “Tarikatta sülûk etmeyi gerektiren şartları hâiz olup, mübarek ahkâmıyla ilgili sağlam bilgilere sahip olmak. Tarikat sahibinin sözlerine dikkat etmek; hüküm ve tavsiyelerindeki ince mânâlar hakkında tefekkür etmek. Tarikat sahibine verilen ahde, yoluna, minhâcına, ailesine, zürriyetine, kabilesine ve ona tâbi olanlara duyulan muhabbete ihlâs ile sarılmak.”

Tarikat âdap ve erkânına dair usûllerin ilk defa tanzim edildiği bir metin olan son *vazifede* anlatılanları şu başlıklar altında toplamak mümkündür: Mürşidde olması gereken özellikler, sülûka tâbi tutulacak sâlikin sahip olması gereken özellikler, tarikata intisap edildiğinde yapılması gerekenler, müride telkin edilen zikir ve bunun icrasının âdâbı, çavuşluk mertebesi, nakiplik mertebesi, tehzîb halveti, hilâfet verilmesi, Muharrem halveti.

Âdap ve erkâna dair nakledilen bilgilerin ardından kitap, *Fâide* ve *Tenbih* başlıkları altında anlatılanlarla sona ermektedir. *Fâide* kısmında, Hazret-i Peygamber’den Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye uzanan silsilede yer alan isimler, vefat tarihleri ve makamları zikredilmektedir. *Tenbih* başlığı altında ise, Ahmed es-Sayyâd’ın baba tarafından nesebi hakkında bilgiler yer alır.

²⁶⁶ A.g.e., s. 115.

²⁶⁷ A.g.e., s. 115.

²⁶⁸ A.g.e., s. 115.

²⁶⁹ A.g.e., s. 115.

²⁷⁰ A.g.e., s. 116.

2.4.2 *eṭ-Ṭarîḳu'l-ḳavîm ve's-sîrâti'l-müstaḳîm fi's-sülûki ve't-terbiyeti*

Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen bu eserin ismine Rifâh-Sayyâdî silsilesi ile ilgili kitaplarda rastlanılmamaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla kitap sadece Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Fuṣûlü'l-ḥukemâ* isimli eserinde zikredilir.²⁷¹ Kitabın mevcut tek yazma nüshası da Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin ailesinde muhafaza edilmektedir. Ciltli ve 22 varaktan (1b-22a) müteşekkil olan eserin sayfalarındaki satır sayısı 21 olup, bâb ve konu başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmış; dikkat çekilmek istenen kelimelerin üzerine yine kırmızı mürekkep ile çizgi çekilmiştir. Temiz ve okunaklı olan nüshada ferağ kaydı bulunmamaktadır. Rik'a ile yazılmış olmasından hareketle en erken 18. asırla tarihlendirilmesi mümkün görünmektedir. İki bâb ve *Hâtime* 'den müteşekkil olan eserin neşri yapılmamıştır.

²⁷¹ *Fuṣûlü'l-ḥukemâ*, s. 88. Ebu'l-Hüdâ Efendi, İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâhu'l-ervâh* isimli kitabından Ahmed es-Sayyâd hakkında bir alıntı yapıp ardından "*el-Ma'ârifü'l-Muḥammediyye fi'l-vazâifi'l-Aḥmediyye ve eṭ-Ṭarîḳu'l-ḳavîm* kitapları onun kadrinin yüceliğine şahitlik eden iki eseridir." der. *Dürrü'd-Defîn* yazarı Âsım Mustafa Cehdû ise, Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye ait bu cümleyi *Tüffâhu'l-ervâh* 'a ait gibi okumuş, buna dayanarak *Ṭarîḳu'l-ḳavîm* 'den ilk söz eden kişinin İbnü's-Serrâc olduğunu yazmıştır. *Dürrü'd-defîn*, s. 176.

2.4.2.1 Kitabın Kompozisyonu

et-Tarîku'l-kavîm	Konular
1b	Mukaddime: Hamdele; salvele
2a	Asıl mukaddime/ <i>emma ba'd</i> : Kitabın ismi ve kime ithaf edildiği
2a	<i>Bâb</i> : Sûfiyye seyyidlerinin yolunun nefsi ıslah etme ve Hazret-i Peygamber'in âdâbı ile edeplenme olduğu
3a	Seyyid Ahmed er-Rifâi el-Hüseynî'nin yolunun cediti Hazret-i Mustafa'nın yolu olup, ifrat ile tefrit arasında olduğu
4a	<i>Bâb</i> : Ahmedî seyyidlerinin yoluna ait <i>on usûl</i> : (i) : Kitap ve Sünnet'e dayalı sahih itikad
4b	(ii) : Tövbe
5a	(iii) : Nefis muhasebesi
5a	(iv) : İhlâs
5b	(v) : Sıdk
6a	(vi) : Edep
6b	(vii) : Tezkiyetü'n-nefs
9a	(viii) : Şeriat dairesi içinde mübah kılınan şeyler hususunda sınırlama koymamak
10a	(ix) : Tarikat imamının vazih olan yolunu ciddiyetle tutmak
10b-11b	Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin künyesi ve nesebi
11b-12a	Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın nesebi
12a	Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin velâdeti, tahsili
12b	Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin ahlâkı
13b-14a	Seyyid Ahmed'in Medine'yi ziyaretleri esnasında yed-i akdes-i peygamberîyi takbili ve buna şahit olan zevâtın isimleri.
14a-17b	Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin şahsiyeti hakkında rivayetler
17b -20b	(x) : Allah ve Rasülü'ne muhabbet
20b-21a	<i>Hâtîme</i> Dört erkân: <i>Dekâik, rakâik, havârik, hakâik</i>
21a-22a	Şiir: “ <i>Qum yâ nedîmî</i> ”

2.4.2.2 Kitabın Kaleme Alınış Sebebi ve İsmi

Müellif, “kalbe feyezân etmiş, himmet ve bereketle dolu kelimeler” olarak tavsif ettiği eserini; evlâtlarına, tarikat, mezhep ve meşrebinde kendisine ittibâ eden ihvânına ithaf ettiğini ifade eder. “eṭ-Ṭarîḳu’l-kavîm ve’s-sîrâti’l-müstakîm” olarak isimlendirdiği eserini okuyanlara, burada anlatılan mutedil yoldan sapmamaları uyarısında bulunur.²⁷²

2.4.2.3 Kitabın Muhtevası

Kitabın birinci bâbı, sûfî seyyidlerinin yolunun, nefsi ıslah edip, Hazret-i Peygamber’in edebi ile edeplenmek olduğu bahsine ayrılmıştır.²⁷³ İnsanın nefsinde vicdâniyâtta ahlâk-ı zemîme ve ahlâk-ı hamîdenin bulunduğuyla işaretlenmiş müellif, ahlâk-ı hamîdenin, sıdk, ihlâs, hikmet, zühd ve şecaat olduğunu söyler. Kizb, riya, ifrat, tefrit, tezebzüb ise ahlâk-ı zemîmenin kaynağı olan özelliklerdir. Bu sayılan on aslın çok sayıda fer‘i de vardır ve bu huylar ifrat ve tefrite vardıklarında farklı şekillerde isimlendirilirler. Bu tarif ve tasniflerin ardından, din-i mübîn ile insana emredilenin, itidal ve orta yol olduğu vurgulanıp, âyet ve hadislerle delillendirilir. Müellifin “şeyhü’l-hakîka, imâmü’t-tarîka, kutbü’l-gavsi’l-ekber, mevlâ” sıfatlarıyla tavsif ettiği Seyyid Ahmed er-Rifâî el-Hüseynî’ye ittibâ eden Ahmedî seyyidlerinin yolu da ifrat ile tefrit arasındadır. Çünkü onun yolu cediti Hazret-i Mustafâ’nın yoludur. Bu yolda, aşırılık, vahdet, hulûl veya ittihad; makûl ve menkûl olana muhalefet eden şatahât yoktur.

İkinci babta “Ahmediyye seyyidlerinin Kitap ve Sünnet’te bildirilenler üzerine bina edilmiş yolunun usûlü” anlatılmaktadır.²⁷⁴ On usûl şeklinde taksim olunan esasların tertibi şöyledir:

(i) *Allah’tan, Rasulü’nden, ashabından, selef-i sâlihînden, müçtehid imamlardan gelene sahih itikad*²⁷⁵: Bu itikad, iman, tasdik, kabul ve sahih amelden müteşekkildir. Kişi bu hususta, kendisinden daha bilgili, ehl-i hak olan dinin imamlarını

²⁷² *Ṭarîḳu’l-kavîm*, 2a.

²⁷³ *Ṭarîḳu’l-kavîm*, 2a-4b.

²⁷⁴ *A.g.e.*, 4a-20b.

²⁷⁵ *A.g.e.*, 4a-4b.

taklit eder. Eş'ârîlerin ekserisi ve büyük muhakkikler, iman Hz. Peygamber'i kalp ile tasdikten ibarettir derken, diğerleri dil ile ikrar kalp ile tasdik ve erkân ile amel etmek olduğunu söylerler; hepsi hak yol üzeredir.

(ii) *Tövbe*: Müellif burada, âyette geçen tevbe-i nasûhu²⁷⁶, kulun, Allah'a karşı haddi aşmasından ve aralarındaki hukukun zayi olmasından ötürü hâlis bir niyetle pişmanlık duyup, onun yüce saltanatı karşısında boynunu bükerek, emirlerine itaat etmesi şeklinde tefsir etmektedir.²⁷⁷

(iii) *Hâl, söz ve tavırlarla alâkalı nefis muhasebesi*²⁷⁸: Müellife göre nefis muhasebesi; kişinin hâl, tavır ve sözlerini kontrol etmesi, farkında olmasıdır. Bunu ancak Rabbinin huzurunda korku ile durup, kendini nefisine kulluktan alıkoyan kimseler gerçekleştirebilir. Çünkü hafv, kalbe bir uyanıklık verir ve böylelikle onu gafletten alıkoyar. Müellif bu bahsin sonunda "Kişi kendine nasihat etmedikçe ona hiçbir vaaz fayda vermez." meselini misal getirip, nefis muhasebesinden maksadın ne olduğunu işaret eder.

(iv) *İhlâs*²⁷⁹: İhlâs, müellif tarafından kişinin bütün amellerinde, sözlerinde ve tavırlarında sadece Allah'ın rızasını gözetmesi şeklinde tarif edilir ve ardından konuyla ilgili hadis ve rivayetler sıralanır.

(v) *Allah'a ve insanlara sıdk ile davranmak*²⁸⁰: Bu usûlde sıdkın iki çeşidinden söz edilmektedir. Birincisi, kişinin bütün amellerini Allah'a bağlılık içinde yapmasıdır; diğeri ise insanlara karşı sıdk ile davranmaktır. Bu da kişinin başkalarına nasihat etmesi anlamındadır, çünkü "din nasihattir" buyrulmuştur.

(vi) *Zâhirî ve bâtinî her türlü hadise karşısında edepli olmak*²⁸¹: Müellife göre edebi muhafaza etmenin şartı, akla ve kalbe dair sırları tecrübe edip, bu tecrübeyle kişinin olgunlaşmasıdır. Bu hâl kişide ibadetlere devamla meleke hâline gelirken, hayvanâtтан nebâtâta kadar cümle mahlûkata karşı muamelede kendini izhar eder ve nihayetinde her şeyde Hakkullâh gözetilir.

²⁷⁶ Tahrîm Sûresi, 66/8.

²⁷⁷ *Tarîku'l-kavîm*, vr. 4b.

²⁷⁸ A.g.e., vr. 5a.

²⁷⁹ A.g.e., vr. 5a-b.

²⁸⁰ A.g.e., vr. 5b-6a.

²⁸¹ A.g.e., vr. 6a-b.

(vii) *Nefsin, isteklerine muhalefet etmek ve riyâzâtta bulunmak suretiyle tezkiye edilmesi*²⁸²: Bu usûlde, nefsin haset, sû-i zan, tecessüs ve gıybetten arındırılması gerektiğini âyetlerden de deliller getirilmek suretiyle anlatan müellif, ehl-i ilm ve'n-nazarın kötü ahlâkı iki kısma ayırdığını, birincisine zâhirî haramlar, ikincisine ise mekruhlar ismini verdiği söyleyip bunlara misaller getirir. Buna göre kibir, ucb, kizb, fakirlik korkusu, hased, hırs, hubbu'r-riyâset, mürşide tazimde eksiklik (tevkîr), mazluma karşı zalimin yanında durma gibi huylar zâhirî haramlardan sayılırken; dünya sevgisi, çok konuşmak, çok yemek ve kalpte hüznün olmayışı gibi özellikler de mekruhlar kısmında zikredilir.

(viii) *Şeriat dairesi içinde mübah kılınan şeyler hususunda sınırlama koymamak*²⁸³: Müellife göre, kulun Allah'ın kendisine bahsetmiş olduğu nimetlerden istifade etmesinde yüce bir sır vardır. Mübah kılınan şeylerden uzak durma konusunda nefis sahiplerinde vesvesenin hâsıl olması ise şeytandır. Daha sonra bazı istilahların tarifine geçilir: *Fakr*, zâhir ehline malın azlığı veya yokluğu şeklinde anlaşılırken, sûfiler tarafından “Allah yolunda her şeyden vazgeçmek” olarak tarif edilmiştir. Devamında Ebû Muhammed Ruveym el-Bağdâdî'den nakilde bulunur. Ebû Ruveym'e göre fakrda hürmet vardır. Fakrda hürmet vardır demek, onu örtmek, gizlemek, bu şevkte olmak ve onu sakınmaktır. Kim bu hâli izhar etmek isterse fakr ehli değildir. Bu bahsin sonunda fıkıh ile fakr arasında bir münasebet kuran müellif, Ebû Hanîfe'nin “Fıkıh, kişinin lehine ve aleyhine olanı bilmesidir.” şeklindeki tarifinden hareketle fıkıh ile fakr arasında bir fark bulunmadığını, çünkü her ikisinde de maksudun, şer'-i şerîf üzere olmak olduğunu söyler.

(ix) *Tarikat imamının vâzıh olan yolunu ciddiyetle tutmak*²⁸⁴: Usûller içerisinde en hacimli bu usûldür. Evvela Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sıfatları zikredilir, nesebinin Hz. Peygamber'in nesebine dayandığı vurgulanır. Seyyid Ahmed er-Rifâî, dinin emirlerini tecdid etmesi suretiyle de Hz. Peygamber'in nâibidir; dinin şeriatının ve hakikatinin muhyîdir.

Nesep silsilelerinin ardından sırasıyla Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kısa bir hâl tercemesi, ahlâkı, kerametleri nakledilmektedir.

²⁸² A.g.e., vr. 6b-9a.

²⁸³ A.g.e., vr. 9a-10a.

²⁸⁴ A.g.e., vr. 10a-17b.

(x) *Bâbların en şereflisi: Kuvvetli bir muhabbetin gerektirdiği âdâb ile Allah ve Rasulü'ne muhabbet etmek*²⁸⁵: Allah'a muhabbet, onu zikre devam, ona götüren sebeplere ittisal, tevekkül ve hâlis bir itikadla kendini gösterir. Allah, Peygamber'e muhabbeti de farz kılmıştır. Cenâb-ı Rasûlullâh'a sıdk ile muhabbetin alâmetleri vardır. Bu alâmetlerin ilki, *kul lâ es'elüküm* âyetinde²⁸⁶ de buyrulduğu üzere onun tâhir olan Âl'ine ve asırlar boyu devam eden nesebine muhabbet edip tazimde bulunma ve eziyet etmekten uzak durmaktır. "Eğer kişi Âl-i Rasûl'ü kendi aile ve akrabasından daha fazla seviyor ve kendi nefsi için arzuladığı safâyı onlar için de istiyorsa ve yalancı biri de değilse, onlardan gayrısına meyledemez."²⁸⁷ İkinci alâmet, peygambere yardım eden, onu destekleyen ashabına muhabbet etmektir. Üçüncü alâmette çok sayıda özellik sıralanmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Peygambere itaat ve sünnetiyle amel etmek, çokça salavât getirmek; neslini korumak, ona ve yakınlarına sıdk ile meveddet. Dördüncü alâmet, yakının olmadığı hâlde, Allah'a dost olana dost olmak; akrabandan aileden dahi olsa Allah düşmanına düşman olmaktır. Beşinci alâmet ise, Müslümanları affetmek, fakara ve zayıf kimselere ikramda bulunmaktır.

Eserin *Hâtime*²⁸⁸ kısmında tarikatla ilgili dört erkân sayılır: *Dekâik, rakâik, havârik* ve *hakâik*. *Dekâik*, insanların sözlerini güzel bir şekilde tevil etmek, münasip bir mânâyâ hamletmek, şer'î şerîfe uymayanı reddetmektir. *Rakâik*, makam, makâl, fiil ve hâlde orta yolu tutmak anlamına gelir. *Havârik* ile ilgili izah daha uzundur, tarif edilip şartları sıralanır. *Havârik*, kalp parladığı vakit Hakk'ın nusreti ile gelen ilahî vâridattır. *Hakâik* ise, zâhir hükme tâbi kalarak emr-i bâtında temekkün etmektir. Bu da, kalbi Allah'a bağlayıp, gönlün ona müncezip kılınmasıyla, onun emrine kemâl-i inkıyâdda bulunmakla ve onu zikretmekle gerçekleşir. Zikir, Allah ile sürura ve feraha kavuşulduğunun bir mânâda ilânıdır ve bu bağlamda def çalmak da buna hizmet eder. Müellif tarikatın bu konudaki hükmünü "Def çalmak mezhebimizde mubahtır."²⁸⁹ şeklinde ifade eder ve ardından "Kum yâ nedîmî" sözleriyle başlayan şiiri ekler.

²⁸⁵ A.g.e., vr. 17b-20b.

²⁸⁶ "Kul lâ es'elüküm 'aleyhi ecran ille'l-meveddete fi'l-kurbâ", "De ki: Sizden tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum, istediğim, ancak yakınlarıma sevgidir." Şûra Sûresi, 42/23.

²⁸⁷ *Tarîku'l-kavîm*, vr. 19a.

²⁸⁸ A.g.e., vr. 20b-21a.

²⁸⁹ A.g.e., vr. 21a.

Ferağ kaydının bulunmadığı eser şu ifadelerle hitâma ermektedir:

“Nefha-yı kuds ile hâtırda canlananları kimi zaman nesirle kimi zaman nazm ile kelimelere döktüm. Basar ve irfan erbâbından ehl-i hak olanların gönülleri bu kelâmata yakınlık duyar; zevk ve vicdan sahibi olan ashâb-ı sıdkın sadrı bu kelâmat ile inşirah bulur; Muhammedü’l-emîn bundan hoşnutluk duyar; muhiblerin sırları yine bu kelâmatla derinleşip güzelleşir. Allah sâlihler velî olur. *Ve sallallâhu alâ seyyidînâ ve senedinâ ve nebiyyina Muhammedin Seyyidü’n-nebiyyîn ve’l-mürselîn. Ve alâ âlihi ve sahbihi ecmaîn. Ve’l-hamdü lillâhi rabbi’l-âlemîn.*”²⁹⁰

2.4.2.4 *Tarîku’l-ğavîm*’in Kaynakları

Eserde hiçbir kitap ismine rastlanılmamaktadır. Müellif meseleleri ele alınırken önce mevzu ile alâkalı âyet ve hadisleri zikretmiş, bunun haricinde şifahî rivayetlerden istifade etmiştir. Şifahî rivayetlere en çok Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin hayatı, ahlâkı ve kerametlerinin anlatıldığı kısımda başvurulmuştur. Bu nakillerdeki üslup ve rivayet sahibi kişilerin isimleri şöyledir:

- *nuķile lî eş-Şeyh el-Kebîr Ebû Ya’ğûb Muhammed b. Ya’ğûb b. Kerrâz*= “Büyük Şeyh Ebû Yakub Muhammed b. Yakub b. Kerrâz tarafından bana şöyle nakledildi.” Yakub b. Kerrâz, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin yakın hizmetinde bulunmuş dervişlerinden biridir ve onun hakkındaki çok sayıda rivayetin de râvisidir.

- *ğaddeşe*= “şöyle söyledi” ibaresi ile Ebu’l-Ferec b. el-Cevzî el-Hanbelî’den bir rivayet nakledilir. Yaşadığı dönem itibarıyla *Şifâtü’s-şafve* isimli eserin sahibi Ebu’l-Ferec b. el-Cevzî (v.597/1201) olması mümkün görünmektedir.

- *ğaddeşe*= “şöyle söyledi” ibaresi ile el-İmâm el-allâme eş-Şeyh Ali b. Nuaym el-Bağdâdî el-Kebîr’den, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin tevazuu hakkında bir rivayet nakledilir. Ali b. Nu’aym’ın ismi, Rifâî kaynaklarında Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye intisap eden kişiler arasında zikredilmekte olup, *Vazâif*’te de ondan nakiller bulunmaktadır.²⁹¹

²⁹⁰ A.g.e., vr. 22a-b.

²⁹¹ Fârûsî, *İrşâd*, s. 129. Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 73, 77.

- *kāle eş-Şeyh Ali el-Fitâş lî=* “Şeyh Ali el-Fitâş bana dedi ki” ibaresiyle kendisinden nakilde bulunan zât hakkında başka kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

2.4.3 Ahmed es-Sayyâd’a Nispet Edilen Kitaplar Hakkında Değerlendirme

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu ve Rifâiyye'nin en yaygın kolu Sayyâdiyye'nin kurucusu olan zâta nispet edilen eserlerin mevcudiyeti, Rifâilik açısından önemli olduğu kadar tasavvuf tarihi açısından da önemlidir. Tarikatın tarihçesi ve tasavvufla alâkalı doktrinlerin aktarımı açısından bu kitaplarda yer alan bilgilerin ehemmiyet arz ettiği muhakkaktır. Bunların yanı sıra, Ahmed es-Sayyâd'ın tarikat içerisinde pîr-i sâni ünvanıyla anılmasına sebep olan içtihadlarının neler olduğunu tespit açısından da birincil kaynak durumundadırlar. Ancak bir eseri birincil kaynak kabul edip, onu sıhhatli bir şekilde değerlendirmenin ön şartı, kitabın müellifine olan nispetinden emin olmaktır. Ne var ki, her iki eserin günümüze intikal sürecine ait bilgiler, eserlerin müellifine âidiyeti hakkındaki soruları da beraberinde getirmektedir.

Bir eserin nispet edildiği kişiye âidiyet meselesini üç yönden değerlendirmek mümkündür. Birincisi kitabın günümüze intikal süreci ile alâkalı bilgilerin değerlendirilmesi; ikincisi kitabın kaynaklarının ve kendisinin kaynak eser değeri taşımasının değerlendirilmesi; üçüncüsü ise, muhtevasının değerlendirilmesidir.

a) *Eserlerin günümüze intikal süreci:*

XIII. asırda yazıldığı düşünülen bu eserlerin günümüze ulaşma serüvenini takip etmek hayli güçtür. Çünkü Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen her iki eserin de müellif nüshaları veya kadîm nüshaları günümüze ulaşmış değildir. Gerek *Vazâif*'e gerek *Tarîku'l-kavîm*'e ait sadece birer elyazması nüsha bulunmakta, bu nüshalar da en erken XVIII. asırla tarihlendirilebilmektedir. Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen en meşhur eser olan *Vazâif*'in mevcudiyetine dair izleri XVI. asra kadar takip etmek mümkün iken, *Tarîku'l-kavîm* için aynı şeyi söylemek güçtür; eserin varlığından söz edilmesi XIX. asırdan itibaren. Bir eserin geç dönemde keşfedilmesi onu topyekün yok saymak için geçer şart olmamakla birlikte, nispet edildiği müellife âidiyeti ispata muhtaçtır. Bu konu

hakkında kesin bir hükme varabilmek, eserin muhtevasının değerlendirilmesi ve zaman içinde başka nüshalarının ortaya çıkıp mukayese edilmesi ile mümkün olabilecektir.

Her ne kadar eski bir nüshası bulunamamış olsa da, Veterî'nin *Vazâif*'ten alıntı yapması, Abdülmun'im el-‘Ânî er-Râvî'nin kitabın muhtevasından bahsetmesi, Ahmed es-Sayyâd'ın bu isimde bir eser vücuda getirdiğine işaret eden delillerdir. Mehdi Ravvâs'ın kıraat icâzeti aldığı eserler arasında *Vazâif*'i de sayması²⁹², eserin Rifâî-Sayyâdî meşâyihî arasında isnadlı bir metin olarak aktarılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Nitekim, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu İbrahim A'zeb'e ithafen yazdığı *Tuhfe*'nin metni için, İbrahim A'zeb'e kadar uzanan bir senedin zikredilmesi, meşâyih arasında bu türden isnadlı metinlerin mevcudiyetine işaret etmektedir.

b) Kaynaklar Açısından Değerlendirme

Kaynakları itibarıyla değerlendirildiğinde *Vazâif* için ilk söylenebilecek olan, kitabın çoğunluğunu *Burhânü'l-müeyyed*, *Mecâlis*, *Tuhfe*, *el-Hikemü'r-Rifâî*, *Sevâdü'l-ayneyn* ve *Ümmü'l-berâhin* isimli eserlerden iktibasların oluşturduğudur. Bunlar *Vazâif* te isimleri yer yer zikredilen kaynaklardır. Bu durum, Seyyid Ahmed er-Rifâî ile Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın yaşadığı yıllar arasında Rifâîlikle alâkalı hangi eserler yazılmıştı ve *Vazâif*'in müellifinin elinde hangi kaynaklar olabilirdi sorusunu akla getirmektedir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin doğumu ile Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın vefat yılları (1118-1270) arasında yazıldığı bilinen kaynakları, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye isnad edilen risâle veya kitaplar; sohbetlerinden derlenenler ve başka müelliflere ait olup ondan bahseden eserler olarak gruplandırmak mümkündür. Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye isnâd edilen kitap veya risâlelerden günümüze ulaşanlar, torunu İbrahim A'zeb'e ithafen yazdığı *Tuhfe*; müridi Şerefüddin b. Abdüssemî için yazdığı *el-Hikemü'r-Rifâî'iyye*; 40 hadisin tasavvufî izahlarının yer aldığı *Hâletü ehli Hakîka ma'allah* isimli kitaplardır. Şâfiî fikhına ait *Şerhu't-Tenbîh*, *Sırâtü'l-müstakîm fi ma'ânî-i Bismillâhi'r-rahmânirrahîm*, *Tefsîru sureti'l-Kadr*, *'İlmü't-tefsîr*, *et-Tarîk ila'llâh* ve *er-Rivâye fi'l-hâdis* isimli eserleri günümüze ulaşmamıştır. Müridi Şerefüddîn b. Abdüssemî'in onun

²⁹² Ravvâs, *Bevâriq*, s.456.

sohbetlerinden derlediği *el-Burhânü'l-müeyyed*; yine sohbetlerinden derlenen *Mecâlis* ve *en-Nizâmü'l-hâs li-ehli'l-ihtisâs* isimli eserler günümüze ulaşan diğer kaynaklardır. Ahmed es-Sayyâd'ın yaşadığı döneme kadar Seyyid Ahmed er-Rifâî'den bahseden eserlerden günümüze ulaşanlar ise, Abdülkerîm b. Muhammed er-Rafî'î el-Kazvîni'nin (v.623/1226) *Sevâdü'l-'ayneyn fî menâkıbı Ebi'l-'Alemeyn*'idir.

Telif tarihleri göz önünde bulundurulduğunda, Ahmed es-Sayyâd'ın *Burhânü'l-müeyyed*, *Mecâlis*, *Tuhfe*, *el-Hikemü'r-Rifâî*, *Sevâdü'l-Ayneyn* isimli eser ve risâlelerden istifade etmesi mümkün görünmektedir. Ancak *Vazâîf*'te ismi zikredilen bir diğer eser olan *Ümmü'l-berâhîn* için aynı şeyi söylemek zordur. İbnü'l-Hac Kâsım b. Muhammed el-Vâsîti'nin yazdığı ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin menkıbelerini konu alan bu eserin telif tarihi 678 (1279) senesidir. Dolayısıyla Ahmed es-Sayyâd'ın vefatından sonra yazılmış bu kitabın *Vazâîf*'in kaynakları arasında sayılması sorun teşkil etmekte, bu durum Ahmed es-Sayyâd'ın eserine sonradan bazı ilavelerin yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.²⁹³

XVI. asırdan itibaren mevcudiyeti bilindiği anlaşılan *Vazâîf*'in daha sonra yazılmış başka eserlere kaynak teşkil edip etmediği, değerlendirilmesi gereken bir başka meseledir. Tespit edilebildiği kadarıyla *Vazâîf*'ten nakilde bulunanlar Veterî (v. 980/1572-73), Mehdi Ravvâs (v. 1869-70) ve Ebu'l-Hüdâ Efendi'dir.²⁹⁴ *Vazâîf*'ten nakillerin az olmasını, Ahmed es-Sayyâd'ın son yıllarını tarikatın merkezi Basra'da değil, küçük bir yerleşim yeri olan Metkîn'de geçirmesi ve bu sebeple eserden haberdar olanların sayısının az olması ile izah etmek mümkündür.

Eser ayrıca, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen *Hikem* ve *Tuhfe* risâlelerini; sohbetlerinden derlenen rivayet ve hizbleri ihtiva etmesi sebebiyle sened ittihaz edilmesi gerekirken durum böyle olmamış, daha sonra yazılan kitaplarda *Vazâîf*'e bu metinler

²⁹³ *Vazâîf*'in bir yerinde “ve hakâ lenâ el-hâfîzü'l-kebir Kâsım b. Muhammed b. el-Hâc eş-Şâfi'î” [Büyük Hâfız Kâsım b. Muhammed b. el-Hâc eş-Şâfi'î bize şöyle anlattı] sözleriyle bir rivayetin nakledilmesi, her iki şahsiyetin birbirleriyle görüşmüş olabileceklerine delâlet etmekle beraber, Ahmed es-Sayyâd'ın kitabı görmüş olması mümkün değildir. Söz konusu rivayet için bkz.: Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 129. Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Ümmü'l-berâhîn fî ba'di menâkıbı sulţâni'l-'ârifîn eş-şeyh el-kebir es-Seyyid Seyyid Ahmed b. Ebi'l-Hasen er-Rifâ'î el-Huseynî* ismiyle, Şehid Ali Paşa 1123, tasnif numarasıyla kayıtlı olan eser diğer kaynaklarda *Ümmü'l-berâhîn bi-taşhîhi'l-yaķîn fî işârâti's-sâlikîn*, *Behcetü'r-Rifâî*, *el-Behcetü'l-kübrâ* veya kısaca *el-Berâhîn* isimleriyle de anılmaktadır. Bu eser hakkında yapılacak tahkikli çalışmalar *Vazâîf*'le alâkalı problemi izale edebileceği gibi, Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında mühim bir menâkıpnâme de araştırmacıların istifadesine sunulmuş olacaktır.

²⁹⁴ Veterî, *Ravda*, s. 18, 48, 56, 77, 126, 132 ; Ravvâs, *Merâhilü's-sâlikîn*, Mısır: Matbaa-i Saâde, 1907, s. 113.

sebebiyle de atıfta bulunulmamıştır. Bu durum, *Vazâif*'in ilk kaleme alındığı hâlinin - mukaddimesinde de ifade edildiği gibi- muhtasar bir eser niteliğinde iken, zaman içerisinde *Hikem*, *Tuhfe* risâleleri ve muhtelif rivayetler ilave edilmek suretiyle geniş bir hacme ulaştığını düşündürmektedir.

Ṭarîku'l-ḳavîm'de bir kaynak ismi zikredilmemekte, diğer Rifâî kaynaklarında da esere atıfta bulunulmamaktadır. Kitaptan bahseden tek kişi olan Ebu'l-Hüdâ Efendi ise, ismini zikretmekle yetinmiş, muhtevâsından söz etmemiştir.

c) Muhteva Değerlendirmesi

Vazâif'in muhtevâsını, alıntılardan oluşan kısımlar ve orjinal bölümler olmak üzere iki kısımda değerlendirmek mümkündür.

Alıntılardan oluşan kısımlar: Çoğunluğunu Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbet meclislerinden nakillerin oluşturduğu bu alıntılardan mevzuları, akîde ile ilgili esaslar; dinî ve ahlâkî hükümlere tam bir bağlılıkla bağlanmanın lüzumu; Hazret-i Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'e itaat; şükür, zühd, edep, tevazu gibi erdemlere dayalı bir hayat sürdürmeye yönelik nasihatlerdir.

Akîde ile ilgili esasların Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin beyanlarına dayanılarak anlatıldığı birinci *vazifede*, klasik Sünnî kelâm dilinde inşa edilmiş bir metin söz konusu olup, içerisinde Gazzâlî'ye ait olduğu tespit edilen bir bölüm de yer alır. Dikkat çekici olan, bu kısmın doğrudan Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin yazdığı bir metin olarak takdim edilmesi ve Gazzâlî'den bahsedilmemesidir. *Vazâif*'in günümüze intikalindeki boşluklar ve tarihî süreç içinde dönem dönem Rifâîler'in Kitap ve Sünnet'e uymayan davranışlarla suçlanmaları bir arada değerlendirildiğinde, Rifâîyye'nin Ehl-i Sünnet çizgisinde olduğunu ilân eder nitelikteki bu metnin, bir savunma refleksi olarak esere sonradan eklenmiş olması mümkün görünmektedir.²⁹⁵

²⁹⁵ Hayri Kaplan ve İsmail Şık, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin yazdığı bu metne dayanarak “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri” isimli bir makale kaleme almışlardır. Makalede, tasavvuf önderlerinin eserlerinin bir bölümünde “sûfî itikâd-nâmeleri” olarak isimlendirilebilecek metinlere yer verdikleri ifade edilmekte ve *Vazâif*'teki bölüm bu bağlamda değerlendirilmektedir. Buna göre, Eş'arî mezhebine bağlı Seyyid Ahmed er-Rifâî, sohbet meclislerinde yer geldiğinde itikâdî meselelere değinmekle birlikte, eleştirilere cevap verme, tereddütleri giderme veya inancın tasavvuftaki yerinin önemini vurgulamak gibi sebeplerden ötürü müntesiplerinin ve kendisinin Ehl-i Sünnet çizgisinde olduğunu ilân etmek durumunda kalmıştır. Hayri Kaplan ve İsmail Şık, “Ahmed er-Rifâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c.VII, sayı: 16 (2006), s. 87-105.

Akâid ile ilgili konularda dikkati çeken diğer husus, zât ve sıfatlar konusunda konuşan ve *vahdet* iddiasında bulunanların yerilmesidir. Hatta Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin yolunun *mezhebü'l-Cüneyd* olarak nitelendirilmesinin de tenzihe dayalı tevhid anlayışı, türrehata ve şathiyeye iltifat etmeyişi sebebiyle olduğu ifade edilmektedir. Tavsiye edilen, daima orta yolu tutup aşırılığa kaçmamak; ibadetlerle meşgul olup, nefsi tezkiye etmeye çalışmaktır. Ancak Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlenen kitaplarda sıklıkla vurgulanan ve *Vazâif*'te de alıntılanan bu beyanlarına mukabil, menkıbelerini anlatan kitaplarda ve manzumlarında başka türlü bir anlayışın izlerini görmek mümkündür. Menkıbelerinde, kendisine tasavvufun tarifi sorulduğunda şöyle cevap verdiği nakledilir:

“İbn-i Türkî: ‘Tasavvuf nedir?’ diye sordu. Hazret-i Seyyid: ‘Bizim tasavvufumuzu mu soruyorsun, yoksa sizin tasavvufunuzu mu?’ dedi. İbn-i Türkî: ‘Ey Seyyid! Benim sorum bir idi, iki oldu, sizin tasavvufunuzu ve bizim tasavvufumuzu açıklayın.’ dedi. Hazret-i Seyyid: ‘Sizin tasavvufunuz şudur, gönlü temizlersiniz, insanlar size iyilik söyler, Hak Teâlâ’ya itaat ile meşgul olursunuz, gece ibadet edersiniz ve *oruç kalkandır* sözü ile cehennem azabını hak etme oklarını kendinizden def edersiniz. Kavmin tasavvufu (benim tasavvufum) ise:

Tasavvuf hırkalarla değildir, böyle olduğunu söyleyen yoldan çıkmıştır
Ey genç, tasavvuf ızdırapla karışık yanıştır.”²⁹⁶

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin bu rivayette tenkit ettiği tasavvuf anlayışı aslında sohbetlerinden derlenen kitaplarda anlatılanlarla uyumludur. Aynı rivayette kendi yolunu ise, aşk ve cezbeyi ima ederek “ızdırapla karışık yanış” şeklinde tarif eder. Bu durum, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin gerçekte hangi tasavvuf anlayışının temsilcisi olduğu sorusunu akla getirmektedir.

Menkıbelerinde nakledilen bir başka rivayette ise, kâmil insan derecesine ulaşmanın şartlarından şöyle söz eder:

“Şeyh Ömer Fârûsî'nin şöyle dediği nakledilir: Bir gün Seyyid Ahmed'e sordum: ‘Müfessirlerden bazıları demişler ki, mahlûkat âleminde seksen bin grup yaratık vardır.’ Ona bu durumu sordum. Buyurdu ki: ‘Ey oğlum, bunu söyleyen doğru söylemiş, bu miktar onun bildiğidir. Ey oğlum sekiz yüz bin grup vardır ki, hepsi yer, içer, boşaltır; aralarında evlenme vardır. Bir kimse onların dilini, sıfatlarını, makam, rızık ve ecellerini bilmedikçe kâmil bir insan olamaz ve temkîn hâline ulaşamaz. Şeyh Yakub-i Kerrâz bu sözlere şaşırды. Hazret-i Seyyid: ‘Ey Yakub, sana bundan fazlasını söyleyeyim. Bu ümmetlerin nutfe-i mezbelesi (atılan menisi), kadınların rahmine ancak kendi manevî nazarı sayesinde yerleşen kişi kemâl ile vasıflanabilir. Şeyh Yakub'un şaşkınlığı biraz daha arttı ve dedi ki: ‘Bu kimse ikinci Tanrı mı olacak?’ Hazret-i Seyyid buyurdu ki: ‘Hayır, bu kişi ikinci

²⁹⁶ Kâzerûnî, *Şifâü'l-eskâm: Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri*, s. 117.

Tanrı olmaz ancak Allah'ın sıfatlarından bir sıfat üzere olur. Hiçbir şey onu âciz bırakamaz.”²⁹⁷

Rivayette kemâl ile vasıflanmanın şartının, en yakın müridinde dahi şaşkınlık uyandırdığı, onun bu durumu ikinci bir Tanrı olmak şeklinde anladığı görülmektedir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin bu yanlış anlamayı gidermek üzere söylediği sözler ise, manevî tasarrufun ötesinde bir anlayışın kabulüne işaret eder. Bu da, tanrı ile varlık arasında varoluşsal bir ortaklığı kabul eden; kemâle ulaşmayı onun sıfatıyla sıfatlanıp, onunla birlikte hareket etmek olarak gören, yani vahdeti önceleyen bir anlayıştır. Bu anlayışa işaret eden ifadeler manzumlarında da rastlanır: “Benim ‘ayn’ım (hakikatim) onun ‘ayn’ (hakikat)ından ve onun remzinin sırrındandır / Bildim ki onun sırrından olan her şey benim bağışımdır”²⁹⁸

Bu misaller, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufî şahsiyetinin daha salâhiyetli yorumlanabilmesi için, menkıbeleri ve manzumları üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sohbetlerinden derlenen kitaplar ile menâkıbı ve manzûmeleri arasındaki muhteva ve üslup farkını telif etmek böylelikle mümkün olabilecek ve bu minvaldeki çalışmaların *Vazâif* hakkındaki değerlendirmelere de katkısı olacaktır.

Orjinal bölümler: *Vazâif*'in orjinal kısımları olarak nitelendirilebilecek bölümleri, birinci ağızdan anlatım ifadeleriyle Ahmed es-Sayyâd'ın nesebi hakkında verdiği bilgiler; Seyyid Ahmed er-Rifâî ile arasındaki münasebeti tasvir ve onun özelliklerini tavsif ettiği pasajlar; Seyyid Ahmed el-Bedevî ile karşılaşmasını naklettiği cümleler; şiirleri; tarikat usûl ve erkânının tanzim edildiği bölümlerdir. Bu çalışmada kaynak olarak kabul edilen kısımlar da bu bölümler olup, ilgili başlıklar altında değerlendirildiğinden burada ayrıca tahlil edilmeyecektir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, *Vazâif*'in Rifâiyye usûl ve erkânı ile alâkalı pratiklerin tanzim edildiği ilk eser olduğunu söylemek mümkündür. “Pîr-i Sâni sıfatını almasına sebep olacak içtihadları var mıydı?” sorusunu, usûl ve erkândan bahseden

²⁹⁷ Kâzerûnî, *Şifâü'l-eskâm: Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri*, s. 34; Bu rivayet için ayrıca bkz: İbnü'l-Hac Kâsım b. Muhammed el-Vâsîfî, *Ümmü'l-Berâhîn*, vr. 45b-46a.

²⁹⁸ Ken'an Rifâî, *Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî* (haz. Mustafa Tahralı), İstanbul: Cenân Kültür Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2008. s. 249.

benzeri başka bir kitap olmadığı için tespit etmek güçtür. Ancak XIX. asırda yazılan tarikat erkânâmeleri, Rifâiyye'deki kollar arasındaki farkın hangi hususta olduğuna dair ipuçlarını verecektir. Tasavvuf literatürü açısından değerlendirildiğinde konuları itibarıyla *Vazâif*, Ahmed es-Sayyâd'ın çağdaşları olan İbnü'l-Arabî (v. 638/1240) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v. 672/1273) gibi mutasavvıfların eserlerinden farklı bir muhtevaya sahiptir. Dervişlerin ihtiyaçları düşünülerek kaleme alındığı anlaşılan eserin tesir sahasının da sınırlı olduğu, Rifâî geleneği içerisinde dahi yaygın bir şöhretinin bulunmadığı söylenebilir.

Muhtevası itibarıyla *Vazâif*'in alıntılardan oluşan kısmıyla benzerlik gösteren *Tarîku'l-kavîm*'de, tarikatın Kitap ve Sünnet'e uygunluğu vurgulanıp, bunlara dayalı *on usûl* anlatılmıştır. *Vazâif*'teki dokuz *vazîfeye* mukabil bu eserde anlatılan *on usûl* âdeta ilkinde anlatılanların özeti mahiyetindedir. Buna göre, sâlikin şeriat sınırları içinde, duyarlı bir ahlâkî şuurla hareket etmesi beklenir. Bu konuda nakledilen tasavvufî bilgiler, âdeta dinî ve ahlâkî hükümleri ikmâl eder bir hüviyettedir. Nitekim *fıkah* ile *fakr* arasında bir farkın bulunmadığını ifade eden cümle de buna işaret eder. Tarikatın pîri ve kerametlerinden söz edilmese, nakledilenleri, şeriat dairesi içerisinde genel geçerliliği olan bir ahlâk ilmi kurmanın esasları şeklinde nitelendirmek mümkündür. Ancak bu genellikle subjektif bir alana geçilerek, tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî, peygamberin nâibi, şeriatının ve hakîkatının müceddidi sıfatlarıyla sâlik için uyulması gereken kişi olarak takdim edilir. Âl-i Peygamber'e muhabbet en önemli kaide olarak tespit edilerek, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Ehl-i Beyt'ten gelen nesebine vurgu yapılır ve kerametlerine yer verilir. *Vazâif*'ten farklı olarak bu eserde hizbler; halvet ve hizmet mertebeleri gibi, tarikat erkânına dair bilgiler yer almaz.

2.5 Şiirleri

Tasavvufî düşünceyi ifade etmenin bir başka biçimi, nazımla söz söylemektir. Dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî gibi, Seyyid Ahmed es-Sayyâd da nazım söylemiştir. Abdülmü'îm el-Ânî er-Râvî, onun şiir inşâd etmesine dair şunları nakleder:

“Bidayetinde, kendisi için ibadet olarak addettiği şeylerden biri şiir inşâd etmesi idi. Son demlerinde bundan vazgeçti ve ağıâr ile münasebeti kesti, hiçbir şeyle bağı kalmamıştı. Daima hüznü ve gözleri yaşlı idi. Uzlette Hakk ile meşgul olup, vaktini zikir ve tilâvetle geçirirdi. Kalbi, mahbûbu için yanıp tutuşurdu; sırrı her daim onun hasretindeydi.”²⁹⁹

Rifâiyye’deki semâ geleneği içerisinde tarikat büyüklerinin manzum sözlerinin zikir esnasında terennüm edilmesi ve nesirle mukayese edildiğinde akılda kalıcı olmaları, şiirleri, tasavvufî anlayışın bir aktarım aracı olarak ayrı bir başlık altında incelemeye değer kılar. Ahmed es-Sayyâd’a ait oldukları tespit edilebilen manzumlar, kendisine nispet edilen eserlerde ve diğer Rifâî kaynaklarında yer alır. Bu bölümde ona ait olduğu tespit edilebilen şiirler mevzularına göre tasnif edilip, değerlendirmeye çalışılacaktır.

2.5.1 Nesebi Hakkındaki Şiirleri

Ahmed es-Sayyâd’ın şiirlerinin çoğu nesebi hakkındadır. Bu şiirlerde Ehl-i Beyt’e dayanan soyu ile övünür, seyyid olmaları hasebiyle onlara düşmanlık edenlere ve siyâdetlerini reddedenlere meydan okur.

(i)³⁰⁰

مُحَمَّدٌ عِنْدَ اللَّهِ حَيٌّ وَإِنَّا
بُنُو بَيْتِهِ آلِ الرَّفَاعِيِّ أَحْمَدُ

(Muhammed Allah katında hayydır ve bizler
O’nun kızının oğullarından Âl-i Rifâiyyi’l-Ahmed’iz.)

وَنَحْنُ عَلَى أَعْدَائِنَا سُمْ سَاعَةٍ
وَمَنْ لَمْ يُصَدِّقْ فَلْيَجْرَبْ وَيُعْتَدُ

(Düşmanlarımıza karşı öldürücü bir zehiriz.
Her kim buna inanmaz ise bizzat tecrübe edip görsün.)

(ii)³⁰¹

وَرَثُوا السِّيَادَةَ كَابِرًا عَنْ كَابِرٍ
وَتَقَلَّدُواهَا وَالِدًا عَنْ وَالِدٍ

²⁹⁹ Râvî, *Kāmûs*, s. 61.

³⁰⁰ Ahmed es-Sayyâd, *et-Tarîku ’l-kavîm*, vr. 19a; ; Dîrînî, *Gâyetü ’t-tahrîr*, s. 22.

³⁰¹ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 132.

(Seyyidlik onlara dedelerinden mirastır. O makamı babalarından tevarüs ettiler.)

هُمْ سَادَةُ السَّادَاتِ وَالشُّمُّ الْأُولَى عَظُمُوا وَجُلُّوا رَعَمَ أَنْفِ الْجَاهِدِ

(Seyyidlerin seyyididirler ve yayılan ilk [rahmânî] kokular onlarıdır. Şânları yüce ve aziz oldu; münkirlerin burnu ise sürtüldü.)

وَ مِنْ الْعَجَائِبِ عِنْدَ ذِكْرِ كَمَالِهِمْ طَلَّقَ بِمَذْحِثِهِمْ لِسَانَ الْحَاسِدِ

(Ne acaibtir ki, onların kemâlleri mevzu bahis olduğunda, haset edenin dili dahi onları medh için çözüldü.)

ثَبِيحٌ لَهُمْ وَمَنَاقِبٌ مَّوْرُوثَةٌ مِنْ مَاجِدٍ عَنِّ مَاجِدٍ عَنِّ مَاجِدٍ

(Güzel hasletler ve şerefli olandan şerefli olana tevarüs eden menâkıb onlardadır.)

مَا بَيْنَ مَنْطَلِقِ لِسَاحَاتِ الْعَلَا وَ فَنَى عَلَى بَسِطِ الْمَوَاهِبِ قَاعِدِ

([Kainatın] devrinin ve zamanın merkez noktasının yüce meydanında, mevhibe postu üzerinde oturan yiğit O'dur[Seyyid Ahmed er-Rifâi'dir].)

قُلْ مَا تَشَاءُ فِي مَدْحِهِمْ فَمَقَامُهُمْ أَعْلَى مَنَارًا مِنْ خِيَالِ الْحَامِدِ

(Onları medih hususunda dilediğini söyle. Çünkü onların makamları, methedenin hayallerinin dahi ulaşamayacağı, nurlar saçan bir yerdedir.)

قَوْمٌ مَعَالِيَهُمْ وَ قُمِعَ نُفُوسِهِمْ لَهُمْو لَدَى الْعُلِيَاءِ أَعْدَلُ شَاهِدِ

(Onlar yüce bir kavimdir ve sahip oldukları yüksek mevki de bunun en adil şahididir. Bundan dolayı çevre maruz kalmışlardır.)

(iii)³⁰²

نَسَبٌ عَلَا هَامَ الْمَفَاخِرِ وَارْتَقَى كَالْبَدْرِ فِي بُرْجِ الظُّهُورِ تَأَلَّقَا

(Öyle bir neseptir ki, iftihara vesile olacak her şey o soyda zirveye yükselmiştir. Tıpkı zevâl vaktinde parıldayan ay gibi.)

هُوَ فِي مَنْصَةِ أَصْلِهِ مُتَّفَرِّدٌ فِي النَّاسِ عَرَبٌ فَرَعُهُ أَوْ شَرَفًا

(O ceddinin tahtında tektir, eşi benzeri yoktur. İnsanlar içinde nesli, hem doğuda hem batıda, her yerdedir.)

2.5.2 Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Kerametini Övdüğü Şiiri

Vazâif'te yer alan bu uzun şiir, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hicrî 555 (1160) senesinde Medine'yi ziyareti esnasında zuhur eden keramet hadisesiyle alâkalıdır. Nakledilen rivayete göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî Medine'ye vâsıl olduğunda kalabalık bir cemaatin önünde Hazret-i Peygamber'in hücresi karşısında durarak selâm vermiş, Hazret-i Peygamber de bu selâmı almıştır. Bunun üzerine Seyyid Ahmed er-Rifâî şu meâldeki beyitleri söylemiştir:

“Ey ceddim! Uzakta iken senin huzuruna rûhumu gönderiyordum
Benim nâibim olarak toprağını öpüyordu
İşte şimdi cismimle senin saadet huzurundayım
Mübarek elini uzat ki, dudaklarım elini öpmek ile şeref lensin!”

Bu beyitlerin ardından Hazret-i Peygamber elini uzatmış, Seyyid Ahmed er-Rifâî de onun elini öpmüştür.³⁰³ Ahmed es-Sayyâd bu keramete atıfla, Seyyid Ahmed er-

³⁰² Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 127.

³⁰³ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 34. Bu keramet hadisesine ait rivayetin tevâtür derecesinde olduğunu ispat üzere, tefsir, hadis ve fıkıh âlimi Celâleddîn Abdurrahmân Suyûtî (v. 911/1505), *eş-Şerefü'l-muhattem fi mâ men Allâhu bi-hî 'alâ veliyyi's-Seyyid Ahmed er-Rifâ'î min takbîli yedi'n-Nebî* isimli bir risâle yazmıştır.

Rifâî'nin makamının yüceliğini inkâr edenlere ihtarda bulunurken, sâliklere de onun kim olduğunu tekrar hatırlatır.

(iv)³⁰⁴

أُنْكَرْتَ وَجَدَّكَ عَشْتٌ مِنْ مُتَعَمِّدٍ أَوْ يُنْكِرُ الْآفَاقُ ضَوْءَ الْفَرْقَدِ

(İnkâr edildin ve ceddinin kim olduğunun görülmesine maksatlı kişilerce engel olundu. Oysa ufuklar hiç kutup yıldızının ışığını reddedebilir mi?)

فَالدَّمْعَانِ الْمُقْلَتَانِ أَسَأَلْنَا عَيْنَيْهِمَا عَيْنِيَّةٌ لَمْ تَجِدْ

(Göz pınarlarından iki damla yaş döküldü. İkisinin[Hazret-i Peygamber ve Seyyid Ahmed er-Rifâî] gözleri inkâr edilemeyecek şekilde birdir.)

أَوْصِيكَ هُنْكَا لِلْغَرَامِ فَسُنَّهْ أَلْ- عَشَّاقِ هُنْكَا الْوَجْدِ رَغَمَ مُهَدِّدِ

(Senden âşıklar için perdeleri yırtmanı isterim. Çünkü âşıkların sünneti, kendilerine gözdağı verenlere rağmen, vecd perdesini yırtmaktır.)

أَوْ مَا رَأَيْتَ الْوَرْدَ سَبَّ بِعِرْقِهِ مُنْهَيْتَكَا فِي شَكْلِ وَجْنَةِ أَغْيَدِ

(Gülü görmez misin, köküyle/gövdesiyle beraber büyüyip dal vermekte. Bir güzelin yanağına benzeyen gülün yapraklarının büyümesi gibi.)

وَ شَفَّ الْبِنْفُسِجَ مَدَّ بَاعَ نُشْبِهِ بَعْدَارِهِ مَا خَافَ مِنْ قَطْعِ الْيَدِ

(Menekşeye bak! Tüylü, kırılğan yapraklarıyla dallandı da bir el tarafından koparılmaktan korkmadı.)

وَ الْمَيْلُ غَلَّغَلَ وَ السُّيُوفُ تَنَوَّشَتْهُ بِالْهَدْبِ مُسْتَتِيرًا بِرِشَّةِ إِثْمِدِ

³⁰⁴ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 61-62.

[Menekşenin] Çabuk büyümeye temayülü vardır. [Onu yok etmeye çalışanlar] hakkı olan suyu azaltır ve gizliden gizliye dallarının gücünü kılıçlarıyla yoklarlar.)

وَ الْعُصْنُ شَاكِلٌ خَصْرَهُ مُتَأَوِّدًا شَتَّانَ بَيْنَ مُقَلِّدٍ وَ مُقَلِّدٍ

(Çiçeğin dalı bükülmüş beliyile aya benzer. Taklid edilen ile taklid eden ne kadar da farklı birbirinden.)

فَاسْأَلُكَ طَرِيقَ الْعَاشِقِينَ مُشَبِّهًا بِحَبِيبِ قَلْبِكَ مُعَلِّنًا بِالْمُقْصَدِ

(Gönlünün sevgilisinden maksadın kim olduğunu ilân eden gazeller söyleyerek, âşıkların yolunu tut!)

مَا الْكُنْمُ إِلَّا إِنْ أَرَدْتَ تَمَكُّنًا فِيمَا إِنْتَهَجْتَ بِمُقَلَّةٍ لَمْ تَرَقُدْ

(Ketm etmek ancak bir irade ortaya koymakla olur. Uyku nedir bilmeyen bir gözle tutulan yolda, temkîn elbette beklenen bir hâldir.)

وَ طَوَيْتَ نَشْرَكَ عَن مَرِيضِ فُؤَادِكَ الْفَلِقِ الْكَلِيمِ وَ عَن وَفُودِ الْعَوْدِ

(Neşrini, hasta, endişeli ve yaralı gönlünden; ziyaretine gelen topluluktan gizledin.)

وَزَوَيْتَ سِرَّكَ عَن سَرِيرَةِ أَهْكَ السَّارِي بِفَدْفَدِ صَدْرِكَ الْمُنْتَهَدِ

(Sırrını, iç çeken gönlünün derûnuna sirayet etmiş olan âhının sırrından gizledin.)

وَ كَأَنَّ كَوْنَكَ لَمْ يَكُنْ وَ كَأَنَّ أُمَّكَ لَمْ تَلِدْكَ وَأَنَّهَا لَمْ تُوَلَدْ

(Sanki varlığın vücuda gelmemiş ve annen seni doğurmamış, annen de hiç doğmamış gibi)

مُتَجَرِّدًا مِنْ طُورِ نَفْسِكَ سَالِكًا سُنَنِ الرَّفَاعِيِّ الْإِمَامِ الْأَوْحَدِ

(Yegâne İmam er-Rifâî'nin sünnetlerini tutan, nefsinin her türlü hâinden soyunmuş bir sâlik gibi.)

شَيْخُ الطَّرِيقَةِ وَ الْحَقِيقَةِ وَ الْهُدَى وَ الْعِلْمِ وَ النَّهْجِ الْقَوِيمِ الْأَسْعَدِ

(O, tarikat, hakikat, hidayet ve ilmin şeyhidir; kutlu olan doğru yolun.)

سَامِي بِسُودِهِ السَّمَاءِ وَمِثْلُهُ يَسْمُو بِنِسْبَتِهِ مَنَارَ السُّودِ

(Seyyidliği ile [Âl-i Muhammed hânedanının evinin] yüce bir direği gibidir. Nispeti dolayısıyla da seyyidlerin zirvesine yükselir.)

فِي كُلِّ لَفْظٍ مِنْ حَقَائِقِ عِلْمِهِ حِكْمٌ مُجَلِّدَةٌ بِبَحْرِ مُزِيدٍ

(Her lafzına, hakikatlere dair ilmi, denizdeki köpükler kadar olan hikmetleri aksetmiştir.)

شَرَفَتْ تَحْتَ لَهُ النُّجُومِ تَوَاضَعًا وَ مَكَانَهُ عُلُوبِيَّةٌ لَمْ تُرْصَدْ

(Öyle bir şeref sahibidir ki, yıldızlar tevazu içinde onu çevrelemiştir. Tarassut edilemeyen yüce bir makamı vardır.)

قُطْبُ الْمَدَارِ وَ كَوْكَبُ الْأَعْصَارِ وَالْعَوْتُ الَّذِي يُدْعَى لِحَلِّ الْمُعْقَدِ

(Kutbü 'l-medârdır ve tüm asırların yıldızıdır. Müşkilâtın halli için çağırılan, kendisinden medet umulan gavs O'dur.)

الْمُرْتَضَى ابْنُ الْمُرْتَضَى ابْنُ الْمُرْتَضَى وَ السَّيِّدُ ابْنُ السَّيِّدِ ابْنُ السَّيِّدِ

(Murtazâ oğlu Murtazâ oğlu Murtazâ'dır. Seyyid oğlu seyyiddir)

مُحْيِي شِعَارِ الصَّالِحِينَ وَ نَاصِرِ الشَّرْعِ الْمُبِينِ وَ شَيْخِ كُلِّ مُوَحِّدٍ

(Sâlihlerin usûlünün muhyî, beyan edilen şeriatın destekçisi ve her muvahhidin şeyhi O'dur.)

قَدَمٌ تَمَكَّنَ بِاتِّبَاعِ الْمُصْطَفَى وَ خَلَائِقُ شَرُفَتْ بِحَالِ مُحَمَّدٍ

(Mustafâ'ya ittibâ ile sağlam bir kademdir. Zaten cümle mahlûkat Muhammed'in hâli ile şeref kazanmıştır.)

بِهِ مِنْ نَبَوِيِّ طَبِيعِ سِرِّهِ يَطْوِي الرَّسَّاقَةَ فِي عُرُوقِ الْجَمَدِ

(Allah'a andolsun ki, onun sırrı hilkatinden nebevîdir. [Onun] güzelliği, kayanın damarlarında saklıdır.)

وَ الْقَطْعُ يُودِعُهُ التَّنَائِمًا سَاكِنًا فِي كُلِّ شَفْرَةٍ أَحَدَبٍ وَ مُهَدِّدٍ

(Kılıçların keskin tarağı ile ondan bir parça koparmak, onu sessizce iyileştirir.)

[Her bir taraftan o kayayı –Ahmed er-Rifâ'i- imha etmek için gelen kılıç darbeleri, aslında o kayanın içindeki cevherin sessizce ortaya çıkmasına sebep olur.]

هَذَا أَبُو الْعَلَمَيْنِ فَادْكُرْ شَأْنَهُ فِي كُلِّ جَمْعٍ بِلِسَانِ الْمُفْرَدِ

(İşte bu Ebu'l-Alemeyn'dir! Her bir cemiyette onun nâmını eşsiz bir dille zikret!)

أَكْثَرُ وَ إِنْ تُحْسَدَ لِنِعْمَةٍ مَدَحُهُ أَنْ أَيْتَ صَاحِبَ نِعْمَةٍ لَمْ يُحْسَدِ

(Methedildiği için ona haset edilse de, onu methetmeye devam et. Sen hiç haset edilmeyen nimet sahibi gördün mü?)

تَأْتِيكَ رَائِحَةُ الْعَبَا إِنْ تَلَقَّهُ مُتَلَجِّفًا يُجَلِّي بِمِرْطِ أَسْوَدُ

(Ona mülâki olursan sana abânın kokusu gelir. Siyah bir örtüye bürünmüş olarak zâhir olur.)

كَالْبَدْرِ قَنَّعَهُ الدُّجَى وَشُعَانُهُ يُبْدِي الصِّيَاءَ لِمَعُورٍ وَلَمُنَجِّدُ

(Dolunay gibidir, karanlık onu örtmüştür. Şuâsı, derinden ve onu süs gibi örten karanlığın ardından ziyâsını verir.)

أَشْهَدْتَ قَامَ لِغَيْرِهِ لِكَمَالِهِ عَزَّ الْمُلُوكُ مَعَ انْكِسَارِ الْأَعْبُدِ؟

(Hiç izzet ve kemâl sahibi meliklerin, kullar gücenecek diye başkası için ayağa kalktığını gördün mü?)

أَوْصَافُ كُلِّ الْعَارِفِينَ بِهِ انْطَوَتْ وَصِفَاتُهُ فِي كُلِّهِمْ لَمْ تُوجَدْ

(Ona ârif olanların hepsinin vasıfları dürüldü. O'nun hepsinde mündemiç olan sıfatı görünmez oldu.)

نَفَدَتْ قَوَافِي مَا دَجِيهِ بِفَضْلِهِ جُلُّ الْكَرِيمِ وَفِيهِ مَا لَمْ يَنْفَدْ

(Onun faziletlerini övmeye, kerim zâtların çoğu kafiyeleri tüketti ancak ondaki faziletler bitmedi.)

الْأَوْلِيَاءُ بِكُلِّ فَجٍّ فِي الْوَرَى أَنْبَاغُ هَذَا السَّيِّدِ الْمُتَفَرِّدِ

(Kâinatta her bir vadide bulunan velîler, bu eşsiz seyyidin tâbileridir.)

هُوَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ أَقْرَبُهُ يَدًا بِنَوَاطِرِ وَ دَلِيلِنَا مَدُّ الْأَيْدِ

(O, Rasûlullah 'a el mesafesinde yaklaştı, buna delilimiz tevâtüiren nakledilen meddü'l-yed hadisesidir.)

فَالَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ دِينٌ مُحَمَّدٍ وَ طَرِيقَةُ التَّقْوَى طَرِيقَةُ أَحْمَدٍ

(Allah katında din, Muhammed'in dinidir ve takva tarikatı de Ahmed'in tarikatıdır.)

2.5.3 Uyarı ve Nasihatleri

Ahmed es-Sayyâd aşağıdaki iki şiirinde, kendilerini bazı makam ve hâllerde görenleri uyarmaktadır:

(v)³⁰⁵

أَمِنْ رَفْرِفِ الْأُكْوَانِ لَا حَتَّ لَكَ النَّفْسُ فَوَافَقَهَا مِنْ حَالِكِ الطُّورِ وَالْحِسُّ

(Kendi nefsin sana kâinatın Refref'i mi göründü? Onun[nefsinin] vâkıf olduğu şey hâlin, tavrın ve hissinden ibarettir.)

تَأْسٌ بِأَهْلِ اللَّهِ وَاعْمَلْ بِحَدِّهِمْ وَتَمَكِّنِيهِمْ فَالْجِنُّ يُعْرِفُهُ الْجِنُّ

(Ehlullâh ile teselli bul, onların ciddiyeti ve temkîniyle amel et. Zira aynı cinsten olanlar birbirini tanır.

هُمْ شَهِدُوا نُورَ الْحَبِيبِ وَحُسْنَهُ وَأُطْمَسَّتِ الْأَمْلَاكُ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ

(Onlar Habîb'in nûruna ve hüsnüne şahit oldular da, mal mülk, ins ü cin kaybolup gitti.)

³⁰⁵ Vâsîti, *Tiryâk*, s. 46-47. Ebu'l-Hüdâ, *Ezhârü'l-hadîka* (haz. Abdülhakîm b. Selîm Abdülbâsî), y.y., t.y., s. 136.

(vi)³⁰⁶

يَا مُدَّعِي الْقُرْبِ وَالْأَقْوَامِ قَدْ بَلَّغُوا مَرَاتِبًا ذَاتَ إِجْلَالٍ وَ إِعْزَازٍ

(Ey kurbiyet iddiasında bulunan! Ehlullâh mertebe mertebe [manevî] hürmet ve izzete ulaştılar.)

وَقَفَّتْ بِالْوَهْمِ فِي رُغْمٍ عَلَى شَطَطِ مَا الْعِلْمُ تَنْسِيْقُ أَرْمَازٍ وَ الْغَازِ

(Sen ise vehimle aşırı bir iddiada bulunmaktasın. Rumuzla, bilmece ile tanzim edilmiş ilimden ne çıkar!)

الْقَوْمِ فِي السُّورِ الْأَلَى مَنَازِلُهُمْ وَ أَنْتَ بَيْنَ أَبِي جَادٍ وَ هَوَازِ

(Ehlullâhın menzili ilk sûrededir [Fâtiha sırrına ermişlerdir], sen ise hâlâ ebceddesin.)

Ahmed es-Sayyâd'ın, dervişlerine eziyet eden Kefer-Tâb emîrine hitaben yazdığı bir şiirdir:

(vii)³⁰⁷

أَنْجَهْلُ أَنْ الْمَجْدَ نَحْنُ مَنَارُهُ وَ عَصَبَتُهُ الْعُظْمَى الْعَزِيْرُ قَدِيمُهَا

(Bilmez misin asâlet nişânı bizdedir. Kadîm ve aziz olan o şeref timsâli yüce ailenin akrabaları biziz.)

وَ مَا مَرَّ فِي دَوْرِ الْبَرِيَّةِ أُمَّةٌ عَلَى الْحَقِّ إِلَّا كَانَ مِنَّا عَظِيمُهَا

(Hak üzere olan hiçbir ümmet gelip geçmedi ki, onların uluları bizden olmasın.)

³⁰⁶ Ebu'l-Hüdâ, *Ezhârü'l-hadîka*, s. 134.

³⁰⁷ Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 233-234.

بِنَا طَيِّبُهُ نَأَلْتُ فَخَارًا وَ مَكَّةُ وَ عَزَّ مَقَامًا حَجْرَهَا وَ حَطِيمُهَا

(Tayyibe³⁰⁸ bizimdir, bununla iftihara nâil oldu. Hicr³⁰⁹ ve Hatim 'i³¹⁰ ile yüce olan Mekke bizimdir.)

وَ كَمْ فَنَّةٌ حَازَتْ بِنَا نِعْمَةً الْهُدَى وَ عَوْفِي مِنْ رَيْغِ الشُّكُوكِ سَقِيمُهَا

(Hidâyet nimetine ermiş nice taifelerimiz vardır. Onlar, şüphe ile marazlı olanlara şifa vermişlerdir.)

طَوَائِفُ سَادَاتِ الْكِرَامِ وَ إِنْ غُلَّتْ فَمِنَّا شَرِيفُ النَّبَعَيْنِ كَرِيمُهَا

(Sâdâtü 'l-kirâm tâifesidirler. Ardarda içmek istenirse şayet, iki pınarın şerîfi de kerîmi de bizdendir.)

وَ مَا ضَرَرْنَا وَ اللَّهُ أَيَّدَ مَجْدَنَا إِذَا قَامَ يَرْمِينَا بِسُوءٍ لَنِيْمُهَا

(Onların alçağı bize iftira etmeye kalktıkça, Allah bizim yüceliğimizi teyit etti de bize ziyan veremedi.)

أَجَلُ مَا الصَّفِيُّ الْبُرِّ وَ الْخَبُّ وَاجِدٌ وَ مَا بِسَوَاءٍ جَاهِلٌ وَ عَلِيمُهَا

(Sâdik dostla hilekâr olanı bir değildir. Bilen ile bilmeyen de asla denk olmaz.)

³⁰⁸ Medîne-i Münevvere'nin bir ismi.

³⁰⁹ Kâbe ile Hatîm duvarı arasında kalan yer.

³¹⁰ Kâbe'nin, Hazret-i Muhammed'in de katıldığı 605 yılındaki yeniden inşası esnasında, Hazret-i İbrahim'in kurmuş olduğu temelin bir kısmı, toplanan para yetmediği için dışarıda kalmış ve hatîm denilen yarım daire şeklinde bir duvarla çevrilmiştir.

إِمَامُ السَّلَاطِينِ الرَّسَالَةَ مَجْدَنَا أَمِيرُ جَمَاهَا صَدْرُهَا وَ زَعِيمُهَا

(Risâlet sultanlarının imamı [Hazret-i Peygamber] ceddimizdir. Risâlet korusunun emîri ve veziri O'dur.)

لَنَا مِنْ خِيُولِ الْغَيْبِ أَسَادُ نَجْدَةٍ قَضَى حَصْمَهَا ذُلًّا وَ جَلَّ حَصِيمُهَا

(Gayb süvarileri, yürekli arslanlar bizden çıkar. Hasımı büyük bile olsa ona boyun eğdirir.)

نَمْتَنَّا فُرُوعَ مِنْ أُصُولِ شَرِيفَةٍ لِنَبْعَةٍ فَخْرٍ عَزَّ شَأْنَا صَمِيمُهَا

(Şerefli kökler, dalları olan bizimle bereketlendi. Tâ ki şeref pınarları şânına şân katsın diye!)

جَوَاهِرُ سِمَطٍ مِنْ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ تَقُولُ تَحْلَى بِالنُّجُومِ تَطْبِيبُهَا

(Ali ve Fâtîme'den gelen inci cevherlerdir. Sıra sıra dizilmiş yıldızlar, onların ziynetidir sanırsın.)

عَبْنَتْ بِشَلْوِ اللَّيْثِ مَتَّ غَيْرِ قَادِرٍ تَعْدَاكَ مِنْ طَيْبِ الْحَيَاةِ شَمِيمُهَا

(Arslanı kovmaya çalışman abes, yapamayacağın şeye tevessül ediyorsun. Kokularıyla hayata lezzet katanlar, seni başka bir şeye çevirir!)

أَتَرَعَمَ أَنَّ اللَّهَ يُهْمِلُ خُرْبَهُ وَأَنَّ أَيَادِي النَّصْرِ قَدْ أَدِيمُهَا

(Allah onunla olanlara himmet etmez mi zannediyorsun. İlahî nusret takdir edilmiştir.)

خُذْ أَلْحَدْرُ مِنْ سَهْمِ النَّبِيِّ بِتَوْبَةٍ يَصُونُوكَ بِالنُّصْحِ الصَّحِيحِ حَكِيمُهَا

(Peygamberin okundan sakın, tövbe et. Sahih nasihati ve hikmetiyle seni himaye eder.)

وَ إِنْ غَرَّكَ الْإِمَهَالُ فَاهْجِعْ عَلَى لَطَى وَ قَلْبُكَ مَطْعُونُ الْجِرَابِ كَلِيمُهَا

(Eğer aldanıp söz dinlemeyi ertelersen, o vakit, kalbin mızrak darbeleriyle delik deşik olmuş bir vaziyette, alevler üzerinde gecele!)

يُقَالُ لِسَلْمَى غَرَبْتُ نَمَّ شَرَقْتُ وَ مَعْمُوسُ سَمِّ الْخَارِقَاتِ سَلِيمُهَا

(Sulhum için bir doğar bir batar denilir. Selâmetim de zehre bulanmış hârikulâdeliklerle doludur.)

سَتَعْلَمُ سَلْمَى أَيِّ دَيْنٍ تَدَايَنْتَ وَ أَيِّ غَرِيمٍ بِاتَّقَاصِي غَرِيمُهَا

(Sulhum nedir öğreneceksin borç borçtur
Yani alacaklı hakkını alacak!)

Bu beyitleri nakleden kişi, Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu ve halifesi Seyyid Sadreddîn Ali'dir (v.695/1278-79). Nakledilen rivayete göre, bir gün kendisini ziyarete gelen birisinin, yaratılmış cisimlerin toprakla imtizacından nutfenin meydana geldiğini söylemesi üzerine babası Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın bu görüşü reddettiğini ifade ederek, ona ait bu beyitleri okumuştur:

(viii)³¹¹

لَوْ قَامَ مِنْ أَجْزَاءِ نَوْعِكَ مِثْلُهَا لِنَسَقَتْ بِطِبَاعِهَا الْأَجْزَاءُ

³¹¹ Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Hizâne*, s. 89.

(Senin nev'inin cüzlerinin benzeri gelmiş olsaydı. O cüzler aynı şekilde intizamla dizilirdi.)

وَلَفَامَ مِثْلُ الْجُزِّ مِنْ تَرْكِيهِهِ وَ تَبَدَّلَتْ عَنْ شَكْلِهَا الْأَشْيَاءُ

(Cüz'ün benzeri de o terkipte gelirdi. Hâlbuki eşyanın şekli değişmiştir.)

وَجَرِي عَلَى مِثْوَالِ كُلِّ مَرْكَبٍ شَيْءٌ وَ حُلَّ التَّنْظِيمِ وَالْأَبْدَاءِ

(Mürekkep olan her şey bu minval üzere olmuştur. Eşyanın dizilimi ve evveli değişmiştir.)

أَقْوَالُ قَوْمٍ ضَلَّتْ أَرَاؤُهُمْ وَ بُورِهَا تَنَقَّوَتْ الْأَرَاءُ

([Bu fikirde olan] güruhun sözleri, düşünceleri yoldan çıkarmıştır. O sözler [güya] nurlarıyla fikirlerde ihtilaf çıkarır.)

نُسِيقَ بِإِبْدَاعِ قَدِيمِ سِرِّهِ قَامَتْ بِهِ الْأَبَاءُ وَالْأَبْنَاءُ

(Kadîm olanın var etmesiyle ve onun sırrı ile her şey bir düzen içerisinde nizama konuldu. Atalar ve oğullar bu sır ile var olageldiler.)

Vazâif'te geçen bu şiir, kâmil kimselerin keramete değil, onun mâverâsına baktıkları ve Hak'tan gayrısına iltifat etmedikleri meâlindeki sözün devamında yer almaktadır:

(ix)³¹²

تَاهُوا بِهِ عَنْ غَيْرِهِ شَوْقًا لَهُ فَهُمْ إِذَا بَرَزَ السُّوِيَّ عُمِيَانُ

(Onda kayboldular, başkası zevk vermez onlara. Onun dışında zâhir olana karşı ködürler.)

³¹² Ahmed es-Sayyâd, Vazâif, s. 65.

خَدْمُوهُ إِخْلَاصًا لَهُ وَتَعَبُّدًا فَعَلَيْهِمْ مَا لِلسُّوَيِّ سُلْطَانُ

(Ona ihlâsla hizmet edip kulluk ettiler. Onların nezdinde ondan [Hakk]dan gayrı sultan yoktur.)

2.5.4 Kendisini Takdim Ettiği Şiirleri

Seyyid Ahmed er-Rifâî, *Vazâif*'de de nakledilen beyitlerinden birinde, “İçi şarapla dolu öyle bir kadeh sahibi olmuşum ki/ Hudutları gözetmeyip çiğneyenlere ve kuru bir dava yürütenlere haramdır!”³¹³ der. Aşağıda yer alan şiirde, Ahmed es-Sayyâd'ın bu beyitlere de telmihte bulunarak kendi manevî şahsiyeti hakkında söz söylediği anlaşılmaktadır.

(x)³¹⁴

قُمْ يَا نَدِيمِي فَهَذَا الْجُبُّ يَسْقِينِي خَمْرًا بِهِ طَابَ سُكْرِي قَبْلَ تَكْوِينِي

(Ey nedimim kalk! O kadeh içindeki şarabı bana sun! Ki o, ezelden kalma sarhoşluğumu mestliğimi devam ettiriyor.)

لَقَدْ سَقَانِي فَأَحْيَانِي وَحَيْرَانِي وَغَبْتُ مَا بَيْنَ تَلْوِينِي وَتَمَكِينِي

(O [kadeh] bana sunuldu; beni diriltti ve hayrete düşürdü. Telvînimle temkînim arasında kayboldum.)

لَمَّا حَبَانِي بِهَا صَهْبَاءَ صَافِيَةً عُدِدْتُ فِي الْقَوْمِ مِنْ زُهرِ السَّلَاطِينِ

(Saf kızıl şarap ile mükâfatlandırıldığıım vakit, sûfiler arasında sultanların sahib-kıranı olarak kabul edildim.)

³¹³ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 119; Hasan el-Vâsıtî, *Hulâsa*, s. 56-57.

³¹⁴ Ahmed es-Sayyâd, *Ṭarîku 'l-kavim*, vr. 21a-22a. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin bu şiiri şerhettiği bir eseri vardır. *Nefehâtü'l-îmdâd 'alâ Nûniyyeti Seyyidinâ el-Îmâm es-Şayyâd*, Beyrut: Matbaatü'l-Maârif, 1328 (1909).

أَخَذْتُهَا وَيَدُ الْأُقْبَالِ تَرْفَعُهَا
إِرْتًا صَرِيحًا عَنِ الْغَرِّ الْمَيَامِينِ

(Sunulan bâdeyi aldım. Talihin eli, bereketli ve izzetli kimselerden kalan sarı miras ile zaten onu yükseltmiş iken.)

حَتَّى جَلَاهَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ فِي
كَأْسٍ تَرَفَّرَقَ مِنْ آيَاتِ يَاسِينِ

(Ebu'l-Abbâs Ahmed, nihayet o bâdeyi Yâsîn âyetleri ile parıldayan bir kadeh içinde daha da parlatmıştır.)

لَهَا رَجَالٌ بِصِدْقِ الْحَالِ تَشْرَبُهَا
يَوْمَ الْحُرُوبِ تَرَاهُمْ كَالشَّوَاهِينِ

(Onu sıdk ile içen ricâli vardır. Harp zamanı onların birer şahin olduğunu görürsün.)

جَدِّي الرَّفَاعِيُّ لِلْسَادَاتِ رَوْقَهَا
نُجْلَى مُعْرِفَةً مِنْ غَيْرِ تَنْوِينِ

(Ceddim er-Rifâî, seyyidler için o bâdeyi süzmüştür. Herkes tarafından tanınıp, şöhret sahibi olmuştur.)

بِعَزْمِهِ وَيَصِدْقِ النَّائِبِينَ لَهُ
دَارَتْ مِنَ الْمَغْرِبِ الْأَقْصَى إِلَى الصِّينِ

(O'nun azmi ve nâiblerinin [halifelerinin] sıdkı ile uzak Mağrib'ten Çin'e kadar her yer onun olmuştur.)

أَلْجَدُّ أَوْصَى بِهَا لَا يَسْمَحُونَ بِهَا
إِلَّا لِصَدْرٍ عَظِيمٍ فِي الدَّوَاوِينِ

(İşte o ced, o kimselere[nâiblere] bu kadehi vasiyet etti ki, onlar, [manevî] dîvanlardaki büyükler dışında bir kimseye [bu kadehe el uzatması hususunda] müzahama göstermezler.)

أَلْجَدُّ أَوْصَى بِهَا تُحْمَى بِخَاتِمِهَا
مَخْجُوبَةً عَنِ قَلِيلِ الْعَقْلِ وَالْدِّينِ

(İşte o ced, kıt akıllı ve dini bütün olmayanlardan bu hâli perdeleyerek, o [nâiblere] bu mührü korumalarını vasiyet etti.)

يَحْيِي بِهَا الْمَيْتُ إِنْ دَارَتْ بِحَاتِّهَا عَلَى أُولَى الْحَقِّ فِي بَيْضِ الْفَنَاجِينِ

(Hak ve hakikat ehli için meyhânede, beyaz fincan içinde dolaştırılan şarap bir meyyite denk gelse, o dahi bu şarapla hayat bulur.)

تُسْقَى لِعَبْدٍ بِحِفْظِ الْعَهْدِ مُنْصَفٍ مُطَهَّرِ الْقَلْبِ مَأْمُونٍ عَلَى السَّيِّئِ

(Ahde vefa ile muttasıf kula o bâde sunulur; o kulun kalbi “Sîn” harfine sığınmış pak bir kalptir.)

تُسْقَى لِعَبْدٍ طَرِيقُ الشَّرْعِ مَذْهَبُهُ مُنْزَرَهُ الْقَصْدِ عَنْ خَبْطِ الْأَفَانِينِ

(Mezhebi şeriat yolu olan kula bâde verilir. Eğri yollara sapmaktan münezzehtir.)

تُسْقَى لِعَبْدٍ بِذِكْرِ اللَّهِ ذِي وَلِهِ وَلَمْ يَغِبْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ فِي حِينِ

(Allah'ı zikretmekle veleh içinde olduğu hâlde, bir an dahi Rasûlullâh'ı müşâhadeden gafil olmayan kula o bâde verilir.)

أَنَا الْفَقِيُّ أَحْمَدُ الصَّيَّادُ فُرْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ سَحْقِ عِظَامِي فِي الْهَوَاوِينِ

(Ben o yiğit/fetâ Ahmed es-Sayyâd'ım. Kemiklerimi havanda dövdükten sonra ona [bâdeye] nâil oldum.)

لَمَّا شَرِبْتُ بِفَضْلِ اللَّهِ رَانِقَهَا مَزَجْتُ بِالشَّرْعِ تَمَكِّينِي وَتَلْوِينِي

(Hakk'ın keremiyle süzölmüş şarabı içtiğimde, temkînimi ve telvînimi şeriatla meczyledim.)

وَ قَامَ دَاعِي الْمُنَى لِلدِّسْتِ يَحْطُبُنِي وَ هَاتِفُ الْحَقِّ عَنْ قُرْبٍ يُنَاجِينِي

(Maksûd olan davetçi kalktı ve bana kabul meclisi için davette bulundu ve Hakk'ın hâtifi yakından bana fisıldadı.)

وَمَا تَأَخَّرْتُ يَوْمَ الْجَمْعِ عَنْ أَدَبٍ إِلَّا وَأَضْحَى حَبِيبِ الْقَلْبِ يُدِينِنِي

(Gönlün habibinin kurbanı bana ikram edilince, o cem günündeki diğer ziyafetlerden vazgeçtim.)

أَلْحَمْدُ لَهُ وَالْآئِنِي فَأَيَّدِنِي وَأَيْنَ عَزْمِي لَوْلَا أَنْ يُؤَالِيَنِي

(Allah'a hamdolsun ki beni dost edinip, teyit etti. Eğer o beni dost edinmeseydi, azmim ne işe yarardı.)

سِرِّ يَا أَخَا الصِّدْقِ لَا تَكْسَلْ بِخِدْمَتِهِ وَكُنْ بِهِ مَلِكًا فِي رِيِّ مَسْكِينِ

(Yürü ey sıdk ehli olan, ona hizmette tembellik etme! Onun sayesinde miskin kılığında bir melik ol!)

خَلِّ الْمَعَايِدِ لِلْأَطْرَافِ تَسْكُنُهَا وَانْهَضْ بِعِزْمِ الَّذِي سَوَّكَ مِنْ طِينِ

(Mabedleri başkalarına bırak, orada otursunlar. Sen, seni çamurdan düzgünce yaratanın azmiyle doğrul.)

Rivayete göre, Şeyh Sa'îd Tantâvî isimli bir zâtın, Ahmed es-Sayyâd'ın hangi makamda olduğunu öğrenmek istediğini imâ eden beyitlerine Seyyid es-Sayyâd şu mazumesiyle cevap vermiştir:

(xi)³¹⁵

عَبْدُ أَهْلِ الطَّرِيقِ خُدَّامِ ذِي الْحَيِّ وَالَّذِي الْإِلْتِمَاسَ أَرْجُو مِنَ الْحَيِّ

(Ben ehl-i tarikin kölesi, bu mahallenin hizmetçisiyim. Bundan dolayı yardımı Hayy [olan Allah]’dan istiyorum.)

إِذْ مِنَ النَّاسِ مَا نَجَى اللَّهُ فَيَلًا دُمْتَ بِالرُّشْدِ يَا نَجِيًّا مِنَ الْعَيِّ

(Öyle insanlar vardır ki, Allah onları kolayca kurtarmıştır. Öyle ise rüsd yolunda devam et, ey dalâletten kurtulan!)

وَإِذْ السُّكْرُ رَاعِنِي حَالَ مَخْوِي وَ شَهِدْتُ الْجَمَالَ مِنْ مُنْشِرِ الطِّيِّ

(Sarhoşluk hâlinde mahviyetim hoşuma gitti ve sırları açanın cemâline o vakit şâhit oldum.)

وَ تَرَوَيْتُ فِي ثِيَابِ إِبْتِهَائِي وَ أَنْتِمَائِي لِظُلْمَةِ الْجَمْعِ وَالْعَيِّ

(Cem hâlinin zulmeti ve kaybolmuşluğuna muhatap olmuşken dahi, sevdiğimi elbiselerin içinde bekledim.)

وَ أَنْتَمَيْتُ الْجَلَالَ أُخْبِرُكَ أَتِي كَافُ كُنْ أَنْتَ مَوْرِدُ الْقَوْمِ لِلرِّيِّ

(Bu hâlde iken celâle ulaştım. Sana şunu haber vereyim ki, ben “Kün!”ün kâf’ı oldum. Sen ise susamışların su alacağı yersin.)

وَ أَنَا النَّوْنُ قَبْلَ ذِي النَّوْنِ مُلْقَى فِي بُطُونِ الرِّضَا قَوِيمًا بِلَا لِي

(Ben Zünnûn’dan önce nûn’um; rızanın gizliliğinde kavî bir şekilde benliksizim.)

³¹⁵ Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 74-76; *Kılâdetü’l-cevâhir*, s. 344.

صِرْتُ مُوسَىٰ فَذَكَ طُورُ اِسْتِثْبَاقِي صِرْتُ عِيسَىٰ وَ مَرْيَمَ الدَّهْرَ كَفِي

(Mûsâ oldum; iştiyâk Tûr'um param parça oldu. Zamanın İsâ ve Meryem'i oldum, bu bana kâfidir.)

صِرْتُ فِي الرَّبِّعِ يُوسُفًا قَالَ قَلْبِي صِرْتُ يَعْقُوبَ دَبْرَانِي خَلِيلِي

(Halk içinde Yûsuf oldum, kalbim bana: 'Sen benim Yâkub'umsun' dedi. Ey iki dostum, bana siz derman olun!)

صِرْتُ اِدْرِيسَ وَ ارْتَقَيْتُ الْمَعَالِي وَ فَهَمْتُ الرُّمُوزَ بِالْأَيْنِ وَ الْأَيِّ

(İdris oldum, mânâları aştım; "Eyne" [Nerede?] ve "Eyyü" [Hangisi?] soruları ile remizleri anladım.)

صِرْتُ دَاوُدَ صَارَ خَالِي سُلَيْمًا نَ وَ صَارَتْ أُضْدَادُ خَالِي بَنُو طِي

(Dâvud oldum, hâlim Süleyman'ı hayrette bıraktı. Hâlimin zıdıkları şeref nişânım oldu.)

سُخِّرَ الرِّيحُ لِي فَمَدَيْتُ كَفِّي وَ حَبِيبِي قَدَّ مَدَّ بِالرِّيحِ كَفِّي

(Rüzgâr emrime verildi; ben de avucumu uzattım. Ve sevgilim rüzgârla elimi her yere erişti.)

لَأَنَّ لِي قَاسِيَ الْحَدِيدِ وَلَكِنْ لِنْتُ لِلْحَبِّ مَا حَدِيدِي وَ مَا اللَّيِّ

(Demirin sertliği bana yumuşak geldi. Sevgiye mülâyim oldum; demirden bana ne, yumuşaklıktan bana ne!)

كُلُّ أَهْلِ الْقُلُوبِ مَيِّ اسْتَفَادُوا مَظْهَرَ السَّعْدِ وَالطَّائِفِ وَ الطَّيِّ

(Gönül ehlinin hepsi saâdet, güzellikler ve sırların mazharı olarak benden faydalandı.)

لَمْ أَخَفْ هَجْرَهُ وَ مَنْ ظَنَّ هَذَا فَهُوَ صَحْرٌ لَا يَعْرِفُ اللَّوْحَ وَ الرَّيِّ

(Onun ayrılığından korkmadım. Kim böyle zannederse, o kimse elbise ile levhayı birbirinden ayırt edemeyen kaya gibidir.)

أَنَا فِي الْقَلْبِ لَا أَرُومُ شُهُودِي لِحَبِيبِي بَلْ شُهُودِي بَعَيْنِ

(Ben gönüldeyim. Sevgilimi görmeyi ama gözümle görmeyi isterim.)

مَنْ أَتَانِي وَ لَاذٌ فِي ظِلِّ بَابِي عِنْدَهُ صَوْلَةٌ الرَّمَانُ كَلَا شِي

(Kim bana gelir ve kapımın gölgesine iltica ederse, onun için bütün zamanlar yok gibidir.)

أَنَا شَيْخُ الْعِرَاقِ وَ النَّسَامِ وَ الْكَرِّ خِ وَأَفْصَى بِلَادِ كِرْمَانَ وَ الرَّيِّ

(Ben Irak, Şam, Kerh, en uzak Kirman ve Rey ülkelerinin şeyhiyim.)

فَتَمَلَّى بِرُورَتِي يَا مُرِيدِي وَ تَهَنَّى يَا قَاصِدًا جَاءَ لِالْحَيِّ

(Ey müridim! Ziyaretimden zevk al ve gönlünce yaşa, ey bizi isteyip de mahallemize gelen!)

أَنَا عَيْنُ الْأَقْطَابِ غَوْثُ الْبَرَائِيَا وَ طِرَارُ الْبُرْهَانَ فِي الشَّمْسِ وَ الْفَيِّ

(Ben kutupların ta kendisi, varlıkların gavsıyım. Güneşte ve gölgede burhânın nakşiyım, süsüyüm.)

أَنَا نَيْلُ الْحُسَيْنِ وَابْنُ عَلِيٍّ وَابْنُ آلِ بَيْتِهِمْ يُدْفَعُ الْعِيَّ

(Ben Hüseyin'in yavrusu, Ali'nin oğlu, kendilerinin zikriyle hastalıkların defedildiği âlin evlâdıyım.)

أَنَا ذَاكَ الصَّيَّادُ سَبَطُ الرَّفَاعِيِّ وَبِكَفِّيِ افْتَتَحْتُ بِالْقَلْبِ سَبْعِي

(Ben o Sayyâd [Avcı] 'im ki, er-Rifâi'nin torunuyum. Avımı pençemle ve kalp ile avlarım.)

فَخُذْ أَلْفَيْضُ مِنْ شَرِيعَةِ قَلْبِي وَانْتَسِبْ لِي وَلا تُعَوَّلْ عَلَيَّ مَيَّ

(Feyzimi, kalbimin su kaynağından (şeriatından) al, bana intisap et, başka bir şeye güvenme!)

فَلِقَلْبِي سَهْمٌ تَأْجَجُ نَارًا مَنْ تَعَدَّى عَلَيَّ ذَوِيهِ عَطِيَ الْكَيَّ

(Kalbimin alevlenmiş bir oku var; kim o okun sahibine tecavüz etmek isterse, bu ok onu dağlar.)

وَلَهُ جَذْبَةٌ عَجِيبَةٌ عَزْمٌ تَجْذِبُ اللَّابُدِينَ فِيهِ إِلَى الْحَيِّ

(Onun fevkalâde azametli cezbesi vardır; öyle ki, ona sığınanları Hayy [olan Allah] 'a cezbeder.)

سَأَسْأَلُنِي إِلَى الرَّسُولِ بَطُونٌ مِنْ أَعَزِّ الْأَصْلَابِ مِنْ أَكْرَمِ الْحَيِّ

(Beni, Hazret-i Peygamber'e en yüce soylardan ve en yüce kabilelerden gelen [kişi] ulaştırmıştır.)

أَزَلِيًّا مِنَ السَّلَامِ بِهِ رِيٍّ

فَعَلَيْهِ الصَّلَاةُ تَنْشُرُ مِسْكًَا

(Ezelî ve ebedî güzel koku yayan salât, susuzluğu gideren selâm O'nun [Peygamber'in] üzerine olsun.)

Aşağıdaki beyit, herhangi bir mevzudan bağımsız bir şekilde Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilerek nakledilmiştir:

(xii)³¹⁶

صَاحِبْتُ أَهْلَكَ فِي هَوَاكَ وَهُمْ عِدَا وَ لِأَجْلِ عَيْنِ أَلْفِ عَيْنٍ نُكْرِمُ

(Onlar sana düşman olmuş iken, ben senin ehlinle aşk derecesinde dostluk kurdum.
O sevgilinin yüzü suyu hürmetine.)

2.5.5 Şiirler Hakkında Değerlendirme

Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen şiirlerde muhatapların sâlikler, dava sahibi sûfiler ve bunların dışında kalan zümreler olduğunu söylemek mümkündür. Muhatapların tümüne yönelik en önemli gündem ise, Rifâî ailesinin nesebinin Ehl-i Beyt'e dayanması yani seyyid olmaları meselesidir. Ahmed es-Sayyâd şiirlerinde, gerek Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin, gerek kendi manevî imtiyaz ve salâhiyetinin yegâne kaynağının Âl-i Beyt'e mensubiyet olduğunu her vesile ile vurgular: Kendisini “Ben o Sayyâd'ım Rifâî torunuyum” ve “Hüseyin'in yavrusu Ali'nin oğluyum” sözleriyle takdim eder. Seyyid Ahmed er-Rifâî ise, “Murtazâ oğlu Murtazâ, seyyid oğlu seyyiddir”; “Ondan Abâ'nın [Ehl-i Abâ'nın] kokusu gelir” ve o, “Âl-i Muhammed hânedânının yüce direğidir”.

Bu sıfatların zikredilmesindeki maksadın, seyyid olmanın getirdiği zâhirî bir imtiyaza vurgu yapmak olmadığı, *Vazâif*'in nesir kısmındaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

³¹⁶ Râvî, *Ķāmûs*, s. 61; Ebu'l-Hüdâ, *Ĥizâne*, s. 28.

Ahmed es-Sayyâd'a göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî Ehl-i Beyt'ten gelen imamların on üçüncüsüdür (*şâlisü 'aşeri'l-eimme*)³¹⁷. Çünkü “Ona intisapla açılan kapılar, ancak Ehl-i Beyt'e bende olmakla ulaşılabilecek fetihlerdir”.³¹⁸ Onun Ahmed er-Rifâî hakkındaki bu telakkisini *Vazâif*'teki şu sözleri de teyit etmektedir:

“[...] Rifâî seyyidleri, Seyyid Ahmed'in, evliyânın ve imamların efendisi, yüce menzil sahibi, akılların tamamlayıcısı, tarikatı kavî hâle getiren zât, sahâbenin seyyidleri ve On İki İmam'dan sonra hikmeti tamamlayan kişi olduğuna inanırlar.[...]”³¹⁹

“[...] Hukemânın siyâseti, ediblerin belâgati, ulemânın makâsıdı, şâirlerin zarafeti, evliyânın sırları, urefânın hakikatleri, asfiyânın hikmeti, efendilerimiz olan Ehl-i Beyt'in On İki İmam'ndan sonra Seyyid Ahmed'de cem olmuştur. Eğer dikkatlice bakarsan, evliyânın en şerefliisi olarak sahip olduğu makamı; söz, fiil ve hâlinde Hazret-i Peygamber'e en güzel şekilde tâbi olması hasebiyle Allah'ın kendisine bahsettiği hâli fark edersin. Bu mikyas ile efendimiz ve şeyhimiz İmâm-ı zamân, Gavsü'l-evân Seyyid Ahmed el-Kebîr'in, söz konusu mübarek sıfatları hâiz, asıl beklenen kişi (*el-maksûd bi'z-zât*) olduğunu görürsün.[...]”³²⁰

Şiirlerinde Ehl-i Beyt'e dayanan nesebini “Ben düşmanlarını öldüren Murtaza'nın oğluyum / Benî Tâhir'den Hüseyin'in oğluyum / Zehrânın parçasıyım / Ahmed'in nurundanım” veya “Hüseyin'in soyundan olduğum gerçektir” beyitleriyle sık sık dillendiren Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin ne manzûmelerinde ne de sohbetlerinde imamların on üçüncüsü olduğuna dair bir ifade geçmez. Ancak mükellef kılındığı irşadın keyfiyetini şu sözleriyle beyan etmiştir: “Rasûlullah kudsî eli ile irşad kapısını açmış ve bu asırda onu bana teslim eylemiştir. İşte bugün Muhammedî-Rifâî sultanlığının ve onun Aleviyye-Murtazaviyye tarikatının günüdür. Allah bu sultanlığın kaynağı olan İbn Abdullah Nebî aleyhi's-selâm'a, onun Âli'ne ve ashabına selâm eylesin.”³²¹

³¹⁷ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 2. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin On İki İmam'ın on üçüncüsü olduğu ifadesine, Fârûsî ve Takiyüddîn Ebu'l-Ferec el-Vâsîti eserlerinde de rastlanılmaktadır. Fârûsî, *İrşâd*, s. 45; Takiyüddîn Ebu'l-Ferec el-Vâsîti, *Tiryâk*, s. 24. Fârûsî, dönemin meşhur zâtlarından birinin rüyasında Hazret-i Peygamber'in ona “Oğlum Ahmed benim Ehl-i Beyt'imden gelen hidayet rehberi imamların on üçüncüsüdür.” diye buyurduğunu ve On İki İmam'ın imamlığını daha önceden kabul etmeyen zâtin bu rüyadan sonra onların imametlerini ikrar ettiğini nakleder. *İrşâd*, s. 45.

³¹⁸ *Vazâif*, s. 33-34.

³¹⁹ *Vazâif*, s. 66.

³²⁰ *A.g.e.*, s. 58.

³²¹ *A.g.e.*, 120.

Ahmed es-Sayyâd'a göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî "ceddinin tahtında tektir", "onun sırrı, hilkatinden nebevîdir". Buna işaretlerle Seyyid Ahmed er-Rifâî de torunu İbrahim A'zeb'e, nübüvvet ruhunun Âl-i Yahyâ'da mündemiç olduğunu buyurmuştur.³²² Hazret-i Peygamber'e benzeyen hayatı, hâl ve tavrı, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Peygamber'in nâibi, dininin müceddidi ve evliyânın hâtemi olduğuna işaret etmektedir:

"[...] Allah'ın bir lütfu olarak yetim büyüdü, dayıları Benû Neccâr Ensârları onu büyüttü. Velâdeti Basra'nın bir kazası olan Hüsn karyesi idi. Çocukluktan çıktıktan sonra dayısı Efendimiz el-imâm, ârif-i billâh es-Seyyid eş-Şeyh Mansûr el-Batâihî ona Ümmü Abîde'deki makama geçmesini emretti. Hüsn karyesi ile Ümmü Abîde arasındaki on merhale, tıpkı Mekke ile Medine arasındaki gibidir. Irak Batâihî'ndeki insanların sayısı arttı, her bir cihetten gelen acemler arasında oraya uğramadan geçen kalmadı; Bağdat'tan sonra uğranılan şehirlerden, hac farîzasını eda edip Hicaz seferinden dönenlerin uğradığı bir şehir oldu. İsmi Ahmed olup, Hâşimî idi. Halk arasında sertlik baş gösterdiğinde onu bir hikmet neferi olarak seçtiler. [...]"³²³

"[...] O, bu dinin emîrlerinin müceddidi; cediti Seyyidü'l-mürselîn'in nâibi, bu tarikatın -ki hakikat ehlinin tarikatları arasında ondan daha güçlü bir tarikat yoktur- erkânını inşa eden kişidir. İrfân ehli kimseler, [Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin] Muhammedîliği câmi olan niyâbetini tasdik bâbında, onu kutbiyet ve gavsîyet mertebelerinden tenzih etmişlerdir. Çünkü kutbiyet ve gavsîyet mertebesinde tasarrufta bulunmak, almak vermek, bir şeyleri birleştirmek veya ayırmak; yardımcı olmak söz konusudur. [o mertebedeki kimseye] Hangi özellik verilmiş ise o doğrultuda, emir ve yardım ile iş işler; fiil ve kudretle değil. Bundan dolayı yaratılış, hâl ve kademde Muhammedî olanın mertebesi kutbiyet ve gavsîyetten daha yüce ve daha şerefli; işleri de öyledir. [...]"³²⁴

"[...] Seyyid Ahmed er-Rifâî Muhammedî kadem, Muhammedî hâl, Muhammedî tavır ve İbrâhimî meşrebe; İbrâhimî meşrebinde ise, Muhammedî minhâcta idi. Bundan dolayıdır ki ârif-i billâh Ashâb ed-Dımaşkî onun hakkında: 'O evliyânın hâtemidir.' buyurmuşlardır. Bununla söylemek istedikleri, Muhammedîliği câmi olan hatmi'l-makâmıdır. Ondandır kademi, hâli, tavrı ve meşrebiyle Muhammedîliği câmi biri gelmeyecektir. [...]"³²⁵

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin vâsfedilen bu özellikleri, Ahmed es-Sayyâd'ın *Vazâif* te tanzim ettiği tarikat usûllerine de yansımış; Ehl-i Beyt'i kemâl-i muhabbetle sevmek ve tarikat sahibinin ahlâkı ile ahlâklanmak, sâlikler için birer *vazife* olarak tespit edilmiştir. Ahmed es-Sayyâd'a göre, "Din Muhammed'in dini, takva tarikatı da Ahmed'in" olduğundan, "Muhammedîliği câmi bir yol olan Rifâiyye'ye intisap eden kişi,

³²²A.g.e., s. 128. Seyyid Ahmed er-Rifâî, Basra nakipliği vazifesi de yürütmüş olan dedesi Seyyid Yahyâ b. Sâbit'e (v.460/1067-68) atıfla, Âl-i Yahyâ (Yahyâ sülâlesi) tabirini kullanmıştır.

³²³Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 58.

³²⁴A.g.e., s. 60.

³²⁵A.g.e., s. 60.

başka bir tarikata intisap edemez” hükmünü, sâliklerin riâyet etmesi gereken bir esas olarak tarikat erkânına dahil etmiştir.³²⁶

Ahmed es-Sayyâd’ın şiirlerindeki ikinci gündemi, keramet bahsidir. *Vazâif*’teki ifadelerinde, Şam bölgesine yaptığı seyahatlerinde Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin kerametlerini inkâr eden kimselerle karşılaştığını ifade etmiş, bu sebeple Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin kerametlerinin efendisi³²⁷ olarak nitelendirdiği, Hazret-i Peygamber’in elini öpmesi hadisesine ve onu inkâr edenlere atıfla uzun bir manzûme kaleme almıştır. Bu kerametın feyz ve bereketinin Rifâî dervişlerine de aksettiğini söyleyip, onlardan zuhur eden yüksek bir yerden atlama, zehir içme, kılıç kakma, fırına girme, arslanlara binme, eline yılan alma gibi kerametleri sıralayarak, keramet göstermenin şartlarını tespit etmiştir.³²⁸ Gerek eserlerinde gerek manzumlarında yer alan bu keramet izharı, sonraki asırlarda da Rifâîler’in alâmet-i fârikası olarak gündeme gelecektir.

Tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî gibi, Ahmed es-Sayyâd’ın da üzerinde en çok durduğu meselelerden biri, iddia veya dava sahibi olmamaktır. Manzûmelerindeki “Ey kurbiyet iddiasında bulunan!” hitabında ve “Kendi nefsin sana kâinatın Refref’i mi göründü?” beyitlerinde muhatap, iddia sahibi sûfilerdir. Metinlerindeki vahdet ve şatahat ile alâkalı eleştirileri de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Eleştirilen husus, kişinin Hakk’a yakınlık kesbetmesi, vahdete ermesi veya söylediği şathiye’nin bizâtihi kendisi değil, bu makam ve hâle erişmeyip söz söylenmesidir. Bu bağlamda, söz konusu makam ve hâllere erişmenin merteye merteye; vehimden uzak, gerçek bir sahiyiyetle mümkün olabileceği vurgulanmak istenmiştir.

Gerek Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin gerek Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın sözlerinde en sık kullandıkları ıstılahın “temkîn” olması, “makamında sağlam olmak hâli”ni tasavvuf anlayışlarının merkezine koyduklarının bir göstergesidir. Tarikat usûlünde sâlik için bunu temin etmenin ilk şartı ihlâs olarak tespit edilmiştir. İhlâs insanda gizli bir nitelik olduğundan, söz ve fiillerini riâyadan ve gösteriş arzusundan arındırmış birini tespit edebilmek güçtür. Dolayısıyla sâlikin vahdet, kurbiyet iddiasında bulunan, şathiye

³²⁶ A.g.e., s. 59.

³²⁷ A.g.e., s. 59.

³²⁸ A.g.e., s. 90.

söyleyen kişilerin hâl ve sözlerinde samimi olup olmadıklarını anlaması zor olduğundan, iddia sahibi olmaktan ve bu tür davalar güdenlerden uzak durması istenmiştir. “Ehlullâh ile teselli bul, onların ciddiyeti ve temkîniyle hareket et” sözüyle de yol gösterilerek, telaşa kapılmaması nasihat edilmiştir. Zira o hâl ve makama sahip olunduktan sonra “Aynı cinsten olanlar birbirini tanıyacaktır”.

Tevazu ve mahviyet sahibi olmaları, Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ın en çok vurgulanan özellikleri olmakla birlikte, manevî şahsiyetleri hakkında söz söylemeye başladıklarında her ikisinin kelâmına akseden mahviyetleri değil, ne kadar haşmet ve azamet sahibi olduklarıdır. Ahmed es-Sayyâd, hangi makamda olduğu sorusuna mukabil yazdığı uzun şiirinde kendisini “kutup”, “gavs”, “Irak, Şam, Kerh, Kirman ve Rey ülkelerinin şeyhi”, “Hüseyn’in yavrusu, Ali’nin oğlu” olarak takdim eder. Peygamberlerin ve velî kimselerin isimlerini zikrederek, “Mûsâ oldum, iştîyak Tûr’um parça parça oldu. Zamanın İsâ ve Meryem’i oldum”, “Halk içinde Yûsuf oldum”, “İdris oldum mânâları aştım” sözleriyle de, onların temsil ettiği makamlardan geçtiğine işaret eder.

Ahmed es-Sayyâd’a ait manzum ve mensur metinler birlikte değerlendirildiğinde; onun, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin manevî şahsiyeti ile ünsiyet kurulmasına imkân tanıyacak hususiyetleri ve tespit ettiği tarikat esaslarını düzenli bilgiler hâlinde sâliklere aktarma gayretinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Ahmed es-Sayyâd’a ait olan veya nispet edilen her metin/şiir Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Rifâî tarikatı hakkındaki çalışmalar için kaynak değeri taşımaktadır.

2.6 Ahmed es-Sayyâd ve Sayyâdiyye Kolu

Sayyâdiyye’nin hangi tarihlerden itibaren Rifâiyye’nin kollarından biri olarak zikredildiği bilinmemektedir. Zira kol ve şube ayrımları, XVIII. asırdan itibaren tarikatlar ve silsileleri hakkında ansiklopedik mahiyetteki eserlerin yazılmaya başlanmasıyla birlikte yaygınlık kazanmıştır. XIX. yüzyılda Harîrîzâde’nin (v. 1882) hazırladığı, üç büyük ciltten oluşan *Tibyânü vesâ’ili’l-hakâ’ik fî beyâni selâsili’t-tarâ’ik* adlı eser bu

alandaki yazılmış en hacimli kitaptır. Harîrîzâde bu eserinde, Rifâiyye'nin kolları arasında Sayyâdiyye'yi de zikretmektedir.³²⁹

Rifâi-Sayyâdî kaynakları arasında Rifâiyye'nin kol ve şubelerinden sistemli bir şekilde bahseden ilk kişi ise, Ebu'Hüdâ Efendi'dir. *Gunyetü't-tâlibîn* isimli eserinde Sayyâdiyye'yi Rifâiyye'nin kolları (*fîru*) arasında sayan Ebu'l-Hüda Efendi³³⁰, kendi tarikat senedini naklederken Sayyâdi kolu silsilesine atıfla “hırkatü's-Sayyâdiyyeti'r-Rifâ'iyye"³³¹ ibaresini kullanır.

Günümüz kaynaklarında Sayyâdiyye, Rifâiyye'nin ana kolu kabul edilmektedir.³³² Ahmed es-Sayyâd'ın Irak'tan ayrılıp, Hicaz, Yemen, Mısır ve Şam bölgelerine seyahatlerde bulunması; gittiği yerlerde tekke ve zâviyeler açması, ona intisap edenlerin, dolayısıyla onun silsilesinden gelen kişilerin sayısını artırmıştır. Tarikatın en yaygın kolunun nispet edildiği kişi olmasının yanı sıra, Ahmed es-Sayyâd'ın bir özelliği de onun için “pîr-i sâni” sıfatının kullanılmış olmasıdır.³³³ Onun tarikat âdab ve erkânında birtakım içtihadlarda bulunduğu işaret eden bu husus Sayyâdiyye'de usûl ve erkân konusu incelenirken değerlendirilecektir.

2.6.1 Ahmed es-Sayyâd'ın Halifeleri ve Müntesipleri: İlk Sayyâdîler

Doksan altı senelik ömrünün yarısını muhtelif memleketlerde ikamet ederek geçirmiş olan Seyyid Sayyâd'ın şöhreti bu vesile ile farklı coğrafyalarda yayılmıştır. Kaynaklarda, ikamet ettiği yerlerde kendisinden ahz-ı tarikat etmiş çok sayıda insan olduğu ifade edilmekte ve bunlar arasında temayüz eden bazı şahsiyetlerin isimleri zikredilmektedir. İntisap ettikleri açıkça ifade edilen bu isimlerin dışında, kendileri

³²⁹ Harîrîzâde, *Tibyân* II, vr. 59a

³³⁰ Muhammed Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdi er-Rifâi, *Gunyetü't-tâlibîn fî idâhi'l-meşâyihî'l-ârifîn* (thk. Abdülhakim b. Selim Abdülbâsit), y.y, 1390 (1970). Ebu'l-Hüdâ Efendi kol ve şube ayrımlarını Arapça “fûru” ve “teferru” kelimeleriyle karşılamaktadır. Buna göre Sayyâdiyye, Rifâiyye'nin *fürû*udur. Şübbâkiyye ve Bâziyye ise, Sayyâdiyye'den *teferru* etmiştir. Osmanlı coğrafyasındaki yerleşik kol ve şube tasniflerine göre bu, şu anlama gelmektedir: Sayyâdiyye Rifâiyye'nin bir koludur. Ahmed es-Sayyâd'ın Mısır'da dünyaya gelen oğlu Ali Ebu's-Şübbâk'a nispetle Şübbâkiyye, Sayyâdiyye'nin bir şubesidir. Bâziyye de bu şubenin, Ali Ebu's-Şübbâk'ın torunu Bâzû'l-eşheb Şeyh Mansûr es-Sagîr ile devam eden dalıdır.

³³¹ Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 19. Arapça eserlerde tarikat senedleri zikredilirken, kola atıfla “şu'be” veya “furû” değil daha ziyade “hırka” kelimesinin kullanılması, kol, şube, dal gibi ayrımların daha ziyade Osmanlı coğrafyasına ait tasnifler olduğunu düşündürmektedir. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin de, Rifâi kol ve şubelerinden bahseden müstakil eseri *Gunyetü't-tâlibîn*'i, Osmanlı müelliflerinin tesiriyle yazdığı anlaşılmaktadır.

³³² Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *DİA*, c. XXXV, s. 99-103; “Rifâiyye”, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 294.

³³³ II. Abdülhamid döneminde yazılmış bir beratta, Seyyid Ahmed es-Sayyâd için “Pîr-i sâni” sıfatı kullanılmıştır. Berat metni için bkz.: *Ek12*.

hakkında kullanılan bazı ifadelerden, Ahmed es-Sayyâd'ın dervişleri arasında oldukları düşüncesini uyandıran başka şahıslar da vardır. Mezkûr isimlerin Seyyid Ahmed es-Sayyâd ile görüştikleri ya da ona intisap ettikleri bilgisi başka kaynaklardan teyit edilememekle birlikte, yaşadıkları zaman dilimi, ikamet ve ziyaret mahallerinden hareketle bu intisapların gerçekleşme ihtimallerini değerlendirmek mümkündür.

2.6.1.1 Irak: Ümmü Abîde

Ebû Zekeriyâ Cemâleddîn el-Hımsî (v.?): Rifâî kaynaklarında Cemâleddîn el-Hımsî'nin ismi, Ahmed es-Sayyâd'a intisap eden kişiler arasında zikredilmese de, Râfi'î'nin *Sevâdü'l-'ayneyn* isimli eserinde yer alan ifadeler onun Ahmed es-Sayyâd'dan tarikat aldığına işaret etmektedir. 588 (1192) senesinde telif ettiği kitabında Râfi'î, Ahmed es-Sayyâd için "Cemâleddîn el-Hımsî'nin şeyhi" ifadesini kullanmakta ve Hımsî'nin, ondan işittiği bir rivayeti nakletmektedir.³³⁴ Bu ifadeler göz önünde bulundurulduğunda, Hımsî'nin, o tarihlerde on dört yaşlarında olan ve Ümmü Abîde'de ikamet eden Ahmed es-Sayyâd'a intisap ettiğini, hatta belki de ondan ahz-ı tarikat eden ilk zümre içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Muhammed b. Ebû Bekr el-Attâr eş-Şürbilî (v. ?): Ahmed es-Sayyâd'ın Ümmü Abîde'deki müridleri arasında en meşhur olanı Şürbilî'dir. Şeyhi ile arasında yaşananlar ve bu esnada zuhur eden keramet dolayısıyla kaynaklarda ismi sıklıkla zikredilmekte ve onun, Ahmed es-Sayyâd'ın yakın hizmetindeki dervişlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Nisbesini, Vâsıt'ın Şürbil isimli köyünden alan Muhammed b. Ebû Bekr'in fakih olduğu da nakledilen bilgiler arasındadır.³³⁵

2.6.1.2 Hicaz

Hicaz'da Ahmed es-Sayyâd'dan ahz-ı tarikat eden meşhur isimler Fârûsî tarafından şu ifadelerle zikredilmektedir:

"Medîne kadısı İbn Nümeyle el-Huseynî; *el-Vecîz* isimli esere şerh yazmış olan İmam Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfi'î el-Kazvîni; *Şerhu Şâtibiyye*, *el-Mufaddal* gibi eserlerin sahibi ve başka ilimlerde de birçok eseri bulunan Şeyh Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvî; eş-Şeyh, el-ârifü billâh Tâceddîn el-

³³⁴ Râfi'î, *Sevâd*, s. 24.

³³⁵ Fârûsî, *İrşâd*, s. 102; Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 29.

Ubeyderî gibi meşhur âlimler kendisinden ahz-i tarikat eylediler. Bu zâtların yanı sıra etrafında sayılamayacak kadar çok talebe ve halktan insan bulunmaktaydı.³³⁶

Medine kadısı İbn Nümeyle el-Hüseynî (v.?): Semhûdî, Medine tarihi hakkındaki *Vefâü'l-Vefâ* isimli eserinde, 654 (1256) senesinde Medine-i Münevvere'de vuku bulan zelzeleye şahit olup, buna dair hâdisatı nakledenler arasında Medine kadısı Sinan'ın ismini de zikretmektedir.³³⁷ Tam künyesi Şemsü'dîn Sinân b. Abdülvahhâb b. Nümeyle el-Hüseynî olan zât, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a intisap eden kadı İbn Nümeyle el-Hüseynî olmalıdır. Zikri geçen İbn Nümeyle'nin kadılık yaptığı dönem ile Seyyid Sayyâd'ın Hicaz'da bulunduğu yıllar örtüşmektedir.

Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'î el-Kazvîni (v. 623/1226): Şâfiî fakihi olan Râfî'î, Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında kaleme alınan en eski eser olan *Sevâdü'l-ayneyn*'in de müellifidir. Ahmed es-Sayyâd'ın Hicaz'a gittiği tarih 622 (1225-26) olduğundan, Rafî'î'nin onunla karşılaşması ömrünün son senelerinde vuku bulmuş olmalıdır.

Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvî (v. 643/1245): Mısır doğumlu olup daha sonra Dımaşk'a yerleşen Sehâvî, Kur'ân ilimlerinde şöhret sahibi bir âlimdir. Tabakât kitaplarında tasavvufi kişiliğinden bahsedilmemekle birlikte yaşadığı dönem ve coğrafya itibarıyla, hac ziyareti veya Dımaşk'taki ikameti esnasında Seyyid Ahmed es-Sayyâd ile karşılaşmış olması mümkündür.³³⁸

Tâceddîn el-Ubeyderî (v.?): Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında Ubeyderî'nin şeyh ve ârif bir kimse olduğu ifade edilmekte, bunun dışında bir bilgi verilmemektedir. Tabakât kitaplarında da onun hakkında bir mâlûmata rastlanmamaktadır.

2.6.1.3 Yemen

Yemen'de yaşadığı yıllarda Ahmed es-Sayyâd'ın zâviyeler inşa ettirdiği ve çok sayıda insanın kendisine intisap ettiği, Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında zikredilegelen bir

³³⁶ Fârûsî, *İrşâd*, s. 103. Aynı isimler için bkz.: Mahzûmî, *Şihâhu'l-ahbâr*, s.93; Veterî, *Ravda*, s. 95; Râvî, *Kâmûsü'l-âşîkîn*, s. 57; Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 25,194; *Tenvîr*, s. 47; *Ravdu'l-bessâm*, s. 102; *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 338.

³³⁷ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali el-Hasenî es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Muştafâ*, c. I, s. 275.

³³⁸ Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1985, c. XXIII, s.122-124; Tayyar Altıkulaç, "Alemüddîn Sehâvî", *DİA*, c. XXXVI, s. 311-313.

bilgi olmakla birlikte, ondan tarikat aldığı söylenen kişilerle alâkalı ifadeler muğlaktır. Bu şahıslar arasında, doğrudan Ahmed es-Sayyâd'dan hırka giyenler bulunabileceği gibi, onun Yemen'de halife tayin ettiği zâtlardan devam eden silsileye intisaplı kişiler de mevcut olmalıdır. Nitekim, Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından, Sayyâdiyye koluna intisaplı olarak gösterilen Şeyh Ebû Bekr el-Adenî (v. 914/1508) ve Şeyh Ebû Şükeyl el-Ensârî (v. 871/1467)³³⁹, yaşadıkları dönem itibarıyla Seyyid es-Sayyâd ile karşılaşmaları mümkün olmayan isimlerdir. Seyyid Ahmed er-Rifâî hakkında *en-Necmü's-sât fi menâkıbi'l-kutbi'l-kebîr er-Rifâî* isimli bir menâkıpnâme kaleme alan Şeyh Ebû Bekr el-Adenî'nin künyesi, Ebû Bekr b. Abdullah el-'Ayderûsî el-Adenî'dir³⁴⁰. Kendisine nispet edilen Ayderûsiyye'yi, Medyeniyye tarikatının Yemen şubesi veya Aleviyye'nin bir kolu kabul edenler vardır.³⁴¹ Sayyâdiyye'ye mensubiyetini teyit eden bilgiye başka kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Sayyâdiyye'ye intisaplı olduğu ifade edilen Şeyh Ebû Şükeyl el-Ensârî ise, Yemenli meşhur şahıslarla alâkalı biyografi kitaplarında adı geçen, el-Kâdî Cemâleddîn Muhammed b. Mes'ûd Ebû Şükeyl el-Ensârî olmalıdır. Hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olan Ebû Şükeyl'in künyesinden kadılık vazifesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. 871(1467)'de Aden'de vefat etmiştir.³⁴²

Yemen'de Ahmed es-Sayyâd'dan tarikat alan kişiler arasında ismi geçen bir diğer zât Şeyh Ebû Bekr ed-Ducâ'î'dir.³⁴³ Ducâ'î nisbesinden, Yemen'in Zebîd şehrine yakın Ducâ' beldesinden olduğu anlaşılan bu zâtın künyesi tam olarak verilmediğinden, onun hakkında sıhhatli bir mâlûmata ulaşmak mümkün görünmemektedir.³⁴⁴

³³⁹ Ebu'l-Hüdâ, *Qılâdetü'l-cevâhir*, s. 338.

³⁴⁰ Abdulkâdir b. Abdullah el-'Ayderûsî, *en-Nûru's-sâfir 'an aḥbâri'l-karni'l-âşîr*, Beyrut 1985, s. 77-80.

³⁴¹ Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *İkdü'l-cevheri's-şemîn fi'z-zîkr ve turuki'l-ilbâs ve't-telkîn*, Yazma, 114 vr., fotokopi nüsha (İSAM Kütüphanesi), s. 90; Harîrîzâde Ayderûsiyye'yi Aleviyye'nin bir şubesi kabul eder. *Tibyân*, c. I, 23a-32b; c. II, vr. 303a, 319a.

³⁴² Ebû Muhammed Afüfiddîn Abdullah Tayyib b. Abdullah b. Ahmed Bâ Mahreme (v. 947/1540), *Qılâdetü'n-naḥr fi vefâyâti a'yânî'd-dehr* (thk. Abdülganî Ali el-Ehcerî), San'a, 2004, c. III, s.3624.

³⁴³ Ebu'l-Hüdâ, *Qılâdetü'l-cevâhir*, s. 338.

³⁴⁴ Medine doğumlu olup, bir dönem babasıyla birlikte Yemen'de bulunan âlim ve mutasavvıf Kuşâşi (v.1071/1661), hilâfet aldığı tarikatların silsilelerini kaydettiği, *es-Simṭu'l-mecîd* isimli eserinde, babasından giydiği Rifâî-Kâdirî hırka senedini nakleder. Bu senede ismi geçen "Cemâleddîn Muhammed b. Ebû Bekr ed-Ducâî'nin, Ahmed es-Sayyâd'ın halifesi olan Şeyh Ducâ'î olması muhtemeldir. Ahmed b. Muhammed Dücânî Kuşâşi, *es-Simṭu'l-mecîd fi selâsili ehli't-tevhîd: Ve yelîhu dav'u'l-hâle fi zikri hüve ve'l-celâle* (thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî), Beyrut, 2013, s. 141.

Yaşadıkları dönem itibarıyla Yemen’de Ahmed es-Sayyâd’dan doğrudan tarikat almaları mümkün görünen zâtlar ise şunlardır:

Ahmed b. ‘Alvân (v. 665/1266): Yemen ricâlinden olup Rifâî kaynaklarında Ahmed es-Sayyâd’dan tarikat aldığı müstereken zikredilen isimdir.³⁴⁵ Vâsıtî, *Tiryâk*’ında Ahmed b. ‘Alvân’ın, hem Ahmed el-Bedevî’den hem de Ahmed es-Sayyâd’dan tarikat aldığını yazar.³⁴⁶ Ahmed b. Ahmed eş-Şercî ez-Zebîdî (v. 893/1488) ise, Yemen’de yaşamış mutasavvıfların biyografilerini kaleme aldığı eserinde, onun hayatından ve kerametlerinden söz etmekle birlikte kimden tarikat aldığı konusunda bilgi vermez. Ancak Ahmed b. Alvân ile Şeyh Ebu’l-Gays b. Cemîl el-Yemânî’nin mektuplaşmalarına dair ifadesi ve birbirlerine yazdıkları şiirlerden misaller vermesi dikkat çekicidir.³⁴⁷ Çünkü Ebu’l-Gays b. Cemîl (651/1253) ismi, Ebu’l-Hüdâ Efendi tarafından Ahmed es-Sayyâd’ın Yemen ehlinde olan bir diğer müntesibi olarak anılmaktadır.

Resûlîler döneminin önemli simalarından biri olan Ahmed b. ‘Alvân, Ta‘iz yakınlarında bir köyde dünyaya gelmiştir. Ailesinin nesebi Hazret-i Ali’ye dayanmaktadır. Babası sarayda kâtip olan Ahmed b. ‘Alvân, iyi bir tahsil hayatının ardından babası gibi sarayda görev almaya hazırlanırken ilahî bir sesin kendisine hitap ettiğini işiterek her şeyden vazgeçip tasavvufa meyletmiştir.³⁴⁸ Hayatının geri kalan kısmını tefsir, akaid ve fıkıh konularında kitaplar yazarak ve vaazlar vererek geçiren Ahmed b. ‘Alvân’ın, Resûlî idarecilerle halk arasındaki problemleri çözmeye aracı olduğu da nakledilen bilgiler arasındadır. Kendisine nispet edilen Alvânîyye kolunun müntesipleri bugün Yemen’de mevcut olmamakla birlikte, Ahmed b. ‘Alvân’ın Yefrûs şehrindeki türbesi ziyarete açıktır.³⁴⁹ XIX. asırda yazılmış Rifâî fütüvvetnâmelerinde, tarikat merasimlerinde isimleri zikredilip, ruhlarına Fâtiha verilen meşâyih arasında Ahmed b. ‘Alvân da vardır.³⁵⁰

³⁴⁵ Vâsıtî, *Tiryâk*, s. 18; Veterî, *Ravda*, s.64; Ebu’l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 27;

³⁴⁶ Vâsıtî, *Tiryâk*, s. 18.

³⁴⁷ Ahmed b. Ahmed eş-Şercî ez-Zebîdî (v. 893/1488), *Tabakâtü’l-havâs eş-sulehâ min ehli’l-Yemen*, Beyrut, 1986, s. 69-71.

³⁴⁸ eş-Şercî, *Tabakâtü’l-havâs*, s. 69.

³⁴⁹ Muhammad Aziz, “Ahmad b. ‘Alwân” *El3*, Leiden: Brill 2018-2, s. 47-49. Ahmad b. ‘Alvân hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammad Aziz, “Medieval Sufism in Yemen: The case of Ahmad b. ‘Alwân”, (Ph. D. Diss.), The University of Michigan, 2004.

³⁵⁰ Hocazâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, *Minhâcü’l-mürîdîn*, Konya Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804, vr. 158a.

Ebu'l-Gays b. Cemîl el-Yemânî (651/1253): Tihâme yakınlarında bir köyde dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında yol kesip hırsızlık yapan Ebu'l-Gays b. Cemîl, hâtiften gelen bir sesle uyarılmış ve bu işten vazgeçerek Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülmâlik b. Eflah'ın terbiyesi altına girmiştir. Abdülmâlik b. Eflah'ın zâviyesinde bir müddet hizmet ettikten sonra, Kâdirî şeyhi Ali b. Ömer b. Muhammed el-Ehdel'e intisap etmiş ve ikinci şeyhi tarafından kırk müridi ile birlikte Zebîd'e yakın Beyt Atâ'da yeni bir tekke kurması için görevlendirilmiştir. Ebu'l-Gays b. Cemîl'e isnad edilen çok sayıda keramet vardır. Bu sebeple şöhreti yayılmış ve ona bağlı topluluk *Gaysiyye* olarak anılmıştır. Ahmed b. Alvân ile aynı dönemde yaşamışlar ve birbirleriyle mektuplaşmışlardır.³⁵¹ Hakkında yazılanlardan Kâdiriyye'ye intisaplı olduğu anlaşılan Ebu'l-Gays'ın, Ahmed es-Sayyâd'ın Yemen'de Rifâiyye'yi intişarı sırasında ondan hırka giydiği, sadece Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından zikredilmektedir.³⁵²

Muhammed el-'Alevî (v. 653/1255): Yemen'deki Rifâî meşâyihî arasında ismi geçen Muhammed el-'Alevî³⁵³, Bâ Alevî (Benî Alevî) ailesine mensup meşhur şahsiyetlerden biridir. *Üstâzü'l-âzam* ve *Fakîhu'l-mukaddem* lakaplarıyla tanınmaktadır. İmam Câfer es-Sâdık vasıtasıyla nesepleri Hazret-i Ali'ye bağlanan aile, milâdî X. asırda Basra'dan Hadramut'a göç etmiş³⁵⁴ ve mensupları Yemen'in dinî, ilmî ve siyasî hayatında önemli roller oynamışlardır.³⁵⁵ Yemen'deki ikameti esnasında Ahmed es-Sayyâd'ın, bölgenin şeyhleri ve seyyidleri olan bu ailenin mensupları ile bir araya gelmiş olması mümkün görünmektedir. Ancak Muhammed el-'Alevî'nin Ahmed es-Sayyâd'dan hırka giydiği bilgisi, Alevî ailesi ile alâkalı eserlerden teyit edilememektedir. Bu

³⁵¹ eş-Şercî, *Tabakâtü'l-havâs*, s. 406-410; Muhammad Aziz, "Abû'l-Ghayth b. Jamîl" *EI3*, Leiden: Brill 2008-2, s. 17-19.

³⁵² Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 194; *Selâsil*, s. 53.

³⁵³ Muhammed el-'Alevî'yi Ahmed es-Sayyâd'dan hırka giyenler arasında zikreden tek kişi Ebu'l-Hüdâ Efendi'dir. *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 338. Diğer kaynaklarda Muhammed el-'Alevî, Şeyh İbrahim ed-Ducâ'î, Şeyh Ahmed Ebû İsmail el-Cebertî ve Şeyh Ahmed er-Raddâd ile birlikte Yemen'deki Rifâî meşâyihî arasında sayılmakta ve bu meşâyihînin silsilelerinin, muhtelif yollarla İbrahim A'zeb'e, oradan da Ahmed er-Rifâî'ye bağlandıkları ifade edilmektedir. Bkz.: Hasan el-Vâstî, *Tiryâk*, s. 18; Veterî, *Ravda*, s. 64.

³⁵⁴ Habîb Ayderûs b. Ömer el-Habşî (v. 1314/1896), *İkdü'l-yevâkîti'l-cevheriyye ve simtu'l-'ayni'z-zehebiyye bi-żikri tarihî's-sâdâti'l-'Aleviyye* (thk. Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdullah Bâ Zib), Amman: Dârü'l-Feth; Hadramevt: Dârü'l-İlm ve'd-Da've, 2011, c. I, s. 219. Alexander Knysch, "Muhammad b. 'Ali Alawî", *EI3*, Leiden: Brill 2007-1, s. 99-101; Muhammad Aziz, "A Short Survey of Yemeni Sufism from its Inception up to the Thirteenth Century", *American Journal of Islamic Social Sciences*, 2/1, Winter 2009, s.1-19.

³⁵⁵ Ailenin önemli şahsiyetlerini anlatan çok sayıda kitap kaleme alınmıştır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: Aburrahman b. Muhammed el-Hatîb, *el-Cevherü's-şeffâf fi menâkıbi's-sâdâti'l-eşrâf*; Ali b. Ebû Beki res-Sekkâf, *el-Berkatü'l-müşîka fi libâsi'l-hırkati'l-enîka*; Ebû Alevî Cemâlüddîn b. Ebi Bekr b. Ahmed eş-Şillî, *el-Meşre'u'r-ravî fi menâkıbi's-sâdâti benî 'Alevî*.

eserlerde, Muhammed el-‘Alevî’nin çok sayıda tarikattan hırka giydiği ve bunlar arasında en meşhur olanının, Şeyh Abdurrahmân el-Muk‘ad el-Hadramî’den giydiği Medyeniyye hırkası olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁶ Bu sebeple kendisine nispet edilen Aleviyye tarikatı, Medyeniyye’nin bir kolu addedilmiştir.

2.6.1.4 Mısır

Cemâleddîn Ebû Amr b. el-Hâcib (v.646/1249): Mısır’da Ahmed es-Sayyâd’ın meclisinde ve zikir halkasında bulunan kişilerden biri Ebû Amr b. Hâcib’dir.³⁵⁷ Bu zât, İbnü’l-Hâcib ismi ile meşhur Mısırlı dil âlimi ve Mâlikî fakihî Ebû Amr Cemâleddîn Osman b. Ömer b. Ebû Bekr b. Yûnus olmalıdır. Kahire ve Dımaşk’ta müderrislik yapmış olan İbnü’l-Hâcib’in, 638 (1240) tarihinde Dımaşk’tan Kahire’ye döndüğü bilinmektedir.³⁵⁸ Dolayısıyla o tarihlerde Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ı ziyareti mümkündür. Ancak Dımaşk’taki ikameti esnasında, Rifâî şeyhi Ali b. Hasan el-Harîrî’de (v. 645/1248) şathiyyât, fisk, ibâha ve namazı terk etme gibi hâller görüldüğü iddiasıyla katline fetva veren fukaha arasında olan İbnü’l-Hâcib’in³⁵⁹, Seyyid Ahmed es-Sayyâd’ı teftiş amacıyla meclisinde bulunmuş olabileceği de imkân dahilindedir.

2.6.1.5 Şam Bölgesi ve Metkîn

Ahmed es-Sayyâd’ın son olarak yerleştiği Metkîn beldesinde kendisine intisap edenlerin sayısının iki yüz bini aşkın olduğu; Yemen’den çok sayıda insanın onu ziyaret maksadıyla Metkîn’e geldiği kaynaklarda nakledilen bilgiler arasındadır.³⁶⁰ Ömrünün son yirmi yedi senesini geçirdiği topraklar olan Şam bölgesinde çok sayıda zâviye inşa ettirmiş, kendisi de Metkîn’deki dergâhında irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde ondan tarikat aldığı söylenen zâtlar şunlardır:

Şeyh Mânî‘ b. İsmâil b. Ali el-Hamevî ed-Dımaşkî (v.?): İbnü’s-Serrâc, *Tüffâhü’l-ervâh* isimli eserinde kerametlerini anlattığı Şeyh Mânî‘ ed-Dımaşkî’nin,

³⁵⁶ Habşî, *‘İkdü’l-yevâkîf*, c. I., s. 614-615.

³⁵⁷ Fârûsî, *İrşâd*, s. 104; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 93; Veterî, *Ravda*, s. 95; Ebu’l-Hüdâ, *Kılâdetü’l-cevâhir*, s. 338.

³⁵⁸ Ebu’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefâyâtü’l-a’yân ve enbâu’ ebnâi’z-zamân*, Kahire, 1948, c. III, s. 248-250; Zehebî, *A’lâm*, c. XXIII, s. 265-266. Hulûsî Kılıç, “İbnü’l-Hâcib”, *DİA*, c. XXI, s. 55-58.

³⁵⁹ Muhammed b. Şâkir el-Kütübî (v. 764/1363), *Fevâtü’l-vefâyât* (thk. İhsan Abbâs), Beyrut, 1973, c. III, s. 9.

³⁶⁰ Fârûsî, *İrşâd*, s. 106.

Ahmed es-Sayyâd'ın önde gelen ashabından olduğunu nakleder.³⁶¹ Bu ifadeyi, onun, Ahmed es-Sayyâd'dan hilâfet aldığı şeklinde anlamak mümkündür. Rivayetlerden, şeyhlik vazifesini Dımaşk'taki zâviyesinde yürüttüğü anlaşılmaktadır.

Şeyh Safiyyuddîn b. İsmâil b. Ali el-Hamevî ed-Dımaşkî (v.~688/1289-90) Şeyh Mâni'nin kardeşidir. Dımaşk'a yakın Busra şehrinde yaşamıştır. İbnü's-Serrâc'ın ifadesine göre, Ahmed es-Sayyâd'ın seçkin ashabındandır.³⁶²

Şeyh Baba Kemâl-i Cendî (v. 672/1273): Kübrevî silsilesinden gelen ve Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifelerinden olan Baba Kemâl-i Cendî'nin hayatı hakkındaki mâlûmatlar oldukça sınırlıdır. Şems-i Tebrizî'nin şeyhi olarak tanınmış ve bununla şöhret bulmuştur.³⁶³ Necmeddîn-i Kübrâ'nın, Moğol istilasından önce Harizm'i terk etmelerini emrettiği müridlerinin arasında olduğu tahmin edilmektedir.³⁶⁴ Baba Kemâl-i Cendî'nin Ahmed es-Sayyâd'dan hırka giydiğini yazan Ebu'l-Hüdâ Efendi konuyla ilgili başka bir mâlûmat vermez.³⁶⁵ İntisabın gerçekleşme ihtimali, Baba Kemâl-i Cendî'nin Harizm'i terk ettikten sonra nereye gittiği veya bir hac ziyaretinde bulunup bulunmadığı gibi sorular muvâhecesinde tartışılabilir. Ancak mevcut kaynaklarda şimdilik bu konuları aydınlatacak bilgiler yer almamaktadır.

Abdurrahmân b. 'Alvân (v.?): Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'deki müntesiplerindendir.³⁶⁶ Kızkardeşi Hadrâ' Ümmü'l-Hayr'ı Seyyid es-Sayyâd ile evlendirmiştir.

Şeyh Cemâleddîn b. Muhammed el-Emîr (v.?): Ahmed es-Sayyâd'ın Humus'daki tekkesine halife tayin ettiği zâttır.³⁶⁷

İbn Seyyidü'l-Kebîr İmâdüddîn b. Seyyid Şerefüddîn eş-Şerefi el-Huseynî el-Harrânî (v.?): Rifâi-Sayyâdî kaynaklarında "Seyyid, şerîf, sûfi ve gavs" ünvanlarıyla

³⁶¹ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr. 114a; İbnü's-Serrâc'tan iktibasla, Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 39;

³⁶² İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr. 114b; İbnü's-Serrâc'tan iktibasla, Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 197-198;

³⁶³ Necmeddîn Kübra. *Tasavvufî Hayat: Usûlu Aşere / Risâle İle'l-Hâim / Fevâihu'l-Cemâl* (haz. Mustafa Kara), İstanbul: Dergah Yayınları, 1980, neşreden giriş, s. 16.

³⁶⁴ Devin DeWeese, "Bâbâ Kamâl Jandî and the Kubravî Tradition among the Turks of Central Asia", *Der Islam*, 71 (1994), s. 75.

³⁶⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 194-195.

³⁶⁶ Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 194.

³⁶⁷ Fârûsî, *İrşâd*, s. 105; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 95; Veterî, *Ravda*, s.96; Râvî, *Kâmûs*, s. 58; Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 27.

anılmakta ve Halep’te misafir olarak bulunduğu sırada Seyyid es-Sayyâd’a intisap ettiği bilgisi nakledilmektedir.³⁶⁸

Seyyid Şerefüddîn Ebû Bekr b. Abdulmuhsin (v. 670/1271): İsmi, Metkîn ile alâkalı rivayetlerde geçtiğinden, Şam bölgesinde Ahmed es-Sayyâd’dan tarikat alanlar arasında anılan Seyyid Şerefüddîn, Ahmed es-Sayyâd’ın yeğenidir.³⁶⁹ Metkîn’e amcası ile birlikte gidip yerleşmiş ve onun hakkında nakillerde bulunmuştur. Seyyid es-Sayyâd’ın irtihalinden birkaç gün sonra vefat eden Seyyid Şerefüddîn Metkîn’deki dergâha defnedilmiştir.³⁷⁰

Seyyid Abdurrahîm el-Asgar (v.?)³⁷¹: Ahmed es-Sayyâd’ın Basra’daki ilk evliliğinden dünyaya gelen oğludur. Babası Irak’tan ayrıldıktan sonra Ümmü Abîde’de kalmıştır. Kaynaklarda açıkça zikredilmese de, aile içerisindeki usûl gereği Seyyid es-Sayyâd, oğlu Seyyid Abdurrahîm’e hırka giydirmiş olmalıdır.

Seyyid Ali Ebu’ş-Şübbâk (v. 700/1300-1301): Ahmed es-Sayyâd’ın Mısır’da Dürriye Hatun’dan dünyaya gelen oğlu olan Seyyid Ali, babasını Metkîn’de ziyaret etmiş, bir müddet seyrüsülûk gördükten sonra ondan hırka giyerek Mısır’a dönmüştür. Sûku’s-Silâh mahallesinde dergâh inşa eden Seyyid Ali, orada irşad faaliyetlerine devam etmiş ve çok sayıda müridi olmuştur.³⁷² Babası ile Mısır’da yaşadığı evin penceresinden geçerek görüşmesi şeklinde zuhur eden keramet dolayısıyla “Ebu’ş-Şübbâk” lakabı ile şöhret bulmuştur. Rifâiyye’nin Sayyâdiyye kolu Mısır’da Seyyid Ali Ebu’ş-Şübbâk ve onun zürriyetinden gelenlerle devam etmiştir. 700 (1300-1301) senesinde vefat eden Ebu’ş-Şübbâk kendi dergâhına defnedilmiştir³⁷³; türbesi bugün de ziyarete açıktır.

Seyyid Sadreddîn Ali (v. 695/1278-79)³⁷⁴: Ahmed es-Sayyâd’ın 645 senesinde Metkîn’de dünyaya gelen oğludur. Zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra Metkîn’e dönmüş

³⁶⁸ Fârûsî, *İrşâd*, s. 105-106; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 95; Veterî, *Ravda*, s. 96; Râvî, *Kâmûs*, s. 58; Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 27, *Ravdu’l-bessâm*, s. 103, *Nefehatü’l-îmdâd*, s. 45, *Tenvîr*, s. 48, *Zâhîratü’l-me’âd*, s. 35, *Tarîku’s-savâb*, s. 45.

³⁶⁹ Râvî, *Kâmûs*, s. 59-60.

³⁷⁰ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 96; Veterî, *Ravda*, s. 96; Râvî, *Kâmûs*, s. 61; Ebu’l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 48.

³⁷¹ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 96;

³⁷² Fârûsî, *İrşâd*, s. 104-105; Mahzûmî, *Şihâh*, s. 94-95; Veterî, *Ravda*, s. 96; Râvî, *Kâmûs*, s. 57-58; Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 28, *Tenvîr*, s. 47-48.

³⁷³ Veterî, *Ravda*, s. 96.

³⁷⁴ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 100-102; Veterî, *Ravda*, s. 102-103; Râvî, *Kâmûs*, s. 53-54; Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 84-89, *Tenvîr*, s. 55-56, *Kılâdetü’l-cevâhir*, s. 353-355, *Zâhîratü’l-me’âd*, s. 35.

ve babasının vefatının ardından 670-695 (1271-1278-79) yılları arasında Metkîn'de Sayyâdî Dergâhı meşihatlığını yürütmüştür. Namaz, zikir ve sohbet meclislerinde bulunmanın dışında halvetten çıkmadığı nakledilmektedir. Seyyid Sadreddîn Ali kaynaklarda, esmer tenli, geniş alınlı, orta boylu, güzel huylu ve konuşması etkili biri olarak tasvir edilmektedir. Kerametın izharını bir maraz, onu ketmetmeyi bir sır olarak gördüğünü söylese de, kendisine nispet edilen çok sayıda keramet vardır. Zikir esnasında, vecd hâlinde insanların başları üzerinde havada yürüdüğü ve bu kerameti dolayısıyla ulemânın kendisine hased edip, onu tenkit ettikleri rivayet edilir. Seyyid Sadreddîn Ali'den nakledilen *Hısnü'l-hasîn* isimli bir hizb de vardır. 695 (1278-79) senesinde Metkîn'de vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. XIV. asırdan itibaren Anadolu ve İstanbul'da varlık göstermeye başlayan Sayyâdîler'in silsilesi, Seyyid Sadreddîn Ali'ye dayanmaktadır.

Seyyid Mûsâ el-Kebîr (v. ?): Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'de dünyaya gelen oğludur. Lakabı, Nû'aym Ebû Cemîl'dir.³⁷⁵ Hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. İbnü's-Serrâc'ın, müvelleh dervişleriyle dolaşan, keramet sahibi bir zât olarak tasvir ettiği Seyyid İzzeddîn b. Mûsâ Nu'aym (v. 675/1276-77), onun Hama şehrine yerleşmiş oğludur.³⁷⁶

Seyyid Şemseddîn Muhammed Abdülmuhsin(v.?)³⁷⁷: Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'de dünyaya gelen oğullarındandır. Babasından hırka giymiş olmalıdır. Seyyid Şemseddîn Muhammed, Metkîn'den Irak'a dönerek Vâsıt şehrine yerleşmiş ve zürriyeti burada devam etmiştir.

Seyyid Ahmed Ebû Bekr (v.?)³⁷⁸: Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'de dünyaya gelen bir diğer oğludur. Kardeşleri gibi o da babasından hırka giymiş olmalıdır. Oğullarından Seyyid Osman, Maaratünnu'mân beldesinde, şeyhler şeyhliği (*şeyhu 'ş-şuyûh*) makamına getirilmiştir.

³⁷⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 106.

³⁷⁶ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, Wetzstein II 396, 105a-107a.

³⁷⁷ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 97.

³⁷⁸ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 98.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU VE İSTANBUL'DA SAYYÂDİYYE

3.1 Ahmed es-Sayyâd'dan Sonra Sayyâdiyye

Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın sağlığında Şam bölgesi, Hicaz, Yemen ve Mısır'da yayılan Sayyâdiyye, onun vefatının ardından halifeleri vasıtasıyla Irak, Mısır, Anadolu, İran ve Hint coğrafyalarına da ulaşmıştır.³⁷⁹ İnşa ettirdiği dergâhlarda irşad faaliyetleri sürmüş, bu esnada Metkîn ile Basra arasında gidiş gelişler de devam etmiştir. Bazı Sayyâdî-zâdeler, Metkîn'den Basra'ya hicret ederek Ümmü Abîde Revâkî'nda meşihata geçmiş, kimi zaman da Basra'dan gelip Metkîn'deki Sayyâdî Dergâhı'nda posta oturanlar olmuştur.³⁸⁰

Ahmed es-Sayyâd'dan sonra Şam bölgesinde yaşayan Sayyâdîler'den temayüz eden bazı zâtlara ait menkıbelere İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâh*'inde tesadüf edilmektedir. XIV. asırda telif edilen bu eserde, Ahmed es-Sayyâd'ın torunu İzzeddîn b. Mûsâ Nu'aym'a (v. 686/1286-87)³⁸¹ ait rivayetler önemli bir yer tutar. Seyyid İzzeddîn, dedesinin sağlığında Metkîn'de dünyaya gelmiş daha sonra Hama şehrinin Silla köyüne yerleşerek orada bir dergâh inşa ettirmiştir.³⁸² Ahmed es-Sayyâd'ın onun hakkında oğlu Mûsâ el-Kebîr'e şu sözleri söylediği nakledilir: "O, Rifâî evinin arslanı, muasırı olan evliyânın da efendisidir. Onun gavsiyet mertebesini iyi idrak et!"³⁸³ Rifâî-Sayyâdî kaynaklarında Seyyid İzzeddîn'in cinlere ve arslanlara tasarrufunun olduğu; demirin onun için yumuşak, ateşin ise serin kılındığı kaydedilmektedir.³⁸⁴ Hakkında zikredilenlerden, Şam bölgesinde şöhret

³⁷⁹ Şam bölgesi ve Mısır'dan sonra Sayyâdîler'in XIV. asırda en çok yerleştikleri topraklar, Irak'ta: Basra, Vâsit, Bağdat, Musul ve Rakka; İran'da: Salmas (bugün Batı Azerbaycan eyaletine bağlı bir şehir) ve Sultâniye (Zencan eyaletine bağlıdır) şehirleridir. Fars ve Hint topraklarına seyahatler, Muhammed Şâh er-Rindî (v.1013/1604-05) ve Hasan el-Gavvâs (v.1024/1615-16) ile XVII. asırda da devam etmiştir.

³⁸⁰ Ümmü Abîde Revâkî ve Metkîn'deki Sayyâdî Dergâhı'nda postnişin olan meşâyih ve bu zevâtın Ahmed es-Sayyâd ile akrabalık bağları için bkz.: *Ek9*.

³⁸¹ Seyyid İzzeddîn b. Mûsâ Nu'aym, Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu Mûsâ el-Kebîr'den olma torunudur. Mûsâ el-Kebîr'in lakabı Nu'aym Ebû Cemil'dir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 110. İbnü's-Serrâc, Seyyid İzzeddîn'in 675 (1276-77)'te vefat ettiğini yazar. *Tüffâh*, vr.107a. Ancak bu tarihlendirme Ahmed es-Sayyâd'ın (v. 670/1271-71) torunu için mümkün görünmemektedir. Söz konusu tarih kuvvetle muhtemel Seyyid İzzeddîn'in babası Mûsâ el-Kebîr'in vefatına işaret etmektedir.

³⁸² Soyu, kızı Seyyide Hamrâ'dan devam etmiş, bu sebeple Ebû Hamrâ künyesiyle de anılmıştır. Torunları daha sonra Dimaşk'a yerleşmişlerdir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 106-107.

³⁸³ Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 107.

³⁸⁴ *A.g.e.*, s. 106.

ve itibar sahibi bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, dönemin Mısır Bahriyye Memlükleri Sultanı Melikü'z-Zâhir Rükneddîn Baybars (v. 676/1277) onu ziyaret etmiştir.³⁸⁵

İbnü's-Serrâc'ın Seyyid İzzeddîn'in menâkıbına dair naklettikleri, onun meşrebi hakkında da fikir vermektedir. Müridleriyle birlikte sabun, çöven, hünnap yiyen; zâviyesinde kadınlı erkekli semâ meclisleri düzenlediği için Hama melikine şikâyet edilen; namaz esnasında bağırarak dervişleri tenkit edildiğinde, onların bunu vecd hâlinde yaptıklarını söyleyip sahip çıkan Seyyid İzzeddîn'in bu hâlleri, onun kalender-meşrep bir Rifâî şeyhi olduğunu düşündürmektedir.

Dımaşk'ta Şeyh Mâni' b. İsmâil ve onun Busra şehrinde yaşayan ağabeyi Şeyh Safiyüddin de, *Tüffâhu'l-ervâh*'ta kerametlerine yer verilen diğer Sayyâdîler'dir. Bu zâtların hepsinin ortak özelliği, kendilerinde insanların alışkın olmadığı bazı hâllerin zuhur etmesi ve kalender-meşrep tavırlarıdır.

3.2 Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya İntikali

3.2.1 Anadolu'daki ilk Sayyâdî: Necmeddîn Yahyâ

Sayyâdîliğin Anadolu'ya intikali, XIV. asırda Irak üzerinden gerçekleşmiştir. Bu dönemde Sayyâdîler arasında Anadolu'ya geçtiği tespit edilebilen ilk zât, Ahmed es-Sayyâd'ın torununun oğlu Necmeddîn Yahyâ'dır. Onun Anadolu'da Amasya şehrine yerleştiğinden ilk söz eden ise Mahzûmî'dir (v. 885/1480). Kendisi de Sayyâdî-zâde olan Mahzûmî'nin, Rifâî-Sayyâdî seyyidler hakkında telif ettiği eserinde naklettikleri, bugün Amasya Hakale'de türbesi bulunan Necmeddîn Yahyâ'nın kim olduğunu tespit için değerlendirilmesi gereken bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahzûmî, *Şihâh*'inde onunla alâkalı şu bilgileri nakleder:

“Sadreddîn Ali'nin oğlu Seyyid Şemseddîn Muhammed [...] vefatından iki sene önce oğlu Sâlih Abdürrezzâk ile birlikte [Metkîn'den] Irak'a giderek Vâsıt'a yerleşti ve 710 [1310-11] senesinde vefat etti. Babası vefat ettiğinde on üç yaşında olan Sâlih Abdürrezzâk Vâsıt'ta kaldı ve amcası Şeyh Kutbeddîn er-Rifâî el-Asgar'ın kızı ile evlendi. Bu evlilikten Ali Ekber adında bir oğlu oldu. Hanımı vefat edince, Ümmü Abîde Revâkî şeyhi Tâceddîn b. Seyyid Şemseddîn er-Rifâî'nin kızı,

³⁸⁵ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, Wetzstein II 396, vr. 105a.

eş-şerîfe Râbi‘a ile evlendi. Ondan Seyyid Abdülkerîm Ebû Muhammed, *Seyyid Necmeddîn Yahyâ* isimlerinde oğulları dünyaya geldi. *Necmeddîn Yahyâ*’nın da Kutbeddîn el-Ekber’in kızı Hatice’den Seyyide Fâtîma isminde bir kızı oldu. *Necmeddîn Yahyâ* daha sonra Türk topraklarına seyahatte bulundu, vefat edene kadar Anadolu’da, Amasya’da kaldı. Amasya’ya yakın, kuzey cihetinde bulunan ve Hakale denilen bir yere defnedildi. Orada üç oğlu oldu. İki küçük yaşta vefat etti. Büyük oğlu Ahmed es-Sagîr Basra’ya döndü ve Rî‘ karyesine yerleşti.³⁸⁶

Bu ifadelerden hareketle Necmeddîn Yahyâ’nın künyesi, *Necmüddîn Yahyâ b. Sâlih Abdürrezzâk b. Şemsüddîn Muhammed b. Sadruddîn Ali b. Ahmed es-Sayyâd* olarak tespit edilebilmektedir. Dedesinin babası Sadreddîn Ali ve dedesi Şemseddîn Muhammed, Ahmed es-Sayyâd’dan sonra Metkîn’deki Sayyâdî Dergâhî’nda postnişîn olmuşlardır. Ancak Şemseddîn Muhammed, vefatından iki sene önce, oğluyla birlikte Metkîn’den ayrılıp Vâsît’a yerleşmiş ve 710 (1320-11) senesinde orada vefat etmiştir. Oğlu Sâlih Abdürrezzâk ise, babasının vefatının ardından Vâsît’ta yaşamaya devam etmiş, tahsilini tamamlayıp orada evlenmiştir. Bu sebeple Necmeddîn Yahyâ’nın babası, *Sâlih Abdürrezzâk el-Metkînî sümme el-Vâsîtî* nisbesiyle anılmaktadır. Rifâî kaynaklarında, ilmi, irfanı, güzel ahlâkıyla övülen ve tarikat merasimlerini ihya eden kişi olarak tavsif edilen Sâlih Abdürrezzâk 737 (1336-37) senesinde vefat etmiştir.³⁸⁷

Baba tarafından Sayyâdî olup, Vâsît’ta dünyaya gelen Necmeddîn Yahyâ’nın annesi Râbi‘a ise, Ümmü Abîde Revâkî’nın dokuzuncu şeyhi Seyyid Tâceddîn b. Şemseddîn Muhammed’in kızıdır. Tabakât kitaplarında, Seyyid Tâceddîn’in fazilet sahibi, meşhur bir şeyh olduğu ve 704 (1305) senesinde yaklaşık doksan yaşlarında vefat ettiği ifade edilmektedir.³⁸⁸

³⁸⁶ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 103; Abdülmun‘im el-Ânî er-Râvî, *Qâmûsü’l-‘aşîkîn*, s. 50.

³⁸⁷ Ebu’l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 106; *Tenvîr*, s. 59.

³⁸⁸ Seyyid Tâceddîn, Ahmed es-Sayyâd’ın ağabeyinin oğludur. Künyesi Tâcuddîn b. Şemsüddîn Muhammed b. Seyyid Abdurrahîm’dır. Veterî, *Ravâda*, s. 100; İbn Hacer Askalânî, *ed-Dürerü’l-kâmine fi a’yânî’l-mietî’s-sâmine*, Beyrut: Dârü’l-Cîl, 1993, c. I, s. 307; Ebu Muhammed Afifüddîn Abdullah Tayyib b. Abdullah b. Ahmed Bâ Mahreme, *Kılâdetü’n-nahr fi vefeyâtî a’yânî’d-dehr*, c. I, s. 29. Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-‘İber fi haberî men gaber* (thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl), c. IV, s. 10. Zehebî’nin onun hakkında söylediği “akıllı ve fâzıl bir kimse idi, ateşe girmeyi ve yılanları tutmayı kerih görürdü” ibaresi, eserin bazı nüshalarında “devamlı ateşe girer ve yılanları tutardı” şeklinde yazılmış olup, “kerihe” ve “keşera” fiillerinin istinsah sırasında birbirinin yerini aldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer mesele, o tarihlerde, Şeyh Tâceddîn isminde iki zâtın olmasıdır. Amca-yeğen olan bu zâtlardan büyük olanı, Necmeddîn Yahyâ’nın dedesi ve Ümmü Abîde Revâkî’nın dokuzuncu şeyhi olup, 704 (1305) senesinde doksan yaşlarında iken vefat etmiştir. Yeğeni Şeyh Tâceddîn ise, Ahmed el-Müsta‘cil’in oğlu ve Hazret-i Mevlânâ zamanında Konya’ya gelen zâttır. Soy bağı için ayrıca bkz.: *Ek11: Ahmed es-Sayyâd’ın Kardeşleri*. Ebu’l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 57. Aynı ismi taşımaları sebebiyle vefat tarihleri de karıştırılmıştır. Bkz.: Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s. 164.

Tarihî şahsiyeti hakkındaki bu bilgiler, Amasya'ya yerleşen Necmeddîn Yahyâ'nın, bugün Hakale'de bulunan türbesi ile alâkalı kayıtlarda, bu topraklarda yaşayan diğer Rifâîlerle soy bağıını vurgular nitelikte künyelenmesini de izah etmektedir. Ayrıca o dönem tarikatların kolları hakkındaki isimlendirmeler henüz yaygınlık kazanmadığından, Necmeddîn Yahyâ, Rifâî şeyhi olarak anılmış; nesebi ve tarikat kolu olan Sayyâdiliğine ayrıca atıfta bulunulmamıştır.

Necmeddîn Yahyâ hakkında Anadolu'da tutulan kayıtların yer aldığı ilk kitap, Hüseyin Hüsâmeddin'in XX. asırda kaleme aldığı *Amasya Tarihi* isimli eseridir. Bu eserde yer alan bilgiler, Necmeddîn Yahyâ'nın Amasya'daki faaliyetleri hakkında fikir vermektedir. Tarikat usûllerini ihya eden Sayyâdî-zâde bir baba ve Ümmü Abîde Revâkî'nda uzun yıllar meşihatta bulunmuş bir dedenin talim ve terbiyesi ile yetişen Necmeddîn Yahyâ'nın, onlardan tevarüs ettiklerini Amasya'da tatbik ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hüseyin Hüsâmeddin *Amasya Tarihi*'nde onun hakkında şu bilgileri kaydeder: “Burada [Hakale], sâdât-ı Rifâiyye'den ve kibâr-ı meşâyih ve ulemâdan es-Seyyid Necmeddîn Yahyâ er-Rifâî hazretleri 764 [1362-1363]'de cesîm bir zâviye binasıyla, evkâfını 771[1369-70]'de tanzîm etmiştir.”³⁸⁹ İnşa edilen zâviyede bir imâret ve ziyafethâne olduğu, bu sebeple Hakale köyünün 1100 (1688-89) yılına kadar ilim talep edenlerin, dervişlerin uğrak yeri olan bir kasaba hâlini aldığı, nakledilen diğer bilgiler arasındadır.³⁹⁰

Hüseyin Hüsâmeddin'in onun hakkında kullandığı “Rifâ'î şeyhlerinin kutbu, ‘âmme-i halkın mu'tekidi”³⁹¹ sıfatları, Necmeddîn Yahyâ'nın manevî şahsiyeti hakkındaki telakkiye ve insanlardan gördüğü teveccühe işaret etmektedir. Onun meşihatındaki zâviyede verilen terbiye, bütün bir belde ahalisine sirayet etmiş; bölgede yetişen idareciler cömert ve adil kimseler olarak şöhret bulmuşlardır.³⁹²

771(1369-70) senesinde Hakale'de vefat eden Necmeddîn Yahyâ, zâviyedeki hücrelerine defnedilmiş, vefatından sonra türbesi meşhur ziyaretgâhlardan biri olmuştur.³⁹³

³⁸⁹ Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 343.

³⁹⁰ A.g.e., c. I, s. 348.

³⁹¹ A.g.e., c. III, s. 80.

³⁹² A.g.e., c. I, s. 348.

³⁹³ A.g.e., c.I, s. 348; c.III, s. 80.

Zâviye ve ona bağlı vakfın, XVIII. asra kadar faaliyette olduğu, vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır.³⁹⁴ Mahzûmî'nin verdiği bilgilere göre, Necmeddîn Yahyâ'nın Amasya'da dünyaya gelen iki oğlu küçük yaşta vefat etmiş, büyük oğlu Ahmed es-Sagîr ise Basra'ya dönmüştür. Bu sebeple kendisinden sonra zâviyede posta oturanlar, Lâdik'de (bugün Samsun ili sınırları içinde) medfun, Sâhibu'l-hâl Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rifâî'nin mahdumlarıdır.³⁹⁵

3.2.2 “Sahibu’l-Hâl Ahmed-i Kebîr er-Rifâî” ve “Ahmed-i Kûçek” Aynı Kişi mi?

Sahibu'l-hâl Seyyid Ahmed-i Kebîr, Necmeddîn Yahyâ'nın anne ve baba tarafından akrabasıdır. Ancak nesep silsilelerinin bilinmemesi, aile içinde aynı ismi taşıyan kimselerin olması³⁹⁶ gibi sebeplerden dolayı, Anadolu'da tutulan kayıtlarda akrabalık bağı yanlış değerlendirilmiş ve Necmeddîn Yahyâ, Sâhibu'l-hâl Seyyid Ahmed-i Kebîr'in oğlu olarak zikredilmiştir. Bu durum, Sâhibu'l-hâl Ahmed-i Kebîr er-Rifâî'nin kim olduğu hususunda bir mülahazayı gerekli kılmaktadır.

Arap toplumunda aynı isimdeki kişileri ayırt etmek amacıyla türlü ifade şekilleri kullanılmıştır. Bunlardan biri, bir kimsenin meşhur olan yakınıyla anılmasıdır. Kişiyi daha iyi tanıttacağı veya ona şeref kazandıracığı düşüncesiyle kullanılan bu tarz ibareler, söz konusu şahsın tam künyesinin tespitini de zorlaştırmıştır. Arap memleketlerinde nesep ilmine verilen ehemmiyet dolayısıyla nispeten aşılın bu problem, Anadolu'ya

³⁹⁴ Hüseyin Hüsâmeddin, Lâdik ve Hakale'deki vakıfların tevliyetleri hususunda Rifâî-zâdeler arasında zaman zaman anlaşmazlıkların da vuku bulduğunu yazar. *Amasya Tarihi*, c. IV, s. 44. Bugün Yolpınar ismiyle bilinen Hakale, Amasya'nın Suluova ilçesine bağlı bir köydür. Zâviye binası ayakta kalmamakla birlikte, Seyyid Necmeddîn Yahyâ'nın türbesi mevcut olup, ziyarete açıktır. Çeşitli restorasyonlardan geçmiş türbenin içerisinde iki sanduka bulunmaktadır. Sandukalardan birinin Necmeddîn Yahyâ'nın oğluna ait olduğu, bölge ahalisi tarafından nakledilen şifahi bir bilgidir. Sadi Bayram, “Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rufâî Hazretleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı:74, İstanbul (1991), s.139-156.

³⁹⁵ Zâviye şeyhi ve vakıf mütevellisi olarak Necmeddîn Yahyâ'dan sonra posta oturdukları tespit edilebilen zâtlar şunlardır:

Seyyid Yahyâ Çelebi: Sâhibu'l-hâl Ahmed el-Kebîr'in oğludur.

Seyyid Hâşim Çelebi: Seyyid Yahyâ Çelebi'nin oğludur.

Zeynelâbidin Çelebi (v. 826/1422-23): Önce Hakale'deki zâviyede, daha sonra Amasya'daki Zâviye-i Hüsâmiye'de postnişin olmuştur. Hakale'de medfundur.

Abdüsselam Çelebi: Seyyid Hâşim Çelebi'nin oğludur. 846'da [1442-43] posta geçmiştir. Vefatı 856'dan (1452-53) sonradır. Hakale'de, zâviye civarındaki kabristanda medfundur. *Amasya Tarihi*, c. X, s. 158-159; c. XI, s. 511.

³⁹⁶ Sâhibu'l-hâl Ahmed el-Kebîr'in de Yahyâ isminde bir oğlu vardır. Kaynaklarda Seyyid Yahyâ Çelebi olarak anılır ve Hakale'deki zâviyede Seyyid Necmeddîn Yahyâ'dan sonra meşihata geçmiştir. Aynı ismi taşımaları dolayısıyla bu iki zâtn nesep bilgileri karıştırılmıştır. Mahzûmî'nin Sayyâdî-zâde Necmeddîn Yahyâ hakkında verdiği bilgiler bu karışıklığı gidermektedir.

gelindiğinde daha karmaşık bir hâl almıştır. Sözelimi, nesebinin, tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye bağlı olduğu bilinenler, onun “mahdumu/oğlu” şeklinde anılmıştır.³⁹⁷ Necmeddîn Yahyâ için söz konusu olan ise, onun, Anadolu’da şöhret sahibi olan, Sâhibu’l-hâl Ahmed-i Kebîr’e nispetle künyelenmesidir. Bu itibarla, Hüseyin Hüsâmeddin onu “Lâdik’te medfun, Sâhibu’l-hâl es-Seyyid Şemseddîn Ahmed-i Kebîr er-Rifâî mahdumu” şeklinde tanıtmıştır.³⁹⁸

Aslında Mahzûmî'nin verdiği bilgilerle tarihî şahsiyeti tespit edilebilen Necmeddîn Yahyâ'nın, neseben Rifâî olup, Anadolu’yu kendisinden önce ziyaret etmiş zâtların hepsiyle akrabalık bağı vardır. Bu akrabalık bağlarını tespit maksadıyla, XIII. ve XIV. asırlarda Anadolu’da yaşamış Rifâî meşâyihine dair, tabakât, menâkıpnâme, seyahatnâme ve şehir tarihi türündeki eserlerde nakledilen bilgilerin birlikte değerlendirilmesi, bazı zâtların tarihî şahsiyetleri ve Rifâîliğin bu topraklardaki seyri hakkında daha fazla fikir sahibi olunmasını mümkün kılmaktadır. Bu tarihî şahsiyetlerden biri de kaynakların bazısında “Sâhibu’l-hâl Ahmed-i Kebîr er-Rifâî” bazısında ise “Ahmed-i Sagîr/Ahmed-i Kûçek” olarak zikredilen zâttır.³⁹⁹

³⁹⁷ İbn Battûta, Sonusa’da karşılaştığı, Rifâî-nesep zâtları, “Ebu’l-Abbas Ahmed er-Rifâî'nin evlâtları” olarak takdim eder. *Mühezzebü rihleti İbn Battûta* (haz. Ahmed el-Avâmîrî, Muhammed Câdelmevlâ), Kahire, 1937, c. I, s. 238; Eflâkî de Hazret-i Mevlânâ zamanında Konya’ya gelen Seyyid Tâceddîn er-Rifâî'ye işaretle “Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin oğlu” ibaresini kullanır. *Menâkıbü’l-ârifin* (yay. Tahsin Yazıcı), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1961, c.II, s. 715-716.

³⁹⁸ Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 80.

³⁹⁹ Ahmed-i Kebîr ve Ahmed-i Kûçek’in aynı kişi olduğu iddiası ilk defa Sadi Bayram tarafından ortaya atılmıştır. “Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rifâî Hazretleri”, s.139-156; *Merzifon-Amasya Kültür tarihinde ‘İdi-zâdeler-Hacıbayramoğulları*, Ankara, 2018, s. 16. Eyüp Öztürk ve Rauf Kahraman Ürkmez, onların ayrı şahsiyetler olduklarını kabul etmektedirler. Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 172; Rauf Kahraman Ürkmez, “Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Anadolu’sunda Tasavvufî Zümreler” (Yayımlanmamış doktora tezi), Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018. Herhangi bir değerlendirmede bulunmaksızın, Lâdik’te medfun Ahmed-i Kebîr’den Ahmed-i Kûçek ismiyle söz edenler de vardır: Rûya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 60; Mahmut Erol Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar (Osmanlı Dönemi-Cumhuriyet Dönemi)*, İstanbul: Sufi Kitap, 2014, c. I, s. 14. Elvân Çelebi’nin (v.760/1358-59) *Menâkıbu’l-kudsiyye*’si de bugün güncelliğini yitirmiş yorumlara sebep olmuş, kitapta ismi geçen Ahmed-i Kebîr’in tarihî şahsiyeti bir süre araştırmacıları meşgul etmiştir. Eserde, Dede Garkın’la Ahmed-i Kebîr arasında geçen bir menkıbenin nakledilmesi evvela farklı tahlil edilmiş; Abdülhakî Gölpinarlı, Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal, menkıbede sözü edilen Seyyid Ahmed-i Kebîr’in, tarihî olarak tarikatın kurucusu Ahmed er-Rifâî olamayacağını ifade edip, “kebîr” lakaplı kişi ile Ahmed-i Kûçek’e işaret edildiği görüşünü serdetmişlerdir. Bu yorumları değerlendiren Eyüp Öztürk, iki zıt lakabın aynı kişi için kullanılamayacağını, Ahmed-i Kebîr’in, Ahmed-i Kûçek’in dedesi Ahmed el-Müsta’cil olması gerektiğini iddia etmiştir. *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 174. Ancak sonraki araştırmalar, Dede Garkın’ın XII. asrın sonu ile XIII. asrın başlarında yaşadığını, dolayısıyla Seyyid Ahmed er-Rifâî (v. 1182) ile görüşmüş olabileceğini ortaya koymuştur. Bu itibarla *Menâkıb*’da bahsi geçen Ahmed-i Kebîr, tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî’dir. Ulaşılan bu yeni malûmatla birlikte, Elvân Çelebi’nin sözünü ettiği Ahmed-i Kebîr’den kastın Ahmed-i Kûçek olabileceği görüşü, Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal tarafından tashih edilmiş ancak Ahmed-i Kûçek’in tarihî şahsiyeti hakkında yeni bir yorum getirilememiştir. Elvan Çelebi, *Menâkıbu’l-kudsiyye fi menâsibi’l-ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasanî ve sülalesinin menkabavî tarihi* (haz. Ahmet Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, neşredenlerin girişi, s. 35. Dede Garkın’ın yaşadığı dönem için bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı*

“Seyyid Ahmed-i Kebîr” ismi, bugün Samsun’a bağlı olup, önceleri Amasya’nın beldelerinden biri sayılan Lâdik’teki ziyaretgâhlarla alâkalı kayıtlarda mevcuttur. Lâdik’e uğrayıp türbesini ziyaret edenlerden, Gelibolulu Mustafa Âli (v. 1600) ve Evliya Çelebi (v. 1684) onu Ahmed-i Kebîr ismiyle kitaplarına kaydetmişlerdir.⁴⁰⁰ İsmi Ahmed olan bu zâtın, yaşadığı dönemde Amasya ve havalisinde ise “Sâhibu’l-hâl Ahmed-i Kebîr” ismi ile şöhret bulduğu, “sâhibu’l-hâl” sıfatıyla tarikatın pîri Seyyid Ahmed el-Kebîr’den ayırt edildiği anlaşılmaktadır. Es’ad el-Medenî’nin (v.1704) *Risâletü’l-müsel*’inde⁴⁰¹ ve Hüseyin Hüsâmeddin’in (v. 1939) *Amasya Tarihi*’nde de daima bu sıfatıyla, “Sâhibu’l-hâl Ahmed-i Kebîr” şeklinde anılmıştır. Tarikatın pîri Ahmed er-Rifâî ile benzer bir şekilde ismine “kebir (büyük)” sıfatının eklenmesinin sebebi, ikamet ettiği bölgede bir tazim ifadesi olarak veya ailede kendisinden sonra aynı ismi taşıyan birinden ayırt etmek amacıyla olmalıdır.

Sâhibu’l-hâl Seyyid Ahmed-i Kebîr’i ilk defa Basra’da gören İbn Battûta, kerametlerini nakleden İbnü’s-Serrâc ve Ulu Ârif Çelebi ile görüşmelerini kaydeden Eflâkî ise, onu, kendisinden önce aynı ismi taşıyan bir aile büyüğüne nispet edip, “Ahmed-i Sagîr/Ahmed-i Kûçek” şeklinde zikretmişlerdir. “Küçük Ahmed” sıfatıyla anılmasına sebep olan kişinin, büyük dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî veya dedesi Ahmed el-Müsta’cil olması mümkündür.

Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Hetedoroksisinin Teşekkülü, İstanbul: Dergâh, 2016, s. 132-133. Gölpınarlı’nın bu konu hakkındaki görüşleri için bkz.: Manâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli: Vilâyet-nâme, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958. s. 137.

⁴⁰⁰ Lâdik kasabasında türbeyi ziyaret eden Gelibolulu Mustafa Âli (v.1600) şunları kaydetmektedir: “Aziz müşârtin ileyh Rûma gelüb, Amasya civarında mütemekkin olmuşlar hatta kerâmât-ı celîle izhâr eylemeğin Seyyid Ahmed-i Kebîr Sahib-i Hâl-i unvânî ile şöhret bulmuşlar.” *Künhü’l-ahbâr*, İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1277, c. V, s. 61-62. Evliya Çelebi (v. 1684) ise onu, Şeyh Ahmed-i Kebîr ismiyle anmakta ve Orhan Gazi meşâyihinden olduğunu ifade etmektedir. *Seyâhatnâme: (I-II. cilt) indeksli tıpkıbasım* (haz. Seyit Ali Kahraman), Ankara:Türk Tarih Kurumu, 2013, c.I, vr. 234a, 345a, 346a.

⁴⁰¹ *Risâletü’l-Müsel*, Medine’de Hanefî fikhî müftülüğü vazifesinde bulunmuş olan Es’ad el-Medenî’nin, Rifâî tarikatı pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî ile birleşen ve Anadolu’ya yerleşmiş olan soyu ile alâkalı nesep zincirlerini naklettiği eseridir. Müellif bu risâlede kendi soyunu beyan ederken, aile büyükleri ile Ahmed-i Kebîr arasındaki bağı da ortaya koyar ve onu “Amasya’da medfun, Sâhibu’l-hâl ünvanıyla meşhur, Seyyid Şemseddin Ahmed el-Kebîr” sözleriyle takdim eder. Bu eserde verilen bilgilere göre, Es’ad Efendi ve Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin büyük ataları Ali Hâzım er-Rifâî el-İşbilî’dir. Es’ad Efendi’nin soyu, Seyyid Ali Hâzım oğlu Seyyid Abdullah el-Medenî’ye; Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin nesebi ise, Ali Hâzım’ın diğer oğlu Seyyid Sâbit’e dayanır. Seyyid Abdullah el-Medenî, İşbiliyye’den Medine’ye, Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin ailesi ise, Basra’ya göç etmişlerdir. Es’ad Efendi’nin ailesinin Anadolu’ya yerleşmesi, büyük dedesi Zeynelâbidin el-Kayserânî el-Abdalî (v.817/1414-15) zamanında olmuştur. Seyyid Zeynelâbidin, Medine’den Kayseri’ye hicret etmiş, orada Ahmed-i Kebîr’in (Ahmed-i Kûçek) torunu Seyyid Burhâneddin’in kızıyla evlenmiş ve Kayseri’de vefat etmiştir. Es’ad Efendi’nin babası Seyyid Ebû Bekr Muhammed el-Hilmi el-Üsküdarî, 995 (1586-87) senesinde Kayseri’de dünyaya gelmiş, tahsil amacıyla bir müddet Üsküdar’da bulunmuştur. Daha sonra Medine’ye yerleşen Seyyid Muhammed Hilmi el-Üsküdarî burada Kadı Muhammed el-Bosnavî’nin kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Es’ad Efendi dünyaya gelmiştir. Es’ad el-Medenî, “Risâletü’l-müsel”, *Mecmu’*, Kahire: el-Matbaatü’l-Âmireti’ş-Şerefiyye, 1309, s. 2-14.

Sâhibu'l-hâl Seyyid Ahmed-i Kebîr ve Ahmed-i Kûçek'in nesep bilgileri, evlâtları, yaşadıkları dönem ve hayatlarının seyrine dair bilgiler de, farklı lakaplarla aynı kişiye işaret edildiğini teyit eder niteliktedir⁴⁰²:

İbn Battûta, Ahmed-i Kûçek'i Seyyid Tâceddîn er-Rifâî'nin oğlu olarak tanıtır.⁴⁰³ Söz konusu baba oğulun kerametlerini uzun uzun nakleden İbnü's-Serrâc'ın anlattıklarından ulaşılan künye ise "Seyyid Ahmed-i Kûçek b. Seyyid Tâcuddîn Muhammed b. Seyyid Şemsüddîn Ahmed el-Müsta'cil b. Muhammed er-Rifâî"dir.⁴⁰⁴ Aynı künye, Es'ad el-Medenî tarafından, Sâhibu'l-Hâl Ahmed-i Kebir için zikredilmekte, böylelikle tek bir şahsın farklı lakaplarla anıldığı doğrulanmaktadır. Es'ad Efendi'nin naklettiği nesep silsilesi şöyledir: "Seyyid Şemsüddîn Ahmed el-Kebîr er-Rifâî [Sâhibu'l-hâl] b. Seyyid Tâcuddîn Muhammed b. Seyyid Şemsüddîn Ahmed [el-Müsta'cil] b. Seyyid Şemsüddîn Muhammed el-Kebîr"⁴⁰⁵.

Buna göre, Sâhibu'l-hâl Ahmed el-Kebir veya nâm-ı diğer Ahmed-i Kûçek'in dedesinin babası Şemseddîn Muhammed (v. 619/1222), Ahmed es-Sayyâd'ın ağabeyidir. Dolayısıyla Sayyâdi-zâde olan Necmeddîn Yahyâ ile baba tarafından akrabadırlar. İsteddiği, söylediği şeylerin çabucak gerçekleşmesinden dolayı "Müsta'cil" lakabıyla anılan dedesi Şemseddîn Ahmed (v. 671/1273), kerametleri ve Moğollarla Müslüman halk arasında yaşanan sorunları çözmesiyle şöhret bulmuştur.⁴⁰⁶

Ahmed-i Kûçek'in babası Seyyid Tâceddîn (v. 744/1343-44)⁴⁰⁷, Basra'da Rifâî tarikatının merkezi Ümmü Abîde'de ikamet etmekle birlikte sık sık Suriye ve Anadolu'ya

⁴⁰² Ahmed-i Kebîr ve Ahmed-i Kûçek isimlerinin aynı kişiye ait olduğu iddiasını ilk kez gündeme getiren Sadi Bayram, yaşadıkları dönem ve menkıbelerinden hareketle bu iddiasını temellendirmeye çalışmış ancak söz konusu isimlerin nesep bilgilerini de veren Arapça kaynaklara ulaşamadığı için değerlendirmeleri eksik kalmıştır. Ayrıca Hakale'deki Seyyid Ahmed-i Kebîr türbesinin kitâbesinde yazılanları yanlış yorumlamış ve Ahmed-i Kûçek'in aynı zamanda Seyyid Ahmed Geylânî neslinden olduğunu yazmıştır. Oysa kitâbede, türbeyi yenileyen kişinin nesline atıf vardır. Kitâbeye göre türbe, hem Şeyh Abdülkâdir hem de Seyyid Ahmed soyundan gelen ve Abdülhamid'in başçuhadarı olan Nûrî Efendi-zâde Seyyid Abdullah Ağa tarafından yenilenmiştir. Bkz.: "Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rifâî Hazretleri", s.139-156; *Merzifon-Amasya Kültür tarihinde İdi-zâdeler-Hacıbayramoğulları*, s. 16. İsmi geçen Seyyid Abdullah kuvvetle muhtemel I. Abdülhamid döneminde dülbend ağası olup, Ahmed-i Kûçek'in soyundan gelen Nûreddîn-zâde Abdullah Efendi'dir. Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. VI, s. 679. Bu soyun Geylânî nesebiyle birleşmesi Ahmed-i Kûçek'ten çok daha sonraki dönemlere ait bir hadise olmalıdır.

⁴⁰³ İbn Battûta, *Mühezzebü rihleti İbn Battûta*, c. I, s. 238.

⁴⁰⁴ İbnü's-Serrâc, *Teşvîk*, vr.129; *Tüffâh*, vr. 131b.

⁴⁰⁵ Es'ad el-Medenî, *Risâletü'l-müselsel*, s. 13.

⁴⁰⁶ İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâhü'l-ervâh*'ında Ahmed el-Müsta'cil ile ilgili kısım için bkz.: *Tüffâh*, vr. 82a-84b.

⁴⁰⁷ Vefat tarihi için bkz.: Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Tenvîr*, s. 60. Bazı kaynaklarda vefat tarihi karıştırılmıştır. Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 163-164. Bu karışıklığın sebebi, o tarihlerde Ümmü Abîde'de yaşayan Rifâî meşâyihî arasında Şeyh Tâceddîn isminde iki kişinin mevcudiyetidir. Amca-yeğen olan bu zâtlardan büyük olanının künyesi

seyahatlerde bulunan şöhret sahibi bir şeyhtir. İbnü's-Serrâc, onun henüz genç bir delikanlı iken halkın ve ulemânın şikâyetlerini dile getirmek üzere, Moğol hükümdarlarından Hülâgû ile görüşüğünü beyan edip, bu esnada gösterdiği kerametleri uzun uzun nakleder.⁴⁰⁸ Hülâgû, ateşe girme, zehir içme gibi olağanüstü hâller gösteren bu genç şeyhten etkilenmiş ve istediklerini kabul etmiştir. Seyyid Tâceddîn daha sonra benzeri sebeplerle Gazan Han ile de görüşmüş ve keramet izharında bulunmuştur.⁴⁰⁹ Ona büyük teveccüh gösteren idareciler arasında Memlûk Sultanı Melikü'z-Zâhir Rükneddîn Baybars da vardır. Sultan, Seyyid Tâceddîn'i memleketine davet etmiş ancak o, Ümmü Abîde'de kalmasının daha hayırlı olacağını söyleyerek bu daveti kabul etmemiştir.⁴¹⁰

Seyyid Tâceddîn'in Anadolu tasavvuf tarihinin önemli simalarından biri ve XIV. asırda Rifâîliği bu topraklarda yayan kişi olarak kabul edilmesi ise, *Menâkıbü'l-ârifîn*'de isminin zikredilmesi dolayısıyladır. Eflâkî onun Konya ziyaretini şu sözlerle tasvir eder:

“Yüce ashab ve kerem sahibi halifeler şöyle rivayet ettiler: Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin oğlu⁴¹¹ Seyyid Tâceddîn beraberinde dervişler, sırmalı kaba ipek kumaş giyenler ve müvellehlere bir grupla birlikte Konya'ya geldi. Şehrin ileri gelenleri, emîrler, avâm-ı nâs ve fütüvvet erbâbı onları karşılayıp Celâleddîn Karatâyî'nin medresesinde konuk ettiler. Halkın çoğu bu topluluğun delisi olup, onlara çok rağbet gösterdiler. Çünkü bunlar kendilerini ateşe atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, yılan yemek, kanı rakı yapmak, kızgın yağ ile abdest almak, sihirbazların el çabukluğuyla çiçek çıkarması gibi şeker çıkarmak, mumu lavanta çiçeği hâline getirmek, kırbaçtan kan akıtmak, sıpaya binmek ve benzeri şeyler yapıyorlardı. Bunlar Konya halkının çok az şahit olduğu şeylerdi.”⁴¹²

Seyyid Tâceddîn'in Anadolu'daki faaliyetleri hakkındaki ilave bilgilere, İbnü's-Serrâc ve Hüseyin Hüsâmeddin'in naklettiklerinden ulaşılmaktadır. İbnü's-Serrâc,

Tâceddîn b. Şemsüddîn Muhammed b. Seyyid Abdurrahîm'dir. Tarikatın merkez âsitânesi olan Ümmü Abîde Revâkî'nin dokuzuncu şeyhidir ve 704/1304 senesinde doksan yaşlarında iken vefat etmiştir. Ebu'l-Hüdâ Efendi, *Tenvîr*, s. 57. Ahmed-i Kûçek'in babası Şeyh Tâceddîn ise onun yeğenidir. Ayrıca, *Tüffâhu'l-ervâh*'ta Ahmed-i Kûçek'in babası Şeyh Tâceddîn'in Hülâgû ile görüşüğünde bülüğ çağlarında bir genç olduğu ifade edilmesi, onun vefat tarihi konusunda bir delil teşkil eder. *Tüffâh*, vr.120b. Hülâgû'nun Ortadoğu'ya sefer için Karakurum'dan 1253 tarihinde hareket ettiği bilindiğinden, onun Şeyh Tâceddîn ile karşılaşmasının sonraki bir tarihte gerçekleşmiş olması gerekir. 1304 senesinde doksan yaşlarında vefat eden birinin, Hülâgû ile karşılaştığında çok genç bir delikanlı olması imkânsızdır. Bu sebeple Ahmed-i Kûçek'in babası Şeyh Tâceddîn'in, 744/1343-44 tarihinde vefat ettiği bilgisi isabetli görünmektedir.

⁴⁰⁸ *Tüffâh*, vr. 116b-124a.

⁴⁰⁹ *Tüffâh*, vr.122a-122b.

⁴¹⁰ İbnü's-Serrâc, *Teşvîk*, vr. 129a.

⁴¹¹ Seyyid Tâceddîn'in babasının ismi Ahmed [el-Müstâ'icil] olmakla birlikte, burada Seyyid Ahmed er-Rifâî ile kastedilen babası değil, büyük dedesi ve tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî olmalıdır. Zira onun şöhreti daha yaygındır. Kişiyi daha iyi tanıtaçağı düşüncesiyle onu şöhret sahibi bir yakınıyla anmak çok sık rastlanan bir durumdur.

⁴¹² Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, c.II, s. 715-716. Eserin Türkçe tercümesinde, Farsça asıl metinde bulunan “yılan yemek, kanı rakı yapmak, kızgın yağ ile abdest almak” ifadelerinin hazfedildiği görülmüştür. Krş.: Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006, s. 538.

Seyyid Tâceddîn'in Anadolu'da o dönem Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Köprü'l-Hayyat (Yılanlar Köprüsü) denilen yere gittiğini ve onun hâllerinden etkilenen Ermenilerin gönlünün İslâm'a ısındığını kaydeder.⁴¹³ Bir diğer seferinde, Tokat'ta Şeyh Aceb Seyr isimindeki zât ile buluşmuş ve oradan Amasya'ya geçerek bir semâ meclisine katılmıştır.⁴¹⁴ Bu seyahatleri esnasındaki uğrak yerlerinden birinin Sinop şehri olduğunu ise, *Amasya Tarihi*'nden öğreniyoruz. Hüseyin Hüsâmeddin, Seyyid Tâceddîn'in Sinop şehrinde bir evlilik yaptığını ve bu evlilikten Sâhibu'l-hâl Ahmed-i Kebîr'in yani nâm-ı diğer Ahmed-i Kûçek'in dünyaya geldiğini yazar.

Künyesi ve ailesi bu şekilde tespit edildikten sonra, ikamet ettiği Amasya ve civarında "Sahibu'l-hâl Ahmed-i Kebîr" olarak bilinen Seyyid Ahmed'in, yerel bölgede şöhret bulduğu ismini değil, İbn Battûta, Eflâkî ve İbnü's-Serrâc gibi müellifler tarafından, daha geniş bir literatür içerisinde kullanılan "Ahmed-i Kûçek" ismini tercih etmek isabetli olacaktır. Bu bağlamda Hüseyin Hüsâmeddin'in, Sâhibu'l-hâl Ahmed-i Kebîr ismiyle zikrettiği ancak Ahmed-i Kûçek olduğu anlaşılan zâtla alâkalı naklettiği bilgiler ehemmiyet arz etmekte ve diğer kaynaklarla mukayese edildiğinde Ahmed-i Kûçek'in hayatının bilinmeyen yönleri de ortaya çıkmaktadır.⁴¹⁵

Seyyid Tâceddîn, Anadolu'ya yaptığı ziyaretlerden birinde Sinop şehrinde İmam Mûsâ Kâzım'ın soyundan gelen Seyyid Bilâl Kâzımî'nin kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Ahmed-i Kûçek dünyaya gelmiştir.⁴¹⁶ Doğum yeri muhtemelen Sinop şehridir. Hayatı ve vefat ettiği yaşla alâkalı bilgiler değerlendirildiğinde doğum tarihi yaklaşık olarak 687 (1288-89) senesi olarak tespit edilebilmektedir. Yetişkinlik döneminde tahsilini tamamlamak amacıyla Bağdat'a gitmiş ve Şeyh Ebu'l-Hasan el-Vâsıtî'den⁴¹⁷ hilâfet almıştır.

⁴¹³ *Tüffâh*, vr. 118b. *Tüffâh*'in mütercimleri, Köprü'l-Hayyât'ın, Ceyhan yakınlarındaki Yılan Kale olabileceği kaydını düşmüşlerdir. *Tüffâhu'l-ervâh: Ruhların Meyvesi*, s. 343, dipn. 95.

⁴¹⁴ *Tüffâh*, vr. 118b.

⁴¹⁵ Bu bağlamda Hüseyin Hüsâmeddin'in *Amasya Tarihi*'nin VI. cildinde naklettikleri önem arz etmektedir. Onun Ahmed-i Kûçek'in hayatı hakkında verdiği bilgilerin kaynakları arasında, Es'ad Efendi'nin *Müsel'sel'i*, Süreyya Beg'in *Sicill-i Osmânî'si* ve Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-ahbâr*'i olduğu kadar, bizzat gördüğü silsileler ve Ahmed-i Kûçek'in soyundan gelen kişilerin naklettikleri de vardır.

⁴¹⁶ Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. VI, s. 346.

⁴¹⁷ *Hulâsatü'l-iksîr* müellifi Ali b. Hasan el-Vâsıtî (v. 733/1333) olmalıdır.

Tahsilini tamamladıktan sonra, 706 (1306-1307) yıllarında döndüğü Amasya şehrinden Sinop'a geçerek anne tarafından dedesi Seyyid Bilâl Kâzımî'nin yanında kalmıştır. Dedesinin vefatıyla birlikte şehirden ayrılıp, önce bir süre Hicaz'da ikamet etmiş; ardından Mısır, Kudüs, Dımaşk, Halep ve Kürdistan bölgelerine seyahatte bulunmuştur. İbnü's-Serrâc'ın verdiği bilgilerden, Alanya ve Uluborlu'nun da bu seyahatlerindeki uğrak yerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu beldelelere girişinde, insanlar toplanıp Ahmed-i Kûçek'i karşılamaya çıkmışlardır. İbnü's-Serrâc, onun büyük bir ateş yaktırdığını ve dervişleriyle birlikte ateşin içinde namaz kıldığını nakleder.⁴¹⁸

Ahmed-i Kûçek bu seyahatlerinin ardından, 713 (1313-14) senesinde Amasya'ya dönerek Hankâh-ı Mesûdî'ye⁴¹⁹ yerleşmiştir. O tarihte hankâh şeyhi, Baba İlyas'ın torunu Şeyh Alâaddîn Ali Âşık Baba'dır.⁴²⁰ Ahmed-i Kûçek onun yanında kalır ve Âşık Baba'nın kızıyla evlenir. Bölgede şöhreti yayılan Ahmed-i Kûçek'in müridlerinden biri de, İlhanlılar'ın Anadolu nâzırı İşboğa Noyin'dir. Sonraki dönemlerde de bölge idarecileri nezdinde daima itibar sahibi bir şeyh olmuştur. Amasya emîri Torumtayoğlu Emîr Zeynüddin Yakub Şah, Beğlerbeği Hâc Şadgeldi Paşa ve Sivas hükümdarı Sultan Alâaddîn Eretna Han'ın ona büyük teveccüh gösterdikleri, Şadgeldi Paşa'nın Ahmed-i Kûçek'in kızıyla evlenip, ona damat olduğu nakledilen bilgiler arasındadır.⁴²¹

Eflâkî tarafından nakledilen Ahmed-i Kûçek ve Ulu Ârif Çelebi (v. 719/1320) görüşmesi, Ahmed-i Kûçek'in Amasya'da ikamet ettiği bu döneme tekabül etmiş olmalıdır. Çelebi'nin iki kez Tebriz'e gittiği ve ikinci seferinde Tebriz'e varış tarihinin 716 (1317) senesi olduğu bilinmektedir.⁴²² Dolayısıyla Tebriz'e gidiş yolunda veya

⁴¹⁸ İbnü's-Serrâc, *Teşvîku'l-ervâh ve'l-kulüb ilâ zikri allâmi'l-guyûb*. Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa nr.: 272, vr. 131b-132a.

⁴¹⁹ Hüseyin Hüsâmeddin, Hankâh-ı Mesûdî hakkında ayrıntılı bilgiler nakleder. Buna göre, Baba İlyas ismi ile meşhur Şücâüddin İlyas b. Ali el-Horasanî bu hankâhın şeyhi iken, 637 (1239-40)'de müridi Baba İshak ile alâkalı hadise vuku bulunca hankâh kapatılmıştır. 646 (1248-49) yıllarında oğullarının teşebbüsüyle tekrar açılan hankâhta, Ahmed-i Kûçek'in kayınpederi Alâaddîn Ali Âşık Baba'ya kadar şu isimler postnişin olmuşlardır: Behlül Baba, İbik Baba, Muhlis Baba, Ahmed Baba. Hankâh daha sonraları Şeyh Kırık Tekyesi diye anılmıştır. *Amasya Tarihi*, c. I, s. 235-238.

⁴²⁰ *Garibnâme* isimli eseriyle de tanınan Âşık Paşa'dır.

⁴²¹ Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. VI, s. 347.

⁴²² Ulu Ârif Çelebi (v. 719/1320), İki kere Tebriz'e gitmiştir. Birinci seferi 1295-1304 yılları arasında olmalıdır. İkinci gidişinde Tebriz'e vardığı tarihin 1317 olduğu bilinmektedir. 1320'de Konya'ya dönmüş, ardından hastalanıp vefat etmiştir. Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", *DİA*, c. III, s. 363-364.

dönerken Amasya'ya uğramış ve Ahmed-i Kûçek'le buluşmaları gerçekleşmiş olmalıdır. *Menâkıbü'l-ârifîn*'de bu iki zâtın birbirleriyle mülâki olmaları şöyle nakledilir:

“Abdâlin ve ahrârın özü, sâhibu'l-hâl Seyyidim Ahmed-i Kûçek-i Rifâî bir gün Amasya şehrinde Çelebi Hazretleri'ni ziyarete gelmişti. Aralarında hadsiz hesapsız latifeler ve ilahî bilgiler anlatıldıktan sonra Seyyid Ahmed'e mensup olanlardan (Ahmediyân, Ahmedîler) bir topluluk içeri girdi ve ellerinde büyük bir kabak olduğu hâlde okumaya başlayıp semâya katıldılar. Semâda kendilerinden geçip, divâne oldular. Seyyid Ahmed özür bâbında şöyle buyurdu: 'Âriflerin sultanı ve sultanların ârifleri mazur görsün, çünkü bizim divânelerimiz çoğunlukla böyle kabak sesiyle semâ ederler.' Çelebi Hazretleri: 'Çok güzel! Dervişlerin yaptıkları bütün işler hoş görülür ve sevilir fakat şurası gariptir ki, sizin müridler boş kabaklarla rakediyor, bizim yârânımız ise dolu kabakla semâ yapıyor. Bu semâ ile o semâ arasında büyük bir fark var.' diye buyurdu. Bunun üzerine Seyyid Ahmed, iyi bir at ve bir Mısır elbisesi hediye edip, mürid oldu. Çelebi Hazretleri de sırtındaki elbiseleri Seyyid Ahmed'e giydirdi, arkadaş ve kardeş oldular; aralarında çok tuhaf aşk maceraları geçti.”⁴²³

Ahmed-i Kûçek, İşboğa Noyin'in 720 (1320)'de vefat etmesinin ardından, Lâdik emîri İhtiyareddîn Sevinç Beg'in daveti üzerine Lâdik'e yerleşir. Sevinç Beg, bazı köylerin öşürlerini, onun zâviye ve imârethânesine tahsis etmiştir. Ahmed-i Kûçek'in Lâdik'teki zâviyesine yerleştikten sonra da seyahatlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, 1326-27 yıllarında onun Vâsıt'a, Ümmü Abîde Revâkî'na ziyarette bulunduğunu İbn Battûta'dan öğreniyoruz:

“Kafîle [Vâsıt şehrinde] ticaret yapmak için üç gün sur dışında kalmaya karar verdi. Bu zaman içinde Ebu'l-Abbâs Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin şehirden bir günlük mesafede bulunan Ümmü Abîde isimli köydeki kabrini ziyaret etmek istedim. [...] Revâk'a vardık. Burası, içinde binlerce dervişin bulunduğu büyük bir dergâh. Ziyaretimiz Ebu'l-Abbas er-Rifâî'nin torunu Ahmed-i Kûçek'in orada bulunduğu bir zamana rast geldi. O da Rûm topraklarından dedesini ziyaret etmek üzere gelmişti ve Revâk'ta posta oturma sırası ondaydı. İkinci namazından sonra defler çalındı, davullar vuruldu ve dervişler raksa başladılar. Akşam namazından sonra pirinç ekmeği, balık, süt ve hurma ikram edildi. Herkes yemek yedikten sonra yatsı namazı kılındı ve zikir başladı. Şeyh Ahmed dedesinin postunda oturmaktaydı. Semâ başladı, önceden hazırlanmış olan odunlar taşındı ve ateşe verildi. Alev alev yanan ateşin ortasına raks ederek girmeye başladılar. Bazıları içinde yuvarlandı, bazıları ateşi ağzına aldı. Bu, Ahmedîlere mahsus bir âdettir. Bu sûfîlerin bazıları büyük bir yılanı tutup başını dişleyerek koparabilirler.”⁴²⁴

İbn Battûta, ilk defa Ümmü Abîde'de gördüğü Ahmed-i Kûçek'ten Anadolu'ya yaptığı seyahatler (1330-31 yılları) dolayısıyla da bahsedecektir. Amasya'da onun

⁴²³ Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, s. 915.

⁴²⁴ İbn Battûta, *Mühezzebü rihleti*, c. I, s. 138-139.

“İzzeddîn, Ali, İbrahim ve Yahyâ isimlerinde oğullarının yaşadığını ve İzzeddîn’in Sonusa’daki dergâhta postnişîn olduğunu yazar.⁴²⁵ Şeyh İzzeddîn’i daha sonra ikinci kez, İzmir’de konakladığı bir Rifâî zâviyesinde görmüş ve beraberinde yüz kadar müvelleh dervişleriyle dolaştığını nakletmiştir.⁴²⁶ Ahmed-i Kûçek’in İzzeddîn isminde bir oğlu olduğu, İbnü’s-Serrâc’ın verdiği bilgilerden de teyit edilebilmektedir. *Teşvîku’l-ervâh*’ta bu zâtın menâkıbına dair rivayetler yer alır.⁴²⁷ Ahmed-i Kûçek’in Yahyâ ismindeki oğlu ise, Hakale’deki zâviyede Sayyâdî-zâde Necmeddîn Yahyâ’dan sonra postnişîn olan Seyyid Yahyâ Çelebi’dir. Bu durum, kaynaklarda Sâhibu’l-hâl Ahmed el-Kebîr ve Ahmed-i Kûçek şeklinde farklı lakaplarla anılan zâtın oğullarının aynı isimleri taşıdığını göstermekte, dolayısıyla söz konusu lakaplarla tek bir şahsiyete işaret edildiği bir kez daha teyit edilmektedir.

Ahmed-i Kûçek, yetmiş iki yaşında ve 759 (1358) senesinde vefat etmiştir.⁴²⁸ Türbesi Lâdik’te bugün de ziyarete açıktır. Vefatından sonra, sağlığında kendi yerine halife tayin ettiği Revâkî Ali Çelebi (v. 763/ 1361-62) zâviye şeyhi olmuştur.⁴²⁹

Aralarında akrabalık bağı mevcut olmakla birlikte, Anadolu’da dünyaya gelen Ahmed-i Kûçek ile Vâsıt’ta yaşayan Sayyâdî-zâde Necmeddîn Yahyâ ilk kez Ahmed-i Kûçek’in Vâsıt ziyaretlerinden birinde karşılaşmış olmalılardır. Necmeddîn Yahyâ muhtemelen bu vesile ile Amasya Hakale’ye yerleşmiş ve Ahmed-i Kûçek’in vefatının ardından burada bir zâviye inşa edip, posta oturmuştur. İki oğlu Amasya’da vefat edip,

⁴²⁵ A.g.e., s. 238. Hüseyin Hüsâmeddîn, İbn Battûta’nın Amasya’da Ahmed-i Kûçek ile görüştüğünü yazsa da, seyahatnâmede bu anlamda bir ifadeye rastlanmamaktadır. *Amasya Tarihi* c. VI, s. 347

⁴²⁶ İbn Battûta, *Rihle*, s. 245.

⁴²⁷ *Teşvîk*, vr. 132b-133a. Hüseyin Hüsâmeddîn’in ahfâdındandır diye zikrettiği isimler ise şunlardır: Muhammed, Ali, Muhammed-i Sâni, Kâsım, İzzeddîn Hasan, Abdullah, Abdurrahîm, Yahyâ, Necmeddîn, Muhyiddîn, Hızır, Sâlih, Osman, Ömer, Abdüssemî. *Amasya Tarihi*, c. VI, s. 348. Bu isimlerin bazıları torunlarına ait olmalıdır.

⁴²⁸ İbn Battûta ve Eflâkî, Ahmed-i Kûçek’in vefat tarihini vermez. Lâdik’teki türbesini ziyaret eden Gelibolulu, vefat tarihin bilinmediğini, yaptırdığı caminin vakfiyesinin ise, 752 (1351-52) tarihli olduğunu yazar. *Künhü’l-Ahbâr*, s. 62. Daha sonra Evliya Çelebi, vakfiye kaydındaki 752 senesini vefat tarihi olarak vermiş, sonraki araştırmacılar da Evliya Çelebi’nin verdiği bu bilgiyi nakletmişlerdir. Krş.: Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, c. I, vr. 234a. Sadi Bayram, “Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rufâî Hazretleri” s. 139-156; Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 172. Hüseyin Hüsâmeddîn ise, vefat tarihi ile alakalı uzun bir değerlendirmenin ardından, silsile-nâmelerde geçen ve aile efrâdının da tasdik ettiği tarihin doğru olduğuna hükmeder. Onun bu hükmü makul görüldüğünden, burada 759 (1358) senesi vefat tarihi olarak kabul edilmiştir. *Amasya Tarihi*, c. VI, 349-351.

⁴²⁹ Ali Çelebi zâviyeden (revâktan) bir an bile ayrılmadığı için, Ahmed-i Kûçek tarafından “Revâkî” lakabıyla künyelenmiştir. *Amasya Tarihi*, c. X, s. 134-135. *Künhü’l-Ahbâr*’daki “devâfi” lakabı baskı hatası olmalıdır. Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü’l-ahbâr*, c.V, s. 62; Hüseyin Hüsâmeddîn, *Amasya Tarihi*, c. VI, s. 351; c. X, s. 134-135. Hüseyin Hüsâmeddîn zâviyenin XIX. asra kadar hizmet verdiğini ifade edip, posta oturan meşâyih ve vakıf mütevellisi olan zâtların isimlerini zikreder. Kendisi de 1314 tarihinde zâviyeye misafir olup, o dönem postnişîn olan Seyyid Ahmed Efendi b. Seyyid Mehmed b. Seyyid Hafız Ahmed Efendi’yi görmüştür. *Amasya Tarihi*, c. VI, s. 351-353.

diğeri Basra'ya döndüğünden, Necmeddîn Yahyâ'nın zürriyeti Anadolu'da devam etmemiştir. Ondan sonra posta oturanlar Ahmed-i Kûçek'in soyundan gelenlerdir. Ahmed-i Kûçek'in zürriyeti ise, zaman içerisinde Lâdik'in geniş sülalelerinden biri hâline gelmiş ve mensuplarından Tokat ve Kayseri'ye yerleşenler de olmuştur.⁴³⁰

Neseben ve tarikaten Rifâî-Sayyâdî olan Necmeddîn Yahyâ'dan sonra, Sayyâdiyye'ye mensubiyetiyle temayüz etmiş bir şahsiyetten söz edebilmek için XIX. asrı beklemek gerekecektir. Ancak bu asra geçmeden evvel, Necmeddîn Yahyâ ve Ahmed-i Kûçek'in tarihî şahsiyetleri hakkında ulaşılan bilgiler ışığında, XIV. asırda Anadolu'da yaşayan Rifâî-Sayyâdîler'in tasavvufî meşrepleri hakkında bir değerlendirme yapmak isabetli olacaktır. Böylelikle Irak ve Suriye merkezli Rifâî-Sayyâdiyye'nin Anadolu'ya doğru genişleyen nüfuzu sonrasında, önceki asırdan farklı bir görünüm arz edip etmediği hususunda da fikir yürütülebilecektir.

3.2.3 Anadolu'da Rifâî-Sayyâdîler: Yeni bir hüviyet teşekkülü mü?

Tasavvuf tarihi veya tarikatların meşrebi hakkındaki sınıflandırmaların, tarihî süreci ve tarikatların ayırt edici özelliklerini anlamayı kolaylaştırdığı söylenebilir. Ancak bu sınıflandırmaların dışında konumlanan bir hadise, hâl-tavir ile karşılaşınca yorum yapma ihtiyacı hâsıl olmakta, söz konusu tasniflerin geçerliliği de tartışmalı bir hâle gelmektedir. Rifâîyye için de aynı şey söz konusu olmuştur. XII. asırda, pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî tarafından şeriat kurallarına tam anlamıyla uyan (ba-şer‘) bir tasavvuf anlayışıyla teşekkül ettirildiği kabulüyle Sünnîlik içinde mütalâa edilmiş; seyrüsulûk usûlleri açısından ise, esmâ yolunu benimsemiş tarikatlar arasında sayılmıştır. Ancak XIII. asırdan itibaren Anadolu'da varlık göstermeye başlayan Rifâîyye mensuplarının alâmeti olan hâllerin, Ehl-i Sünnet inancının temel esasları ve esmâ yoluyla bağdaşmadığı ifade edilip, tarikatın farklı bir mahiyete büründüğü iddia edilmiştir. Bu iddia sahiplerinden biri de Abdülbâki Gölpınarlı'dır. Ona göre Rifâîlik, XIII. ve XIV. asırlarda Anadolu'da yayılan fütüvvet erbâbının tesiri altında kalarak, zamanla “aşırı Alevî” bir

⁴³⁰ Tarih boyunca aralarından çok sayıda âlim, kadı, meşâyih, vezîr ve emîrler çıktığı, Hüseyin Hüsâmeddin'in verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Neseben Rifâî olan bu zâtlar arasında Rifâîlik dışındaki tarikatlara intisap edenler de vardır. Onlardan biri, Ahmed-i Kûçek'in soyundan gelen Seyyid Nureddin Yahyâ Efendi b. Seyyid Hâşim b. Seyyid Abdülkerim Çelebi'dir. Pîri Mehmed Paşa'nın (v.939/1532) İstanbul, Zeyrek'te inşa ettirdiği Halvetî tekkesine şeyh olmuştur. *Amasya Tarihi*, c. X, s. 159.

mahiyet almıştır.⁴³¹ Fütüvvet erbâbını Şif veya müteşeyyi‘ bir taife olarak tanımlayan Gölpınarlı, şiarlarının Ehl-i Beyt sevgisi olduğunu ve *Fütüvvetnâme* ismi verilen kitaplarda tespit edilen erkânın da bu esasa dayandığını ifade etmektedir.⁴³² Ona göre, fütüvvetnâmeler ile günümüze ulaşan bazı Rifâî erkânâmelerinin benzerlik göstermesi, önceleri esmâ yolunu benimsemiş tarikatın usûl ve erkânının Anadolu’da değiştiğinin ve fütüvvet ehlinin etkisiyle sonraki asırlarda Alevî meşrep bir hüviyete büründüğünün delilidir.⁴³³

Rifâîliğin Anadolu’da bir değişim sürecinden geçtiği iddiasına mukabil, bu değişimin daha önce gerçekleştiği görüşünü savunanlar da vardır. Bu tez sahiplerinden biri Eyüp Öztürk’tür.⁴³⁴ Öztürk, Rifâîler’deki ilk değişimin, Moğol istilasından önce, Orta Asya’dan Irak ve Şam bölgelerine göç eden Haydârî dervişlerinin etkisiyle olduğu kanaatindedir. Buna göre, Rifâîlerin “burhan” adı verilen âyinlerinde görülen, fırına girme, ateş üzerinde yürüme gibi hâller, Horasan merkezli Haydârîlik’te de vardır ve bu âyin biçiminin kökeni Şaman kültürüdür. Ateşe hâkimiyetin, âyin esnasında vücuda bazı âletleri saplamanın Şaman geleneğinde önemli bir yeri olup, bu fiiller Haydârîliğe de tesir etmiştir. Rifâîler’de görülen benzeri hâller, onların Haydârî dervişleriyle olan münasebetlerini ve dolayısıyla Şaman kültürünün etkisine maruz kaldıklarını göstermektedir.⁴³⁵ Eyüp Öztürk, Rifâîler’in Moğol istilasından sonra itibar görmelerini de, daha önce gerçekleşmiş bu etkileşime bağlamaktadır. Ona göre, Moğollar, kendi kültürlerinde mevcut unsurların benzerini burhan âyinlerinde görmüşler ve Rifâîler’e yakınlık duymuşlar; Rifâîler de Moğollar’ın hâkimiyeti altındaki bölgelerde kendi inanç ve fikirlerini daha rahat ifade etme imkânı bulmuşlardır.⁴³⁶

Eyüp Öztürk’e göre, XIII. ve XIV. asırlarda, özellikle Şam bölgesinde yaşayan Rifâîler’de, Kalenderî ve Haydârî dervişlerinin tesirinin bir başka tezahürü, onların meşrebini tanımlamak üzere kullanılan *veleh* sıfatının Rifâî dervişleri için de kullanılmış olmasıdır. Buna dair deliller ise, o dönemin Rifâî derviş ve meşâyihine yöneltilen

⁴³¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet*, s. 62.

⁴³² A.g.e., s. 53.

⁴³³ A.g.e., s. 61-62.

⁴³⁴ Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 104.

⁴³⁵ A.g.e. 104-107.

⁴³⁶ A.g.e., s. 107-113.

eleştirilerde ve *müvelleh* tabir edilen dervişlere ait menkıbelerin nakledildiği rivayetlerde mevcuttur. Rifâîlere yöneltilen eleştirilerde, Kitap ve Sünnet’e muhalif tavırlar içerisinde oldukları, boyunlarına demir halka takıp, sakallarını tıraş ettikleri; bir araya gelip, alışılmadık hareketler yaparak tuhaf sesler çıkardıkları; şarap içip, haşhaş kullandıkları iddiaları yer almaktadır.⁴³⁷ Bu iddialara delil teşkil edebilecek rivayetlere, kendisi de Rifâî tarikatına mensup bir müellifin, İbnü’s-Serrâc’ın eserinde tesadüf edilmesi dikkat çekicidir. Müvelleh dervişlerin hâllerini savunmak üzere, onlara dair menkıbeleri naklettiği kitabında İbnü’s-Serrâc, Rifâî derviş ve meşâyihinden de müvelleh sıfatıyla söz etmektedir.⁴³⁸

Eyüp Öztürk, Arapça “veleh” kökünden türetilmiş müvelleh kelimesinin “aşk veya üzüntüden dolayı kendini kaybetmiş, çılgına dönmüş kişi” şeklinde tanımlanabileceğini söyleyerek, müvelleh dervişlerin ortak özelliğini, alışılmışın dışında hâl ve tavır sergilemek olarak tespit eder.⁴³⁹ Kaynaklarda bu tabir, namaz kılmayan veya namazda vecd hâlinde çılgılık atan; oruç tutmayan, ateşe giren, insanlardan uzak yaşayan, mal-mülk edinmeyen, temizliğe riayet etmeyen dervişleri tanımlamak için kullanılmıştır. Toplumun nizamına ve dinî pratiklere muhalif olma, dünyevî şeyleri değersiz görme esasına dayalı bir hayat tarzını benimseyen bu dervişlerin çoğu Kalenderî ve Haydârî olup, aralarında tarikat bağı tespit edilemeyenler de vardır. Müvellehlere arasında Rifâî derviş ve meşâyihinden kimselerin bulunması; İbnü’s-Serrâc gibi, fukaha sınıfına mensup bir Rifâî’nin dahi müvelleh dervişlerin hâllerini savunmak üzere kitap telif etmesi, Öztürk’e göre, XIII. asırda Suriye’deki Rifâîliğin genel çizgisinin müvellehlilik yönünde olduğu anlamına gelmektedir.⁴⁴⁰ Anadolu’ya gelen Rifâî dervişleri de Suriye merkezli olduğundan, Kalenderî ve Haydârî derviş zümrelerinin tesiriyle başka bir hüviyete ve meşrebe bürünmüş tarikat, bu şekli ile Anadolu’ya intikal etmiştir.⁴⁴¹

Rifâiyye’nin, Anadolu’da veya daha önceki tarihlerde farklı bir meşrebe büründüğüne dair bu iddialardaki bazı hususları başlıklar hâlinde ele alarak, tarikat için

⁴³⁷ Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, 114.

⁴³⁸ A.g.e., s. 100.

⁴³⁹ A.g.e., s. 20.

⁴⁴⁰ A.g.e., s. 21.

⁴⁴¹ A.g.e., s. 100.

gerçekten bir mahiyet veya hüviyet değişikliğinin söz konusu olup olmadığını değerlendirmek mümkündür.

İtikâda dâir meseleler

Rifâîlere yöneltilen eleştirilerde söz konusu edilen hususlardan biri, onların “Sünnî sûfilik” yolundan ayrılmış olmalarıdır. Eleştirilerdeki genel temayül, tarikatın pîri Ahmed er-Rifâî'nin Kitap ve Sünnet'e uygun hareket ettiği ancak sonraki meşâyihin bu esasların gereğine uymadığı şeklindedir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ve Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen eserlerde, Kitap ve Sünnete'e dayalı sahih itikadın altının çizilmesi ve her türlü aşırılıktan uzak durmak konusundaki uyarılar, Rifâîliğin “Sünnî tasavvuf” çizgisindeki tarikatlar arasında sayılmasına temel teşkil edebilecek esaslar olarak görünmektedir. Diğer yandan, Hazret-i Peygamber'den sonra, Ehl-i Beyt'i kemâl-i muhabbetle sevmek, tarikat müntesipleri için en önemli hususlardan sayılmıştır. Bu itibarla Rifâîliğin -sonradan Şîî-müteşeyyi taife ile yakınlaştığı iddiasına mukabil- başından itibaren Şîî geleneğine benzer bir itikada sahip olduğu yorumu yapılabilir. Ancak gerek Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sözlerinde gerek Ahmed es-Sayyâd'ın onun şahsiyeti hakkındaki beyanlarında, Rifâîliğin Şîî olarak nitelendirilmesine de imkân tanımayan hususlar mevcuttur. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin imamların on üçüncüsü ve dinin müceddidi olduğu⁴⁴²; ona intisap etmenin Ehl-i Beyt'e bende olmak anlamına geldiği⁴⁴³, torunu Ahmed es-Sayyâd tarafından vurgulanan özellikleridir. Tarikatın pîri hakkındaki bu nitelendirmeler, On İki İmam'dan sonra, bir anlamda onlara denk bir otoritenin varlığını kabul etmek anlamına gelmekte ve tarikat bu yönüyle Şîî geleneğinden de ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Sünnî veya Şîî geleneğine bağlamak suretiyle Rifâîler'e bir kimlik kazandırma gayretinin, birbiriyle çelişen yorumlara sebebiyet verdiğini göstermektedir. Diğer yandan, Rifâîyye'yi başka tarikatlardan ayıran ve müntesiplerinin XIII. ve XIV. asırlarda Suriye ve Anadolu'da Kalenderî, Haydârî ve Vefâî derviş zümreleriyle birlikte anılmasına sebep olan özellikleri

⁴⁴² Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 2, 60; Fârûsî, *İrşâd*, s. 45.; Vâsıtî, *Tiryâk*, s. 24

⁴⁴³ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 33-34.

var mıydı sorusu da dikkate değerdir. Zira bu zümrelerle yakınlaşmalar, tarihî vâkıalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rifâî tarikatı silsilesinin Hazret-i Ali'ye dayanması, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tarikatın hüviyetine işaretle Rifâiyye'nin Alevî-Murtazavî bir yol olduğu yönündeki beyanı⁴⁴⁴, müntesiplerinin Şîî-bâtînî-Alevî zümreleriyle müşterek bir zeminde buluşmalarına sebep olabilecek hususiyetler gibi görünmektedir. Tarikatın ayırt edici özelliklerinden biri de, pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin seyyidliği ile ön plana çıkmış bir şahsiyet olmasıdır. Ona nispet edilen söz ve beyitlerde, Âl-i Muhammed'e mensubiyetine vurgu sıklıkla yer alan bir konudur. Manzumlarında kendisini "Ben Ahmed'in nûrundanım", "Aliyyü'l-Murtazâ'nın oğluyum", "Zehra'nın parçasıyım", "Hüseyn'in soyundanım" ifadeleri ile tanıtan Seyyid Ahmed er-Rifâî, torunu Ahmed es-Sayyâd tarafından nakledilen sözlerinde de, siyâdetinin bir başka cephesini beyan etmektedir:

"Allah bizleri Rasûl-i Ekrem'in vekili ve halkı kendisine davet eden imamlar olarak tayin etmiştir. Bize uyan selâmete erer. Bizim vesilemiz ile yüce Allah'a yönelen kazanır. Bu hususta hak söz şudur: Biz Ehl-i Beyt'iz. Bizi yok etmek isteyen yok olur. Bize havlayan köpek uyuza yakalanır. Bizi dövmeye kalkışan dövülür. Bizim duvarımızdan yüksek yapılan duvar harap olur, yani bize karşı büyüklük taslayan perişan olur."⁴⁴⁵

Ahmed er-Rifâî'nin bu beyanından, Ehl-i Beyt'e mensubiyetin bir iftihar meselesi olmasının ötesinde, onun manevî otoritesinin meşruiyet sebeplerinden biri ve tarikatın hüviyetinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Ehl-i Beyt'ten gelen müstakil bir hırkanın mevcudiyetine dair nakiller de bu durumu teyit eder niteliktedir. Kaynaklarda zikredildiğine göre, senedinde Ehl-i Beyt dışında kimsenin bulunmadığı ve seyyid aileleri arasında sadece Rifâ'aoğulları'na giydirilmiş olan bu hırka, aile içinde elden ele aktarılmış ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla Ahmed er-Rifâî'nin, Mansûr el-Batâihî ve Ali el-Kârî'den giydiği tarikat hırkalarının dışında, doğrudan Ehl-i Beyt'ten gelen manevî yolu temsil eder bir hırkanın da sahibi olduğu kabul edilmektedir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 120.

⁴⁴⁵ Ahmed er-Rifâî, *Burhânü'l-müeyyed*, s. 39; Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 116.

⁴⁴⁶ Ehl-i Beyt Hırkası ve senedi için bkz.: Bu kitap, s. 54-55.

Ehl-i Beyt Hırkası'nın mevcudiyetine dair zikredilen bu rivayetlere ihtiyatlı yaklaşıldığında dahi, tarihî hadiseler, Rifâî ailesinin diğer seyyid aileleri arasında özel bir yeri olduğuna işaret etmektedir. Abbasîler döneminde Sünnî-Şîî ihtilaflarının çözümünde rol oynayan aile mensupları, Moğol istilasından sonra da benzeri faaliyetler içerisinde olmuşlardır. İbnü's-Serrâc, Hulâgû'nun medrese ve camilerin yıkılması, âlim ve dervişlerin öldürülmesiyle ilgili buyruk çıkardığını öğrenen ulemânın, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunun oğlu ve Ahmed es-Sayyâd'ın yeğeni Şemseddîn Ahmed el-Müsta'cil'e giderek yardım istediklerini nakleder.⁴⁴⁷ Ahmed el-Müsta'cil, Hulâgû ile görüşüp meseleyi halletmesi için genç yaştaki oğlu Seyyid Tâceddîn'i göndermiştir. Bir diğer rivayette de, meşâyih çocuklarının tasavvuf mensuplarına ayrılan mallardan istifade etmelerinin engellenmesi sebebiyle bütün şeyhlerin toplanarak durumu Şeyh Tâceddîn'e şikâyet etmeleri anlatılmaktadır.⁴⁴⁸ Şeyh Tâceddîn, onların taleplerini iletmek üzere Moğol hükümdarı Gazan Han ile görüşmüş ve sorun çözülmüştür. Babası Şeyh Tâceddîn gibi, Ahmed-i Kûçek de Anadolu'da, Amasya ve Sivas emîrlerinin teveccüh gösterdiği bir şeyh olmuştur.

Bu tarihî rivayetlerden, her seferinde bir şikâyet veya talep ile Rifâî seyyidlerine başvurulduğu, onların da gerekeni yapmak üzere harekete geçip, meselenin tarafları ile görüştükları anlaşılmalıdır. Abbasî halifeleriyle mektuplaşmaları⁴⁴⁹ veya Moğol hanlarıyla görüşmeleri bu kabilden münasebetlerdir. Burhan âyinleriyle Moğolları etkilemeleri ve aralarındaki yakınlaşmalar, iddia edildiği gibi tarafların görüşme sebebi değil, bu karşılaşmalar esnasında vuku bulan hadiselerin bir neticesidir. Nitekim istila sonrasında Hulâgû'nun dervişlere yönelik ilk tavrının oldukça sert olduğu bilinmektedir ve bu dervişler arasında Rifâîler de vardır.

İdareci, halk, ulemâ ve meşâyihden, toplumun her kesimiyle kurdukları münasebet, Rifâî seyyidlerinin zâhirî ve manevî kudretlerine duyulan güven dolayısıyla olmalıdır. Bu güveni temin eden öncelikli unsurun tarikat şeyhi temsiliyeti değil, Ehl-i Beyt'e mensubiyet olduğu anlaşılmalıdır. Bu mensubiyeti görünür kılan ise, tarikatın

⁴⁴⁷ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr.120b-121b.

⁴⁴⁸ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr. 122b.

⁴⁴⁹ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dedesi Seyyid Yahyâ'nın, halife Kâim-bilah ile mektuplaşması ve babası Seyyid Ali'nin Halife Müsterşid ile görüşmeleri için bkz.: Fârûsî, *İrşâd*, s. 25-26, 27.

pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'dir. Sohbetlerinden birinde, Hazret-i Peygamber'in, kendisine, zürriyetine ve halifelerine bağlanan kimselerin daima elinden tutacağına dair ona bir vaatte bulunduğunu beyan etmektedir.⁴⁵⁰ Kendisi ve halifeleriyle birlikte, sülalesinin de tâbi olunacak mercîler arasında zikredilmesi, neseben de Rifâî yani seyyid olmanın rüçhaniyeti ile izah edilebilir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin bu beyanının tarikat erkânına da yansıdığı görülmektedir. Zikir ve virdin başında ve sonunda, Hazret-i Peygamber, ashâbı, evlâdı, tarikatın sahibi ve Rifâî silsilesinden sonra şeyhin ecdâdı için Fâtiha kıraat edilmesi, neseben de Rifâî olan meşâyih'e ait bir usûl olarak kayda geçmiş olsa gerektir.⁴⁵¹ Nitekim Ahmed es-Sayyâd'ın *Vazâîf*'inde tanzim edilen bu usûlün devamında yer alan ifadeler bunu teyit eder niteliktedir:

“Ahmedî Seyyidler, bu tarikatın sahibi olan şeyhlerine, onun evlâdına, zürriyetine, tâbilerine, taraftarlarına muhabbet konusunda içtima etmişlerdir. Bu meselede çok sırlar vardır. En önemlisi, kat'î surette Peygamber'in zürriyetinden olmasıdır, bu hususta en küçük bir homurdanma dahi kabul edilemez.”⁴⁵²

Bu ifadelerden siyâdetin, tarikatın hüviyetinin aslî unsurlarından biri telakki edildiği ve Rifâî nesepten gelenler arasında ehliyet sahibi olanlara hırka giydirilmek suretiyle, irşada da salâhiyetli kılındıkları anlaşılmaktadır.

Bütün bu bilgiler değerlendirildiğinde, Şîf-bâtınî addedilen zümrelerin, kendilerini Rifâiyye'ye yakın hissetmelerine sebep olabilecek itikâdî unsurların, tarikatın müesseseseleşmeye başladığı zamandan itibaren mevcut olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Tarikatın pîrinin kendisini Ehl-i Beyt'e mensubiyetiyle takdimi, Ahmed es-Sayyâd'ın onun hüviyeti hakkında, “On İki İmam'ın on üçüncüsü” ifadesini kullanması, Ehl-i Beyt'e tazim ve hürmetin tarikat esasları arasında tanzim edilmesi gibi hususlar, Rifâîler ile tarikatı On İki İmam'dan gelen bâtinî bir yol telakki eden zümreleri müşterek bir zeminde buluşturmuş olmalıdır.

Usûl ve Erkân: Burhan

Rifâiyye'nin Anadolu'da veya daha öncesinde diğer tarikat zümrelerinden, başka inanç mensuplarından etkilendiği ve bunun tarikatta bir değişime sebep olduğu

⁴⁵⁰ Ahmed er-Rifâî, *Burhânü'l-müeyyed*, s. 105.

⁴⁵¹ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 126.

⁴⁵² Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 127.

iddialarında yer alan bir husus da burhan merasimleridir. Bu iddiaya göre, burhan merasimlerinde görülen ateşe girme, arslanlara binme, yılanla oynama, zehir içme gibi bazı fiiller, Moğol istilası öncesinde Irak ve Suriye bölgesine yerleşen Haydârî derviş gruplarından⁴⁵³ veya Moğolların bölgeye gelmesiyle birlikte Şaman inanç kültüründen⁴⁵⁴ Rifâiyye'ye geçmiştir.

Burhan merasimlerinde görülen fiillerin, tarikatın kurucusu Seyyid Ahmed er-Rifâî'de tezahür ettiğine dair bir kayıt yoktur. Ancak manzumlarında bu fiillere işaret eden bazı ifadeler yer alır. İsmi anılarak yaklaşıldığında, ateşin yakıcı tabiatının Allah'ın izniyle değişeceğini beyan ettiği beyitleri dikkat çekicidir: *“Benim ismim anıldığında, ateş közleri üstüne buz gibi soğukluk çöker.”*⁴⁵⁵ *“Ateşin alevleri yükseldiği esnada onu medh ü sena ettiğimde, mahlûkatın Rabbi'nin izniyle alevler benim için sakinleşir.”*⁴⁵⁶

Allah'ın, kendisine ve ona tâbi olanlara, yırtıcı hayvanları tasarrufu altına alma kudretini verdiğini ise, şu beyitleriyle ifade eder: *“Sahrada yırtıcı hayvanlar benden korkar. / Çöldeki yılanlar ve arslanlar bana boyun eğer.”*⁴⁵⁷ *“Rabbim bana dedi ki: ‘Sen emniyet içindesin. / Sen yırtıcı hayvanlar üzerinde büyük bir hükme sahipsin.’”*⁴⁵⁸ *“Yırtıcı hayvan benim hâllerimi bilir ve tanır. / Ormanlarda arslanlar benim hizmetkârlarımdan korkarlar.”*⁴⁵⁹

Beyitlerde sözü edilen olağanüstü hâllerin Ahmed er-Rifâî'nin hayatında vuku bulduğuna dair bir rivayet bulunmamakla birlikte, kaynaklarda dayısı ve hırka şeyhi Mansûr el-Batâihî'nin (v. 540/1145) arslanlara hükmettiğine dair bir ifade yer alır.⁴⁶⁰ Rifâî meşâyihî arasında ateşe girdiğine dair bir rivayet bulunan ilk kişi ise, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu İbrahim A'zeb'tir (v. 610/1214). İbrahim A'zeb'in zaman zaman ateşe girdiği, dilediği kadar orada durduğu ve çıktığında elbiselerinde ateşin hiçbir

⁴⁵³ Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 107. Haydarîler'in pîri Kutbüddin Haydar'ın kışın soğuk suya, yazın ateşe girdiği; demir bukağı yapmak üzere erimiş demiri eline aldığı yönündeki rivayetler mevcuttur. Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanıma Kulları* (çev. Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 60. Benzeri hâllerin Rifâî dervişlerinde de görülmesi, Rifâîler'in Haydârilere etkiledikleri şeklindeki yorumlara sebep olmuştur.

⁴⁵⁴ Fuad Köprülü, *L'influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres Mystiques Musulmans*, İstanbul: Zellitch Freres, 1929, s. 12-13.

⁴⁵⁵ Ken'an Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 229.

⁴⁵⁶ A.g.e., s. 250

⁴⁵⁷ A.g.e., s. 229.

⁴⁵⁸ A.g.e., s. 251.

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 254.

⁴⁶⁰ Fârûsî, *İrşâd*, s. 14.

emâresinin görülmediği nakledilmektedir.⁴⁶¹ Seyyid Ahmed er-Rifâî'den doğrudan hırka giymiş ve onun terbiyesinde yetişmiş kişiler arasında olan İbrahim A'zeb, onun menâkıbı hakkında çok sayıda rivayetin de sahibidir. Dedesinin vefatından sonra Ümmü Abîde Revâkî'nda posta oturan üçüncü şeyh olmuştur. Bu özellikleri dolayısıyla İbrahim A'zeb'e, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tasvip etmeyeceği bir fiilin nispet edilmesi zayıf bir ihtimaldir. Diğer yandan bu burhanı, Haydarîler'den almış olması da tarihî hadiselerle uygun düşmemektedir. Zira Haydârî dervişlerinin bölgede görülmesi, İbrahim A'zeb'in vefat tarihi olan milâdî 1214'ten sonraki yıllara tekabül etmektedir. Haydarîlerin pîri Kutbüddîn Haydar ise, İran'ın Horasan bölgesinde Zâve şehrinde yaşamış ve Moğolların bu şehri istila ettiği 1220 dolaylarında vefat etmiştir.⁴⁶² Dolayısıyla Moğolların bölgeyi istilâsından önce bazı Haydârî dervişlerinin Irak coğrafyasına gelmiş olabileceği kabul edildiğinde dahi, söz konusu fiilin dışarıdan bir tesirle kısa sürede benimsenip icra edilmesi zayıf bir ihtimaldir.

Burhan âyinlerinin Moğollar'ın Bağdat'ı aldığı 1258 tarihinden sonra ortaya çıktığı iddiasına temel teşkil eden ifadeler ise, ilk defa Zehebî (v. 748/1348) tarafından dile getirilmiştir. Zehebî bu konuda şunları nakleder:

“[Ahmed er-Rifâî] Son derece tevazu ve kanaat sahibi, kibar konuşan, nefsinin aşağı gören, daima mahzun, bâtını tertemiz bir zât idi. Ancak ashâbı arasında iyiler ve kötüler vardı. Tatarlar Irak'ı aldıktan sonra aralarındaki sahtekârlar arttı, ateşe girmek, arslanlara binmek ve de yılanlarla oynamak gibi şeytânî hâller peydâ oldu. Bunlardan ne şeyhin ne de faziletli ashâbının haberi vardı. *Fe-ne'üzü billâh mine'ş-şeytân.*”⁴⁶³

Fuad Köprülü, Zehebî'nin bu ifadelerine dayanarak burhan âyinlerini Moğollar'a ve dolayısıyla Şamanist tesirlere bağlamış, ancak daha önceki tarihlerde düşülen kayıtları görmezden gelmiştir. Bu kayıtlardan biri, Bağdat'ın 1258 tarihinde Moğollar tarafından işgal edilmesinden önce vefat eden Sıbt İbnü'l-Cevzî (v. 654/1256)'nin yazdıklarıdır. İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* isimli eserinde Rifâîler hakkında şunları söyler: “ [Ahmed er-Rifâî'nin] ashâbı arslanlara biner, yılanlarla oynar,

⁴⁶¹ Veterî, *Ravda*, s. 86.

⁴⁶² Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanılmaz Kulları*, s. 57; Tahsin Yazıcı, “Kutbüddin Haydar”, *DİA*, c. XVII, s. 24-25.

⁴⁶³ Zehebî, *el-İber*, c. III. S. 75.

hurma ağacına çıkıp oradan kendini yere atar ve hiçbir şekilde yaralanmazdı.”⁴⁶⁴ İbn Hallikân da, 1260-1270 yılları arasında telif ettiği *Vefâyât*’ında Rifâîler’i şu şekilde tasvir eder: “Onların canlı iken yılan yemek, ateşi tutuşturulmuş fırına girmek ve sönene kadar orada kalmak gibi acaip hâlleri var idi. Bu dervişlerin kendi memleketlerinde arslanlar üzerinde dolaştıkları da söylenir ve buna benzer şeyler anlatılırdı.”⁴⁶⁵

Tüm bu rivayetler, söz konusu hâllerin Rifâîler’de Moğollar’dan önce de mevcut olduğunu gösteren ancak gözardı edilen tarihî şahitliklerdir.⁴⁶⁶ Rifâîler’le Moğollar’ın karşılaşmaları ve arada cereyan eden hadiselerle dair ayrıntılı tasvirler ise İbnü’s-Serrâc’ın *Tüffâh*’ında tesadüf edilmektedir. 1303-1315 yılları arasında tamamlanmış olan eserde⁴⁶⁷, Ahmed-i Kûçek’in babası Seyyid Tâceddîn’in Moğol hanlarıyla görüşmeleri esnasında ateşe girme, zehir içme, arslanlara binme ve yılanı kamçı olarak kullanma gibi kerametler gösterdiği zikredilmektedir. Bu rivayetler, söz konusu kerametlerin gösterilme sebepleri ve icra şekilleriyle alâkalı da fikir vermektedir. İbnü’s-Serrâc’ın naklettiklerine göre, Seyyid Tâceddîn’in Moğollarla ilk buluşması Hülâgû döneminde gerçekleşmiştir. Bu görüşme *Tüffâh*’da şöyle anlatılır:

“Bir keresinde Hülâgû kendisine gelen Hristiyanların etkisiyle medrese ve mescitlerin yıkılması, ezan ve benzeri İslâmî sembollerin yasaklanması, âlimler ve dervişlerin öldürülmesiyle ilgili buyrukları çıkardı. Beş yüz kadar âlim, Müslümanları kuşatan beladan kurtarması için yardım talebiyle Efendimiz Şemseddîn Müsta’cil’in yanına geldiler. İslâm’ın durumunu düşünmesini isteyerek, ‘Ey mevlânâ! Şimdi söz zamanı değil. Ey hâl sahibi bize yetiş’ dediler. Şeyh, kendisine güvenilecek şeyler hakkında tavsiyelerde bulunarak oğlu Tâceddîn’i de onlarla birlikte gönderdi. Seyyid Tâceddîn onlarla birlikte hazırlandı. Kendisine zamanımızın ulemâsından bazılarının –Allah onları kahretsinsin- ‘şeytanlar’ diye nitelendirdiği müvellehlere büyük bir grup eşlik etmişti. Oraya ulaştıca hâlleri Hülâgû’nun üzerinde, onu derinden sarsacak kadar büyük bir tesir bıraktı. Hülâgû o vakitler henüz bir genç olan Seyyid Tâceddîn’e ‘Ne buyurursunuz?’ dedi. Seyyid Tâceddîn şöyle dedi: ‘Sen sapkın ve bâtıl oldukları hâlde bu Hristiyanlar’a kucak açtın. Sen ilim bilmezsin, eğer ilim bilseydin bu âlimlerin karşısına gerçek sorularla çıkardım. Şu hâlde onlarla bizim aramıza bir ateş koy. Öyle ki ateş mülküne ve azametine yakışır madenlerden yakılsın. Biz de, onlar da ateşe girelim. Kim haklıysa kurtulsun, kim bâtılsa helâk olsun.’ Hülâgû, ‘başım gözüm üstüne’ dedi. Sonra askerlere, kötü insanların –ki onlar sihirbazlardı- önerdiği şekilde büyük bir çukur kazmalarını içini odun, demir, bakır, kurşun vb. şeylerle doldurmalarını söyledi. Sonra ateşin bir saatlik mesafeden daha uzaktan görülecek şekilde körüklenmesini

⁴⁶⁴ Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zamân fi târîhi’l-a’yân*, Haydarabad: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmâniyye, 1951, c. VIII, 1. kısım, s. 370.

⁴⁶⁵ İbn Hallikân, *Vefâyât*, c. I, s. 154-155.

⁴⁶⁶ Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar*, s. 309.

⁴⁶⁷ İbnü’s-Serrâc, *Teşvîk*, vr. 26b, 80b, 131a; *Tüffâh*, vr. 119b.

emretti. Askerler âlimleri, dervişleri ve Hıristiyanları kuşattı. Sonra Seyyid Tâceddîn birkaç adım öne çıkarak iki rekât namaz kıldı. Dervişlerine işaret ederek ‘Gelin’ dedi. Onlar kıldıkları namaz sayesinde çukurun başında durabildiler. Sonra şeyh ve dervişler çokça ağladılar. Ardından şeyh dervişlerine mübarek eliyle işaret etti ve ‘Giriniz’ dedi. Onlar da çukura indiler. Her biri, elinden tuttuğu bir keşiş, rahip ve sihirbazla çukura daldılar, öbür taraftan sağ salim çıktılar. Her bir dervişin elinde, girerken tuttuğu Hıristiyanın parçaları vardı.”⁴⁶⁸

Bu menkıbede nakledilenlerden, “Rifâîlerin Moğollar nezdinde, temelleri önceden atılmış bir itibarlarının”⁴⁶⁹ olduğu ve bu sebeple Moğollarla görüşmeleri için onlara başvurulduğu iddiasının isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. İbnü’s-Serrâc’ın naklettiğine göre, Hülâgû’nun dervişlere karşı tutumu başlangıçta oldukça serttir. Müslüman âlimler, Hülâgû’yu sözle ikna etmenin mümkün olamayacağını anlamışlar; hâl sahibi birinin onu etkileyebileceği kanaatine varıp, bir Rifâî şeyhinden yardım istemişlerdir. Problemin çözümü için Ümmü Abîde Revâkı postnişini Ahmed el-Müsta‘cil’e başvurmaları, ailenin daha önce de halk ile idareciler arasındaki sorunları çözmeye aracılık yapma geleneği ve seyyid olmaları hasebiyle her cenahtan Müslümanın onların otoritesi konusunda birleşebilmelerinden dolayı olsa gerektir. Zira o dönem keramet ve hâl sahibi başka meşâyihin de bulunabileceği muhakkaktır. Kerametın bir ikna aracı olarak tercih edilmesinde ise, muhatabın özelliklerinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Seyyid Tâceddîn, Hülâgû’nun ilmî deliller üzerinde tefekkür edebilecek biri olmadığını ona karşı açıkça beyan etmiş; hak ehli olanın ortaya çıkması için tarafların keramet göstermeleri teklifinde bulunmuştur. Böylelikle muhatapları olan Hıristiyan ve Şamanları, kendi dinî geleneklerinde de mevcut olan olağanüstü hâller vasıtasıyla etkilemek istemiş ve bunda başarılı olmuştur.

Rifâî burhanı üzerinde Şamanist etki olduğunu iddia eden araştırmacılar tarafından gözardı edilen bir diğer husus, burhan hadisesinin icra şekli ile alâkalıdır. Rifâî erkânı içerisinde yer alan ve günümüze kadar devam eden burhan âyinleri ile Şaman geleneğindeki uygulamalar mukayese edildiğinde, âyinler esnasında kullanılan ateş, kesici âlet gibi unsurlarda benzerlik görülse de, icra şeklinin farklılık arz ettiği tespit edilebilmektedir. Buna göre bir Şaman, vücuduna bıçak saplamak, ateş üstünde yürümek veya kor yalamak için, önce ateşin etrafında dönerek esrime hâline ulaşmaya ihtiyaç

⁴⁶⁸ *Tüffâhu’l-ervâh ve Miiftâhu’l-irbâh: Ruhların meyvesi ve Kazancın Anahtarı*, s. 347-348.

⁴⁶⁹ Eyüp Öztürk, *Velilik ile Delilik Arasında*, s. 168-169.

duyarken⁴⁷⁰; Rifâî şeyhi, vecd ile kendinden geçmeden istediği burhanı yapabilmektedir. Ayrıca Şaman, söz konusu fiilleri sadece kendi üzerinde tatbik ederken, Rifâî şeyhi başkaları üzerinde de burhan gösterir. Seyyid Tâceddîn ve dervişlerinin Moğol hükümdarı Gazan Han'ın talebi üzerine gösterdikleri burhan hadisesinin nakledildiği rivayet buna misal teşkil etmektedir:

“Seyyid Tâceddîn bir defasında Cenâb-ı Ahmed diye bilinen Hülâgû'nun oğlu Sultan Ahmed Gazan Han'ın yanına geldi. Onun ve devlet erkânının huzurunda dervişler büyük bir semâ yaptılar. Devlet erkânı, ‘Hülâgû zamanındakine benzer bir ateş görmeliyiz’ dediler. Dervişler, ‘Bismillah’ deyip işe başladılar. Devlet erkânının istediği gibi ateş yanınca, dervişler ateşe girdiler ve gözden kayboldular. Seyyid Tâceddîn sarayın odalarından birinde sultanın oğlu veya kardeşi olan küçük bir çocuğu tutup birlikte ateşe girdiler. Sonra dervişler çıktılar ve ateş söndü. Fakat küçük çocuk çıkmadı. Tatar keferelerinden bazıları ‘Eğer çocuk sağ salim çıkmazsa dervişleri ve Müslümanların tamamını öldürürüz’ dediler. Din düşmanları ay yüzlü çocuk sebebiyle Sultan Ahmed'in öfkesini fırsat bildiler. İki saat sonra şeyh çocukla birlikte en güzel şekilde ateşin içinden çıktı. Onların sandığının aksine üzerlerinde bir parlaklık ve ışıltı vardı. [...]”⁴⁷¹

İbnü's-Serrâc'ın zikrettiği bu menkıbeye göre, Seyyid Tâceddîn ateşe küçük bir çocuk ile girmiş ve ardından ikisi de ateşten tesir almadan çıkmışlardır. Dolayısıyla bu durumda, şeyh ve dervişlerin belli bir riyâzât neticesinde bu hâli tecrübe etmiş oldukları farzedilse bile, ilk defa karşılaştıkları küçük bir çocuğu burhan hadisesine dahil edebilmeleri dikkat çekicidir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî gibi Ahmed es-Sayyâd'ın hayatında da burhan merasimlerinde zuhur eden hâllere rastlanmaz. Ancak burhan merasiminin tarikat erkânı içerisinde yer aldığı ilk delili, ona nispet edilen *Vazâîf* isimli eserde zikredilenlerdir. Eserde, burhan esnasında gösterilen fiiller, havârik ismiyle anılmış ve usûlü de tanzim edilmiştir.⁴⁷² Buna göre, Rifâî âyini esnasında zuhur eden yüksek bir yerden atlama, zehir içme, kılıçla darb etme, fırına girme, yırtıcı hayvanlara binme, yılanları eline alma gibi havârikın, tarikatın sahibi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin himmet ve bereketiyle gerçekleştiği vurgulanır. Söz konusu fiillerin her biri, geçmiş peygamberlerin ve onların ahabının mucizeleriyle irtibatlandırılmak suretiyle izah edilir. Yüksek bir yerden atlama ve ateşe girme, Hazret-i İbrahim'in mancınıkla ateşe atılmasının; zehir içme, Hazret-i

⁴⁷⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm: İlk Esrime Teknikleri* (çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s. 251-252.

⁴⁷¹ *Tüffâhu'l-ervâh ve Miiftâhu'l-irbâh: Ruhların meyvesi ve Kazancın Anahtarı*. s. 349-350.

⁴⁷² Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 90.

Peygamber'in içtiği zehirin kendisine zarar vermemesinin; yırtıcı hayvanları binek yapma, İmam Rızâ'nın arslanlara hükmetmesinin bir alâmeti olarak Rifâîler'den sâdır olan kerametlerdir. *Vazâif*'te, bu tür havârikın hangi şartlarda icra edilebileceği hususunda da tespitler yer alır. Buna göre, kâfir ve münkirlere karşı delil olmak üzere; zulme uğrayanları sıkıntıdan kurtarmak niyetiyle ve sâlikte yakînin hâsıl olup, itikadının sağlanmasını temin etmek için burhan göstermek câiz görülmüştür.

Keramet ve havârik denilen olağanüstü hâllerin Rifâîler'in alâmeti olan hâllerden sayılması, sonraki asırlarda da tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'den zuhur eden büyük bir keramet hadisesinin bereketi olarak telakki edilmiştir. Yahya Âgâh Efendi'nin *Mecmû'atü'z-zarâif* isimli eserinde, Balat Dergâhı Şeyhi el-Hâc Kemâl Efendi'nin beyanına dayanarak naklettiği sözler, Rifâîler'deki bu telakkiyi özetler niteliktedir:

“İmdi, Tarik-i Rifâ'iyeye'de âlât-ı harb ile oynamak sebab-i vech-i budur ki, Hazret-i Pîr Seyyid Ahmed er-Rifâî –kuddise sırruhu'l-âlî- hacc-ı şeriften Medine-i Münevvere'ye azîmet edip bazı mürîdânıyla berâber Ravza-i Mutahhara ve şebeke-i ihtifâları olan merkad-i şerîfi miyânında pencere-i münâcât-ı Nebviyye'ye vardıkta, *Meddü'l-Yed Risâlesi*'nde mestur olan ebyât ile buyurdular ki 'Yâ ceddî, benim siyâdetimi inkâr ediyorlar!' dedikte, merkad-i sa'âdetten yed-i Rasûlullâh zuhuruyla 'Yâ Veleddî' denildikte kendileriyle olan bendegân bu hâli müşâhadeleriyle beraber her biri bir istiğrak ve vecd ile kimi kendisini taşa çarpmak ve kimi taş ile kendini döğmek ve kimi âlât-ı harb ile kendini vurmak, kezâ niçe bunun gibi hâletler zuhuruyla, lâkin kendilerine bir zarar ve ziyan olmadığı *ezharu mine's-şemstir*. Ve dahi ol ândan bu âna değin bendelerinde bu hâletler zuhur ola gelmiştir ve hâlâ olur.”⁴⁷³

Bu ifadelerden, Rifâîler'in burhânı, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Hazret-i Peygamber'in elini öptüğü gün, buna şahit olan kimselerin cezbeye gelmesi dolayısıyla zâhir olan hâller olarak anladığı ve bu hatırayı yâd etmek amacıyla burhan göstermeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim, XIX. asırdan günümüze ulaşan Rifâî fütüvvetnâme/erkânnâmelerinde de burhanın icra ediliş şekli ile alâkalı ayrıntılı bilgiler yer alır. Bu itibarla keramet ve havârikın, her zaman Rifâîler'in alâmeti olan hâllerden sayıldığı; sosyal çevre ve muhatapların özelliklerine bağlı olarak az veya çok icra edildiği

⁴⁷³ Yahya Âgâh Efendi, *Mecmû'atü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Ma'ârif* (haz. Mehmed Serhan Tayşi), İstanbul: Hassa Mimarlık, 2014, s. 244-245.

dönemler olmakla birlikte, burhan merasiminin daima tarikat erkânı içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Meşrep

XIII. ve XIV. asırlarda Rifâîlerin hâl ve tavır itibarıyla müvellehlilik çizgisinde olduğu yönündeki iddialar bağlamında değerlendirilmesi gereken bir husus da meşrep meselesidir.

Tarikatta usûl, tarikat pîrinin tanzim ettiği, pîr-i sâninin içtihadıyla değişebilen esaslar iken; meşrep tercih meselesi olup şahsîdir. Bu sebeple bir tarikatın bütün müntesipleri arasında bir meşrep ve neşve birliğinden söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla İbnü's-Serrâc'ın naklettiği menkıbelerden hareketle kalender-meşrep veya müvellehlilik hâl ve tavrı XIII-XIV. asırlarda yaşayan Rifâîlerin tamamına teşmil etmek isabetli görünmemektedir. Zira eser, müvellehlilik dervişlerin hâllerini savunmak üzere kaleme alındığından, sadece bu türden rivayetleri ihtiva etmektedir.

Diğer yandan cezbe hâlinde kendini kaybeden ve toplumun genel kabullerine aykırı hareket eden müvellehlilik veya meczup tabir edilen dervişlere, Rifâîler arasında sıklıkla rastlandığı ve meşâyihin bu meşrepte olanlara sahip çıktığı da görülmektedir. Hatta *veleh* kelimesi, tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî için de kullanılmış, Ahmed es-Sayyâd onun Allah'a muhabbetinde *veleh* hâlinde olduğunu (*kâne velehânen fillâh*) ifade etmiştir.⁴⁷⁴ Benzeri bir şekilde, Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen kerametler arasında bir sene boyunca başını secdeden kaldırmadığı nakledilmektedir. Ancak müvellehlilik veya meczup dervişlerde görülebilecek hâllerden olan bu hadise, onun bir sene boyunca namaz ve oruç ibadetlerini eda etmediği anlamına da geldiğinden, ibadetlere karşı kayıtsızlık hâlinin Ahmed es-Sayyâd'da da görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Fakat gerek Seyyid Ahmed er-Rifâî, gerek Seyyid Ahmed es-Sayyâd hakkındaki bu rivayetleri hayatlarının geneline teşmil edip, müvellehlilik olduklarını söylemek güçtür. Çünkü vecd ile kendini kaybetme hâlinin dervişin hayatında bir dönem hâkim olması başka bir şey; cezbeyle yenik düşerek hayatını meczup, müvellehlilik olarak geçirmesi başka bir şeydir.

⁴⁷⁴ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâîf*, s. 66.

Rifâî meşâyihinin müvelleh dervişlere sahip çıkan söz konusu müsamahalı tavrını, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın torunu Seyyid İzzeddîn b. Mûsâ Nuaym'ın şu sözleri izah eder niteliktedir. Namaz esnasında bağrışan dervişlerini tenkit eden hatibine, “Yazıklar olsun. [Onların] bu vecdi sahîh bir vecd olup, hâlleri de rabbânîdir.”⁴⁷⁵ diyerek sitem eden Seyyid İzzeddîn'in bu sözleriyle büyük dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî ve dedesi Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın sıklıkla vurguladıkları, dervişte olması gereken en önemli özelliğe yani ihlâsa atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Buna göre, ihlâsla yaşanan bir vecd hâli içerisinde sergilenen davranışlar tenkit edilmemelidir. Haklarında nakledilen tüm rivayetler, Rifâî meşâyihinin bu esasa göre hareket ettiklerini göstermektedir.

3.2.2.1 Diğer Tarikat Mensupları İle İlişkiler

Gerek itikâdî meselelerde gerek tarikat erkânı ve meşreple ilgili hususlarda Rifâîlerin diğer derviş zümreleriyle yakınlaşmalarına sebep olabilecek unsurların, Rifâîyye'nin müesseseseleşmeye başladığı zamanlardan itibaren mevcut olduğu ve tarikatın bu şekilde Anadolu'ya intikal ettiği anlaşılmaktadır. XIII. asırdan itibaren Anadolu'da varlık gösteren Rifâîlerle bâtinî, heterodoks veya gayr-i Sünnî addedilen tarikat zümreleri arasındaki münasebetin de devam ettiği görülmektedir. Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak, zaman zaman bazı derviş ve meşâyihin söz konusu tarikatlardan hangisine mensup oldukları da tartışma konusu olmuştur. Bunlardan biri, XIII. asırda Anadolu'da yaşamış Mahmud Hayrânî'dir (v. 667/1268). Hayrânî, Bektâşî Vilayet-nâmesinde geçen bir menkıbeye dayanılarak Bektâşîlikle⁴⁷⁶; Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn*'de naklettiklerinden ve sandukasında Hazret-i Mevlânâ'ya ait beyitlerin yazılı olmasından dolayı da Mevlevîlikle irtibatlandırılmıştır.⁴⁷⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Rifâî olduğu söylenen Mahmud Hayrânî'nin, Bektâşî veya Mevlevî olarak takdim edilmesini, o devirde Rifâîyye'nin tamamen bâtinî bir mahiyette olmasına ve Ahî âyin erkânının esaslarını ihtiva etmesine bağlar. Ona göre, dönemin bütün tarikat zümrelerinde bir geçişlilik söz konusu olduğundan, Mahmud Hayrânî'nin bu üç tarikata intisaplı olması da ihtimal dahilindedir.⁴⁷⁸ Rifâî kaynakları ise, Mahmud Hayrânî'nin Rifâîliği konusunda

⁴⁷⁵ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr. 106b.

⁴⁷⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, s. 49.

⁴⁷⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre: Hayatı*, İstanbul: İktbal Kitabevi, 1936, s. 268-269.

⁴⁷⁸ A.g.e., s. 268.

kendinden emin bir tavır sergiler.⁴⁷⁹ İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâh*'ında naklettiği rivayetler de, Mahmud Hayrânî ve ona mürid olan Sarı Saltuk'un (v. 697/1297-1298) Rifâiyye'ye mensubiyetini göstermektedir:

“Bil ki, Şeyh Mahmud *Allah ona rahmet eylesin Ümmü Abîde*'ye gitti. Efendimiz Sultânü'l-ârifin Seyyidü's-sıddıkîn Ahmed b. Ebu'l-Hasan er-Rifâî'nin *Allah nûrunu takdis etsin ve kabrini nurlandırın* türbesine müteveccihen durdu. Bu bekleyişi esnasında ona seçkinlerden olma hâlinin yolu açılıp, bol nasip ve pak talih verildi. Bu hadise ikisinin arasında vasıtasız bir şekilde cereyan etti. O dönem Rifâî Ahmedî Revâkî'nda *hasetçilerin ve muhaliflerin öfkesine rağmen Allah onun şânını yüceltsin* vaktin sahibi Efendimiz Şemseddîn el-Müsta'cil bulunmaktaydı. Şurası âşikârdır ki o, zamanın gavsiydi. [Şeyh Mahmud] velîliğe ulaşır kerametinin nurları yayıldığı vakit [Ahmed el-Müsta'cil] ona birini gönderdi. Gönderilen kişi Şeyh Mahmud'a 'Nasibinden bize ne bıraktın?' diye sordu. O da cevaben 'Dörtte bir' veya buna benzer bir söz söyledi. Bu hususta daha sonra [Ahmed el-Müsta'cil] 'Eğer böyle söylemeseydi, nasibinin hepsi gidecekti' diye buyurmuştur. Şeyh Mahmud, onun [Ahmed el-Müsta'cil] hâlini kabul edip, o şekilde hareket etti. Bu durumun şeyhin üzerinde güzel tesirleri oldu. Daha sonra Şeyh Saltuk ona yoldaş oldu ve ondan nasibini alıp zamanın seçkinlerinden oldu. Küffâr diyarında büyük yol katetti. Orada çeşitli gruplar kendisine teslim oldu. Allah onun sayesinde pek çok insana hidayet verdi. Böylelikle rabbânî saltanatı zâhir oldu; ilâhî ve rabbânî burhanı şöhret buldu.”⁴⁸⁰

Bu rivayete göre Mahmud Hayrânî, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesini ziyareti esnasında ondan Üveysî olarak irşad olmuş, daha sonra Ahmed el-Müsta'cil kendisine hilâfet vermiştir. Bunu müteakip, Sarı Saltuk da Mahmud Hayrânî'den hilâfet almıştır. Tarikat silsileleri böylelikle Rifâîliğe bağlanan bu isimler, Anadolu tasavvuf tarihi açısından önemli şahsiyetlerdir. Sarı Saltuk, Anadolu ve Balkanlar'da İslâmiyet'in yayılmasında etkili bir isim olarak kabul edilmektedir. Menkıbelerde nakledilenlere dayanılarak Şî-bâtînî sıfatlarıyla anılmış, Bektâşî, Kalenderî veya Haydârî olduğu hususunda yorumlar yapılmıştır.⁴⁸¹ Ancak Sarı Saltuk'tan bahseden ilk eser olma özelliğini de taşıyan *Tüffâh*'taki bilgiler, onun Rifâîliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, meşhur şahsiyetleri Rifâî tarikatına bağlama çabası olarak görülüp, verilen bilgiye

⁴⁷⁹ Fârûsî ve Abdurrahmân Ebu'l-Ferec el-Vâsıtî, onu Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye intisap etmiş kişiler arasında zikrederler. *İrşâd*, s. 129; *Tiryâk*, s. 16. Ebû Bekr b. Abdullah el-Ayderûs ise, onun Seyyid Ahmed er-Rifâî ile görüştüğünü, on iki sene hizmetinde bulunup icâzet aldıktan sonra Anadolu'ya döndüğünü, daha sonra Sarı Saltuk'un ona intisap ettiğini yazar. *en-Necmü's-sâ'î*, s. 19-21; Aynı bilgiler için bkz.: Abdullah Çakır, “El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî-İnceleme ve Karşılaştırma” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 107-108, 215-216. Ayderûs'un, Mahmud Hayrânî ile Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin karşılaşmalarına dair naklettikleri, bu iki şahsiyetin vefat seneleri göz önünde bulundurulduğunda tarihen mümkün görünmemektedir. İbnü's-Serrâc'ın verdiği bilgiler, aralarındaki irtibatın mahiyetini daha sıhhatli bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁴⁸⁰ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr. 109a.

⁴⁸¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, s. 111-113

tereddütlü yaklaşılsa bile, böyle bir çabanın bizâtihi kendisi dikkate değerdir. Zira Sarı Saltuk hakkındaki menkıbelerde, haşhaş tüketme, boz bir doğan şekline girmek suretiyle don değiştirme gibi, Rifâîlerin genel temayülleri ile bağdaşmayan unsurlar mevcuttur. Buna rağmen Rifâî kaynaklarında, tarikata mensup kişiler arasında isminin zikredilmesinde beis görülmemiştir. Hakkındaki rivayetler, Sarı Saltuk'un kalendermeşrep bir Rifâî olduğunu düşündürmektedir.

Rifâîlerle diğer tarikat zümrelerinin yakınlaşmasına dair hadiseler Ahmed-i Kûçek'in hayatında da rastlanılmaktadır. Amasya'da Hankâh-ı Mesûdî'ye yerleşip, Ali Âşık Baba'nın yanında kalması ve daha sonra ona damat olması dikkate şâyandır. Hüseyin Hüsâmeddin'in naklettiğine göre, Baba İlyas Horasânî'nin (v.637/1240) bir dönem postnişin olduğu Hankâh-ı Mesûdî, müridi Baba İshak'ın çıkardığı ve tarihte Babaî isyanı olarak bilinen vak'a dolayısıyla 637 (1240)'de kapatılmış, takriben 646 (1248-49) senesinde tekrar açılmıştır.⁴⁸² Ahmed-i Kûçek'in hankâha yerleştiği tarihte postta oturan Ali Âşık Baba da, Baba İlyas Horasânî'nin torunudur ve onun devrinde hankâh eski nüfuzuna kavuşmuştur.⁴⁸³ Ahmed-i Kûçek ile Ali Âşık Baba arasındaki bu irtibat, Rifâîler'in Anadolu'da yakın ilişkide buldukları tarikatlardan birinin Vefâiyye olduğunu göstermektedir.⁴⁸⁴ Vefâiyye, Tâcü'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî tarafından kurulan, Bağdat merkezli bir tarikattır. Tarikatın silsilesi Şeyh Ebû

⁴⁸² Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 235.

⁴⁸³ *Amasya Tarihi*, c. I, s. 236.

⁴⁸⁴ Baba İlyas'ın hangi tarikata mensup olduğu konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Hüseyin Hüsâmeddin, Baba İlyas Horasânî'yi, Cüneyd-i Bağdâdî'nin yolundan giden ve Sünnî akideye bağlı biri olarak takdim eder. Ona göre, kurmuş olduğu Tarikat-ı Babâiyye de bu esaslara dayanmaktaydı. Müridi Baba İshak ise, zâhiren bu tarikata bağlı görünmekle birlikte İbahîler'den olup, Baba İlyas'ın nüfuzundan istifadeyle peygamberlik iddiasında bulunmuştu. *Amasya Tarihi*, c.I, s. 224. Fuad Köprülü, Baba İlyas'ın Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin müridi olduğu kanaatinde. Ona göre, Baba İshak'ın teşvikiyle bir isyan çıkarmış ve sonrasında affedilmiştir. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul: Alfa, 2018, s. 299-300, dipn: 35. Abdülbakî Gölpınarlı ise, Baba İlyas'ın Vefâiyye'nin pîr-i sânisini olduğunu yazar. *Yüz Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1969, s. 270. Ahmet Yaşar Ocak, XV. asra ait bir icâzetnameye dayanarak, Vefâî tarikatının Anadolu'da Dede Garkın tarafından kurulmuş Garkîniyye isimli bir kolunun mevcudiyetinden bahseder. Bu durumda Baba İlyas da Vefâî-Garkîni halifesidir. *Babaîler*, s. 134. İcâzetnâme için ayrıca bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)", *Bellefen*, LXX/257, Nisan 2006, s. 152-154. Ocak'ın da dikkat çektiği üzere, ne Elvân Çelebi'nin ne de Âşıkpaşazâde'nin, dedeleri Baba İlyas'ın Babâiyye isimli bir tarikat veya kol tesis ettiğine dair beyanları yoktur. Bilakis Vefâî olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla Babâîliğin, bir tarikat veya şube ismi olmaktan ziyade, Baba İlyas'la beraber isyana katılan müridleri ifade eder anlamda kullanıldığına dair deliller daha ikna edici görünmektedir. Bu deliller için bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler*, s. 176-178. Baba İlyas'ın Vefâî şeyhi olduğu, aileye mensup müelliflerin beyanlarından anlaşılmaktadır. Âşıkpaşazâde, büyük dedesi Baba İlyas'ın, Tâcü'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin (v. 501/1107) halifesi olduğunu ifade etmektedir. "Ben ki fâkir derviş Ahmed Âşıkîyem ibn Şeyh Yahyâ ibn Şeyh Süleyman ve ibn Bâlî Sultânü'l-Âli Âşık Paşayem ve ibn mürşidü'l-âfâk Muhlis Paşayem ve ibn kutbu'd-devrân Baba İlyas Hâlifetü's-Seyyid Ebu'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifin *nevverallahu kabrehum*." *Tevârih-i Âli-i Osman*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 1.

Muhammed Abdullah b. Talha eş-Şenbekî ve Ebû Bekir b. Hevvâr el-Batâihî vasıtasıyla Hazret-i Ali'ye ulaşır. Aslında Rifâî ve Vefâî tarikatları arasındaki ilk irtibat, bu silsilede ismi geçen Şeyh Ebû Muhammed eş-Şenbekî münasebetiyledir. Zira Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ'nın şeyhi Ebû Muhammed eş-Şenbekî'den hırka giyenler arasında Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dayısı ve şeyhi Mansûr el-Batâihî de vardır.⁴⁸⁵ Aralarındaki bu irtibatın dışında, her iki tarikatın pîrlerinin hayatlarında da benzerlikler görülmektedir. İkisi de seyyid olup⁴⁸⁶, kendi dönemlerinin meşhur ve nüfuz sahibi şeyhleridirler. Bu nüfuzları sebebiyle zaman zaman teftişe maruz kalmışlardır. Kadınli erkekli âyinler yaptıkları gerekçesiyle şikâyet edilmeleri, onlara yöneltilen tenkitlerde de benzer unsurların olduğunu göstermektedir.⁴⁸⁷ Diğer yandan Vefâiyye ile alâkalı kaynaklar sınırlı olduğundan, iki tarikatın usûl ve erkân açısından benzerlik gösterip göstermediği hakkında fikir yürütmek güçtür.

Seyyid Ebu'l-Vefâ ve Seyyid Ahmed er-Rifâî arasındaki bir diğer müşterek husus, tesis ettikleri tarikatların seyri hakkındaki değerlendirmelerdir. Gerek Vefâiyye'nin gerekse Rifâiyye'nin başlangıçta Sünnî bir yapı arz ettikleri ancak daha sonra gayr-i Sünnî unsurların etkisine maruz kaldıkları konusu tartışılmalıdır.⁴⁸⁸ Vefâilik ile ilgili bu tartışma, XIII. asırda Anadolu'da vukû bulan Babaî İsyânı dolayısıyladır. Buna göre, Baba İlyas Horasânî'nin peygamberlik iddiasında bulunduğu ve yönetiminden memnun olmadığı Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı 1240 senesinde halifesi Baba İshak idaresinde bir ayaklanma başlattığı nakledilmektedir. Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'da başarılı olan Babaîler, Amasya ve Kırşehir'de Selçuklu ordusunun yenilgisine uğramışlar; önce Baba İlyas

⁴⁸⁵ Fârûsî, *İrşâd*, s. 4-5. Harîrîzâde'nin Vefâiyye ve Rifâiyye'yi Hevvâriyye'nin kolları arasında zikretmesinin sebebi bu bağlantı olmalıdır. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 263a. Haşim Şahin, bazı Vefâî siyâdetnâmelerinde Ahmed er-Rifâî'nin isminin geçmesini, aradaki bu irtibata bağlar. "Vefâiyye", *Türkiyede Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 139. Şeyh Şenbekî aynı zamanda Mansûr el-Batâihî'nin amcasıdır. Fârûsî, *İrşâd*, s. 13. Diğer yandan Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ'nın kardeşi Şeyh Ali b. Ahmed, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin müntesipleri arasında zikredilmektedir. Bu durum, söz konusu iki tarikat arasındaki irtibatın başından itibaren mevcut olduğunu gösteren başka bir örnektir. *İrşâd*, s. 131. Ayrıca Fârûsî'nin *İrşâd*'ında Tâcü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ'nın, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin doğumunu müjdelediği bir rivayet de yer alır. *İrşâd*, s. 48.

⁴⁸⁶ Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın babası Seyyid Muhammed'in soyunun İmam Zeyne'l-Âbidîn'e dayandığı, Irak'ta yaşadıkları bölgede seyyid oldukları için uğradıkları takibat dolayısıyla Kusân bölgesine yerleştiği ve burada Kürt bir ailenin kızıyla evlendiği nakledilmektedir. Haşim Şahin, "Vefâiyye", *Türkiyede Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, s. 136.

⁴⁸⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler*, s. 136-137. Benzeri tenkitler daha sonra Baba İlyas hakkında da söz konusu olacaktır. Kadınli erkekli zikir tertibinden dolayı tenkit edilip, tahkikattan geçirilen bir diğer isim de Ahmed Yesevî'dir (v. 562/1166). Mehmed Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 85.

⁴⁸⁸ Haşim Şahin, "Vefâiyye", *Türkiyede Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, s. 149.

ardından halifesi Baba İshak öldürülmüş ve isyan bastırılmıştır. Baba İlyas'ın halife ve müridleri ise çeşitli bölgelere dağılmışlardır.⁴⁸⁹

Hüseyin Hüsâmeddin'in naklettiklerinden, küçük oğlu Muhlis Paşa'nın bir dönem Amasya'daki Hankâh-ı Mesûdî'de postnişin olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁰ Ahmed-i Kûçek'in kayınpederi Alâaddîn Ali Âşık Baba da, Muhlis Paşa'nın oğludur. Ahmed-i Kûçek, Âşık Paşa ismiyle meşhur olan Ali Âşık Baba⁴⁹¹ ile hankâh şeyhliği vazifesini yürüttüğü esnada tanışmıştır. Anadolu'da gayr-i Sünnî cereyanları başlatan; sonrasında Abdâlân-ı Rûm, Kızılbaşlık ve Bektaşılık gibi taifelerin ortaya çıkmasına sebep olan bir hareket olarak nitelendirilen Babaî İsyanı'nın⁴⁹² tesirlerinin XIV. asırda ne şekilde devam ettiğini, Ali Âşık Baba ve Ahmed-i Kûçek'in hayatlarından takip etmek mevcut bilgilerle mümkün görünmemektedir. Ancak Ahmed-i Kûçek'in şahsiyetinde Anadolu'ya yerleşen Rifâîler'in, Babaî tarikatını yeniden güçlü bir hâle getirdiği ifade edilen Ali Âşık Baba ile hısımlar oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁹³

Ahmed-i Kûçek'in hayatı hakkındaki bilgilerden anlaşıldığına göre Rifâîler, Anadolu'da Vefâîler dışında seyyid aileleri ve Mevlevîler ile de yakınlık kurmuşlardır. Ahmed-i Kûçek'in babası Seyyid Tâceddîn, Anadolu'ya yerleşmiş seyyid ailelerine mensup Bilâl Kâzımî'nin kızı ile evlenmiştir. Eflâkî'nin Ahmed-i Kûçek'in Amasya'da Ulu Ârif Çelebi ile görüşmesini naklederken kullandığı ifadeler ise, iki şeyhin birbirlerine hırka giydirdiğini ima etmektedir. Ahmed-i Kûçek'ten sonra posta geçen mahdumlarının "Çelebi" ünvanını kullanmaları da, bu yakınlaşma dolayısıyla Mevleviyye neş'esinden intikal etmiş olmalıdır.

⁴⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *DİA*, c. IV, s. 368. Baba İlyas'ın en küçük oğlu Muhlis Paşa'nın bir dönem Mısır'da yaşadığı daha sonra Anadolu'ya dönerek babasının intikamını almak üzere, Karaman Türkmenleriyle birleşip Selçuklu hükümetine karşı bir hareket başlattığı nakledilmektedir. Bu hareketin neticesinde Konya ele geçirilmiş ve Muhlis Paşa sarayda altı ay ikamet ettikten sonra idareyi Karamanoğulları'na devretmiştir. Bu hadiseden sonra ne yaptığı ve hangi tarihte vefat ettiği konusunda bir bilgi yoktur. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-kudsiyye*, neşredenlerin girişi, s. 52-57.

⁴⁹⁰ *Amasya Tarihi*, c. II, s. 421

⁴⁹¹ Alâaddîn Ali Âşık Baba (Âşık Paşa), 670 (1272) senesinde Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Dedesi Baba İlyas'ın halifelerinden Şeyh Osman'ın himayesinde yetişmiş, daha sonra onun kızıyla evlenmiştir. Bir dönem Anadolu Valisi Timurtaş Paşa'nın veziri olduğu ancak bazı siyasi hadiselerle karıştığı için Mısır'a gittiği nakledilmektedir. 733 (1332) tarihinde Kırşehir'de vefat eden Ali Âşık Baba/Paşa'nın türbesi de bu şehirdedir. Telif ettiği *Garibnâme*, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en eski eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-kudsiyye*, neşredenlerin girişi, s. 58-59.

⁴⁹² Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 301; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler*, s. 255.

⁴⁹³ "Ancak Muhlis Baba-zâde Alâaddîn Ali Âşık Paşa hankâh şeyhi olduğundan Babaî tariki mütefevvik olmuştur.", Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 224.

Ahmed-i Kûçek ve Anadolu'ya yerleşen ilk Sayyâdî, Necmeddîn Yahyâ'dan sonra, Rifâî-Sayyâdîler'in Anadolu'daki tarikat faaliyetleri hakkındaki mevcut bilgiler sınırlıdır. Ancak XV. asırla alakalı kayıtlarda, neseben Sayyâdî olduğu söylenen bir zâtnın ismine rastlanır. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin naklettiğine göre, Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu Sadreddîn Ali'nin soyundan gelen Seyyid Alâaddîn Ali, Fatih Sultan Mehmed döneminde Halep'ten İstanbul'a gelerek burada şeyhülislâmlık yapmıştır. Dedesi Seyyid Muhammed İbn 'Arâbî'ye nispetle İbn 'Arâbî ismi ile mâruf olan Seyyid Alâaddîn, Halep'te şer'î ilimler tahsil ettikten sonra İstanbul'a hicret etmiş ve burada ilmi, kemâli ve kerametleriyle şöhret bulmuştur. 901(1495-96) senesinde İstanbul'da vefat eden Seyyid Alâaddîn Ali'nin kabri, Eyüp Sultan türbesi civarındadır.⁴⁹⁴ Ebu'l-Hüdâ Efendi bu bilgileri naklettikten sonra, *Şakâik* müellifinin de Alâaddîn Ali Arabî'den övgüyle bahsettiğini ifade eder. Ancak Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin (v. 968/1561), *eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ-i'd-devleti'l-Osmâniyye* isimli eserinde verilen bilgiler, Alâaddîn Ali Arabî'nin Bursa'da Halvetiyye'den Şeyh Alâaddîn Efendi'ye mülâkî olup, ondan seyrüsülûk gördüğünü ima etmektedir.⁴⁹⁵ Dolayısıyla neseben Sayyâdî olan Seyyid Alâaddîn Ali'nin, Rifâî-Sayyâdî koluna bağlı tarikat faaliyetlerinde bulunup bulunmadığı hakkında fikir yürütmek güçtür.

Mevcut kaynaklarda, XIV. asırdan XIX. asra kadar uzanan dönemde Sayyâdiyye'nin Anadolu ve İstanbul'da nasıl bir seyir takip ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Rifâî-Sayyâdiyye'nin bu coğrafyada yeniden intişarı, XIX. asırda gerçekleşmiştir.

⁴⁹⁴ Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 68.

⁴⁹⁵ *Şakâik*'ta, Alâaddîn Ali Arabî isminde, aslen Halepli olup ilk eğitimin burada tamamladıktan sonra, Bursa'da Molla Gürânî'den tahsil gören bir zâttan söz edilir. Buna göre, Molla Gürânî'nin gözde talebelerinden olan Alâaddîn Ali Arabî önce Edirne'de daha sonra Bursa Kaplıca Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Bursa'daki görevi sırasında Halvetiyye'den Şeyh Alâaddîn Efendi'ye mülâkî olup, tasavvufa meyletmiştir. *Tercüme-i Şakâik*, Taşköprüzâde Ahmed Efendi (çev. Mehmed Mecdî), İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1269, s. 171-176. Ebu'l-Hüdâ Efendi, Alâaddîn Ali Arabî'den bahsederken *Şakâik*'a atıf yapmakla birlikte, ona dair naklettikleri *Şakâik*'ta yazılanlardan farklılık arz eder. Bu durum, her iki eserde ismi geçen zâtnın aynı kişi olup olmadığını tespit edebilmek için daha fazla bilgiye ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3 XIX. ve XX. Asırlarda Anadolu ve İstanbul'da Sayyâdiyye

XIX. asırda Sayyâdiyye'nin Anadolu ve İstanbul'da yayılması, Sivas'ta Seyyid Abdullah el-Hâşimî (v. 1922) ve İstanbul'da Ebu'l-Hüdâ Efendi es-Sayyâdî (v. 1909) tarafından temsil edilen silsileler vasıtasıyla olmuştur. Her iki isim de Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Seyyid Hasan Vâdî es-Sayyâdî'den (v. 1312/1894-95) Rifâi-Sayyâdî hilâfeti almışlar; Seyyid Abdullah Hâşimî Sivas'ta, Ebu'l-Hüdâ Efendi ise İstanbul'da irşad faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Sivas'taki Hâşimî Dergâhı, Sayyâdiyye'nin Anadolu'daki merkez dergâhı olarak hizmet görmüş; Beşiktaş'taki Ebu'l-Hüdâ Tekkesi ve Aksaray Şekerci Sokağı'ndaki Ebu'l-Hüdâ Dergâhı da (Tekke-i Hüdâiyye) İstanbul'da Sayyâdiyye'ye bağlı mekânlar olarak faaliyet göstermişlerdir.⁴⁹⁶

XIV. asırda Anadolu'ya gelen ilk Sayyâdî Seyyid Necmeddîn Yahyâ'nın silsilesinde olduğu gibi, XIX. asırda Anadolu ve İstanbul'da varlık gösteren Sayyâdî silsilesi de aynı isme, Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu Seyyid Sadreddîn Ali'ye (v.695/1295-96) ulaşmaktadır. Bu duruma istisna teşkil eden, XIX. asırda İstanbul'da Rifâiyye'nin bir kolu olarak neş'et eden Maârifîyye'dir. Seyyid Muhammed Fethü'l-Maârif'e (v. 1824-

⁴⁹⁶ Tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılından önce İstanbul'da kırk tane Rifâi Tekkesi olduğu kaydedilmiştir. Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964, s. 464-465. Bunlar arasında Sayyâdî dergâhı olarak anılabilecek olanlar, mevcut bilgilere göre sadece Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye bağlı oldukları bilinmektedir. Rifâiyye'nin İstanbul'da varlık göstermeye başladığı XVI. asırdan XIX. asra kadar, aralarında silsilesi Sayyâdiyye'ye dayanan meşâyihin de bulunması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu konuda yeterli kaynak bulunmadığı gibi, Rifâiliğin İstanbul'a ilk defa kim tarafından ve hangi tarihte getirildiği ile alakalı bilgiler de ihtilaflıdır. Hüseyin Vassâf, İstanbul'a Rifâiliğin Şeyh Mahmud-i Hadîdî ile geldiğini yazar. Üsküdar'da Rifâi âyini ilk defa 1000/1592 senesinden sonraki tarihlerde icra eden kişi olan Şeyh Hadîdî, yerine Şeyh Muhammed el-Mesânî'yi bırakarak Şam'a dönmüş ve orada vefat etmiştir. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c. I, s. 246. Baha Tanman ise, arşiv kayıtlarına dayanarak İstanbul'a Rifâiliği ilk getiren kişinin 1000/1591-92 civarında Yemen'den gelen Şeyh Muhammed b. Ukayl (v. 1037/1627) isimli bir zât olduğunu yazar. Bu zât aynı zamanda Üsküdar İnâdiyye'de kurulan zâviyenin de bânisi olarak takdim edilir. Şeyh Muhammed b. Ukayl, burada Rifâi âyini icra etmeye başlamış, zâviye daha sonra Muhammed Hadîdî (v. 1170/1756-57) tarafından genişletilerek âsîtâneye dönüştürülmüştür. Şeyh Muhammed Hadîdî'den sonra da âsîtâne postuna Şamlı Şeyh Yâsin Efendi oturmuştur. Baha Tanman, "Rifâi Âsîtânesi", *DBİA*, c. VI, İstanbul: Tarih Vakfı; Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994, s. 324; "Rifâi Âsîtânesi, *DİA*, c. XXXV, s. 98-99. Hür Mahmud Yücer de Vassâf gibi, Üsküdar'da ilk Rifâi âyini icra eden kişinin Muhammed Hadîdî olduğunu ifade eder ve onun Basra'dan geldiği bilgisini verir. Şeyh Hadîdî, İstanbul'da yerine Şeyh Muhammed el-Mesânî'yi bırakarak Şam'a dönmüş ve 1100/1688 senesinde orada vefat etmiştir. Muhammed el-Mesânî'den sonra ise âsîtâne postuna Şeyh Yâsin (Yesi) Efendi geçmiştir. Hür Mahmud Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)*, s. 399; "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", *Keşkül Dergisi*, sayı: 28, Güz (2013), s. 26. Üsküdar Rifâi Âsîtânesi'nin son postnişini Şeyh Hüsnü Sarier Ceyhun'un Meclis-i Meşâyih'e sunduğu terceme-i hâlindeki beyanına göre ise, Üsküdar Rifâi Âsîtânesi'nin inşa tarihi 1000/1591-92 senesi, kurucusu ise Şeyh Mehmed (Muhammed) b. Ukayl el-Müncî (Münbicî)'dir. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması: İlmiye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, c. V, s. 102 (107-108 numaralı vesikalar). Kaynaklarda nakledilen bu bilgilerde, Rifâiliği İstanbul'a ilk defa getiren kişi olarak iki farklı isim zikredilmekte ve farklı tarihler verilmektedir. Âsîtâne'nin son şeyhi Hüseyin Hüsnü Efendi'nin kendi elyazması ile verdiği beyan ile arşiv kayıtlarının birlikte değerlendirilmesi sonucunda daha tutarlı bilgilere ulaşılabileceği imkân dahilindedir.

25) nispetle Maârifîyye ismiyle anılan bu kolun silsilesi, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın Mısır'da dünyaya gelen bir diğer oğlu Seyyid Ali Ebu'ş-Şübbâk'a (v. 700/1300-1301) dayanmaktadır. Ancak silsilesindeki nispeti Sayyâdiyye'ye olmakla birlikte, içtihadta bulunduğu usûller dolayısıyla Seyyid Fethü'l-Maârif pîr-i sâni; Mârifîyye'de Rifâiyye'nin bir kolu kabul edilmiştir.⁴⁹⁷

Bu bölümde, mevcut kaynaklara dayanarak, XIX. asırdan, tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar olan dönem içerisinde Anadolu ve İstanbul'da Sayyâdiyye silsilesinden geldiği tespit edilebilen meşâyih hakkında ulaşılan bilgiler nakledilecektir. Günümüze ulaşan hilâfetnâmeler, Anadolu'ya ulaşan silsilede, Sayyâdi soyundan gelenler vasıtasıyla temsil edilen şeyhlik makâmının XIX. asırdan itibaren bu soya mensup olmayan zâtlarla devam ettiğini ortaya koyacaktır.

3.3.1 Anadolu'da Sayyâdîler

*Seyyid Abdullah el-Hâşimî el-Mekkî (v. 1922)*⁴⁹⁸: 1795 senesinde Mekke'de dünyaya gelmiştir. Soyu, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'a dayanmaktadır. İlk seyrüsülûku babası Muhammed Azîm el-Hâşimî'den olup, ondan Rifâî, Kâdirî, Bedevî, Şâzelî, Sâdî, Nakşibendî ve Mevlevî hilâfetleri almıştır. Rifâî-Sayyâdi hilâfetini ise, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Seyyid Hasan Vâdi'den almıştır. Sayyâdiyye'den bir diğer hilâfeti de, Medine'de Seyyid Sâlim er-Rifâî'den ahz etmiştir.

Seyyid Abdullah Hâşimî, on yedi yaşında iken Hicaz'dan ayrılıp Afganistan'a gitmiş ve yirmi sene müddetince buralarda ikamet ederek irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a davet edilen Seyyid Abdullah el-Hâşimî, padişah tarafından Sivas Bölgesi Nakîbuleşrâf Kaymakamı olarak tayin edilmiş ve çeşitli pâyelerle taltif edilmiştir. Nakîbuleşrâflık vazifesi ile birlikte yerleştiği Sivas şehrinde, Paşabey mahallesi, Emîr Ahmed Bey Camii bitişiğinde satın aldığı iki katlı bir

⁴⁹⁷Seyyid Fethü'l-Maârif'in silsilesi ve Rifâiyye'nin Maârifîyye kolu hakkındaki değerlendirme için bkz.: Muhammed Fethü'l-Maârif er-Rifâî, *Dem-i Vahdet* (haz. Kahraman Özkök), İstanbul: Revak Kitabevi, 2014, neşredenin girişi, s. ii-iii.

⁴⁹⁸İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, *Seyyid Abdullah el-Hâşimî el-Mekkî Rifâî: Arap Şeyh*, İstanbul, 2010, s. 5-24. Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19.yüzyıl)*, s. 424; *Risale-i Rifâiyye*, (t.y) <http://www.rifai-kadiri.org/rfai-tarikat/> (16 Kasım 2019).

konağı tadilattan geçirerek dergâh hâline getirmiştir. 1884 senesinde açılışı yapılan bu dergâhın vakfiye tarihi 1913'tür.⁴⁹⁹

Seyyid Abdullah el-Hâşimî, İttihad ve Terakkî hükümeti döneminde Mekke'ye sürgün edilmiş, yaklaşık yedi sene sonra Sivas'a dönebilmiştir. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemâl Paşa'ya destek vermiş ve Sivas'ta bulunduğu dönem onu dergâhta ağırlamıştır. 1919 yılında düzenlenen Sivas Kongresi'ne misafir olarak iştirak eden Seyyid Abdullah el-Hâşimî, kongreye katılan diğer delegelerin ihtiyaçlarını kendi dergâhından karşılamıştır.⁵⁰⁰ Sivas'ta "Arap Şeyh" ismiyle anılan Seyyid Abdullah el-Hâşimî, 13 Ekim 1922 senesinde yüz yirmi yedi yaşında vefat etmiştir. Vefatının ardından posta büyük oğlu Mehmed Râgıb Efendi geçmiştir.

Merzifonlu Fevzi Baba (v. 1899); Bursa Karakadi Dergâhı şeyhi Seyyid Ali Rıza Efendi (v.1906); Kasımpaşa Aynî Ali Baba Tekkesi şeyhi Seyyid Muhammed el-Ensârî (v.1939), Çorum şehrinden Abbas Külâhî (v. 1963); Üsküdar Rifâî Âsitânesi son postnişini Hüsnü Sarier Ceyhun (v. 1952), Abdullah el-Hâşimî'den hilâfet alan zâtlardan bazılarıdır.

Ebûbekir Çorûmî (v. 1928)⁵⁰¹: 1846 yılında Çorum'da dünyaya gelmiştir. Tahsilinin ardından Irak, Hicaz ve Mısır'a seyahatlerde bulunmuş; Mısır'da Abdurrahîm et-Tantavî'den Rifâiyye, Kâdiriyye, Dessûkiyye, Bedeviyye ve Şâzeliyye hilâfetleri almıştır. Seyahatlerinin ardından İstanbul'a dönen Ebûbekir Çorûmî, II. Abdülhamid ile görüşmüş ve onun desteği ile Çorum'da bir dergâh açarak irşad faaliyetlerine başlamıştır. Rifâî usûlünün icra edildiği bu dergâh ile alâkalı 1900 tarihli vakıf kaydında, Ebûbekir Çorûmî'nin, Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin hulefâsından olduğu ibaresi yer almaktadır. Ebûbekir Efendi, söz konusu Rifâî-Sayyâdî hilâfetini, kendisine dergâh açma müsadesinin verildiği İstanbul ziyareti esnasında almış olmalıdır.

⁴⁹⁹ Vakıf kaydı belgesi için bkz.: Hasan Yüksel, "Sivas'ta Bir Rifâî Tekkesi Vakfı", *Revak*, Sivas, (1991), s. 20-24.

⁵⁰⁰ Sivas Kongresi fotoğrafında Atatürk'ün sağ tarafında görülen kişi Seyyid Abdullah el-Hâşimî'dir.

⁵⁰¹ Ahmed Cahid Haksever, *Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2009, s. 163-169; Şeyda Öztürk, "Ebûbekir Çorûmî", *DİA*, İstanbul 2016, Ek-1, s. 297-298.

Çorum'da "Kara Şeyh", "Hacı Bekir Baba" isimleriyle de anılan Ebûbekir Çorumî, 1928 senesinde vefat etmiştir. Kendisinden sonra yerine, halifesi Müştâk Ali Efendi (v. 1957) postnişîn olmuştur.

*Ahmed Zeki Hâfız (v. 1942)*⁵⁰²: Basra müftüsü Ahmed Efendi'nin oğlu olan Ahmed Zeki Hâfız doğuştan âmâdır. Basra'da hâfızlığını tamamladıktan sonra tahsil amacıyla Mısır'a gitmiş, akabinde Muş ve Van'da bir müddet hoca olarak görev yapmıştır. Rifâi-Sayyâdî tarikatı hilâfetini Mahmud Fehmi Baba'dan almış ve şeyhinin emri üzerine Urfa'ya yerleşerek Kadioğlu Camii'nde Rifâi tekkesi açmıştır. Hâfız Abdurrahman Çiftbudak (v. 1962), Abdülkerim Apaydın, Sofi Ali ve Hilvanlı Şeyh Halil, kendisinden hilâfet alan isimlerdir.

*Süleyman Zeki Nâimî Amidî (v. 1945)*⁵⁰³: Silsilesi Rifâiyye'nin Sayyâdiyye koluna nispet edilen Dede Ramazan Ruhâvî (Urfalı)'nin hulefâsındandır.⁵⁰⁴ Diyarbakır'da Mâzenderânî Rifâi Dergâhı'nda (sonraki ismiyle Arakçin Baba Tekkesi) postnişîn olmuştur. Halifeleri, Urfalı Nuri Baba, Sadık Halife, Diyarbakır'da Kunduracı Muhammed Ali ve Hazret-i Süleyman Camii İmamı Muhammed Efendi'dir.

*Mahmud Fehmi Baba (v. 1947)*⁵⁰⁵: Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî'den hilâfet alan Fehmi Baba aslen Dağistanlı'dır. Anadolu'da Erzurum, Erzincan ve Diyarbakır şehirlerinde ikamet etmiştir. Diyarbakır'da bulunan Mâzenderânî Rifâi Dergâhı'nda postnişîn olmuştur. Fehmi Baba daha sonra İstanbul'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Kabri, İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'ndadır. Şeyh Baha Uluğ Efendi ve Ahmed Zeki Hâfız ondan hilâfet almışlardır.

*Baha Uluğ (v. 1950)*⁵⁰⁶: Diyarbakır'ın önde gelen ailelerinden Müftizâdeler'e mensuptur. 1888 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Tahsilini Diyarbakır'da tamamlayan

⁵⁰² Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y., s. 31-32.

⁵⁰³ M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid: Diyarbakir velileri (I-II)*, İstanbul: Kent Yayınları, 2004, s. 346.

⁵⁰⁴ Dede Ramazan Ruhâvî'nin kim olduğu ve Sayyâdî hilâfetini kimden aldığı hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Onun Sayyâdî silsilesine bağlı bir şeyh olduğu bilgisine sadece Zeki Nâimî Amidî'nin hayatında tesadüf edilmektedir.

⁵⁰⁵ Hür Mahmut Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler", *Keşkül Dergisi*, sayı: 28, Güz (2013), s. 32.

⁵⁰⁶ M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 99.

Baha Uluğ Efendi memur olarak vazife yapmış; Rifâi-Sayyâdî hilâfetini, Fehmi Baba'dan almıştır.

*Nuri Baba (v. 1951)*⁵⁰⁷: Diyarbakırlı Süleyman Zeki Nâimî'nin halifesidir. Şeyhlik vazifesini memleketi olan Urfa'da yürütmüş olan Nuri Baba'nın türbesi de bu şehirdedir.

*Abbas Külâhî (v. 1963)*⁵⁰⁸: 1873 yılında Çorum'da dünyaya gelen Abbas Külâhî, ilk tahsilini Sivas Gök Medrese'de tamamlamıştır. Daha sonra Çorum'da Süheyb-i Rûmî Zâviyesi'nde postnişîn olan amcası Ömer Hulûsî Dede'nin yanına dönmüş ve onun gözetiminde tâlim ve terbiye görmüştür. Amcasının 1888'deki vefatının ardından zâviyedârlık ve hatiplik görevlerini yürüten Abbas Külâhî⁵⁰⁹, Rifâi-Sayyâdî hilâfetini Seyyid Abdullah el-Hâşimî'den almıştır. 1897 yılında Yunanlılarla yapılan savaşa katılmış, katkılarından dolayı Mecîdî ve Osmânî nişânlarıyla taltif edilmiştir.⁵¹⁰ I. Cihan Harbi ve Kurtuluş Savaşı yıllarında da aktif rol oynamış; şeyhi Seyyid Abdullah Hâşimî gibi Milli Mücadele'ye destek vermiştir. 1925'te tekkelerin ilgasından sonra Çorum Hıdırlık'ta amcası Ömer Hulûsî Dede ile birlikte yaptırdığı zâviye binası, evkafa ait görüldüğünden zaptedilerek yıkılmıştır. 1963'te vefat eden Abbas Külâhî'nin kabri Hıdırlık'ta Kereb Gazi Türbesi civarındadır.

3.3.2 İstanbul'da Sayyâdîler

*Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî (v. 1909)*⁵¹¹: Ebu'l-Hüdâ Efendi, 1850 senesi Ramazan ayında Halep'e bağlı Maarratünu'mân beldesinde bulunan Hânşeyhûn kasabasında dünyaya gelmiştir. Künyesi Muhammed b. Hasan Vâdî b. Ali'dir ve nesebi Ahmed es-Sayyâd'a dayanmaktadır. Babası Seyyid Hasan Vâdî, Hânşeyhûn'da zâviyesi bulunan bir Rifâi-Sayyâdî şeyhidir. Ebu'l-Hüdâ Efendi kıraât, fıkıh, hadis, tefsir sahalarındaki tahsilinin yanı sıra, babasının yanında seyrüsülûk görmüş ve ondan hilâfet almıştır.⁵¹²

⁵⁰⁷ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, s. 134-135.

⁵⁰⁸ Ahmed Cahid Haksever, *Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf*, s. 179-184.

⁵⁰⁹ Zâviyedârlık dönemi ile alâkalı evrak için bkz.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO. (Bâbüâlî Evrak Odası), 909-68107-0; 1269-95127-0; İ.ML. (İrade Maliye), 39-94-0.

⁵¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.TAL. (İrade Taltifat), 251-78-0.

⁵¹¹ *Târîhu'l-evhad* isimli eserinin sonunda, hayatının 1895 senesine kadar olan dönemi ile alâkalı resmî hâl tercemesi yazılıdır. Ebu'l-Hüdâ, *Târîhu'l-evhad*, s. 140-143; Hayatı hakkında kendi ifadeleri için ayrıca bkz.: *Zâhîratü'l-me'âd*, s. 57-60.

⁵¹² Ebu'l-Hüdâ Efendi ilk eserinde babasından Kâdirî hilâfeti de aldığını ifade etmektedir. *Hidâyetü's-sâ'î*, s. 111.

İkinci hilâfeti ise, Halep şehri şeyhü'l-meşâyihî es-Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi Hayrullah es-Sayyâdî'dendir. Daha sonra Bağdat'ta Seyyid Muhammed Mehdî Âl-i Hizâm es-Sayyâdî er-Ravvâs'ın gözetiminde seyrüsülûk görerek 1866/67 yılında ondan üçüncü hilâfetini ahz etmiştir.

Irak dönüşünde, henüz on dokuz yaşında iken Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye tevcih edilen ilk görev, Hânşeyhûn'da bulunan vakıfların tevliyeti vazifesidir. 1870 yılında Halep vilâyetine bağlı Cisru'ş-Şugûr Nakîbü'l-eşrâflığı vazifesi tevdi edilmiş ve Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın Metkîn'deki dergâhının vakıf idareciliği uhdesine verilmiştir. Halep Nakîbü'l-eşrâflığı vazifesi devam ederken 1874-75 senesinde İstanbul'a gelmiş ve Maârif Meclisi âzâlığına getirilmiştir. Rifâî nesebinden gelmesi hasebiyle Sultan Abdülaziz tarafından kendisine husûsî bir maaş da bağlanarak, Suriye, Diyarbakır, Bağdad, Basra nakipleri idaresine verilmiştir. 1877 senesinde nikâbetle ilgili bazı meseleleri görüşmek üzere geldiği İstanbul'da, Nâfiz Paşa vasıtasıyla Sultan II. Abdülhamid ile görüştüğünde yirmi sekiz yaşındadır. Bu görüşmede, hizmete İstanbul'da devam etmesi istenmiş ve padişahın emri ile Meclis-i Meşâyih reisliğine getirilmiştir. 1878-79 yılından itibaren padişahın emri ile huzurunda akâid ve hadis dersleri vererek bazı şer'î kitaplar yazmış; şehzadelerin dinî ilimler tahsiline nezaret etmiştir. Bu yıllar içerisinde, önce Anadolu Kazaskerliği sonra da Rumeli Kazaskerliği vazifelerinin tevcih edildiği Ebu'l-Hüdâ Efendi, İstanbul pâyesi, mecîdî nişânı, Osmanlı murassa nişânı gibi pâyelerle taltif edilmiştir.

1889-90 senesinde Sultan II. Abdülhamid tarafından çıkarılan ve masrafların devlet tarafından karşılanacağını beyan eden bir ferman ile Rifâiyye'ye ait tekke ve türbelerin imar işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Basra'da Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye; Bağdat'ta Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin babası Seyyid Sultan Ali ve Mehdî Ravvâs'a; Metkîn'de Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a ait türbeler, 1896 yılına kadar süren bu imar faaliyetleri esnasında yeniden ihya edilen makamlardan bazılarıdır. Ebu'l-Hüdâ Efendi, inşa edilen bu merkezlere şeyh, zâkir ve idareci tayini meselesi ile de ilgilenmiştir.⁵¹³

⁵¹³ Arap coğrafyasının muhtelif şehirlerinde bulunan nakiplerin ve Rifâî dergâhı şeyhlerinin birçoğunun Ebu'l-Hüdâ Efendi'den hilâfet aldıkları ve sonrasında görev yerlerine tayin edildikleri anlaşılmaktadır. Ebu'l-Hüdâ Efendi kendi eserlerinde halifeleri hakkında bilgi vermez. Ancak Ebu'l-Hüdâ Efendi'den de hilâfeti olan, Bağdat Sultan Ali Tekkesi şeyhi Seyyid İbrâhim b. Muhammed er-Râvî (v. 1945-46), Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin hayatını anlattığı eserinde ondan hilâfet alan şu isimleri zikreder: *İstanbul*: Seyyid Abdülkâdir Efendi el-Halebî el-Kudsî, Eyüp Rifâî Dergâhı şeyhi Şeyh

Yeniden imar edilen bu makamların yanı sıra, Halep'te bir Sayyâdî dergâhı da inşa edilmiş; Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Seyyid Hasan Vâdî vefat ettiğinde buraya defnedilmiştir.

İstanbul'da Yıldız Sarayı'nın yanında Serencebey Yokuşu'nda, Sultan II. Abdülhamid tarafından Ebu'l-Hüdâ Efendi'ye tahsis edilen konak, tekke olarak da vazife görmüş ve "Ebu'l-Hüdâ Tekkesi" ismi ile kayıtlara geçmiştir. Bu konağın yanı sıra, Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından 1899 yılında inşa edilen Aksaray Şekerci Sokağı'ndaki Ebu'l-Hüdâ Dergâhı'nı ve Eyüp'te Hasib Efendi Rifâî Dergâhı içine yapılan kütüphaneyi İstanbul'da Sayyâdiyye koluna bağlı mekânlar olarak zikretmek mümkündür. Ebu'l-Hüdâ Dergâhı'nda (Tekke-i Hüdâiyye), Seyyid Mehmed Ebu'l-Hayr ve Bağdatlı Sükûtizâde Muhammed Şerîf postnişîn olmuşlardır.⁵¹⁴

Hayatı hakkında nakledilenlerden, Sultan II. Abdülhamid'e Arap coğrafyası ile alâkalı içtimaî meselelerde ve dinî mevzularda danışmanlık da yapan Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin, padişahın nezdindeki konumuna bağlı nüfuzunu tarikat hizmetleri için kullandığı anlaşılmaktadır. Halep'te yaşadığı yıllarda başladığı kitap teliflerine İstanbul'da devam etmiş ve iki yüzü aşkın sayıda eser yazarak neşrettirmiştir. Kendi teliflerinin yanı sıra Rifâîlîk'le alâkalı klasik eserlerin neşredilmesine de vesile olmuş; onun bu gayretleri, söz konusu eserlerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Ebu'l-Hüdâ

Hasib Efendi, İstanbul nakîbi es-Seyyid Mustafa Efendi. *Şam beldesi*: Hama'da bulunan Rifâî zâviyesi şeyhi Seyyid Muhammed Efendi b. Seyyid Şeyh Ömer Efendi el-Harîrî es-Sayyâdî, Seyyid Muhammed Efendi ez-Zeytâvî es-Sayyâdî el-Hamevî, Şeyh Muhammed Efendi el-Hicârî'l-Halebî, Seyyid Muhammed Efendi b. es-Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi Hayrullah es-Sayyâdî (Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin ikinci şeyhinin oğlu), Şeyh Yûsuf Efendi en-Nebhânî ed-Dımaşkî, Şeyh Abdülmecid el-Hurdacî ed-Dımaşkî, Şeyh Muhammed Nûrî Efendi (Erihâ müftüsünün oğlu), Şeyh Seyfeddîn ez-Zeydî el-Kâdirî en-Nablusî, Seyyid Mustafa Reşîd el-Beyrûtî. *Musul*: Rifâî Hizâmî zâviyesi şeyhi Muhammed Efendi. *Bağdat*: Seyyid İbrahim er-Râvî (kitabın müellifi), Seyyid Abdülmuhsin er-Râvî (İbrahim er-Râvî'nin kardeşi), Seyyid Abdullah b. Seyyid el-Hâc Süleymân (İbrahim er-Râvî'nin amcasının oğlu), Seyyid Abdulgâfir es-Sayyâdî, Seyyid Şâkir Efendi Âlûsî, Seyyid Sultan Ali zâviyesi şeyhlerinden Seyyid Muhammed Sâlih Efendi. *Basra*: Ahmed er-Rifâî el-Kuveytî (Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin imâret nakîbi), Seyyid el-Hâc İsâ Efendi. *Hille*: Hille nakîbi Seyyid Cemil Efendi b. Seyyid Muhammed Latîf Efendi. *Samarra*: Samarra nakîbi Seyyid Ahmed Hamdi Efendi b. Ali Efendi et-Tikrîtî. *Yemen*: Seyyid Abdullah el-Yemenî. Bu isim listesi için bkz.: İbrahim b. Seyyid Muhammed er-Râvî, *Bellü's-sâdâ fî tercemeti es-seyyid eş-şeyh Muhammed Ebi'l-Hüdâ*, Bibliothèque nationale de France, Arabe 6946, vr. 71a-73b.

⁵¹⁴ Seyyid Mehmed Ebu'l-Hayr Efendi'nin Meclis-i Meşâyih'e sunduğu terceme-i hâlindeki beyanına göre, 1317 (1899) senesinde inşa edilen dergâhın bânisi Sayyâdî-zâde Seyyid Muhammed Ebu'l-Hüda Efendi'dir. Ebu'l-Hayr Efendi, dergâhın bulunduğu yeri ise, Aksaray'da Şekerci Sokağı'nda Sirâceddîn Sabavî Dergâhı şeklinde tarif eder. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, c.V, s. 62-63. Bugün "Şehremini Caferâğa Camii" ismiyle bilinen camiide, tekke binasının kitabesi mevcut olup, kitabede "Tekke-i Hüdâiyye" nin Seyyid Muhammed Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından, kardeşi merhum Seyyid Muhammed Nüreddîn Beğ nâmına 1317 yılında teccid edildiği yazılıdır. Bu konu hakkında ayrıca bkz.: Baha Tanman, "Ebu'l-Hüdâ Tekkesi", *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ed. Nuri Akbayar), İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, Tarih Vakfı, 1998, s. 188-190. Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)*, s. 412, dipn.: 1371.

Efendi, Sayyâdî kolu ile alâkalı ilk müstakil eserlerin de müellifidir. Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın hayatını anlattığı *Hizânetü'l-ımdâd fî aḥbâri'l-gavsi'l-kebîri's-seccâd mevlânâ Seyyid İzzeddîn Aḥmed es-Şayyâd*; Sayyâdî seyyidlerini anlatan tabakât kitabı *Ẓaḥîratü'l-me'âd fî zîkri beni's-Şayyâd* ve Ahmed es-Sayyâd'ın bir manzûmesini şerh ettiği *Nefeḥâtü'l-ımdâd 'alâ nûniyyeti seyyidînâ el-İmâm es-Şayyâd*, bu konularda kaleme alınmış ilk kitaplardır.

Ebu'l-Hüdâ Efendi, II. Meşrûtiyet'in ilân edilmesinin ardından tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiştir. 1909 senesinde Büyükada'da damadının konağında vefat eden Ebu'l-Hüdâ Efendi, önce Beşiktaş'ta inşa ettirdiği dergâhın bahçesine defnedilmiş, 1960 senesinde naaşı buradan alınarak Halep'teki Sayyâdî Dergâhı'ndaki türbeye nakledilmiştir.⁵¹⁵

Biyografisi verilen meşâyih arasında, Seyyid Ahmed es-Sayyâd hakkında da telifleri olup, çok sayıda kitabı günümüze ulaşan kişi Ebu'l-Hüdâ Efendi'dir. Yazdıklarını kendi döneminde neşrettirme imkânı bulabildiği için eserlerinin neredeyse tamamı matbûdur. Dolayısıyla onun tasavvuf anlayışıyla alâkalı değerlendirmeleri yazılı kaynaklara dayandırma imkânı vardır.

Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin tarikatın esaslarına dair yazdıkları, Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen kitaplarda anlatılanlarla mutabıktır. Nitekim bu eserlerin ilk neşirleri de onun gayret ve teşvikleriyle olmuştur. Kendi kitaplarında anlattığı tarikat esasları, genelde Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen *Vazâif*'in özeti niteliğinde olup, şeyh-mürîd münasebetleri, seyrüsülûk usûlleri, hizmet mertebeleri, riyâzet ve halvet bahisleri de aynı eserden iktibaslarla nakledilmektedir. Söz konusu nakilleri zaman zaman şeyhi Mehdî er-Ravvâs'tan işittikleri ile teferruatlandırmıştır. Bu teferruatlarda, bey'at telkinleri, şed kuşanma merasimi gibi mevzular yer almakta ve anlatılanlar Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış Rifâî erkânnâmelerindekilerle benzerlik göstermektedir.⁵¹⁶ Bu durum, Arap coğrafyası ve Anadolu'da uygulanan erkândaki müşterek unsurları göstermesi açısından önemlidir.

⁵¹⁵ Suriye'deki iç savaş esnasında, 2015 yılında bombalanan dergâhın imar faaliyetleri devam etmektedir.

⁵¹⁶ Ebu'l-Hüdâ, *Hidâyetü's-sâ'î*, s. 63-67; *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 274-321.

Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin tekke şeyhliği hakkında çok fazla mâlûmat bulunmamaktadır. Dolayısıyla onun kitaplarında nazarî olarak anlattığı tarikat usûl ve erkânını ne şekilde tatbik ettiğine dair bir kayıt da yoktur. Tarikat usûlleri arasında yer alan burhan gösterme de hayatı hakkında nakledilenlerde yer almaz. Bununla birlikte, keramet ve burhanı inkâr edip, küfür addedenlere karşı müstakil bir risâle yazmıştır.⁵¹⁷

Hüsnü Sarier Ceyhun (v. 1952)⁵¹⁸: Üsküdar Rifâî Âsitânesi'nin son şeyhidir. Meclis-i Meşâyih'e sunduğu 1918 tarihli terceme-i hâlindeki beyanına göre, 1293 (1876-77) senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 1318 (1900) senesinde Seyyid Abdullah el-Hâşimî'ye intisap etmiş ve altı ay sonra ondan hilâfet almıştır. Terceme-i hâlinde, bir halifesinin bulunmadığını, intisaplı dervişlerinin ise 8-10 kişiden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Şeyh Hüsnü Sarier Ceyhun'un, II. Meşrutiyet'ten sonra Samsun'da çıkan Aks-i Sedâ ve İstanbul'da neşredilen Hikmet gazetelerinde, edebî, içtimaî, dinî ve tasavvufî konularda mensur ve manzum yazıları neşredilmiştir.

Seyyid Muhammed Şerîf Bahâuddîn Sükûtî Efendi (v. 1938)⁵¹⁹: İstanbul'da bir dönem Meclis-i Meşâyih reisliği yapmış olan Sükûtî Efendi aslen Diyarbakırlı'dır. Şer'iyeye Sicil Arşivi'nde bulunan beyanına göre seyyiddir. 1869 senesinde Bağdat'ta dünyaya gelen Sükûtî Efendi, Bağdat ve Hille'de hadis, fıkıh ve akâid tahsili görmüş; 1894 senesinde Nakşibendiyye, Rifâiyye, Kâdiriyye ve Bedeviyye'den hilâfet ve icâzet almıştır. 1900 yılında İstanbul'da Ebu'l-Hüdâ Dergâhı (Hüdâî Dergâhı) şeyhliğine getirilmiş, bu vazifenin yanı sıra Meclis-i Meşâyih âzalığı görevine de devam etmiştir.

Sükûtî Efendi, Rifâî-Sayyâdî hilâfetini Bağdat'ta Seyyid Sultan Ali Tekkesi postnişini Seyyid İbrahim er-Rifâî er-Râvî'den (v. 1945-46) ahz etmiştir.⁵²⁰ Ebu'l-Hüdâ

⁵¹⁷ Ebu'l-Hüdâ, *Gâretü'l-ilâhiyye fi'l-intişâr li's-sâdeti'r-Rifâ'iyye*, Bulak, 1310.

⁵¹⁸ Meclis-i Meşâyih'e sunduğu terceme-i hâlindeki beyanına göre s. 101-102 (107-108 numaralı vesikalar).

⁵¹⁹ M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 161-171; Hüür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. yüzyıl), s.412, dipn.: 1371.

⁵²⁰ Hilâfetnâme metnindeki hırka senedi şöyledir: “*Seyyid İbrahim er-Râvî, Seyyid Ahmed er-Râvî er-Rifâî, Seyyid Muhammed er-Râvî er-Rifâî, Seyyid Abdullah er-Râvî er-Rifâî, Seyyid Tâhâ, Seyyid Abdullah er-Râvî er-Rifâî, Seyyid Ahmed er-Râvî, Seyyid Nüreddîn Habîbullah el-Hadîsî, Seyyid Hüseyin Burhâneddîn el-Hizâmî es-Sayyâdî, Seyyid Nüreddîn, Seyyid Abdüsselâm el-Hizâmî, Seyyid Sirâcüddîn, Seyyid Mahmud es-Sûfî, Seyyid Muhammed, Seyyid Burhân, Seyyid Hasan el-Gavvâs, Seyyid Muhammed Şâh er-Rindî, Seyyid Muhammed Hizâm, Seyyid Melik el-Mandalâvî, Seyyid Mahmûd el-Esmer, Seyyid Hüseyin el-İrâkî, Seyyid Tâceddîn, Seyyid Abdurrahmân Şemsüddîn, Seyyid Muhammed Hizâm es-Selîm, Seyyid Şemsüddîn Abdülkerîm Muhammed el-Vâsî, Seyyid Sâlih Abdürrezzâk, Seyyid Şemsüddîn Muhammed, Seyyid Sadruddîn Ali, Seyyid Ahmed es-Sayyâd.*” M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 166-168.

Dergâhı'nda meşihatta bulunan Sükûfî Efendi'nin, Ebu'l-Hüdâ Efendi'den ayrıca bir hilâfeti olup olmadığı konusunda bir kayda rastlanmamıştır.

*Seyyid Muhammed el-Ensârî (v. 1939)*⁵²¹: Seyyid Abdülkâdir Geylânî Dergâhı seccâdenişini Seyyid Hüseyin Şerâfeddîn el-Ensârî el-Kâdirî'nin oğlu olan Seyyid Muhammed el-Ensârî, 1860 senesinde Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Babasından seyrüsülük görerek Kâdirî hilâfeti almış ve daha sonra Erzincan'a yerleşmiştir. Rifâî-Sayyâdî hilâfetini Sivas'ta Seyyid Abdullah el-Hâşimî'den ahz eden Seyyid Muhammed el-Ensârî, İstanbul'a giderek Kasımpaşa Çürüklük semtinde Aynî Ali Baba Tekkesi'ni ihya etmiş ve burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir.⁵²² Hem Kadirî hem de Rifâî usûlünün icra edildiği tekkede Seyyid Muhammed el-Ensârî'den sonra posta, oğlu Seyyid Muhyiddîn el-Ensârî geçmiştir.

Ken'ân Rifâî (v. 1950): Rifâî tarikatı hilâfetini Medine'de Şeyh Hamza er-Rifâî'den alan Ken'ân Rifâî'nin, Ebu'l-Hüdâ Efendi vasıtasıyla Sayyâdiyye'den de hilâfeti olduğuna dair bir kayıt mevcuttur.⁵²³

*Seyyid Muhyiddîn el-Ensârî (v. 1978)*⁵²⁴: Babası Seyyid Muhammed el-Ensârî'den seyrüsülük gören Muhyiddîn el-Ensârî, yirmi bir yaşında Bartın Rifâî Dergâhı meşihatına tayin edilmiş ve tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar buradaki irşad vazifesine devam etmiştir. Hukuk tahsil etmiş olan Seyyid Muhyiddîn el-Ensârî, tekke şeyhliğinin yanı sıra orduda da görev almış, İstiklâl Harbi'ne katılmıştır. 1939 senesinde kıdemli binbaşı rütbesi ile askeriyeden emekli olmuş ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir.

Anadolu ve İstanbul'da, silsilesi Sayyâdiyye'den geldiği tespit edilebilen meşâyihin birçoğunun biyografilerine ulaşmak mümkün iken, onların tasavvufî anlayışını ve tatbikatlarını gösteren yazılı kaynaklara ulaşılammıştır. Bunda, tekke ve zâviyelerin

⁵²¹ *Risale-i Rifâiyye*, (t.y) <http://www.rifai-kadiri.org/rfai-tarikat/> (16 Kasım 2019); Hür Mahmut Yücer, "XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler", *Keşkül Dergisi*, sayı: 28, Güz (2013), s. 24-26; M. Akif, Köseoğlu, "İstanbul'da Rifâî Tekkeleri", *Keşkül Dergisi*, sayı: 28, Güz (2013), s. 117.

⁵²² Baha Tanman, "Aynî Ali Baba Tekkesi", *DBİA*, c. I, s. 486-487.

⁵²³ Mehmet Demirci, "Ken'ân Rifâî'de Tasavvuf Şiiri ve Mûsikisi: İlâhiyat-ı Ken'ân", *Keşkül Dergisi*, sayı: 28, Güz (2013), s. 128, dipn.: 2.

⁵²⁴ *Risale-i Rifâiyye*, (t.y) <http://www.rifai-kadiri.org/rfai-tarikat/> (16 Kasım 2019); Mehmed A. Köseoğlu, "İstanbul'da Rifâî Tekkeleri", *Keşkül Dergisi*, sayı: 28, Güz (2013), s. 117; Hakkı Göktürk, "Ensârî (Muhiddin)", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. IX, s. 5126-5127.

kapatılması dolayısıyla meşâyihten kalan emanetlerin dağılmasının büyük etkisi vardır. Bugün bu emanetlerin bir kısmı kayıp, bir kısmı da ailelerin elinde mahfuzdur. Bu sebeple söz konusu meşâyihe ait evrak ve kitap türündeki emanetlerin pek azı üzerinde araştırma yapmaya muvaffak olunabilmiş; şifahî bilgiler, fotoğraf ve ses kayıtları da ayrıca değerlendirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİFÂÎ- SAYYÂDİYYE'DE USÛL VE ERKÂN

Rifâiyye'deki tarikat yapılanmasının tarikatın pîrinin sağlığında gerçekleştiği, tüm kaynakların üzerinde hemfikir olduğu bir konudur. Mansûr el-Batâihî'nin, kendisine bağlı bütün tekkelerin idaresini Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye vererek onu Ümmü Abîde Revâkî'nda meşihata geçirmesi, dergâh yapılanmalarının o dönemde de mevcut olduğuna işaret etmektedir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin irşad postunda oturduğu Ümmü Abîde Revâkî, kısa bir süre içinde binlerce insanın ziyaret ettiği, yüzlerce metrekairelik alana yayılmış, yüksek vakıf gelirleri olan bir merkez dergâh hâline gelmiştir. Bu yapılanma, tarikat usûl ve erkânı hakkındaki bilgilerin de düzenli olarak aktarılmasını sağlamış olmalıdır. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinde bu konulara temas ettiği görülmekle birlikte, günümüze ulaşmış eserler arasında Rifâiyye usûl ve erkânına dair ilk düzenli bilgiler, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın *Vazâif*'inde yer alır. "Rifâî tarikatının ahkâmını bilmek ve onlarla amel etmek" başlığını taşıyan *dokuzuncu vazife*, tarikat âdap ve erkânına ayrılmış olup, kitabın diğer kısımlarında da zaman zaman bu konulara değinilmektedir. Çoğunluğunu başka kitaplardan alıntılarının oluşturduğu *Vazâif*'in içerisinde, eserin orijinal kısımları olarak tespit edilen bu pasajların muhtevası, şeyh-mürîd münasebetleri, seyrüsülûk usûlleri, hizmet mertebeleri, halvet ve tarikat merasimlerine dair bilgilerden oluşur.

XIX. ve XX. asırlarda İstanbul'da tatbik edilen usûl ve erkânın tespit edilebileceği yazılı kaynaklar ise, Rifâî erkânâme/fütüvvetnâmeleridir. Âsitâne, dergâh şeyhleri tarafından yazılan veya yazdırılan bu eserlerin müellifleri arasında Sayyâdiyye'ye mensup biri yoktur. Ancak anlatılan âdap ve erkân, Rifâiyye'nin herhangi bir koluna mahsus olmayıp⁵²⁵, bütün Rifâîler için geçerli bilgileri sunarken; Rifâiyye'nin kolları arasındaki usûl farkının furûat esmâsı konusunda olduğunu da ortaya koyar. Bu

⁵²⁵ Bu eserlerde anlatılanlar, fütüvvet erkânı güden Kâdiriyye, Bedeviyye, Dessûkiyye ve Sâdiyye tarikatları için de geçerlidir. Ancak telif eden zâtların tarikat mensubiyeti dolayısıyla *Rifâî Fütüvvetnâmesi* veya *Erkânâme* olarak isimlendirilmişlerdir.

bağlamda fütüvvetnâmeler, Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen *Vazâif*'teki usûl ve erkânı tamamlayıcı bilgiler sunmakta ve XII. asırda teşekkül etmiş bir tarikata ait geleneğin daha sonraki yüzyıllardaki devamlılığının nasıl sağlandığını göstermektedir.

Bu bölümün birinci kısmında, Ahmed es-Sayyâd'ın pîr-i sâni sıfatıyla anılmasına sebep olan içtihadlarının neler olduğunu; sonraki asırlarda yazılan tarikat erkânâmeleri ile benzer hususları içerip içermediğini tespit amacıyla, *Vazâif*'in söz konusu pasajları tercüme edilerek başlıklar hâlinde düzenlenmiş ve son kısımda değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise, Rifâi fütüvvetnâmelerine dayanılarak XIX. asırda Anadolu ve İstanbul'da tatbik edilen erkân anlatılmış; Rifâiyye'ye has kisveler, Rifâi meydanının tefrişatı ve Rifâi âyini hakkında bilgiler verilmiştir.

4.1 *Vazâif*'te Anlatılan Usûl ve Erkân

4.1.1 Şeyhte Olması Gereken Özellikler

[*Vazâif*, s.120] “Bu tarikatta meşihat makamına gelen kişi, Seyyid Ahmed er-Rifâi'ye niyâbeten posta cülûs etmiş demektir. Bundan dolayı öncelikle Allah'ın emir ve nehiyelerini, ibadetle ilgili şer'î hükümleri bilmeli; güzel ahlâk ve temiz bir itikada sahip olmalıdır. Tarikat ahkâmına ârif; hem sâlik hem de sülûk ettiren; kâmil, âlicenap, zâhid, mütevâzî, sabırlı, vecd ve hâl sahibi; doğru sözlü, ferâsetli; tarikat ahkâmını sarîh bir şekilde anlatabilen, [s.121] şathiyattan berî; dava sahibi olma iddiasından ve kibirden soyunmuş olmalıdır. Şeyhine âşık olup, dünyadayken ve vefatından sonra ona hürmeti muhafaza etmelidir. Nerede olursa olsun Hakk ile olan fiillerinde ve kavlinde insafî olmalı; her hâlükârda Allah'a tevekkül etmelidir.”

4.1.2 Müride Olması Gereken Özellikler

[*Vazâif*, s. 121] “Müride gelince, şeyhine karşı tam bir itikad ve hüsn-i zan içerisinde olmalıdır. Onun hidayet rehberi olduğuna; himmeti, ahde sadakati ve kâmil muhabbeti ile onda fenâ bulabileceğine inanmalıdır. Kendisini şüpheden, nefsânî hastalıklardan, tenkitten âzâde kılamayan mürid asla iflah olmaz. Çünkü tarikat kapısında müride şunlar lâzımdır: Nefsini ifnâ etmek; dünyadan tamamen yüz çevirmek, halktan uzaklaşmak, edep, Allah ile başbaşa kalmak; Kitap ve Sünnet'e bağlılık; kin,

haset ve kibir libaslarından soyunmak; nefsini hizmete ve Allah'ı zikretmeye alıştırmak; Rasûlullâh'a salavât getirmek; her işini Allah'a bırakmak. İhvânı ve bütün Müslümanları sevmek; hukukullâhı gözeterek iş yapmak; Allah'a tevekkül etmek, onunla günahtan korunmak ve Allah'tan gayrısına iltifat etmemek. Övünmeyi bırakmak, davayı terk etmek, hâlleri setretmek, sırrı saklamak, cömert olmak, sefere çıkmak, mal ve makamı Allah yolunda bezletmek. Hırsı ve cimriliği terk etmek; şeriata mutabık olan şeylere ittibâ etmek; fukaraya yardım etmek, gariplere hürmet etmek. Tarikat hizmetlerini hiçbir şekilde inkâr etmemek; ihvânı gözetip onlara muhabbet etmek, onları hariç tutarak kendine bir şeyden pay ayırmamak; kendi için istediğini onlar için de istemek, hasta olduklarında ziyaret etmek, görünmediklerinde durumlarını sormak, selâm vermek ve güler yüzlü olmak. Onlar [ihvân] için hayrı dilemek ve rızayı talep etmek; dünyevî meseleler için sürtüşmemek bilakis kendisine lütfolanlardan onların sıkıntılarını gidermek üzere bezletmek. Büyüklerine hürmet edip, küçüklerine şefkat göstermek ve Allah'a muhabbet etmek hususunda onlarla bir olmak.”

4.1.3. Dervişliğe Kabul Usûlü (Bey'at)

[Vazâif, s. 59] “Şu hususta tarikatın imamları ittifak etmişlerdir ki, herhangi bir tarikata intisap etmiş kişi Rifâiyye'ye intisap edebilir ancak Ahmedî Rifâi tarikatına intisap etmiş kişinin başka tarikata girmesine müsaade yoktur. Çünkü Seyyid Ahmed'in yolu, kadem, meşrep, hâl ve tavrıyla Muhammedîliği câmi bir yoldur. Sâlik de rabbinden Muhammedî yolun dışında bir yol talep edemeyeceğinden, Rifâiyye'ye intisaplı kişinin başka bir yol aramasına hacet yoktur.”

[Vazâif, 121] “Bu vasıflarla tarikat kapısına gelenin, tövbe hırkasını giyip, mürşide teslim olması icap eder. Merdûd olan ahlâkından kurtulması ve râzı olunan ahlâka kavuşması için nefsiyle mücâhade etmesi gerekir[...]Daha sonra mürid, mürşidin emriyle birkaç günlüğüne seyyah verilir.”

4.1.4 Müridin Riayet Edeceği Âdap

[Vazâif, s.121] “Daha önce sevdiği kimseleri, mürşidi ile baş başa kalmak ve ona hizmetten gayrı bir şeyle meşgul olmamak uğruna terk etmek; mâlâyânî konuşmamak ve kat'î sûrette mürşidin huzurunda böyle kelâmlar etmemek. Nefsi, mürşidi inkâr

hâllerinden, tartışmak veya sorgulamaktan muhafaza etmek. Onun huzurunda arsızlıktan, sesli gülmekten ve şakalaşmaktan uzak durup, hayâ, huşû, haşyet ve edep libaslarını giyinmek. Sülûkta riyâdan, nâm ve şöhret talep etmekten kaçınmak. Çünkü riyâ ve şöhret arzusu birçok ameli ifsad eder. Mürşide hizmet ile bu hasletlere eren müride seyir kapısı açılır.”

4.1.5 Seyrüsülûk Usûlleri

[Vazâif, s.121] “Bu tarikatta maksûd olan Hakk’tır; usûlü ve furûu ile Kitap ve Sünnet üzerine bina edilmiştir. Bu yolun acayip sırları, garip hâlleri ve dağları dümdüz eden himmet sahibi ricâli vardır. Bu tarikatta, sülûkta ilk merhale kalbin Allah ile olması (huzûr ma ‘allâh) ve ondan gayrisına yüz çevirmektir. Çünkü ağıyârı terk, ârifler katında tasavvufun en önemli meselesidir. Her türlü ahvâl içerisinde Allah ile olmaya, kalbin düzenli olarak zikretmesiyle ulaşılır. [s.122] Tarikatımızın sülûk usûlünde huzur ma ‘allâh’a açılan kapı, mürşidin emri muktezasınca Hazret-i Peygamber’e salâttır. Çünkü salavât, ümitsizliğe düşmüş olanlar için bir dayanak; sâlik için vuslata erme yolunda bir basamaktır. Bu sebeple birisi tarikata hizmet etmek üzere intisap edecek olursa, ona öncelikle salavât getirmesi emredilir. Bu salavâtın muayyen şekilleri vardır.

Bu konuda şunu söyleriz: Eğer sâlik okuma yazma bilmiyorsa, her namazdan sonra mürşidi ne kadar okumasını emrederse o adette ‘Allâhümme şalli ‘alâ Seyyidinâ Muhammedin ve ‘alâ âlihi ve sahbîhi ve sellim’ desin. Daha sonra mürşidi ne kadar emrediyorsa o kadar ‘Lâ ilâhe illallâh’ çeksin.

Eğer sâlik okuma yazma bilen biri ise, Rifâiyye sâdâtı arasında mâlûm olan şu beş salavâtтан birini, mürşidi ne kadar emrediyorsa o sayıda okusun:

(a) Allâhümme şalli ‘alâ Seyyidinâ Muhammedin seyyidi’s-sâdâtı ve menbâ ‘i’l-kemâlâtı ve bâbi’l-hidâyâtı ve kenzi’l-inâyâtı ve bahri’l-ifâdâtı ve muzhiri’s-se‘âdâtı ve süllemlî’r-rikâyâtı ve ‘ayni’l-hayrâtı ve ‘alâ âlihi ve aşhabîhi ve’t-tâbi‘îne lehüm fî külli hâlâtı vec‘alnâ yâ rabbi mine’l-mağbûlîne ‘indehu ve’l-muqarrabîne ledeyhi ve’l-‘ârifîne bihi. İnneke semî‘un qarîbun mucîbu’d-da‘avâtı.

(b) *Allâhüümme şalli ve sellim ve bârik ‘alâ Seyyidinâ Muḥammedini’-n-nebiyyi’l-melîhi, şâhibu’l-makâmi’l-‘lâ ve’l-lisâni’l-faşîhi ve ‘alâ âlihi ve aşhâbihi aşhâbi-mededi’l- ‘âlî ve’l-‘kademi’ş-sahîhi. Âmîn.*

(c) *Allâhüümme yâ Allah şalli ‘alâ Muḥammedin ve men vâlâhü ‘adede mâ ta’lemehu min bed’i’l-emri ve müntehâhu. Ve sellim ‘aleyhi ve ‘aleyhim keşîran.*

(d) *Allâhüümme şalli ‘alâ seyyidinâ Muḥammedin ‘adede mâ kâne ve ‘adede mâ hüve kâinün fi ‘ilmi’l-lâh ve ‘alâ âlihi ve şahbihi ve sellim.*

(e) *Allâhüümme şalli ‘alâ seyyidinâ Muḥammedini’-n-nebiyyi’l-ümmiyyi’t-tâhiri’z-zekiyyi. Şâlâtün tühâllu bihâ’l-‘uqadü ve tüfekkü bihe’l-kürebü ve ‘alâ âlihi ve şahbihi ve sellim.*

Bu beş salavâtтан birini okumakla tâlibe sülûk kapıları açılır. Her namazdan sonra en az elli kere okumalıdır.

Bu salavâtları okumanın şartları şunlardır: Farz ve sünnet olan ibadeti tamamladıktan sonra, kibleye müteveccihen; kalpte mürşid ile bir râbîta kurmak suretiyle sanki Hazret-i Peygamber’in huzurunda okuyormuşçasına edep, huşû, inkisar ve huzû’ içerisinde olmalıdır. Salavâtlardan önce üç kere ‘estağfirullah’ denilmeli, ardından Hazret-i Peygamber için bir Fâtiha okunmalıdır. Sonra üç kere ‘estağfirullah’ çekip, Seyyid Ahmed er-Rifâî için bir Fâtiha okunmalıdır. Edep, hayâ ve huşû içinde Allah’tan başka mâbud olmadığını düşünerek elli defa Kelime-i Tevhîd çekilmeli, tamamladıktan sonra bir Fâtiha okunmalıdır. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin huzurunda bulunduğu düşünülerek; onunla râbîta kurarak ondan istimdâd edilmelidir. Vesvese hâli gelirse, gözlerini açıp istiğfar getirmeli, tarikat ehline bilinen o gizli lezzet hâli hâsıl olunca râbîtaya rücû etmelidir. Bu durum tâlibin ihlâsı miktarınca gerçekleşir. Râbîta esnasında istimdâdın şartı, kalbi mâsivâdan temizlemek; aile, evlât ve alış-verişi unutmak; dünyevî ve uhrevî fikirleri terk etmek, tarikatın sâhibini Rasûlullâh’a vasîta kılmaktır. Tâlib bu hâl ile devam ederse onun için bazı işaretler zuhur eder ve başka şeyler düşünemez; fikr-i hakîkiye ulaşır ve vakti, şeyhine muhabbetle dolar. Bu sülûktaki ilk makamdır ki ‘fenâ fi’ş-şeyh’ tabir olunur.”

[Vazâif,s.123] “Eğer şeyh, müridin fenâ hususunda sıdkiyetini; zikrin lezzetinin onun kalbinde ve lisânında karar kıldığını görürse, şartları ve bilinen usûlleriyle tâlibi

terbiyeye sokar ve nefsi islah eder. Böylelikle tâlip, cimri iken cömert, âsi iken teslim, tedbirli iken tevekkül sahibi, cahil iken ârif, tembel iken ibadetli, kibirli iken tevazu sahibi, ahmak iken güzel ahlâk sahibi, düşmanlık güderken sulh talep eden, insanlara eziyet ediyor iken insanlara yardım eden, gaflette iken havf ile uyanık olur. Nefsi islah ederse, zevk kâsesi ona enîs olur, nefsi de bir cevhere dönüşür. İşte o vakit mürşidi ona zikrin hakikatlerini, kalbin mîracını, Hakk'ın ilhamındaki incelikleri öğretir. Müridin kalbi, - silsile-i zeheb ismiyle müsemâmâ- Rifâiyye silsilesi meydanından feyz alır. Mürşidi ona tevhidin, tasavvufun ve halvetin hakikatını gösterir; kalbi şeyhe bağlayıp onda yok olmayı, sonra Hazret-i Peygamber'de fâni olmak (fenâ fi'r-rasûl) için kalbi ona bağlamayı ve kalbi Allah'a rabtedip onda fâni olmayı (fenâ fillâh) öğretir.

Sâlik için terbiye kapısına girmek ancak kâmil bir tövbe, temiz bir kalp ve niyet; haramdan uzak durup tarikat kapısında huşû ve edep ile durmak, kötü ahlâktan kurtulmakla tamam olur. Çünkü insanlarla meşgul, vesvese ile dolu, Allah'tan gafil, cehâlet ve haram deryasına dalmış kalp, münâfık kalbidir. Allah bizleri himaye buyursun!”

4.1.5.1 Zikir Telkini

Birinci ders: Tevhid

[Vazâif, s. 123] “Tarikatımız Rifâiyye’de müride şu zikirler telkin edilir. Birincisi ‘Lâ ilâhe ilallâh’tır. Bu zikirle meşgul olmanın şartları: Huzur, mânânın anlaşılması, kalpten havâtırı uzaklaştırmak, ekvânı söküp çıkarma, Rahmân ile yalnız kalmak, mâsivâdan kurtulmak; elbise ve beden temizliği, yeni alınmış abdest, kıbleye dönmek, gözleri kapamak, tenhâ bir yerde oturmak, sesi sadece kendi işiteceği seviyede tutmak, riyânın kalbe getireceği şeylerden kurtulup ihlâs denizine dalmak; şeyhinden himmet niyaz etmek ve Hak yolunda vasıta olduğundan kalbi ona bağlamak ve Hakk kapısına vâsıl olabilmek için onu bir giriş kapısı kılmaktır. Zikir esnasında huzûr-i hazrette olmaya özellikle dikkat edilmelidir. Zikir, rahmânî feyizlerin mahallidir. Mürid, şeyhinin huzurunda bulunmak ile feyz bulunca, şeyhinin kalbinden sâlikin kalbine manevî suretle feyz-i hakîkî hâsıl olur ve orada şeyhinin sırrı yayılır. Sâlik, silsile-i tarikata ilhâk

olduktan sonra kalbinin fezâsına marifet tohumu ekilir ve daha sonra kalp ağacı, türlü mânâlar ve gizli hikmetler olan meyvelerini verir.

Şeyhten gelen bu feyzden sonraki şart ise, istiğfar, şeyhi ve başkalarını nazardan çıkararak doğrudan zikirle tevhide yönelmek ve ‘Lâ ilâhe illallâh’ kelimesinin lezzetinin kalpte karar kılmasıdır. Mürşid-i kâmil, ‘Lâ ilâhe illallâh’ kelimesinin lezzetinin, usûlü, furûu ve şartları ile husûle geldiğini; zikrin hakikatlerinin ve onunla meşgul olmanın verdiği hâlin kuvvetli bir şekilde sâlikin kalbine yerleştiğini ve işaretlerinin zâhir olduğunu; sâlikin kendisine verilen vazifelere devam ettiğini, amelindeki ihlâsı, sırrın nurunun yüzünde parıldadığını ve amel ağacının hizmet, zühd, verâ ve şeyhine muhabbet şeklinde meyve verdiğini müşâhade edince, sâlike beş vakit namazın ardından bin defadan az olmamak suretiyle zikir-i şerîfi emreder. Bu zikir, acele etmeden, mânâyı kaybetmeyip kalbi uyanık tutarak eda edilmelidir. Sâlikin kalbinde tevhidin tesiri yayılıp, nuru kalbini nurlandırır. Bu nur; fikir, haşyet ve kalbi sıdka raptetmek gibi meyveler verdiği vakit, mürşid sâliki nefy ve isbât zikrinden (Lâ ilâhe illallâh) zikir-i evhada yani zât ismi olan ‘Allah’ zikrine nakleder.”

İkinci ders: Allah

“Bu zikirle meşgul olmanın şartı, [s.124] daha önce zikredilen âdâba riayet edilmek suretiyle her Allah deyişte, ‘Lâ ilâhe illâ Hû’yu düşünmek ve zikri, ilk elifi fetha ve iki lâmı teşdîd ile okuyup, lâm harfleriyle sondaki hâ harfinin arasını uzatarak hâ harfinde durmak; lafzı tekrar ederken birbirine bağlamamaktır. Bu esnada ses, müridin kendi işiteceği kadar olmalı; ilk elif harfini sağ göğsün altından ruhtan alıp, lâm harflerini sol göğsün altında bulunan kalb-i sanavberîye doğru çekmeli ve ‘hâ’yı orada bırakmalıdır. Bu ismin sırrı sâlikin ruhunda ve kalbinde karar kılıp, nuru zâhir olduğu vakit, mürşid, beş vakit namazın ardından en az iki bin beş yüz kere olmak üzere ism-i zâtı emreder. Bu zikir, huzûr-i kalp ve mürşidin rûhaniyetinin huzura getirilmesi ile en az üç ay olmak üzere eda edilir. Böylelikle zikir-i şerîf, sâlikin kalbini yoğurur, nuru yüzünde zâhir olur ve ondan, kutsal, tatlı lezzet pınarları çıkar.

Bu durum hâsıl olunca şeyh, müridin mertebesini Rifâî tarikatının usûlü gereği çavuşluk mertebesine⁵²⁶ yükseltir.”

4.1.6 Riyâzetler

Çavuşluk mertebesindeki riyâzât:

[Vazâif, s. 124] “Mürid bu mertebede[çavuşluk] fukâranın hizmetiyle meşgul olur. Bu zikr-i şerîf müridin kalbinde karar kaldığı vakit, mürşid müride usûl üzere riyâzât ve halvetle muamele eder. Bu mübarek yolda, çavuşluk mertebesine gelindikten sonra dört adet riyâzet usûlü vardır: Birincisi üç günlüktür; başlangıcı Pazar günüdür. İkincisi de üç günlük olup, başlangıcı Pazartesi günüdür. Üçüncüsü dört günlüktür; başlangıcı Salı günüdür. Dördüncüsü beş günlüktür ve başlangıcı Çarşamba günüdür.

Bu riyâzât esnasında, sabah akşam cüz’î miktarda yemek yenir. Yenilen yemekte zî-rûh olan şey bulunmamalıdır. Riyâzette olan kişi insanlardan perdelenmiş, temiz bir mahalde oturmalı; bulunduğu yere ailesi ve evlâtları da dahil kimse girmemelidir. Kazâ-i hâcet için çıkması gerekirse, örtülü olarak, yolunu uzatmadan bu hâceti gidermelidir. Her namazı müteakip ‘Yâ Rahmân’ zikr-i cemîliyle meşgul olmalıdır. Bu zikir, daha önce anlatılan âdap üzere, en az üç bin kere çekilmelidir.

Riyâzâtta, namazın ve abdestin tüm şartları sünnete uygun şekilde yerine getirilir. Namaz huzûr-i kalp, hayf ve huşû içerisinde; müstehap sünnetlere ve vâciplere uyarak eda edilmelidir. Geceleri en az dört rekât olmak şartıyla on iki rekât teheccüd namazı kılınır. Her sünnetin iki rekâtını müteakip üç kere; her farzdan sonra on üç kere salât ü selâm getirilip Fâtiha ile son verilmeli ve ‘Yâ Rahmân’ zikri ile meşgul olunmalıdır.

⁵²⁶ Çavuş, nakip, nakîbü’n-nükebâ gibi makamlar tarikat erkânında hizmet makamlarıdır. Bahsi geçen çavuşluk da bunlardan biri olduğu için, her ‘Allah’ zikrine geçmiş sâlikin çavuş olması gerektiği anlaşılmamalıdır. Burada kastedilen, çavuşluk hizmeti tevcih edilecek dervişin ikinci derse terfi etmiş olanlardan seçilmesi gerektiğidir.

İkinci riyâzette her namazdan sonra en az dört bin kere 'Yâ Rahîm'; üçüncü riyâzette en az beş bin kere 'Yâ Vehhâb'; dördüncü riyâzette en az altı bin kere 'Yâ Kuddüs' zikr-i şerîfleri çekilir.

Bir riyâzetten çıkıp diğerine girene kadar on gün geçer ve on birinci gün diğer riyâzete girilir; böylece dört riyâzet tamamlanmış olur. Dördüncü riyâzetten çıkıldıktan sonra mürşid müride, günde bin kere çekmek üzere 'Zü'l-celâli ve'l-ikram' zikr-i ta'zîmini verir. Mürşide, mübarek Rifâî silsilesi tarafından müridin bu durumu ile alâkalı bir işâret-i mânevîye gelinceye kadar mürid bu hâlde kalır."

Nakiplik mertebesindeki riyâzât:

[Vazâif, s. 124] "Nakip olması için bir işâret sâdır olunca, mürşid müridi nakip yapar ve nikâbet mertebesine mahsus riyâzât ile muamele eder. [s.125] Bu mertebeye mahsus beş riyâzet vardır: Birincisi dört gün olup, başlangıcı Perşembe günüdür. İkincisi beş günlüktür, başlangıcı Cuma günüdür. Üçüncüsü altı gün sürer ve başlangıç günü Cumartesi'dir. Dördüncüsü yedi günlük olup, başlangıç günü Pazar'dır. Beşincisi sekiz gündür; Pazartesi günü başlar.

Bu riyâzetler esnasında sâlikin sabah-akşam alacağı gıdalar da bellidir. Bunlar, takat getirebileceği miktarda az olup, arpadan yapılmış ekmek, tuz, zeytin yağı ve kekikten ibarettir. Bu riyâzât esnasında okunacak esmâ şunlardır:

Birinci riyâzette, dört bin kere 'Yâ Hakk'; ikincisinde beş bin adet 'Yâ Hannân'; üçüncüsünde altı bin adet 'Yâ Halîm'; dördüncüsünde yedi bin adet 'Yâ Hayy'; beşincisinde sekiz bin kere 'Yâ Hâfız'. Bu zikirler, farz ve sünnetleriyle eda edilen her vakit namazın ardından çekilir. Her bir riyâzetin arasında beş gün fâsıla verilir. Sâlik bu beş riyâzeti tamamladığında, mürşid ona her namazdan sonra beş yüz kere olmak üzere, zikr-i istiğâse denilen 'Subhâneke lâ ilâhe illâ ente subhaneke innî küntü mine'z-zâlimîn' zikrini verir. Mübârek Rifâî silsilesinden mürşide manevî bir işâret gelinceye kadar sâlik bunlara devam eder. Sâlik böylelikle hazârat meclislerinde bulunanların himmetlerine nâil olur. Manevî işâret gelince, mürşid müride tehzîb halvetini emreder."

4.1.7 Halvetler

Tehzib Halveti:

[Vazâif, s. 125] “Tehzîb halveti kırk bir gündend ibarettir. Şartları: Bu günlerde oruç tutmak; arpadan yapılmış ekmek, şekerli su ve bademle sahur ve iftar yapmaktır. Bazı Rifâî seyyidleri, sahurda ve iftarda alınacak gıdalar için ölçü de verirler: Yirmi üç dirhem ekmek, on yedi dirhem su ve on dokuz dirhem kekik. Uyku, yatsı namazını müteakip okunacak evrâd ve esmâdan sonra en az iki saat, en fazla dört saat olmalıdır. Sonra teheccüde kalkılır; zikredilir ve sabah namazı kılınır. Namazdan sonra birinci gün ve gecede bin kere ‘Yâ Hamîd’ vird-i şerîfi okunur; kalan günlerde de aynı adette okununca tamamı kırk bir bin olmuş olur. Bu zikirden sonra her namazı müteakip beş yüz elli yedi kere okunmak üzere ‘Münâcâtü’t-tâlibin’ denilen ‘Rabbenâ âtinâ min ledünke rahmeten ve heyyi’ lenâ min emrinâ reşedâ’ zikri verilir. Mürşide mübarek Rifâî silsilesinden manevî bir işaret gelene kadar bu hâl devam eder. Böylelikle mürid ülfet meclisine karîb olur. O vakit, mürşid onu [nakîbi] kendisine halife ve tarikat meşâyihine nâib kılar.”

Muharrem Halveti:

[Vazâif, s. 125] “Rifâî tarikatımızın usûlüne göre, halife olanların [s.126] her sene yedi günlük halvete girmesi gerekir. Bu halvet, Muharrem ayının ikinci günü başlar ve halvet boyunca zî-rûh olan hiçbir şey yenilmez. Birinci gün, on üç bin adet ‘Lâ ilâhe illallâh’ zikri çekilip her yüz adedin başında şu dua okunur: ‘Allahümme ağris fi qalbî şecerate lâ ilâhe illallâh ve azhir ‘alâ lisânî yenâbî’a hikmeti lâ ilâhe illallâh ve’nşür ‘alâ vechî burku’a nûri lâ ilâhe illallâhu va’ğriq rûhî fi bahri ma‘rifeti lâ ilâhe ilallâhu ve’hfaznî yâ rabbi min külli şekkin ve küfrin ve riyâin ve min mekri’l-mâkirîne ve hasedi’l-hâsidîne ve ‘adâveti’l-mu‘âdîne ve min şerri nefsi ve şeytânî ve dünyâi ve hevâi bi-inâyeti vikâyeti hıfzi lâ ilâhe illallâh.’

İkinci gün bin yirmi yedi adet ‘Allah’ ismi zikredilir ve şu dua okunur: ‘Allâhümme eskinî min hamri’l-müşâhadeti ve ağriknî fi bahri’l-murâkabeti ve fehhimnî dekâika’l-ma‘rifeti ve hakâika’l-hakîkati li-ekûne minke hâifin ve bi-ke ‘ârifin yâ Allah.’

Üçüncü gün zikri bin otuz iki adet 'Vehhâb'dır. Duası şöyledir: 'Allâhümme erzuḳnî min mevâhibike'r-raḥmâniyyeti mevhibeten aṭṭâli'u bi-bereketihâ 'alâ mahfiyyâti'r-rumûzi ve mugayyebâti'l-künûzi fe-tüclâ 'ayni baṣîratî bi-kuḥli mevhibetike yâ Vehhâb.'

Dördüncü gün zikri, bin otuz beş kere 'Hayy'dır. Duası şöyledir: 'Allâhümme aḥyînî ḥayâten ṭayyibeten ezûḳu minhâ ḥalâvete ḥayâti'l-ḥubbi ve ṭa'me şarâbi'l-ḳurbi fe-ekûne bi-ke ḥayyen ve le-ke veliyyen fe-emûte bi-ke taḳiyyen ve aḥyî bi-ke marḍiyyen yâ Hayy'.

Beşinci gün zikri 'Mecîd'dir, bin otuz sekiz adet çekilir. Duası şöyledir: 'Allâhümme meccid ḳâdrî bi-ḥubbike ve şerriḳ mertebetî bi-ḳurbike ḥattâ ekûne bi-ḥubbike mümecceden ve bi-ḳurbike müeyyeden ve aṭṭali'a 'alâ daḳâiki'l-mecdi ve rakâiki'l-mededi'l-vecdi ve elbis min ticâni'l-mecdi ve's-sa'di bi-faḳli berâhîni mecdike yâ Mecîd.'

Altıncı gün, dört bin üç yüz adet 'Mu'ḫî' zikredilir ve duası şudur: 'Allâhümme a'tinî min faḳlike 'aṭâen vefiyyen eteḳarrebu bi-sebebihi li-ebvâbi muḥabbetike ve ekûnu min ehli ḥaḍratike ve üşâhidü esrâreke'l-ḳudsiyyete fe-efûze bi-'aṭiyyeti cûdike'l-vefiyyeti yâ Mu'ḫî.'

Yedinci gün, bin kırk beş kere 'Kuddûs' ismi zikredilir. Duası şöyledir: 'Allâhümme ḳaddis sırrî ve rûḥî bi-sırrî sırrike ve bi-rûḥi rûḥike edḥlînî li-menâzili'l-ünsi ve'sḳini min meşâribi'l-ḳudsi fe-yekûne sırrî bi-ke muḳadesen muṭahharan min külli 'aybin ve denesin 'araḍiyyin ev vehmiyyin bi-şubûtiyyin ev ḥâṭirî bi-bereketi ḳudsike yâ Ḳuddûs.' Bu halvet halifelere mahsustur."

[Vazâif, s. 126] "İhvân için olan halvet de aynı şekilde her sene Muharrem'in ikinci gününü başlar ve yedi gün sürer. Şartları şunlardır: Yedi gün boyunca tevâzu ile oruç tutmak; eşi ile aynı yatakta uyumamak; zî-rûḥ olan gıda almamak; lisânı, dünya kelâmı konuşmaktan muhafaza etmek; sâir zamanlarda olduğu gibi halvette veya celvette mürşidin himmetini istihzar etmek suretiyle kalbi Allah'a raptetmek. Bu halvette, her namazdan sonra yüz kere 'Yâ Vehhâb' zikri çekilir ve ardından yüz kere 'Allâhümme sallî 'alâ seyyidinâ Muḥammedini'n-nebiyyi'l-ümmiyyi't-ṭâhiri'z-zekiyyi ve 'alâ âlihi ve

şahbihi ve sellim’ denilir. Zikir ve virdin başında ve sonunda, Seyyidü’l-enâm Hazretleri, ashâbi, evlâdi, tarikatın sahibi, mübarek Rifâî silsilesi, şeyhin ecdâdı ve cemî-i ihvân-ı müslimîn için Fâtiha okunur.”

4.1.8 Hilâfet

[Vazâif, s. 125] “Hilâfet verdikten sonra halife olan kişinin virdi şunlardır: Her gün yüz İhlâs-ı şerîf; yedi kere A’lâ sûresi okumak; yüz kere salât ü selâm ve yüz kere ‘Lâ ilâhe illallâh’ çekmektir. [Halife] Seyyidim Gavs kuddise sirruhuya ait evrâd ve hizblerden, mürşidi tarafından okumasına izin verilenleri tilâvet eder. Her Cuma gecesi ayrıca şunları okur: Yüz adet ‘Estağfirullâh el-azîm’; yüz adet ‘Subhanallâh ve’l-hamdü lillâh ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l-’aliyyi’l-’azîm.’ ve yüz adet ‘Allâhümme şalli ‘alâ seyyidinâ Muhammedini’n-nebiyyi’l-ümmiyyi’-t-âhiri’z-zekiyyi şalâten tuhallü bihe’l-’uqadu ve tüfekkü bihe’l-kürebü ve ‘alâ âlihi ve şahbihi ve sellim.’ Bunları okuduktan sonra yedi kere Fâtiha-i şerîf okur. Bu virdlerden sonra ‘Ahmediyye râbitası’ icra edilir ve Fâtiha-i şerîf okunur.”

[Vazâif, s. 126] “Bu sülûk şartları her bir sâlik için lâzımdır. Ancak inâyet izhar olup, bâtından gelen bir hidâyet emri aşikar olur, rahmânî bereketler onu kuşatır, kabul ve fetih güneşi parlarsa, işte o vakit bi-lâ kayd Hadratü’l-İtlâk [kayıtsız şartsız olma, Mutlak olma] hâline girer. Bütün şartların hükmü düşer. ‘Lütuf ve ihsan sahibi Allah dilediğine rahmetini bağışlar.’⁵²⁷ Onun bahşettiği reddedilmez, dilediğini yapar ve kime ne isterse verir. Muhakkak ki Allah büyük lütuf sahibidir.”

4.1.9 Tâc ve Kisve

[Vazâif, s. 121] “Rifâiyye seyyidlerine göre, dervişlerin giymeleri gereken kıyafetler, kendilerine şeyhi tarafından verilmiş olan beyaz bir tâc ve arâkiye ile⁵²⁸, rengi yeşile çalan siyah bir kisvedir.”

[Vazâif, s.85] “Meşâyihin libâs hakkındaki sözleri şöyledir, derler ki: Sâdik olan derviş ne giyse ona yakışır çünkü onda heybet ve melâhat vardır. Dervişliğe kabulü

⁵²⁷ Bakara Sûresi, 2/105.

⁵²⁸ Söz konusu tâc, İstanbul Rifâî geleneğindeki beyaz keçe arâkiyedir. Metinde geçen arâkiye ile de, beyaz kumaş takye kastedilmektedir.

ile Hakk'a kurbiyet yolunda olması, onun giysilerini parıldatır; derviş de o giysilerle güzelleşir. Sonra sülûkta ilerleyip de, sefer, riyazât ve ibadetlerle meşgul olunca, sırasıyla yamalı hırka giyer, kılıç kuşanır, sürme sürer ve buna benzer şeyler.

Ridâ ile düğmesiz hırka, şeyhlere mahsustur; buna meşâyih'in taylasânı denilmiştir. Meşâyih bu konuda üç kısma ayrılır: Bazısı hırkayı giyer ve ridâ ile bağlar, bazıları bağlamaz. Bazısı kollarından elini çıkarır; bazıları ise ne ellerini çıkarır ne de şed bağlar. İşte bu sonuncusu hâl olarak kemâle ermiş olandır. Birinci derecedeki meşâyih'e hırka verilmiş; ikinci derecedekine onda görülen bir hâl sebebiyle giydirilmiştir. Üçüncü derecedeki meşâyih'in hırkası, belli bir manevî kemâli kendisinde bulanların şahsî iradesi ile giydiği hırkadır. Bu hırkanın sahibi, kendisinden üst bir makam bulunmadığından, kimse ona iltifat ederek bu hırkayı giydiremez. Ve bu hırkayı giyen zât artık başkalarına da kemâl feyzi vermek vazifesinden bigâne kalamaz.”

4.1.10 Rifâî Âyini

[Vazâif, s.89] “Rifâî merasimlerinin âdâbı şöyledir: Cehrî zikrullah için Cuma gecesi ve gününde toplanmak; geceleri itikafla geçirip, Allah ile ferahnâk olup, mübarek ve kutlu günlerde ihvân ve muhibbân ile birlikte olmak. [...] Böyle günlerde, iki sırta binaen def vurulur. Bunların birincisi, Allah ile ferahnâk olmanın mutluluğunu izhar etmek içindir. İkincisi ise, sâliklerin himmetini yüceltmek ve kalplerini tervîhtir.”

[Vazâif, s.90] “Rifâî merasimlerinde, tarikat sahibinin bereketinin bir eseri olarak mürid ve muhibbânda, yüksek bir yerden atlamak, zehir içmek, kılıçla darb, fırına girmek, yırtıcı hayvanlara binmek, yılanları el ile tutmak gibi havârik zuhura gelir.”

4.1.11 Alem ve Sancak

[Vazâif, 89] “Bu tarikatın sahibi olan seyyid [Ahmed er-Rifâî], tarikatın sırlarına ve ahkâmına ârif mürşidin dışındaki kimselerin alem taşımasına müsaade etmez. Dervişlerin sancak taşımalarının şartı, sıdk içinde dünyevî arzulardan uzaklaşmak; nefsi her türlü bağdan âzad edip, Allah ile beraber olmanın edebi içerisinde hareket etmektir.”

Değerlendirme

Tercümesi sunulan *Vazâif* pasajlarında, şeyhte ve müridde olması gereken özelliklerin ve riayet edilmesi gereken âdâbın ayrıntılı olarak anlatıldığı görülmektedir. Mürid olma şartlarını taşıyan kişinin dervişliğe kabulünde (*bey'at*), tövbe ve mürşide teslimiyet şartlarından söz edilmiştir. Bey'at esnasında icra edilen bir merasim olup olmadığı konusunda bilgi verilmemiş, sadece intisabı sonrasında dervişin birkaç günlüğüne sefere gönderildiği ifade edilmiştir. Dervişliğe kabul usûlü ile alâkalı olarak değerlendirilebilecek bir diğer ifade de, Rifâiyye'ye intisap eden dervişin başka bir tarikata intisap edemeyeceği hususundaki uyarıdır. Buna göre, Muhammedîliği câmi bir tarikat olan Rifâiyye'ye başka tarikat mensupları intisap edebilirken, bir kere Rifâi dervîşi olmuş kimselerin daha sonra diğer bir tarikata intisabı câiz görülmemiştir.⁵²⁹

Seyrüsülûkun başlangıcında müridin salâtüselâm ile meşgul olması gerektiği ifade edilerek beş türlü salavât zikredilmiştir. Mürid, bunlar içerisinde mürşidinin onun için tayin ettiği birini okumalı ve bunun yanı sıra sırasıyla belli adetlerde “Lâ ilâhe illallâh ve “Allah” zikirleriyle meşgul olmalıdır. Sonraki asırlarda yazılmış Rifâi erkânâmelerinde de görüldüğü üzere, Rifâiyye'de zikir mertebeleri yedi esmâdan (esmâ-i seb'a) müteşekkil olmakla birlikte, *Vazâif*'te bunlardan yalnızca ilk ikisi (*Lâ ilâhe illallâh* ve *Allah*) tarif edilmiş, ikinci mertebeden sonra, çavuşluk, nakiplik gibi hizmet derecelerinin anlatımına geçilmiştir. Buna göre, ikinci ders olan “Allah” zikrine geçmiş sâlikler arasında çavuşluk hizmeti ile vazifelendirilecek kişi, dört çeşit riyâzetten geçer. Çavuş mertebesindeki kişinin nakip olması yönünde manevî bir işaret geldiğinde ise, beş türlü riyâzet söz konusudur. Bu riyâzetlerin tamamlanmasıyla çavuş nikâbete gelir. Nakipler arasında mürşidin kendisine halife tayin edeceği kişi *Tehzib Halveti*'ne sokulur. Kırk bir günlük halvetin ve mürşide Rifâi silsilesinden manevî bir işaretin gelmesinin ardından nakip, halife tayin edilir. Hilâfet mertebesinde olanlara, mürşidi tarafından belli hizib ve virdler verilir. Halife olanlar için, Muharrem ayının ikinci günü başlayan *Muharrem Halveti* de söz konusudur. Bütün şartları yerine getiren halife, nihayet yazılı

⁵²⁹ Benzeri ifadelere Fârûsî'nin *İrşâd*'ında da tesadüf edilir. *İrşâd*, s. 50.

bir erkâna riayet etmekten âzâde olur. Artık onun için bağlayıcı olan, kendinde tecelli eden hâllerdir.

Vazâif te sâliklerin her biri için söz konusu olan ilk iki zikir mertebesinden sonra verilen bilgiler, çavuşluk, nakiplik gibi tarikat içindeki hizmet mertebeleri ve hilâfet ile alâkalı olup, bunun tek istisnasını *Muharrem Halveti* bahsinde anlatılanlar oluşturur. Buna göre, halifenin yanı sıra ihvân için de Muharrem ayının ikinci günü başlayan ve yedi gün süren bir halvet söz konusudur.

Vazâif te, seyrüsülûk usûlleri anlatılırken makamlar konusuna da değinilmektedir. Buna göre, sülûkta ilk merhale kalbin Allah ile olmasıdır (*huzur ma'allâh*). Mürşidin gözetiminde salavât ve ezkâr ile meşgul olup, bu vazifeleri mürşidiyle râbîta kurarak eda eden sâlikin, Allah'a doğru yolculuğunun keyfiyetini tasvir için zikredilen ilk makam, şeyhe muhabbetle dolup, onda yok olmak'tır (*fenâ fi's-şeyh*). Sülûkta ilerledikçe sâlik sırasıyla, kalbi peygambere rabt ederek onda fâni olmak (*fenâ fi'r-rasûl*) ve Allah'ta fâni olmak (*fenâ fillâh*) makamlarına erer.

Derviş ve meşâyihin giydiği kıyafetler konusunda genel bilgiler verilmekle yetinilmiş; alem ve sancak taşıyabilmesi için dervişte aranan liyakat şartı, nefis mücadelesi ve edep olarak tespit edilmiştir. Rifâî merasim âdâbı bahsinde ise, zikrullahın cehrî olduğu beyan edilerek, bu esnada mürid ve muhibbânda hârikulâde hâllerin zuhur ettiğinden söz edilmiştir. XIII. asırda yazıldığı düşünülen bir eserde, sonraki asırlarda Rifâîler'in alâmet-i fârikası kabul edilen ve günümüze kadar gelen zehir içmek, fırına girmek gibi burhanların zikredilmesi önemli bir bilgidir. Bu tür kerametleri Moğol etkisine bağlayan iddialara mukabil, burada nakledilenler, Seyyid Ahmed er-Rifâî'den sonra torunu tarafından devam ettirilen silsilede bu fiillerin varlığının ispatı niteliğindedir.

Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen *Vazâif* ten tercüme edilen ve sistematik bir çatı altında sunulmaya çalışılan usûl ve erkân pasajlarında her şeyden önce vurgulanan, anlatılanların Rifâî seyyidlerinin uygulamaları olduğudur. Ahmed es-Sayyâd, kendisine nispetle tayin ettiği bir erkândan bahsetmez. *Vazâif* in yazıldığı dönemden günümüze ulaşan ve tarikat erkânı bahislerini içeren başka bir kitap da bulunmadığından, söz konusu

muhtevayı kıyas etmek, dolayısıyla Ahmed es-Sayyâd'ın tarikat erkânı içinde bir içtihadda bulunup bulunmadığını tespit etmek güçtür. Bu itibarla eserde nakledilenlerden, Sayyâdiyye'yi Rifâiyye'nin diğer kollarından ayıran tatbikatın ne olduğu bilgisine de ulaşılammaktadır. *Vazâîf*'te anlatılan usûl ve erkân bütün Rifâîleri bağlayıcı bilgiler olup, sonraki asırlarda yazılan kitaplarda aynı şekilde tekrar edilmiştir. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin *Qılâdetü'l-cevâhir*'inde⁵³⁰, İbrahim er-Râvî'nin *es-Seyrû ve'l-mesâ'î*'sinde⁵³¹ nakledilen erkân ve hizblerin kaynağı *Vazâîf*'teki bilgilerdir. XIX. asırda Osmanlı Türkçesi'nde yazılmış Rifâî erkânâme/fütüvvetnâmelerinde ise, *Vazâîf*'te anlatılan erkân esaslarının muhafaza edildiği ve teferruatlandırıldığı görülecektir. Söz konusu erkânâmelerde verilen bilgiler, Rifâîliğin kolları arasındaki tatbikat farkının, tarikatın ana dersleri olarak kabul edilen yedi esmâya (*esmâ-yı seb'a*) eşlik eden furûat esmâsında olduğunu da ortaya koyacaktır.

4.2 XIX. Asırda Anadolu ve İstanbul'da İcra Edilen Usûl ve Erkân

Tarikatların her birinin kendine has ezkâr, evrâd, âdap, erkân ve tekkeleriyle teşekkülü, tarikatın kurucusu, pîri döneminde gerçekleşmiş olmakla birlikte, zaman içerisinde âdap ve erkân konularında bazı yenilikler veya teferruatlandırmalar söz konusu olmuştur. Ancak bunların kim tarafından ve ne zaman yapıldığını tespit etmek hayli güçtür. Bugünkü Mevlevî âyini ile Hazret-i Mevlânâ dönemindeki semâ âyininin aynı olduğunu söylemek nasıl mümkün değil ise, Anadolu ve İstanbul'da yürütülen Rifâî erkânının Seyyid Ahmed er-Rifâî veya Seyyid Ahmed es-Sayyâd dönemindeki erkân ile her ayrıntıda mutabık olduğunu söylemek güçtür. Nitekim, Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen *Vazâîf*'te bey'at, tâc, hırka ve hizmet mertebeleri hakkında anlatılanlara zaman içerisinde tarikatın salâhiyet sahibi temsilcileri tarafından eklemeler yapıldığı, sonraki asırlardan günümüze ulaşmış fütüvvet/erkânâmelerden tespit edilebilmektedir.

⁵³⁰ *Qılâdetü'l-cevâhir*'den kaynak eser olarak istifade etmesi sebebiyle Ken'an Rifâî'nin *Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî* kitabı da dolaylı olarak *Vazâîf*'teki metinlerden alıntılar içermektedir. Bu alıntılar "Riyâzât" ve "Halvet" bahislerinde yer alır. *Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 209-215. Günümüzde yapılan çalışmalarda da aynı metinlerden istifade edilmiştir. Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 303-306. Ancak tüm bu eserlerde, nakledilen bilgilerin asıl kaynağı olan *Vazâîf*'e atıfta bulunulmamaktadır. Bu durum bir kez daha Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen eserin Rifâîler arasında yaygın bir şöreti olmadığını göstermektedir.

⁵³¹ İbrahim Efendi er-Râvî er-Rifâî, *es-Seyrû ve'l-mesâ'î fi ahzâbi ve evrâdi's-Seyyidi'l-Gavsî'l-Kebîr er-Rifâî*, Beyrut, 1316.

Rifâî tarikatına ait *fütüvvet/erkânâme* türündeki teliflerden günümüze ulaşanlar, XVIII. asrın sonu ve XIX. asra ait eserlerdir. Rifâî erkânının İstanbul ve Anadolu’da ne şekilde icra edildiğini tespitte imkân sağlayan bu eserler, tarikata bağlı zümreler için bir nevi el kitabı konumundadırlar. Tarikat merasimleri, seyrüsülûk usûlleri, tarikat içerisindeki hizmetlilerin tayin edilmesi, burhan ve devsiye kâideleri gibi konuları içeren bu teliflerin çoğunun *Fütüvvetnâme* şeklinde isimlendirilmesi, Rifâiyye’nin, Kâdiriyye, Bedeviyye, Dessûkiyye ve Sâdiyye gibi fütüvvet erkânına bağlı tarikatlardan biri olduğunun ilk işaretidir.⁵³² Muhtevalarında da fütüvvete ayrı bir fasıl açıldığı; şed kuşatma, şerbet içirme ve mahfil tutma gibi fütüvvet erkânına bağlı tarikatlarda bulunan unsurların yer aldığı görülmektedir.

Mevcut fütüvvetnâmeler içerisinde en eskisi XVIII. asrın sonu ile tarihlendirilebilecek olan *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*⁵³³ isimli nüshadır. Fütüvvetnâmenin nispet edildiği Şeyh Yâsin eş-Şâmî, Üsküdar Rifâî Âsitânesi postnişinlerindedir. Ondan sonra âsitâne postuna Hocazâde Mehmed Tâhir Tophânevî (v. 1812) geçtiğinden, XVIII. asrın son yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Kaynaklarda, Evrâd-ı Rifâiyye’yi getiren ve kıyam zikrini tâlim eden kişi olarak takdim edilen Şeyh Yâsin’in hayatı hakkında başka bir mâlûmata rastlanmamaktadır.⁵³⁴

Mukaddimesinde yer alan ifadelerden, *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin* isimli eserin, Şeyh Yâsin’in vefatından sonra oğlu ve halifesi olan zâtın, ondan işittiklerini kayda geçirmesi suretiyle teşekkül ettirildiği anlaşılmaktadır. Eserin muhtevası şöyledir: Fütüvvetin tarifi yapılmadan, doğrudan erkânla ilgili konulara girilir. “Fî beyân-ı tarîk-i fütüvvet” başlığı altında, Hazret-i Peygamber’in sahâbeyi birbiri ile, Hazret-i Ali’yi de kendisi ile kardeş ilân ederek, Mîraç’ta kendisine verilen hırka, tâc ve emâmeyi ona teslim etmesi anlatılır. Hazret-i Ali’den şed kuşanan on yedi kemerbeste ve Hazret-i Selmân’ın belini bağladığı elli beş miyan-bestenin isimleri zikredilerek, merasimin sonunda *cefne helvası* ikram edildiği ifade edilir. Bu merasimde yer alan şed, ahid, mahfil tutma;

⁵³² Rifâî fütüvvetnâmelerinin içerisinde, merasimler anlatılırken “eğer Sa’dî olursa şöyle der; eğer Bedevî olursa şöyle söyler” ifadelerinin yer alması, söz konusu tarikatlarda da fütüvvet erkânına riayetinin mevcut olduğunun bir delilidir. *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Oe. Yz. 1311, vr. 24a; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Oe. Yz. 1692, vr. 1b.

⁵³³ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, nr. 2532.

⁵³⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. I, s. 246.

nakiplik (Hazret-i Ali'dir) ve nakip yardımcılığı (Ehl-i Beyt'tir) gibi görevler; cefne helvası pişirme gibi usûllerin ehl-i tarîk arasında bir kâide hâline geldiği vurgulanır.⁵³⁵ Hazret-i Ali'nin ashabına yedi vech ile şed kuşattığı ifade edilerek, her bir şeddin özellikleri, isimleri zikredilir ve çizimlerle tasvir edilir. "Fî beyân-ı ahvâl-i silsile-i şed" başlığını taşıyan sonraki fasılda ise, sadece bir silsile zikredilmektedir. O da, şed ve ahdin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye kimler vasıtasıyla ulaştığını gösteren fütüvvet şeceresidir.

Yâsin er-Rifâî'nin halifelerinden olan Hocasâde Mehmed Tâhir Tophânevî'nin yazdığı *Minhâcü'l-mürîdîn* (telifi 1807)⁵³⁶, tasavvufla alâkalı ıstılahları, tarikat usûl ve erkânını, âdap bahislerini ihtiva eden oldukça hacimli bir eserdir. On sekiz fasıldan oluşan eserin son bölümü Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin'den iktibas edilerek yazılmıştır.

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin ve Minhâcü'l-mürîdîn, daha sonra yazılan fütüvvet/erkânâmelerin çoğuna kaynaklık eden önemli eserlerdir. Özellikle *Minhâc*'da nakledilenler, fütüvvet ve tarikat arasındaki bağı daha anlaşılır kılan nitelikte bilgiler olup, Tophânevî'nin şahsiyetinde Rifâî meşâyihinin tarikat, fütüvvet ve erkân konularındaki temel tasavvurlarını ortaya koymaktadır. Bu sebeple erkân ile alâkalı konulara geçmeden önce, fütüvvetin ve Rifâiyye ile fütüvvet arasındaki bağı *Minhâc*'da ne şekilde anlatıldığı konusuna değinilecektir.

4.2.1 Fütüvvet

Tophânevî, *Minhâc*'ın ikinci faslını *Fütüvvet* bahsine ayırmıştır.⁵³⁷ Oldukça hacimli olan bu fasılda önce fütüvvetin tarifi yapılmakta, ardından Hazret-i Âdem'den Hazret-i Peygamber'e ulaşan fütüvvet silsilesi; Hazret-i Peygamber'in Hazret-i Ali'ye şed kuşatması ve Hazret-i Ali vasıtasıyla teselsül eden muhtelif fütüvvet şecereleri nakledilmektedir. Şeddin çeşitleri, fütüvvet-dârın riayet etmesi gereken âdap ve erkân, şed bağlanması menolunan kişiler, fütüvvetten düşme gibi alt başlıklarla fütüvvetin erkânı ve şartları ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

⁵³⁵ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr.12b-17b.

⁵³⁶ Hocasâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, Konya Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804.

⁵³⁷ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 13a-54a.

Arapça fetâ kelimesinden türeyen ve lügatta “gençlik, yiğitlik ve cömertlik” anlamlarına gelen fütüvvet, Tophânevî tarafından şöyle tarif edilmektedir:

“Bilgi kim, fütüvvet a‘lâ makâm ve azîz derecedir, aslı kadîmdir, ezelîdir ve ebedîdir. *Fe-taḥallakū bi-aḥlâkillâhi Teâlâ* mânâsındadır. Yâni her ki fütüvvet sıfatını sıfatlana, ol Allah sıfatında olur. Ve her ki Allah sıfatını sıfatlana, hakkâ ki ol kişi Allah’a ermiştir.[...] Pes, fütüvvet sıfatı, Hak sıfatındandır, enbiyâ makâmıdır, evliyâ sülûkudur.”⁵³⁸

Bu tarife göre, Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanmak anlamına gelen fütüvvet, peygamber ve velîler aracılığıyla öğretilen kadîm, ezelî ve ebedî bir bilgi/yol olduğundan, bu yol Hazret-i Âdem ile başlıyor olmalı; fütüvvet erkânından tövbe, bey‘at, karındaş edinme, tıraş olma, şedd kuşanma ve cefne helvası pişirmenin senedi de ona dayanmalıdır.

Minhâc’da nakledildiğine göre, Hazret-i Âdem günah işleyip cennetten yeryüzüne inmiş, günahından ötürü pişmanlık duyunca, Mina’da Cebrâil’in getirdiği makas ile tıraş olup, onun öğrettiği duayı (tercemanı) okumuş ve Allah onun tövbesini kabul etmiştir. Bu tövbenin ardından, Cebrâil cennetten getirdiği kuşağı Hazret-i Âdem’in beline sararak onunla karındaş olur. Daha sonra tıraş ettiği saçını bir sarığa bağlayıp, tekbirleyerek eline verir; tâc ve hırka giydirip onu hilâfet seccâdesine geçirir. Bu hadisenin sevinci ile cennet ırmaklarından bir miktar süt ve bal alıp birbirine karıştırarak helva yapar. Hazret-i Âdem helvanın bir kısmını yer ve orada bulunmayan Hazret-i Havva için de bir nasîb eli koyar, yani onun için bir miktar helva ayırır. Tophânevî’ye göre, tarikat ehli de, Hazret-i Âdem ve Cebrâil’den kalan bu tertibe riayet etmişlerdir. Bu sebeple evvela müridin başı tıraş edilip, tövbe ve telkinden sonra beline şed bağlanmakta; eline tuğ veya alem verilip, seccâdeye geçirilmektedir. Bu merasimin sonunda pişirilen *cefne helvasının* bir miktarı da, başka şehirde bulunan fütüvvet ehline gönderilmektedir. Hazret-i Âdem ile başlayan bu fütüvvet erkânı, sonraki peygamberler vasıtasıyla Hazret-i İsmail’e, ondan da Hazret-i Muhammed’e ulaşmıştır. Hazret-i Peygamber’in fütüvvet nispeti *Minhâc*’da şöyle verilir:

“Ve Hazret-i İbrahim Halîlullâh dahi Hazret-i İsmail *aleyhi’s-selâmın* belin bağladı ve fütüvveti ana yetüştürdü. Ve Cebrâil ile karındaş oldu. Ve İsmail’den oğlu Kedar’a erişti. Andan Kimmel’e değdi. Andan Nebez’e değdi.

⁵³⁸ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 15a.

Andan Selâm'a değdi. Andan Hemse'a geçdi. Andan Besat'a değdi. Andan Ka'b'a, andan Mürre'ye, andan Kilâb'a, andan Kusay'a, andan Abdimenaf'a, andan Hâşim'e, andan Abdülmuttalib'e, andan Ebû Tâlib'e, andan Abdullâh'a değdi. Andan emânetler sahibine değdi ki, Muhammed Mustafa'dır *sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem*. Bu emânetler Ebû Tâlib'e kaldı.⁵³⁹

Nakledilen bu silsileye göre, Hazret-i Peygamber'in ailesi de fütüvvet ehlidir. Tophânevî, Hazret-i Ebû Tâlib'e kalan bu emanetlerin dışında, Hazret-i Peygamber'in Mirâç gecesi Cebrâil vasıtasıyla da şed kuşandığını ve silsilenin ondan sonra Hazret-i Ali ile devam ettiğini beyan edip, Vedâ Haccı dönüşü Gadîr-i Hum mevkiinde vuku bulan hadiseyi ayrıntılı bir şekilde yazar:

“Ol vakit Hazret-i Cebrâil *aleyhi's-selâm* eydür: ‘Yâ Rasûlallâh, Hak Teâlâ şöyle buyurur: Vakt oldu kim, Habîbim benim hazretime vâsıl ola; tâ kim hûrî ve gılmân ve kusûr-i cinân onunla ve onun evlâdı ve ashâbı birle âraste ola. İmdi, bu makamda Ali'yi hilâfete vasî eylegil ki, senden sonra senin yerinde imâm ve halîfe ve vasî Ali ola.’ Çün ki Muhammed Mustafâ *sallallâhu aleyhi ve sellem* bu sözleri işitdi, fikre vardı. Fikri dahi bu idi kim, ashâb çoktur, minber yoktur. Medine'ye vardıkda emri yerine getirem. Cebrâil *aleyhi's-selâm* dergâh-ı Hazret-i İzzet'e varub gerü geldi, eyitdi: ‘Yâ Nebiyyallâh, Hak Teâlâ'nın emrine ne için teallül edersin?’ Rasûl *aleyhi's-selâm* eydür: ‘Yâ karındaşım Cebrâil, minber yokdur.’ Cebrâil *aleyhi's-selâm* eyitdi: ‘Yâ Muhammed, Allah'ın emri böyledir kim, deve palanından minber düzeler. Anın üzerine çıkub, halka nasihat kılasın. Ve vasiyet edüb emri yerine getiresin’ dedi. Pes, ol vakt Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu. Fi'l-hâl deve palanından bir minber düzdüler. Fahr-i Âlem onun üzerine çıkıdı. Evvel bir belîğ hutbe okudu; tevhîd-i Hakk okudu. Andan yüz yirmi dört bin peygamberler, artık eksik ve üç yüz on üç mürselîn, cemîsi hak dîn üzerine gelüb gitdiklerin ve kendü hâtemü'n-nebiyyin olub, kendünden sonra âhir peygamber gelmeyeceğin ve İslâm dîninin hak olduğun ve ashâbının fazlın beyân etdi. İmâm Ali'ye gelicek, Ali hakkında kırk hadîs buyurdu, cemî-i ashâb hayrân kaldılar. Ve âhir buyurdu kim: ‘*Aliyyün minnî ve ene min 'Aliyyin, ve'l-hakku ba'dî me'a Ali.*’⁵⁴⁰ Andan İmâm Ali'ye nazar etdi: ‘*Ta'al ileyye Yâ 'Ali.*’⁵⁴¹ dedi. İmâm Ali: ‘*Lebbeyk Yâ Rasûlullâh*’ deyüb yerinden durub minber önüne vardı. Rasûl, Hazret-i Emîru'l-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib *kerremallâhu veche*'yi ol minberin üzerine davet eyledi. İmâm Ali dahî minber üzerine çıktı. Hazret-i Rasûl'ün sağ yanına durdu. Pes Hazret-i Rasûl, İmâm Ali'yi kendü mübârek gömleğinin içine koydu. İki dahi mübârek başların bir yakadan çıkardılar. Ve ikisi birbirin göçdüler. Pes, Hazret-i Rasûlullâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* mübârek dilin depredeb, ibaret-i garîb ve fesâhat-i belîğ birle âğâz edüb eyitdi: ‘*Demmüke demmî, ve lahmüke lahmî, cismüke cismî ve rûhüke rûhî yâ 'Ali! Ente âhî, silmüke silmî, harbüke harbî bi-menzileti Mûsâ ve Harun.*’⁵⁴² Andan cemî-i ashâb *ridvânullâhi Teâlâ aleyhim ecma'in 'Henî'en leke Yâ Ali!*’⁵⁴³ deyu çığırdılar. Ve Ömer *radiyallâhu anhu* ‘*Behin behin leke Yâ Ali, asbahte*

⁵³⁹ Tophânevî, *Minhâc*, 20b.

⁵⁴⁰ ‘Ali bendendir, ben de Ali'denim. Hak da benden sonra Ali ile beraberdir.’

⁵⁴¹ ‘Yanıma gel ey Ali.’

⁵⁴² ‘Kanın kanımdır, etin etimdir, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur yâ Ali. Sen benim kardeşimsin; sulhün sulhüm, harbin harbimdir. Sen bana Mûsâ'nın Hârun'a olduğu gibisin.’

⁵⁴³ ‘Tebrikler!’

mevlâ ve mevlâye külle mü'min ve mü'minetin!"⁵⁴⁴ dedi. Ashâb arasında bir kişi hased vechiyle dedi kim: 'Yâ Rasûlallâh, mübârek gömleğinizi çıkarın, biz dahi görelim; şübhemiz zâil olsun.' deyicek, Rasûl hazreti, mübârek gömleğin teninden çıkardı. Gördüler ki Hazret-i Nebî'nin ve Hazret-i Velî'nin mübârek cism-i latîfleri bir olmuşdur. Ashâb bu hâli görücek 'Es-salâtü ve's-selâmü aleyke Yâ Rasûlallâh!' çeküb, 'sadaka Yâ Rasûlallâh.' dediler. Pes, gerü mübârek başını kaldırdı ve gömleği giydi. Ammâ bir tâife vardı kim, Hazret-i Ali'yi ziyâde severler idi. Ol kişinin sözü onlara katı geldi, eyitdiler: 'Bu kişiye bu söz ne hâcet idi Yâ Rasûlallâh? Allah Rasûlü kizb mi zann eder?' dediler. Andan adâvet peydâ oldu. Andan Rasûl hazreti eyitdi: 'Yâ ashâb, size bir suâl ederim' dedi. Ashâb: 'Ne buyurursunuz Yâ Rasûlullâh?' dediler. Rasûlullâh eyitdi: '*Eyyühe'n-nâs, men evlâ minküm bi-enfûsiküm?*' Yâni 'Kendü nefsinizden kimi a'lâ görürsünüz?' dedi. Ashâb eyitdiler ki, 'Allah ve Rasûlü' dediler. Pes, Hazret-i Rasûl *sallallâhu aleyhi ve sellem* Hazret-i Ali'nin eline yapışdı ve yukarı kaldırdı. Böyle buyurdu: '*Men küntü mevlâ fe-'Aliyyun mevlâhu! Allâhümme vâli men vâlâhu, ve 'âdi men 'âdâhu, ve'nşur men naşarahu, ve'hzül men hâzelehu.*'⁵⁴⁵ [...] Pes, Hazret-i Rasûl *aleyhisselâm ve âlihi*, Hazret-i Ali'nin sağ elin sağ eline aldı ve başparmağın başparmağına mukâbil koydu. Eli elinde iken bu âyet-i bey'atı okudu: '*E'ûzü billâhi mine's-şeytâni'r-racîm. Bismillâhi'r-raḥmani'r-raḥîm. İnnellezîne yubâyi'ûneke innemâ yubâyi'ûnellâhi yedu'llâhi fevka eydîhim, fe-men nekeşe fe-innemâ yenküşü 'alâ nefsihi ve men evfâ bi-mâ 'âhede 'aleyhullâhe fe-seyü'tîhi ecran 'azîmâ.*'⁵⁴⁶ [...] Andan ashâbdan yana dönüb eyitdi: "Yâ ashâb, nübüvvet ve risâlet bende hâtem oldu. Şimdi gerü imâmet ve velâyet zamanıdır. Efdâl enbiyâ benim ve efdâl evliyâ Ali'dir." Pes, cemî-i ashâb *radıyallâhu anhum: 'Henî'en leke Yâ Ali!'* dediler."⁵⁴⁷

Bu ilânın ardından önce Hazret-i Peygamber daha sonra Hazret-i Ali ikişer rekât namaz kılarlar. Hazret-i Peygamber, Cebrâil'in kendisine Mîraç'ta kuşattığı şeddi, dua ve âyetler okuyarak Hazret-i Ali'nin beline kuşatır; seccadesine oturduktan sonra şükürünü izhar için o günü karındaşlık günü ilân eder ve ashâbı ikişer ikişer birbiriyle kardeş kılar.⁵⁴⁸ Hazret-i Ali'yi de kendisi ile kardeş ilân ettikten sonra Mîraç gecesini Cebrâil tarafından giydirilen tâcını ve hırkasını ona giydirir, seccadesine geçirip "Yâ Ali, sen dahi doğru gel, kendü hulefânı bu mahfilde kuşat" diye buyurur.⁵⁴⁹ Bu emir üzerine Hazret-i

⁵⁴⁴ 'Ne mutlu sana yâ Ali! Benim ve bütün mü'min erkeklerin ve kadınların mevlâsı oldun!'

⁵⁴⁵ 'Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım! Onu seveni sev, ona düşmanlık edenin düşmanı ol. Ona yardım edene yardım et; onu yüzüstü bırakanı sen de yüzüstü bırak!.'

⁵⁴⁶ 'Sana bey'at edenler aslında Allah'a bey'at etmişlerdir. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Şu hâlde, kim ahidini bozarsa yalnızca kendi aleyhine bozmuş olur ve kim Allah'a karşı taahhüdüne uyarsa Allah ona büyük bir mükâfat ihsan edecektir.' Fetih Sûresi, 48/10.

⁵⁴⁷ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 23a-24b.

⁵⁴⁸ Sahâbenin birbiriyle kardeş ilân edilmesi (*muâhât*) hadisesinin ne zaman gerçekleştiği belirsizdir. Hazret-i Peygamber'in ensar ve muhacir arasında uhuvvet tesis ettiği sâbit olmakla birlikte, bunun Medine'ye hicretten önce veya sonra vuku bulduğuna işaret eden farklı rivayetler vardır. Bkz.: Hüseyin Algül "Muâhât", *DİA*, c. XXX, s. 308-309, 2005. Tophânevî'nin naklettiği hadiseler zincirinde kardeşlik ilânı, Veda Haccı dönüşü Gadîr-i Hum'da Hazret-i Ali'nin imam ve velî tayin edilmesinin ardından gerçekleşir. Muhtelif rivayetler, kardeşlik ilânının bir kereliğe mahsus bir hadise olmayabileceğini de düşündürmektedir.

⁵⁴⁹ Tophânevî, *Minhâc*, 27a-b.

Ali on yedi kişiye şed kuşatır.⁵⁵⁰ Daha sonra ondan şed kuşananlar arasında olan Selmân-ı Fârisî, Hazret-i Ali'nin emri ile elli beş kişinin belini bağlar.

Şed kuşatma merasiminin ardından Hazret-i Peygamber, şeddin ve karındaşlığın şükrüne nişâne olarak bir nimet hazırlamak gerektiğini söyleyince, Hazret-i Ali peksimet, hurma ve yağı, ağaçtan bir çanağın içerisinde eliyle yoğurup helva yapar. Helvanın yoğrulduğu bu ağaç çanağa *cefne* denildiğinden tarikat ehli bunu *cefne helvası* diye isimlendirmiştir. *Minhâc*'da helvanın taksim edilişi şöyle anlatılır:

“Rasûl Hazreti eyitdi: ‘Yâ Ali, her kim seni severse ve senin emîru’l-mü’minîn olduğun bilürse bu helvadan ona ver’ dedi. Her kişi kim ‘Benim imâmım Ali’dir’ derse, ol zikrolunan çengâlden iki eliyle verirdi. Ehl-i erkân yâni ashâb-ı tarîk, nefs-i helvâyı sorduklarının senedi budur dediler. Ol helvâyı, mecmû-i ashâba yetiştürdü ve bir mikdârı arttı. Hazret-i Ali *kerremâllahu veche* ol artan helvâyı bir kutuya kodu ve ağzını mühürlediler. Ve ol kutuyu Hazret-i Selmân-ı Farîsi’ye teslim eylediler. Tâ Hazret-i İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin *radiyallâhu anhumâ* ve Hayru’n-Nisâ Hazret-i Fâtîmatü’z-Zehra *radiyallâhu anhumaya* ve bâkî ehl-i beyt-i Rasûl için nasîb kodular. *Radiyallâhu anhünne* Medine’de idiler. Zîrâ ki Hazret-i Selmân *radiyallâhu anh* Hazret-i Rasûl’ün hânedânına hizmetkâr idi. Pes, Selmân-ı Fârisî dahi ol kutuyu alub, ta’zîm-i tâm birle başına getirüb yola giderdi. Tâ Medine şehrine yetürdü. Şu kim, ol kutuyu hiç yere komazdı; kitler, başında götürür idi; kosa dahi sepâyeye üzerine kordu. Ol izzet için ki, Hazret-i Rasûl *aleyhi’s-selâm*ın mahfilinde ekl olmuşdu. Pes, bu kâide meşâyih ortasında sünnet oldu. Ol mahfilde şeyh, Muhammed Mustafâ idi. Ve nakîb, Ali idi. Ve nakîb essîleri⁵⁵¹, Ehl-i Beyt idi. Rasûl *aleyhi’s-selâm* ol zamândan tâ bu zamâna gelince, ehl-i tarîk olanlar Arab’da ve Acem’de ve Irak’da ve Horasan’da ve Türkistan’da ve Hindistan’da ve Rûm’da ve cemî-i diyâr-ı İslâm’da muhibbân-ı hânedân ve fütüvvet-dârân ve ashâb-ı tarîk ve ehl-i irfan ana binâen ve iktidâen, ol mahfil aşkına mahfiller ederler ve helvâlar bişürürler. Mâbeynlerinde taksim ederler ve bir şehirden bir şehre ve bir diyârdan bir diyâra, ahhâba ve ehl-i erkâna nasîb gönderirler. Ol cefne aşkınadır ki, Hazret-i Rasûl *aleyhi’s-selâm*ın mahfilinde oldu, Medîne şehrine ilettiler. Bunlar dahi anlara müşâbehet ederler.”⁵⁵²

Minhâc'da fütüvvetin menbaı, Hazret-i Ali'ye ne şekilde ulaştığı ve cefne helvasının senedi anlatıldıktan sonra Hazret-i Ali vasıtasıyla devam eden muhtelif silsileler nakledilir. Tophânevî'ye göre, ulemâ, sûfiler, sâdât ve ehl-i şed için silsileler söz konusudur ve bu silsilelerin hepsi İmam Ali'de toplanmıştır.⁵⁵³ Çünkü o, Hazret-i

⁵⁵⁰ Tophânevî, Selmân-ı Fârisî'den şed kuşanan elli beş kişinin isimlerini ve hangi mesleğe baş olduklarını tek tek zikreder. Üslubu şu şekildedir: “[...] Kırkinci Ebû Ubeyde Cerrah’ın belin bağladı ve icâzet verdi; cerrahların silsilesi ana çıkar. Kırk birinci Ebu’l-Kâsım Abdülvâhid en-Neccâr’ın belin bağladı ve icâzet verdi; dülgelerin silsilesi ana çıkar. Kırk ikinci Ebû Abdülharrât’ın belin bağladı ve icâzet verdi; hasırcıların silsilesi ana çıkar. Kırk üçüncü Kâsım b. Nâsr’ın belin bağladı ve icâzet verdi; taşçıların silsilesi ana çıkar.[...]” *Minhâc*, 29b.

⁵⁵¹ Esî: Büyük birader, ağabey

⁵⁵² Tophânevî, *Minhâc*, vr. 31a.

⁵⁵³ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 33b.

Peygamber'in takdim ettiği üzere, *fetâdır*, *ahîdir*, *vasîdir*, *halifedir*, *şeyhtir* ve *ilim şehrinin kapısıdır*. Tarifler onda cem olmuştur ancak herkes, her meslek grubu onu kendi istilahlıyla yâd etmiştir. Bu itibarla Hazret-i Ali'den ve onun emri ile Hazret-i Selmân'dan şed kuşanan on yedi kemerbeste ve elli beş miyânbeste aynı zamanda Hazret-i Âdem'den itibaren her bir peygamberin meşgul olduğu meslekleri de teselsül ettiren kişilerdir. *Minhâc*'da anlatılanlar, meşâyihin de bu meslek erbâbı arasında olduğunu ve kendi istilahlarınca fütüvveti, tarikat şeklinde isimlendirdiklerini göstermektedir.⁵⁵⁴ Buna göre, sûfiler arasında fütüvvet icâzeti şeceresi, aynı zamanda tarikat silsilesini gösterirken; fütüvvet erkânı da tarikat erkânı şeklinde isimlendirilip tatbik edilmiştir.

Tophânevî, sûfilerin silsilesinin Hasan Basrî vasıtasıyla İmam Ali'ye yahut On İki İmam'dan birine ulaşması gerektiğini; onlara ittibânın, tevellâ ve teberrânın esas olduğunu şu sözlerle beyan eder:

“[...] Ammâ fukarânın silsilesi Şeyh Hasan Basrî'ye yâhud On iki İmâm'a yetüşür. On İki İmâm dediğimiz biri İmâm Ali'dir. Ve on biri onun evlâdır ki, mâsumlardır, müctehidlerdir, makbûllerdir, imâmlardır. Nitekim Hazret-i Rasûl aleyhi's-selâm buyurdu: '*el-Eimmetü min ba'dî isnâ 'aşara. Evvelühüm 'Aliyyün ve âhîrühüm Mehdiyyün.*' Yâni benden sonra imâmlar on iki olacaktır. Onun evveli Ali'dir ve âhiri Mehdi aleyhi's-selâmdır. Ve bir yerde dahi Hazret-i Risâlet *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurmuşdur: '*el-Eimmetü min ba'dî bi-'adedi nuqabâ'i benî İsrâil.*'⁵⁵⁵ Pes, nukebâ-i Benî İsrâil sayısı on ikidir derler. Nitekim Hak Teâlâ Kelâm-ı Şerîfi'nde buyurdu: '*Ve le-ka'd âhaže'llâhu mişâka benî isrâile, ve be'asnâ minhümü'sney 'aşera nakîben.*'⁵⁵⁶ Pes, kelâmullâh ile ve kelâm-ı Rasûlullâh ile dürüst oldu ki, emîru'l-mü'minîn Ali ve on bir evlâdı ki, âhiri Mehdi'dir, imâm-ı hakdır. Ve bunlara peygamberlere etdikleri muhabbeti etmek gerek. Şu ki, tasdik-i Rasûl kılmadan teberrâ eylerler ve bunlara dahi adâvet eden teberrâ etmek gerek. Nitekim Hak Teâlâ Kelâm-ı Şerîfi'nde buyurur: '*İlle'l-meveddete fi'l-kurbâ.*'⁵⁵⁷ Ve bir yerde dahi Kelâm-ı Kadîm içinde Hak Teâlâ buyurur, yâni deyu emreder, terğîb eder muhabbet-i Ehl-i Beyt'e ve nehyeder vesvese-i şeytandan yâni adâvet-i Ehl-i Beyt'den. Ve Rasûl aleyhi's-selâm hazreti bu ma'nide buyurur ki: '*Meşeli Ehl-i beyti ke-meşeli sefineti Nûhin. Men evlâhe necâdin tehallefê 'anhâ garika.*' Yâni benim Ehl-i Beytim misâli Nuh Peygamber aleyhi's-selâm gemisi gibidir. Her ki ol gemiye girerse kurtulur. Ve bunlara muhâlefet eden gark olur. Ve bir yerde dahi Hazret-i Rasûl aleyhi's-selâm buyurur ki: '*Aranızda iki nesne koydum. Eğer onları temessük edesiz, yolunuz azdırmayasız. Biri Kitâbullâh'dır ve biri benim Ehl-i Beytim'dir. Ve bunlar doğru yolda ip gerilmiş gibidir. Ve bunlara yapışan dağılmaz; doğru yoldan çıkmaz.*' Ve dahi Hak Sübhânehu Teâlâ Kelâm-ı Şerîfi'nde bunlar hakkında buyurubdur. Yâni evvel nesne kim suâl olunur evlâd-ı âdemden,

⁵⁵⁴ Fütüvvet, meslek erbâbının bağlı oldukları erkân için müştereken kullandıkları bir üst istilahlardır. Bu itibarla fütüvvete riâyet eden meslek erbâbının her biri için kullanılacak üst istilahlarda *ehl-i erkân* olmalıdır.

⁵⁵⁵ 'Benden sonra imamların sayısı İsrailoğulları'nın temsilcileri adedince olacaktır.'

⁵⁵⁶ 'Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam bir söz almıştı. Onlardan on iki temsilci seçmiştik.' Mâide Sûresi, 5/12.

⁵⁵⁷ '[Ben sizden] yakınlarıma meveddetten başka bir şey istemiyorum.' Şûrâ Sûresi, 42/23.

muhabbet-i Ehl-i Beyt'dir. Zîrâ kim bunlara muhabbetsiz hiç amel kabûl değildir. [...] İmdi, her kişinin kim, ilimle, şed ile fukarâ ile siyâdetle tasavvufla silsilesi bu On İki İmâm'a yetişdü. Zehî saâdet onların."⁵⁵⁸

4.2.1.1 Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Fütüvvet Nispeti

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî'de ve Tophânevî'nin *Minhâc*'ında Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin fütüvvet nispetini, dolayısıyla Rifâiyye'nin fütüvvet erkânına bağlı olduğunu gösteren iki farklı şecere mevcuttur. Şed ve ahdin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye kimler vasıtasıyla ulaştığını gösteren birinci fütüvvet şeceresinde şu silsile nakledilmektedir:

“Çün kim şed ve ahd Muhammed Mustafâ *sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem*den Hazret-i İmâm Ali'ye yetişdi ve andan Ebâ Saîd Hasan-ı Basrî'ye ve andan Şeyh Habîb Acemî'ye ve andan Dâvud-i Tâ'î'ye ve andan eş-Şeyh Ebâ Mahfûz Ma'rûf-i Kerhî'ye ve andan eş-Şeyh Ebu'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdâdî'ye ve andan eş-Şeyh Ebû Bekir eş-Şenbekî'ye ve andan eş-Şeyh Ali Acemî'ye ve andan eş-Şeyh Ali el-Bâzî'ye ve andan eş-Şeyh Ebû Bekr Gulâm Türkmânî'ye ve andan eş-Şeyh Ebu'l-Fazl b. Kâmih'e ve andan eş-Şeyh Ali el-Kârî el-Vâsıtî'ye ve andan eş-Şeyh Mansûr el-Bâz'a ve andan eş-Şeyh Sultân-ı ârifin kîdvetü's-sâlikîn, şeyhü'l-muhakkikîn, zübdetü'l-[...] Ahmed-i Kebîr Ebu'l-Hasan er-Rifâî *kuddise sirruhu'l-âlî* Hazreti'ne ve andan silsile-i meşâyih-i kirâm üzere *ilâ hâzihi'l-ân* sâhib-i fütüvvet olanlara yetişdi."⁵⁵⁹

Şeyh Yâsin fütüvvetnâmesinde zikredilen bu silsile, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tarikat senedlerinden biridir. Tophânevî ise, On İki İmam vasıtasıyla teselsül eden bir başka şecere zikretmektedir:

“Mûsâ Kâzım'dan es-Seyyid İbrahim Mücâb'a, andan es-Seyyid Hüseyin'e, andan es-Seyyid Ebu'l-Kâsım Muhammed'e, andan es-Seyyid Mehdi'ye, andan es-Seyyid Hasan'a, andan es-Seyyid Mûsâ'ya, andan es-Seyyid Ahmed es-Sânî'ye, andan es-Seyyid Ali'ye, andan es-Seyyid Hâzım'a, andan es-Seyyid Sâbit'e, andan es-Seyyid Yahyâ'ya, andan [Ali Ebu'l-] Hasan es-sultan sey-yid velîye, andan Kutbu'l-ârifin Hazreti eş-Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye yetişdi. Ve andan *ilâ zamaninâ hâzâ* meşâyih'e yetişdi."⁵⁶⁰

Müellifi belli olmayan bir fütüvvetnâme nüshasında yer alan bilgiler, aynı kişiye ulaşan farklı fütüvvet silsilelerini izah eder niteliktedir. Bu nüshada verilen bilgiye göre,

⁵⁵⁸ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 33b-35a.

⁵⁵⁹ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin* vr.17b-18a.

⁵⁶⁰ Tophânevî, *Minhâc*, vr.33a-b.

Hazret-i Peygamber, kendisine Hazret-i Ebû Tâlib vasıtasıyla ulaşan fütüvvet emanetlerini ve Cebrâil'in Mîraç'ta kuşattığı şeddi; giydirdiği tâc ve hırkayı Hazret-i Ali'ye teslim etmiş; onda toplanan bu emanetler *fütüvvet icâzeti* ve *fütüvvet emanetleri* şeklinde iki ayrı silsile ile devam etmiştir.⁵⁶¹ Fütüvvet icâzeti, Gadîr-i Hum'da şed kuşanan zevât vasıtasıyla bir silsile takip etmiştir. Bu durumda, yukarıda zikredilen silsilelerden birincisi, Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan bu fütüvvet/tarikat icâzetinin senedir.

Fütüvvet emanetleri ise, On İki İmam ve Ehl-i Beyt'te mensup olanlarla teselsül ederek seyyid aileleri arasında Rifâ'a ailesine ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaşmıştır. Tophânevî'nin zikrettiği ikinci fütüvvet nispeti, bu emanetlerin Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ulaştığını gösteren bir sened olup, burada zikredilen isimler Rifâî kaynaklarında "Ehl-i Beyt Hırkası" denilen hırka senedindekilerle aynıdır. Tophânevî böylelikle, şeyhi Yâsin er-Rifâî tarafından verilen fütüvvet icâzeti ve aynı zamanda tarikat senedi olan silsileyi ikinci bir silsile ile tamamlamış; On İki İmam'dan sonra icâzetin yanı sıra emanetlerin de toplandığı zâtın Seyyid Ahmed er-Rifâî olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum ayrıca, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin, Ahmed es-Sayyâd tarafından "İmamların on üçüncüsü" sıfatıyla takdim edilmesinin de izahlarından biri olmalıdır.

Şeyh Yâsin Fütüvvetnâmesi ve *Minhâc*'dan sonra yazılmış bazı fütüvvetnâmelerde, fütüvvet bahsi ayrı bir başlık olarak yer almamakta, doğrudan Rifâî erkânı tatbikatları anlatılmaktadır. Bunun sebebi, fütüvvetin ne olduğu meselesinin, eserin muhataplarında zaten mevcut bir bilgi olduğu kabulünden ileri geliyor olmalıdır.

Rifâî fütüvvetnâmesi oldukları tespit edilen on sekiz fütüvvetnâme nüshası⁵⁶²ve dergâhlarda icra edilen usûle tanıklık edenlerin naklettikleri bir araya getirildiğinde, Rifâî erkânını şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

⁵⁶¹ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 170.

⁵⁶² Bu nüshalar şunlardır: *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi nr. 2532; Hocazâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Tophânevî Rifâî, *Minhâcü'l-mürîdîn*, Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpinarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1229; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001583; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001926; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001311; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001692; *Tarikat-ı Rifâîyye*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K0543; *Risâle*, Süleymaniye Ktp., Galata Mevlevihânesi 38; *Tarikatnâme-i Rifâîyye*, Süleymaniye Ktp. Galata Mevlevihânesi 43; *Fütüvvetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1615; *Fütüvvet-i Tarikat*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman

4.2.2 Muhib⁵⁶³

Rifâiyye tarikatına meyli ve muhabbeti olup, dergâha müdavim olan kişiye muhib denir. Bu müdavimet istikrarlı ise, şeyh tarafından Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin muhibbi olduğuna bir nişâne olmak üzere, muhib olan kişiye takke ya da destârsız keçe arâkiyye⁵⁶⁴; hanım ise baş örtüsü, tekbir edilerek giydirilir. Bu merasim, meydan uyandırılmadan icra edilmekte; şeyh münasip görürse, muhib olan kişiye teberrüken küçük bir vird veya evrâd-ı Rifâiyye okuma izni de verebilmektedir.

4.2.3 Şerbet⁵⁶⁵

Rifâî tarikatına intisapta şerbet içirme usûlü vardır. Şeyh tarafından tâlibe içirilen şerbet, içine nefes edilen sade su; sirke veya zeytinyağı katılmış su; süt; ezilmiş siyah kuru üzüm veya hurma eklenmiş su; bal veya şeker katılıp biraz da tuzun ilave edildiği su ile olabilmektedir. Şerbete, *sebîl*, *sebil şerbeti* veya *sebîl-i pîr* isimleri de verilmiş; içen kişi de *sebilli* veya *şerbetli derviş* şeklinde anılmıştır.⁵⁶⁶

Şerbet içirme merasiminde, şerbetin verileceği şahıs meydana rehber eşliğinde girer. Elleri rehberin omuzunda, rehber önde kendisi arkada ilerlerken, rehber her adımda sırasıyla şeriat, tarikat, marifet ve hakikat ehline selâmı içeren sözleri söyler.⁵⁶⁷ Şeyh, cehrî (sesli) olarak verilen bu selâma aynı şekilde cehrî olarak cevap verir. Dördüncü selâm da verilip alındıktan sonra rehber şeyhe niyaz eder; tâlibi de sol kolundan tutarak

Ergin nr. OE.Yz. 0106; *Rifâî Tarikatı Hakkında Risâle*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1053; *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 0154; *Fütüvvetnâme-i Tarîk-i Ahmed el-Bedevî ve Ahmed er-Rifâî*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 0667; *Âdâb-ı Tarîk*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1562; Şeyh Mehmed Selim Girîdî, *Fütüvvetnâme* (Kahraman Özkök arşivi); *Hâzâ evrâd-ı Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâî el-Velî* (Kahraman Özkök arşivi).

⁵⁶³ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 37b.

⁵⁶⁴ Yünden veya pamuklu kumaştan yapılmış bir nevi takkedir. Şekli genellikle, tepesi basık kubbeye kapanmış kesik koni biçimindedir. Destâr ise, sarık mânâsında kullanılmaktadır.

⁵⁶⁵ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, vr. 1b-3a, 37b-38a, 35b-37a; Tophânevî, *Minhâc*, vr. 125b-126b; *Fütüvvetnâme*, Oe.Yz. 1583, vr.2a-4b; *Fütüvvetnâme*, Oe.Yz. 1926, vr. 6b-8b, 14a-15a; *Fütüvvetnâme*, Oe.Yz. 1311, vr. 1b-8b; *Tarîkat-ı Rifâiyye*, Bel.Yz.K.0543, vr. 48a-50b; *Risâle*, Galata Mevlevihânesi 38, vr. 13b-15a; *Tarîkatnâme-i Rifâiyye*, Galata Mevlevihânesi 43, 2a-b, 3a-4b; *Fütüvvetnâme*, Oe. Yz. 1615, vr. 7a-8a; *Fütüvve-i Târîkat*, Oe.Yz.0106, vr.2a-3b, 4b-8a; Şeyh Mehmed Selim el-Girîdî, *Fütüvvetnâme*, vr.1b-5a; *Fütüvvetnâme*, Oe.Yz. 1229, 7a-9b; *Âdâb-ı Tarîk*, Oe.Yz. 1562, 1b-2b, 3a-3b; *Evrâd ve Zikir Mecmuası*, Oe.Yz.0154, vr. 18b-19a. Bu nüshada ayrıca, şerbet için müridin hayvan etinden ve yağından on iki gün perhiz etmesi gerektiği ifade edilerek, bu günlerde okunacak teşbihatlar hakkında da bilgi verilmektedir. vr. 25a.

⁵⁶⁶ Bu isimlendirme için bkz.: Üsküp Rifâî Dergâhı şeyhi Mustafa Hazinekar'a (v. 1974) ait erkânâme, *Fezû'l-sabâh: Rufâî Erkânı ve Evrâd-ı Şerîfî*, İstanbul: Özgür Basımevi, 1985, s. 25.

⁵⁶⁷ Buna dört kapı selâmı da denilmektedir. “*Destûr, es-selâmü aleyküm yâ ehle's-şerîa. Ve aleyküm selâm yâ ehle's-şerîa. eş-Şerîatu vaz '-ı Muhammedî/ Destûr es-selâmü aleyküm yâ ehle't-tarîka. Ve aleyküm selâm yâ ehle't-tarîka...*” lafızlarıyla devam eden; rehber tarafından verilip şeyh tarafından alınan bir selâmlamadır.

şeyhe niyaz ettirir. Tâlip ile şeyh diz dize otururlar. Şeyh, elinde tuttuğu şerbete bazı dualar okuyarak nefes ettikten sonra sol eliyle tâlibin başının arkasını tutar ve sağ eliyle içirir. Eğer tâlip hanım ise, şeyh, şerbeti hanımın eline verip, kendisinin içmesini tercih edebilir.

Tâlip erkek ise, şerbet içirildikten sonra kendisine tennûre⁵⁶⁸, haydâriyye⁵⁶⁹, tesbih ve etrafına siyah tek kat fenâî sarılmış gülsüz arâkiyye⁵⁷⁰ tekbir edilir. Eğer hanım ise, tennûre, haydâriyye, baş örtüsü ve tesbih tekbirlenir. Hanımlara ait erkân dergâhtan dergâha farklılık arz edebilmektedir.

Şerbetli veya sebilleri derviş, Rifâî tarikatına intisap etmiş kimse olarak kabul edilir. İntisap eden dervişe günlük vazife olarak *Evrâd-ı Rifâiyye*, istiğfar, salavât, “Yâ Vedûd” ve “Besmele” verilir. Şerbetli derviş, bey‘at etmediği veya ikrar vermediği müddetçe ömrünün sonuna kadar bu derslerle iktifa eder. Tarikata mensup olmak isteyen kimselere -yüz kızartıcı bir suçu yoksa- şerbetin zorluk çıkarılmadan verilmesi ve şerbetli dervişin vazifelerinin sınırlı tutulması gibi tatbikatlar, bulunduğu coğrafyalarda Rifâiyye’nin pek çok mürid edinmesine sebep olmuştur. Başka bir tarikata intisabı olmayan her Müslüman, şerbet vesilesiyle Rifâî tarikatına kabul edilebilmektedir. Başka bir tarikata mensubiyeti olduğu hâlde Rifâiyye’ye de intisabı olması istenen kişiye ise, manevî işaretlerle teberrüken şerbet içirilebilmektedir.

4.2.4 Bey‘at⁵⁷¹

Şeyh, önceden şerbet ile tarikata kabul edilmiş dervişin ikrar vermesi yönünde bir karar verir ise, usûlünce meydan uyandırılır. Şeyh mihrapta, hâzirûn da halaka olmuş şekilde otururlar. Daha sonra şeyh iki rekât namaz kılıp sırtını mihrâba vererek postuna geçer, rehber de sâliki şeyhin önüne oturtur. Bey‘at edecek şahıs şeyh tarafından ustura ile tamamen tıraş edilir veya şeyh makasla saçından, kaşından, bıyığından sakalından az miktarda keser. Akabinde şeyh ile sâlik sağ dizlerini dikili vaziyette

⁵⁶⁸ Tennûre, yakasız, cepsiz uzun gömlektir.

⁵⁶⁹ Haydâriyye, yakasız, kolsuz, bele kadar gelen bir yelectedir.

⁵⁷⁰ “Gülsüz arâkiyye” ile kastedilen, tepesinde, *Rifâî gülü* olarak bilinen alâmetin bulunmadığı arâkiyyedir.

⁵⁷¹ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, vr.3a-4b; Tophânevî, *Minhâc*, vr. 126b-127b; Oe.Yz. 1583, vr. 4b-9b; Oe.Yz. 1926, vr.15b-17a; Oe.Yz. 1311, vr. 8b-13b; Galata Mevlevihânesi 43, vr. 5a-6a; Oe.Yz. 1615, vr.8b-9a; Oe.Yz. 0106, vr. 8a-10b; Oe.Yz. 1053, vr. 9a-16a; Oe.Yz. 0154, vr. 6b-8a [haşiye kısmında]; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvetnâme*, vr.5a-8b; Oe.Yz. 1229, vr. 9a-13b; Oe.Yz. 1562, vr. 3b-4b.

birbirlerine birleştirirler; sol dizleri de birbirlerine bitişik durur. Şeyh sâlikin sağ elini kendi sağ eli içine alıp, baş parmağını sâlikin baş parmağı ile birleştirir. Bu esnada, Şeyhin baş parmağı bir miktar sâlikin baş parmağından yukarıda durmaktadır. Rehber, Şeyh ile sâlikin birleşmiş elleri üzerine bir Şed örter. Sâlik bey‘atlaşma süresince Şeyhin iki kaşı arasına bakar. Bu esnada, Şeyhin yanında iki dizi üzerinde oturan rehber, Şeyhin yüzüne müteveccihen “*Eûzü billâhi mine‘ş-Şeytâni‘r-racîm. Bismillâhirrahmânirrahîm. İnnellezîne yubâyi‘üneke innemâ yubâyi‘ünallâh, yedullâhi fevka eydîhim, fe-men nekeşe fe-innemâ yenküşü ‘alâ nefsih, ve men evfâ bi-mâ ‘âhede aleyhullâhe fe-seyu‘tîhi ecran ‘azîmâ.*⁵⁷² âyetini hafif bir sesle tilâvet eder. Bunu müteakip Şeyh, bey‘atın mânâsı ve tarikattaki yeri hakkında âyet ve hadisleri okur ve müride tövbe telkin eder. Buna göre, mürid bey‘atten evvel bilerek veya bilmeyerek işlediği büyük ve küçük günahların hepsinden Şeyhin sözlerini tekrarlayarak tövbe eder. Bunun üzerine Şeyh “Bu meydanda mânânen hazır bulunan evliyâ ve enbiyânın cümlesi bu tövbene Şahit olsun mu?” meâlinde bir telkinde bulunur. Mürid kabul ettiğini beyan eder. Tövbe faslı gerçekleştikten sonra Şeyh yukarıdaki bey‘at âyetini⁵⁷³ okuyarak sâlike, Allah‘ı rabbi, Hazret-i Muhammed‘i nebîsi, Kur‘ân‘ı kitabı; hayrın ve Őerrin Hakk‘tan olduğunu, âhireti, Seyyid Ahmed er-Rifâî‘yi tarikatın imamı ve kendisini dünyada ve âhirette Şeyhi ve üstâdı olarak kabul edip etmediğini sorar. Mürid kabul ettiğini beyan ettikten sonra nasihat faslına geçer. Tarikatın ne olduğunu özlü cümlelerle müride telkin ederek, bey‘atın kendisine yüklediği manevî mesuliyetleri ve vazifeleri bildirir.

Erkânnâmelerde anlatılan bu merasimin Sivas‘ta Abdullah el-Haşimî Dergâhı, İstanbul‘da Aynî Ali Baba ve Ümmü Ken‘ân dergâhlarında nasıl tatbik edildiğine dair Őifâhî bilgilerde başka teferruatlar da verilmektedir. Buna göre, bey‘at meydanına önce Şeyh efendi ardından hâzirûn kıdem sıralarına göre girerler. Kibleye müteveccih vaziyette durulurken Şeyh efendi sessizce *Rifâiyye mihrâbiyyesi* denilen destûrları okur; destûr kısmı bittikten sonra Fâtiha verir. Hâzirûnun cehrî salavâtıyla Fâtiha okunduktan sonra Şeyh efendi, sırtı mihrâba gelecek Şekilde posta oturur. Hâzirûn da kıdem sırasına göre halaka olurlar. erağcılık yapacak nakip mihrâba gelerek Şeyh efendiye niyaz eder. Şeyh efendi ayağa kalkar ve yanında bulunan hizmet Şeddini, nakibin sağ omuzundan sol

⁵⁷² Fetih Sûresi, 48/10.

⁵⁷³ Fetih Sûresi, 48/10.

tarafına doğru uzatarak üç düğüm ile bağlar. Her düğümde bir Fâtiha verir. Çerağcı böylelikle meydandaki çerağ hizmetini yapmaya desturlanmış olur; meydanın kapısından mihraba doğru altısı sağda, altısı solda sıralanmış olan çerağları, çerağ tercemanlarını⁵⁷⁴ okuyarak birer birer uyandırır. Çerağlar uyandıktan sonra, çerağcı yerine geçip oturur.

Rehber müridle beraber meydana girer. Şeyh efendiye müteveccih olarak kıyamda dururlar. Sâlik kenarda bekler. Rehber sessiz bir şekilde dört adımda şeyhin huzuruna gelir. Şeyh ayağa kalkar ve rehberin hizmet şeddini beline bağlayıp uçlarını göbeğinin üzerinden üç düğümle düğümler ve her bir düğümde Fâtiha verir. Böylece rehber de meydandaki rehberlik hizmetine desturlanmış olur. Rehber geri geri giderek kapının kenarında bekleyen müridin yanına gelir. Mürid iki elini rehberin arkasından omuzlarına koyar. Herkes oturur vaziyette iken rehber ve mürid kıyam hâindedir. Rehber destûr tercemanı okur. Şeyh efendi destur verdiği usûlünce beyan ettikten sonra rehberle sâlik aynı anda sağ ayaklarıyla mihraba doğru bir adım atarlar. Adım atıldıktan sonra rehber cehrî olarak “es-Selâmu aleyküm ya ehle’ş-şerî’a” der. Şeyh efendi bu selâma karşılık verir. Rehber ve sâlik, dört kapıya işaretten (şeriat, tarikat, marifet ve hakikat), her bir kapının selâmını vererek dört adım atarlar; çerağların arasından geçip, mihrapta şeyhin huzuruna vâsil olurlar. Rehber besmele ile “*innellâhe ve melâiketehu yusallûne ‘ale’n-nebîyyi, yâ eyyühellezîne âmenû sallû ‘aleyhi ve sellimû teslîmâ*” âyetini⁵⁷⁵ cehrî olarak okur; şeyh efendiye niyaz eder. Sâliki de sol kolundan tutup şeyh efendiye niyaz ettirir. Şeyh efendi sâliki kendinden yana çekerek kulağına sadece sâlikin duyacağı bir sesle iki rekât namaz kılmasını söyler ve hangi niyetle kılacağını telkin eder. Sâlik bu emri aldıktan sonra tekrar şeyhe niyaz eder. Rehber sâliki şeyhin huzurundan kaldırarak mihrabın sağına serilmiş seccadeye götürür. Sâlik namazını kılarken, şeyh efendi “*fa’lemennehu lâ ilâhe illallâh*” diyerek hâzirûnu cehrî kelime-i tevhid zikrine başlatır. Sâlikin namazı bittiğinde, rehber onu sol kolundan tutarak şeyhin önüne oturtur. İki dizleri birbirine bitişik vaziyette oturdukları anda hâzirûn kıyama kalkar. Dört nakip (veya hazır bulunanların tamamı) büyükçe bir örtüyü dört ucundan tutarak, şeyh ile sâlik üzerinde çadır gibi bir mahfil oluştururlar. Bey’atlaşma süresince sâlikin gözü daima şeyhin iki kaşı arasındadır. Şeyh önce tövbe-i nasûh telkininde bulunur; tövbenin

⁵⁷⁴ Tercemânlar, manzum veya mensur olarak tertiplenmiş dualardır.

⁵⁷⁵ Ahzâb Sûresi, 33/56.

şartlarını ve yükleyeceği mesûliyetleri izah eder. Sâlik müspet cevap verdikten sonra şeyh efendi besmele ile “*yâ eyyühellezîne âmenû tûbû ilellâhi tevbeten nasûha*”⁵⁷⁶ âyetini okur. Bu âyetten sonra istiğfar cümlelerini söyler, sâlik de bunları tekrar eder. Şeyh, “Bu tövbenin şahidi, Allah, Rasûlullah, cümle enbiyâ ve evliyâ; pîrimiz Seyyid Ahmed er-Rifâî ve ondan bana kadar güzerân eylemiş meşâyih-i izâmımızdır. Eğer bu tövbeni kırarsan âhirette şahit tuttuğun bu zevâtın, aleyhine şehadet edeceklerini kabul ettin mi?” meâlinde bir soru sorar. Sâlik bunu da kabul ettiğini beyan ettikten sonra şeyh efendi bey’atın, ikrar vermenin ne olduğu hususunda sâlike izahatta bulunur. Bu izahatı ve bey’atın kendisine getireceği mesuliyetleri kabul ettiğini ikrar eden sâlike şeyh efendi “Allah’ı rabbin; Muhammed Mustafâ’yı nebin; Aliyye’l-Murtazâ’yı, Ehl-i Beyt’i ve On İki İmam’ı imamların; Seyyid Ahmed er-Rifâî’yi pîrin; Rifâiyye’yi tarikatın; fukarâ-i Rifâiyye’yi kardaşların; beni de mürşidin, şeyhin, efendin olarak dünyada âhirette kabul ettin mi?” meâlinde bir soru sorar. Sâlik kabul ettiğini ikrar ettikten sonra şeyh efendi “Ben de seni dünyada, âhirette evlâd-ı mânevîm ve dervişim olarak aldım kabul ettim. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin defterine kaydedip, katarına dahil eyledim.” der. Sonra besmele ile “*İnnellezîne yubâyi’üneke*” âyetini okur. Bu esnada hâzirûn cehrî olarak kelime-i tevhîde devam etmektedir. Sâlik sol eli ile şeyhin hırkasının sağ eteğini tutarken, sağ eli şeyhinin sağ elindedir. Buna tarikat ıstılahında *el etek tutmak* denilmektedir. Şeyh efendi kelime-i tevhid zikrini “illallâh” diyerek keser ve ism-i celâl zikrini başlatır. Zikir devam ederken, şeyh efendi sağ elini sâlikin kalbi üzerine koyar. Bazı dualar okuduktan sonra elinin ayasıyla kalbine üç defa darb eder ve Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin sâliki kabul etmesi için niyazda bulunur. Daha sonra iki eliyle sâliki başından ayağına kadar mesheder. Nihayet sâlike ağzına nefes ederek yutmasını emreder. Akabinde meydanda devam eden “ism-i Celâl” zikrini “illallâh” diyerek tamamlar ve “ism-i Hû” zikrine başlatır. Zikir devam ederken sâlike kendisiyle birlikte tekrar etmesini telkîn ederek, üç defa sağdan sola doğru kelime-i tevhid çektirir; “illallâh” sözü ile sâlikin kelime-i tevhidine, meydanın da “Hû” zikrine son verir. Rehber mahfili kaldırarak katlar. Huzurda bulunanlar yerlerine otururlar.

⁵⁷⁶ Tahrir Sûresi, 66/8.

Şeyh efendi ustura veya makasla sâlike *çâr darb* tıraşı⁵⁷⁷ yapar. Tıraşın ardından sâlike tennûre; şed veya elif-nemed; haydâriyye, haydâriyyenin üstüne selmâniyye⁵⁷⁸ veya hırka; başına siyah destârlı elifî arâkiyye veya bey‘at güllü arâkiyye tekbir eder. Sâliki böyle çeyizledikten sonra, iki kolundan tutarak, herkesin duyacağı bir şekilde “*kum ya müride’r-Rifâ’iyye ve uk‘ud keżalik*” diyerek iki dizi üzerine üç defa kaldırıp oturtur. Bu usûlün ardından sâlik şeyhine niyaz eder; şeyhi de sâlikin arâkiyyesinin kenarından öperek, ikrar veren dervişini tebrik eder. Tebrik salavâtnâmesi cehrî olarak okunmaya başlanır ve sâlik, başta rehberi olmak üzere, kıyama kalkmış hâzirûn ile kıdem sırasına göre musâfaha eder.

Bey‘at edecek kimse eğer hanım ise, üzerine mahfil açılmaz; bazı şeyhlerin tatbikatında el ele tutuşmak yerine bir tesbihin iki ucundan tutularak bey‘atlaşılır. Şeyh efendi hanımın vücudunu mesh etmez; iki eliyle uzaktan mesh eder gibi yapar. Diz dize oturulurken de araya bir havlu konulur. Hanımlar bey‘at merasimi esnasında kılacakları namazı, erkeklerin olduğu bölümde değil, hanımlar mahfilinde eda eder. Bey‘at eden hanıma hırka giydirilmez, şed kuşatılmaz. Dar bir elif-nemed veya tığbend kuşatılır; başörtüsünün üzerine veya altına dikilmek üzere, bey‘at gülü teslim edilir. Merasimin sonunda, şeyh efendi rehberin ve çerağ nakibinin şedlerini çözer; böylece meydan sırlanmış olur.

Rifâî tarikatında nefis mertebelerinin geçilmesi için telkin edilen esmâ, sâlike ancak bey‘attan sonra verilir. Bey‘at etmemiş yani ikrar vermemiş şerbetli dervişler, sabit bir derse devam ederler. İkrarlı dervişler ise, zaman içinde bir esmâdan başka bir esmâya terfi ettirilmek suretiyle seyrûsulûklarına devam ederler. Bey‘at etmiş dervişe, *ikrarlı / bey‘atlı derviş* veya sadece *derviş* denilir. Bazı tatbikatlarda, şerbetli derviş ile ikrarlı dervişi ayırd etmek için, şerbetliye mürid; ikrarlıya derviş tesmiye olunduğu da nakledilir. Sayyâdî şeyhlerinden Seyyid Muhammed el-Ensârî ve halifesi Mehmed Selim el-Girîdî’nin şerbeti ve bey‘atı aynı anda verdikleri nakledilmektedir. Ancak Üsküdar Rifâî Âsitânesi son postnişîni ve Seyyid Abdullah el-Hâşimî’nin Sayyâdiyye’den halifesi şeyh

⁵⁷⁷ Saç, sakal, bıyık ve kaşın bir miktar kesilmesi anlamındadır.

⁵⁷⁸ Selmâniyye; boyu, belin altına kadar uzanan kısa hırkadır.

Hüsni Sarier Ceyhun, Âsîâne'nin usûlünü devam ettirerek, yukarıda beyan edildiği üzere şerbeti ve bey'atı ayrı zamanlarda vermiştir.

4.2.5 Sancakdâr Tayini⁵⁷⁹

Mürşid bey'atlı dervişlerinden birini sancakdâr tayin etmek istediğinde, nakiplerden biri rehber olur. Rehber, şeddi beş kat katlar ve üç kat hâlinde sarar. Rehberin şeddi yanlamasına beş kat katlaması, Âl-i Abâ aşkına; boylamasına üç kat katlaması da *Allah-Muhammed-Ali* aşkıdır. Hazret-i Peygamber'den Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye kadar intikal eden şed pamuklu kumaştan olduğu için, şeddin pamuktan olması gerekir; yün, ipek veya başka bir kumaştan olmaz. Rehber, usûlünce katladığı şeddi ağaçtan yapılmış bir tabağa koyar; üzerine mürşide arz edilmek üzere niyazlık olarak yeşil bir yaprak konulur.⁵⁸⁰ Rehber tabağı müridin eline verir. Mürid rehberin arkasında, sol elinde tabak olduğu hâlde, sağ elini rehberinin sağ omuzu üzerine koyar. Diğer nakipler de sağlı sollu rehberin yanına dizilirler. Rehber mürşid huzuruna gelerek “*Selâmün mine'r-rahmân bi-hakki cenâbiküm. Li-enne selâmî lâ yelîku bi-bâbiküm*” der ve sol dizini mürşid huzurunda yere koyup, sağ dizini diker; şeddi alarak şeyhin postu önüne koyar. Derviş de niyaz ile elindeki yeşil yaprağı şeddin yanına bırakır. Şeyhin ayağa kalkmasıyla hâzirûn da ayağa kalkar. Şeyh şeddi eline alır, usûlünce öper; dervişe de öptürüp, niyaz ettirir. Bu esnada şed bağlanacak dervişin başı açık ve iki eli başının üzerinde birleşmiş vaziyettedir. Daha sonra şeyh dervişe şu sekiz nasihati eder: “Gözet, sakla, muhkem tut, cem et, ört, ver, kes, al.” Nasihatlerden sonra şeyh, aktâb-ı erba'a⁵⁸¹ ruhları için birer Fâtiha verir. Sonra her birinde birer Fâtiha okuyarak şeddi sırasıyla müridin göğsüne, gerdanına, ağzına, gözlerine, alınına, tepesine, ensesine ve omuzları üzerine koyar. Yedinci Fâtiha ile şeddi omuzlarından kaldırıp, dervişin sol omuzu üzerine bırakır; uçlarını açıp, sağ kolu altından bir Fâtiha ile *İbrahim Halîlullah* nâmına bir düğüm atar. Daha sonra herbirinde birer Fâtiha okuyarak sırasıyla, *Mûsâ Kelimullâh* nâmına ikinci

⁵⁷⁹ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 7a-9a; Tophânevî, *Minhâc*, vr. 132b-134a; Oe.Yz. 1583, vr. 16a-b; Oe.Yz. 1926, vr. 18b-21b; Oe.Yz. 1311, vr. 18b-23a; Galata Mevlevihânesi 43, vr. 9b; Oe.Yz. 1615, vr.11a-13a; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvetnâme*, vr. 10b-13b; Oe.Yz. 1229, vr. 18b-22b; Oe.Yz. 1562, vr. 7b.

⁵⁸⁰ Tarikatta, mürşid huzuruna hediyesiz, niyazlıksız gidilmemesi gerektiği şeklinde bir kabul vardır. Yeşil yaprak bu sebeple konulmaktadır.

⁵⁸¹ Seyyid Abdülkâdir Geylânî, Seyyid Ahmed er-Rifâî, Seyyid Ahmed el-Bedevî ve İbrahim ed-Desûkî.

düğümü; *İsa Rûhullah* nâmına üçüncü düğümü; *Seyyid Ahmed er-Rifâi* adına dördüncü düğümü atar.

Rehber dördüncü Fâtiha'dan sonra şeyh ile dervişin üstüne büyükçe bir şal örter. Şeyh bu mahfil altında dervişin kulağına, düğümleri kimler nâmına attığını ve şeddin şartlarını söyler. Ardından dervişin yüzüne karşı “Hazret-i Pîr Efendimiz seni fukara hizmetinde sancakdâr tayin eyledi, ben dahi kabul ettim.” der. Bu esnada rehber mahfili kaldırır. Şeyh dervişin kuşağından tutup, “*ķum yâ sancakdâr-ı Rifâ'î ve uķ'ud kezâlik*” diyerek derviş i üç defa oturtup kaldırır ve akabinde onun için dua eder. Sancakdâr olan derviş sırasıyla şeyhinin, rehberinin, var ise orada mevcut meşâyihin, nakîbü'n-nükebânın, nakiplerin, çavuşların ve sancakdârların ellerine niyaz eder. Diğer ihvânla da musâfaha ettikten sonra merasim sona ermiş olur.

Sancakdâr mihrapta bulunan ve Hazret-i Pîr'e nispet edilen iki sancağın hizmetindedir. Merasimlerde sancakları onlar taşır. Dergâha ait diğer hizmetlerde, nakîbü'n-nükebânın, nakiplerin ve çavuşların emri altındadırlar. Sancakdâr, kendisine izin verildiği takdirde -izinli olan nakipler gibi- dervişlerin rüyalarını dinleyip, derslerini telkin etmeye; bir nevi şeyh ile derviş arasında rehberlik vazifesi görmeye mezun kılınabilir.⁵⁸²

4.2.6 Çavuş Tayini⁵⁸³

Şeyh sancakdârlar arasından çavuş yapmak istediği zâtı meydanda huzuruna alır. Huzura şeddi bağlı vaziyette gelen sancakdârın şed düğümleri, şeyh tarafından bir Fâtiha verilerek açılır. Şeyh, çözdüğü şeddi yedi Fâtiha ile sancakdârın sağ omuzuna koyar ve sol kolu altında üç düğüm atarak bir Fâtiha okur, ardından “Seni Hazret-i Pîr efendimiz çavuş tayin eyledi. Ben dahi kabul ettim” diyerek dua eder. Çavuş tayin edilen zât evvela

⁵⁸²Sancakdâr, çavuş, nakip ve nakîbü'n-nükebâ, Rifâiyye'de sâlikin manevî derecelerinden olmayıp hizmet makamlarıdır. Şeyh, hâdimü'l-fukarâ olduğundan, tarikatın bütün hizmetleri kendi üzerine vâciptir. Ancak bir kişinin bütün bu hizmetleri eda etmesi mümkün olamayacağından, tarikatın bazı hizmetleri şeyhe vekâleten, sancakdâr, çavuş ve nakipler tarafından eda edilir.

⁵⁸³ *Fütüvvemâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 9a-9b; Tophânevî, *Minhâc*, vr. 134a-b; Oe.Yz. 1583, vr. 13a-16a; Oe.Yz. 1926, vr. 21b-22a; Oe.Yz. 1311, vr. 18b-23a; Oe.Yz. 1615, vr. 13a-b; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvemâme*, vr. 10b-13b; Oe.Yz. 1229, vr. 22b-23a.

şeyhin daha sonra kıdem sırasına göre hâzirûnun ellerine niyaz edip musâfahalaştıktan sonra merasim sona erer.

Sancakdârlar çavuşun emri altındadırlar. Sofra hizmeti, kahve ocağı hizmeti, tekkenin temizlik hizmetleri çavuşun idaresindedir. Ayrıca çavuş, şeyhin izni ile rehberlik vazifesinde bulunabilecekler arasındadır. Meydanda merasim düzeni alındığında, şeyhin sol tarafında nakiplerden sonra, sancakdârlardan önce bir mevkiye dururlar. Bey'at meydanı açıldığında, çavuşlar meydanın dört köşesinde beklerler. Burhan yapılacak meydanlarda da, meydanın dört köşesinde bulunup, zikrin düzenini temin ederler ve burhan yapılan dervişlerin hâllerini gözetlerler. Dervişlerde cezbe hâli görüldüğünde onlarla ilgilenme hususunda salâhiyetli kılınmışlardır.

4.2.7 Nakip⁵⁸⁴

Şeyh, çavuşu nakip tayin etmek istediğinde; meydan, bey'at merasiminde olduğu gibi hazırlanır. Çavuş şeyhin huzuruna şeddi bağlı bir vaziyette gelir. Şeyh usûlünce düğümleri açıp Fâtiha okuduktan sonra, şeddi beş kat eninden, üç kat boyundan katlayarak sağ eline alır ve öperek niyaz eder. Daha sonra nakip olacak dervişe şeddi öptürüp sırasıyla göğsüne, gerdanına, ağzına, gözlerine, alınına ve başının tepesine koyar. Başının üzerinde şeddi ikiye açar, önce dervişin iki omzuna değdirir, oradan beline indirip her iki ucunu açarak göbeği üzerinde *İbrahim Halîlullah, Mûsâ Kelîmullah, İsa Rûhullah, İmam Hasan, ve İmam Hüseyin* nâmlarına birer düğüm atar; her düğümde bir Fâtiha okur. Göbeği üzerinden sağa ve sola sarkan şeddin sol ucunu düğümlerin üstüne kapatıp, sağ ucu aşağı doğru sarkık bırakır ve düğümlerin üzerinden sağ eliyle tutarak Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye bir Fâtiha okur.

Şeyh, nakip tayin edeceği dervişe, şeddi kimler adına bağlandığını; şeddin neyi temsil ettiğini; nakip şeddi taşımanın mesûliyetlerinin neler olduğunu telkin eder. “Seni Hazret-i Pîr Efendimiz nakip tayin eyledi. Ben dahi kabul ettim.” dedikten sonra bir Fâtiha verir ve düğümlerin üzerinden elini kuşağın arasına sokarak üç defa “*Qum yâ*

⁵⁸⁴ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 11a-12b; Tophânevî, vr. 134b-135a; Oe. Yz.1583, vr. 16b-17b; Oe.Yz. 1926, vr. 22a-23a; Oe.Yz. 1311, vr. 23b-25a; Oe.Yz. 1615, vr. 13b-15a; Oe.Yz. 1229, vr.23a-24b;

nakîbe'r-Rifâ'î ve uk'ud kezâlik" der. Nakip tayin edilen kişinin, önce şeyhine sonra kıdem sırasına göre huzurda bulunanlara niyaz ve musâfaha etmesiyle merasim sona erer.

Nakip, hizmet derecesi itibarıyla çavuş ve sancakdârın üzerinde yer alır. İzin verildiği takdirde rüyaları dinleyip, ders geçirebilir. Dergâhın zikir günleri dışında sancakdâr, çavuş ve nakip şedlerini sol omuzları üzerine koyarak meydana girerler; sağ omuz üzerine konulmasına müsaade yoktur.

4.2.8 Nakîbü'n-nükabâ⁵⁸⁵

Şeyh, üç sancakdâr, beş çavuş, on bir nakip tayin edebilmektedir. Nakiplerden en kıdemlisi, nakîbu'n-nükeba yani bütün nakiplerin reisi tayin edileceği vakit, meydan bey'at meydanındaki gibi hazırlanır. Nakîbü'n-nükebâ olacak zâtın sağ ve sol koluna ya meşâyihden veya dergâhın hulefâsından birer kişi girerek şeyhin huzuruna getirirler. Şeyh, huzuruna şeddini kuşanmış hâlde getirilen nakibin şeddini, her bir düğümde birer Fâtiha vererek açar. Önceki erkânda olduğu gibi, evvela beşe sonra üçe katladığı şedde kendisi niyaz ettikten sonra, nakibe de usûlünce niyaz ettirir. Çözdüğü şeddi tekrar beş düğüm ile beline bağlayarak her düğümde bir Fâtiha verir ve "Hazret-i Pîr efendimiz seni nakîbü'n-nükebâ tayin etti. Ben dahi kabul ettim." dedikten sonra üç kere "*Ḳum yâ nakîbe'n-nükebâ-i Rifâ'î*" diye üç defa söyler. Daha sonra nakîbu'n-nükabâyâ mahfil altında veya mahfilsiz, kuşandığı şeddin telkini yapılır. Nakîbü'n-nükabânın evvela şeyhe sonra kıdem sırasına göre hâzirûna niyaz edip musâfahalaşmasıyla merasim sona erer.

Nakîbü'n-nükebânın telkin, nefes ve *mühür verme* izni vardır. *Mühür vermek*, zikir esnasında hâl gelen kişinin göğsüne sağ avucunu bastırarak o cezbeyi dindirmenin adıdır. Nefes vermek ise, hasta okumak; sülûk esnasında kabz veya bast hâlinde olan sâlikin ağzına üfleyerek kabzını veya bastını geçirmek anlamına gelmektedir.

⁵⁸⁵ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 9b-10a; Tophânevî, *Minhâc*, 135a-136a; Oe.Yz. 1583, vr. 18b-21b; Oe.Yz. 1926, vr. 24a-25b; Oe.Yz. 1311, vr. 23b-25a; Galata Mevlevîhânesi, 9b-11a; Oe.Yz. 1615, vr. 15a-16b; Oe.Yz. 0106, vr. 17b-21a; Oe.Yz. 1229, vr.26a-29b; Oe.Yz. 1562, vr. 7b-8b.

4.2.9 Halife⁵⁸⁶

Hilâfet verilecek zât nakîbü'n-nükebâdan, nakiplerden biri olabileceği gibi manevî bir emirle mürşide gönderilmiş biri de olabilir. Hilâfet merasiminde meydan bey'at merasimindeki şekli ile uyandırılır. Halife olacak zât, ayakları çıplak, başında güllü arâkiyyesi, belinde şeddi veya elif-nemedi, sırtında haydâriyyesi olduğu hâlde; önde rehber, rehberin sağ ve sol tarafında iki sancakdâr, iki teberdâr beş kişi olmak üzere, mihrapta oturan mürşide müteveccihen meydan kapısında dururlar. Halife olacak zâta rehberlik yapacak kişinin de hilâfetinin olması gerekir. Rehber, on iki çerağın ortasından geçmeden mürşide hitaben *destûr tercemâni* okur. Daha sonra iki elleri rehberinin arka omuzlarında bulunan halife adayı, beş kişi ile beraber rehberin dört kapı selâmı verip almasıyla şeyhin huzuruna usûlünce yürür. Teberdârlardan biri, içinde iki sancak, nevbe kudümü, şed, kemer, tâc-ı şerîf ve hırkanın bulunduğu bir mazhar taşır. Sancakdârın elinde de benzeri şekilde içinde kılıç, topuz, tığ, şiş, halîle, gül, sofrâ, makas, çerağ bulunan bir mazhar vardır.

Rehberlik ve sancakdarlık şedleri şeyh tarafından kuşatılmış olan zevât, halife adayı ile beraber şeyhin huzuruna gelip niyaz ederler. Ardından halife adayı şeyhe niyaz eder. Şeyh, halife adayının kulağına bey'at namazındaki gibi namaz telkinini verir; rehber halife adayını sol kolundan tutarak mihrabın sağında serili seccadenin üzerine götürür. Halife adayı burada şeyhin verdiği niyet usûlü ile on rekât namaz kılar. Halife adayı namaz kıldığı sırada, şeyh cehrî olarak hâzirûnu kelime-i tevhide veya evrâd-ı şerîfeye başlatır. Namazı biten halife adayı rehber tarafından tekrar şeyhin huzuruna getirilir ve bey'at merasimindeki gibi dizleri birbirine değecek şekilde oturtulur. Bu esnada meydandaki hâzirûn kıyamdadır. Rehber, şeyhin ve halife adayının üzerine mahfil açar. Şeyh, halifenin kulağına hilâfet ikrârı hususundaki suallerini tevcih eder. Halife de “kâbiltü”, “Allah eyvallah” veya “Kabul ettim” şeklinde müspet cevaplar verir. Şeyh mahfil altında ikrarlaştırken, bey'at merasimindeki gibi, sağ eliyle halife adayının sağ elini

⁵⁸⁶ *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin*, vr. 18a-26b; Tophânevî, *Minhâc*, 142a-149a; Oe.Yz. 1583, vr. 31a-44b; Oe.Yz. 1926, vr. 33b-40b; Oe.Yz. 1311, vr. 25b-38a; Oe.Yz. 1692, vr. 1b-9a; Galata Mevlevîhânesi 38, vr. 36a-39b; Galata Mevlevîhânesi 43, vr. 15a-30a; Oe.Yz. 1615, vr. 20b-29a; Oe.Yz. 0106, vr. 25a-30b; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvetnâme*, vr. 13b-21a; Oe.Yz. 0667, vr. 11a-14a; Oe.Yz. 1229, vr. 42a-54b. Fütüvvetnâmelerde anlatılan hilâfet merasimini daha ayrıntılı tasvir edebilmek için ayrıca şu kaynaklardan da istifade edilmiştir: Sâmiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1971, s. 170-172; *Feyzü'l-Sabah: Rufai Erkanı ve Evrâd-ı Şerifi*, s. 39-46.

tutmaktadır. Bey'atta şeyhin baş parmağı müridin baş parmağından biraz yukarı dururken, hilâfet bey'atında müşid ile halifenin baş parmakları usûlü veçhiyle birbirine kenetlenir. Halifenin sol eli ise, şeyhin hırkasının sağ eteğini tutmaktadır. Şeyh ile halifenin ikrarlaşmaları sona erdikten sonra, o âna kadar meydanda cehrî olarak devam eden “ism-i Celâl” ve “ism-i Hü” zikri de şeyhin “illâllâh” nidâsıyla sona erer ve şeyh bir Fâtiha okur. Fâtiha'nın ardından rehber mahfili kaldırır. Şeyh önce tâc-ı şerîfi eline alır; önden, üstten ve vahdet düğmesinden öperek iki gözüne sürer. Halifeye de tâcı aynı şekilde öptürür. Rehber bu esnada oturmakta olan halifenin arkasında dikilerek, halifenin sağ ve sol kulağı üzerinden destârlı arâkiyyesini iki eliyle tutar. Şeyh tâc tercemânını okur, ardından “*azamet-i Hüda râ tekbir*” der ve cehrî olarak tekbir getirilmeye başlanır. O esnada rehber bir yandan yavaş yavaş halife olacak zâtın arâkiyyesini geriye doğru çıkarırken, şeyh önden tâcı giydirir. Böylece halife, meydanda hiçbir şekilde başı açık vaziyette kalmamış olur. Daha sonra şeyh tarafından tokalı veya halkalı bir kemerin, sağ ve sol uçları; içi ve dışı öpülülerek kemer tercemânı okunur. Şeyh, kemeri halifeye de niyaz ettirdikten sonra tekbir ile beline kuşatır. Ardından hırkayı eline alan şeyh, hırkanın yaka kısmının içini, dışını; sağ omuzunu, sol omuzunu ve eteğini öper. Hırka tercemânını okuyup halifeye de öptürerek tekbir ile hırkayı giydirir.

Eğer halife şahsî hilâfet sahibi ise, tâcının taylasanı⁵⁸⁷ kulak yumuşağına kadardır, eğer irşad ile vazifeli ise, taylasanı omuzunun üstüne veya kalbinin üstüne sarkacak uzunlukta tutulur.⁵⁸⁸ İrşad ile vazifeli halife iki omuzunu örtecek şekilde ridâ da kuşanabilir. Şahsî hilâfet sahibi olan halifenin boynuna, ikiye katlanmış bir şed, püskül kısmı soldan sarkacak şekilde kuşatılır.

Şeyh, teberdârların taşıdığı ve içlerinde emanetlerin bulunduğu mazharları ucundan öperek veya sağ elini her ikisine değdirerek kendisine doğru çeker ve halifeye uzatır. Böylelikle teslim tesellüm gerçekleşmiş olur. Akabinde şeyh, daha evvel

⁵⁸⁷ Sarığın omuza sarkan ucuna taylasan denilmektedir.

⁵⁸⁸ Bu durum Rifâiyye'de şahsî hilâfet sahibi olmak ile müşid tayin edilmek arasında fark olduğuna işaret etmektedir. Buna göre, şahsî hilâfet verilen kişi bey'at verip, çavuş, sancakdâr, nakip tayin edebilir ancak bunları, müşide vekâleten, onun nâmına yapar. Bu sebeple bey'at verdiği derviş ona değil, müşide râbıta eder. Şahsî hilâfet sahibi olan kişinin hizmeti müşidin irtihalinden sonra biter; müşid posta kimi halife bırakmışsa ona yeniden bey'at (*tecdid-i bey'at*) ederek vazifelerine devam edebilir. İrşâda izinli olan halife ise, kendi nâmına müşidlik yapar. Hilâfet aldığı şeyhin sağlığında da irtihalinden sonra da ondan bağımsızdır. Şahsî hilâfet sahibi olmak ile müşid tayin edilmek arasındaki bu fark, hilâfetnâmede açıkça yazılmakta ve hilâfet merasiminde ilân edilmektedir.

hazırlayıp mühürlemiş olduğu hilâfetnâmeyi ya tamamen sesli olarak okuyarak ya da muhteviyatını hâzirûna ezcümle bildirerek öpüp halifeye teslim eder. Bu teslimden sonra şeyh, tekbire nihayet verip bir Fâtiha verir. Halifeyi iki kolundan tutarak “*kum yâ halife-i Rifâ‘iyye ve uk‘ud kezâlik*” diye üç defa kaldırıp oturtur ve halife hakkında dua eder. Halife; şeyhine, rehberine niyaz ettikten sonra meydandaki hâzirûn ile kıdem sırasına göre musâfahalaşır.

Hilâfet merasimi, gülbang ile hitâma erebileceği gibi, meydan uyandırılıp burhan da yapılabilir. Meydandan sonra halifenin o gün tıglattığı veya bizzat tıgladığı on iki kurban etiyle lokma edilir. Gadîr-i Hum’da Hazret-i Ali’nin cefne helvası pişirip dağıtmasının hatırasına, lokmadan sonra halife nâmına helva dağıtılır. Halife şerefine uyandırılan meydanda burhan gösterilecekse, kılıç, topuz veya şiş evvela yeni halifeye vurulur. Ondan sonra diğer zevât da burhan âlâtı ile desturlanır.

4.2.10 Teslik Usûlü

4.2.10.1 Esmâ

Şerbet ile intisap eden müride seher vakti veya sabah namazından sonra okumak üzere evrâd; belli sayıda istiğfar, salavât, besmele ve bir esmâ-i şerîf verilir. Bey‘atlı dervişlere ise, işrak namazından sonra okunmak üzere “Vird-i işrâk” ve günlük olarak çekecekleri esmâ tâlim edilir. Bey‘atlı dervişin evrâd-ı şerîfi okuduktan sonra çekeceği ilk ders “Kelime-i Tevhîd”dir. Bu dersi geçtiği takdirde ikinci ders “Allah” lafzıdır. Diğer dersleri sırasıyla “Hû”, “Hakk”, “Hayy”, “Kayyûm” ve “Kahhâr” isimleridir. Dervişe, birinden mezun olunca diğerine geçirmek sûretiyle verilen bu derslere *Esmâ-i seb‘a* veya *usûl-i seb‘a* denilir. Mürid bu derslere devam ederken, içinde bulunduğu kabz veya bast hâline göre kendisine furûat dersleri verilmektedir.⁵⁸⁹ Buna göre, *usûl-i seb‘a*daki ilk beş esmâyâ karşılık olarak; usûlden çekilen esmâ hangisi ise bir müddet bıraktırılıp, kabz veya bast hâli geçene kadar karşılığı olan furûat esmâsı çektirilir. O hâl geçtikten sonra tekrar *usûl-i seb‘a*da çektiği esmâ hangisi ise ona döner ve o esmâdan mezun olana kadar çekmeye devam eder. “Kayyûm” ve “Kahhâr” isimlerinin furûatı yoktur. Fütüvvetnâme metinleri, Rifâî kolları arasındaki farkın furûat dersleri olduğunu ortaya koymaktadır.

⁵⁸⁹ Rifâiyye’de *usûl-i seb‘a* ve furûatı için bkz.: Oe.Yz. 1692, vr. 9b; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvetnâme*, vr. 33a.

Furûatıyla beraber Sayyâdiyye’de dervişler için toplam on iki ders vardır. Bu dersleri tamamlayan dervişe, derslerinden mezun olduğu tebligâtı yapılır. Tezkiye-i nefis için bu derslerin hakkıyla tamamlanmış olması asgarî şart olarak kabul edilmektedir.

Hilâfet verilecek zâtın da yukarıda zikredilen dersleri geçmiş olması şarttır. Halife olan kimseye *hilâfet esmâsı* denilen, usûl ve furû esmâsının dışında başka esmâ verilir.⁵⁹⁰ Mürşid olan zât da, halefi olduğu mürşid tarafından verilen mürşid derslerini çekmeye devam eder.

Rifâiyye’de pek çok tarikatta olduğu gibi mürşide râbîta şartı vardır.⁵⁹¹ Çekilen esmânın feyzine, mürşide râbîta ile erilebileceği kabul edilmektedir. Derviş, vefat eden kimseye râbîta edemez. Ancak mürşid olan kimse, vefat etmiş olan kendi mürşidine ve tarikatın pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye râbîta edebilmektedir.⁵⁹² Çünkü mürşid olan zât, doğrudan Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin halifesi olarak telakki edilmektedir. Son dönem Rifâî mürşidlerinin mühürlerinde geçen “*‘an halîfe-i Hazret-i Pîr Seyyid Ahmed er-Rifâî’*” ibaresi de bunu teyit etmektedir.

4.2.10.2 Halvet⁵⁹³

Rifâiyye’de dört çeşit halvet vardır:

(a) *Ayak halveti*: Şeyh, dervişlerden bazısını kabzda veya bastta görürse, bu hâli geçirmek veya meşgul olduğu esmânın hâlini giyinmesini temin etmek için halvete sokar. Bu halvet üç, beş günlük; bir haftalık veya on günlük olabilir. *Ayak halvetinde*, bütün gün oruçlu olmak şartı yoktur; halvet-nişîn olan zât akşam namazından sonra bir müddet yüzü örtülü bir şekilde tekkenin bahçesine çıkabilir. Halvethânedan çıkmak mümkün olduğu için bu halvete *ayak halveti* denilmiştir.

(b) *Erbaîn*: Kırk günlük halvettir. Ayın birinci, üçüncü, beşinci, yedinci, dokuzuncu veya on birinci gününde, halvethâne hazır edildikten sonra evde veya tekkede edâ edilen sabah namazını müteakip, belli sayılarda “Kelime-i Tevhîd, İsm-i Celâl” ve “İsm-i Hû” çekilir. Şeyh bir Fâtiha okuduktan sonra halvete girecek derviş iki rekât namaz

⁵⁹⁰ *Esmâ-i hilâfet-i Rifâiyye ve Keyyâliyye* için bkz.: Galata Mevlevîhânesi 43, vr. 30a; Oe.Yz. 0106, vr. 30b.

⁵⁹¹ Ahmed es-Sayyâd, *Vazâif*, s. 122.

⁵⁹² Buna *râbîta-yı Ahmediyye* ismi verilmiştir. *A.g.e.*, s. 125.

⁵⁹³ Tophânevî, *Minhâc*, vr. 92b-93b; Âdem Nûri *Erkânâme*, s. 61-99; *Feyzü’l-sabah*, s. 103-107.

kılar. Şeyh ve derviş ayağa kalkıp mihraba karşı dururlar. Şeyh sağ eli ile dervişin sağ elini tutar ve tekbir okuyarak onu halvethâne kapısına getirir. Kapının önünde bir Fâtiha okuduktan sonra “Destûr yâ evliyâallâh” der ve dervişi halvethâneye koyar. Besmele çekip sağ eliyle kapıyı örter. Derviş halvethânedede bir Fâtiha okuyup, iki rekât namaz kılar ve zikirle meşgul olmaya başlar. Halvethânenin eni ve boyu, bir insanın iki kolu açık iken en uzun parmağı duvarlarına degecek ölçüde olur. Yüksekliği de bir kol yukarı kaldırıldığında uzun parmağı tavana degecek kadardır.

Erbaînde daima oruçlu olmak şarttır. Halvet-nişînin hizmetini görmek üzere şeyh, dedegândan birini tahsis eder. Halvet-nişînin konuşması yasaktır. Acil durumlarda hizmetine bakan dedeye işaret diliyle veya okuma yazma biliyorsa yazarak kendini ifade edebilir. Eğer halvethâne dergâhın içinde ise, yüzüne örtü örterek cemaatin arka saflarında cemaate iştirak edebilir; âyin günlerinde halakaya dahil olmayacak şekilde zikre katılabilir. Halvet-nişînin fizikî ihtiyaçlar dışında halvethânededen çıkması kesinlikle yasaktır. Şeyh, kırk gün dolduğunda bizzat kendi eliyle halvet-nişîni hücrelerinden çıkararak halvethâne önünde bir Fâtiha verir. Daha sonra halvet-nişîn hamama götürülüp tıraş ettirilir. O gün kurban tıglanıp eti ile yemek yenir; akşam da dervişin halvetten çıkmasının şerefine meydan uyandırılır.

(c) *Muharrem halveti*: Muharrem ayının birinci gününden önceki akşam şeyh huzurunda, sonraki on iki gün boyunca su içmemek, hayvanî gıda yememek ve -takati olanlar için- oruç tutmak üzere niyet edilir. Muharrem mâtemine girecek dervişler, diğer halvet usûlünde olduğu gibi halvethânelere yerleştirilir. Halvet-nişîn olan zevât, Muharrem’in her günü için tanzim edilmiş, Rifâî tarikatına mahsus esmâ ve evrâd ile meşgul olur. Bu halvetten murad, halvet-nişîn olan zâtın seyrüsülûkunda ilerlemesi değildir. Hazret-i İmam Hüseyin aşkına mahzûn olmak ve mâtem tutmak kastı ile bu halvete girilir. Bu sebeple *Muharrem mâtemi* şeklinde de isimlendirilmektedir. On ikinci gün tamam olduğunda, şeyh kendi eliyle halvet-nişîn olan zâtı halvetten çıkarır. Halvet sonrasında kurban kesilip, merasim yapılmaz. Muharrem halvetinde iftarda hayvânî gıda verilmemekte; su yerine susuzluğu gidermek için hoşaf veya benzeri meşrubat içilmektedir.

(d) *Hilâfet halveti*: Erbaîn halveti gibidir. Hilâfet alacak kişi veya kişiler, şeyh tarafından halvethâneye yerleştirilir. Kırk gün sonunda şeyh tarafından halvethânededen çıkarılan halife adayı, duruma göre bir, üç, beş, yedi veya on iki kurban tıglar. Akşam

uyandırılacak hilâfet meydanından sonra bu kurbanlarla lokma edilir. Bu halvetin ardından icra edilen bir usûl de, halvetten çıkarılan halife adayının selmân⁵⁹⁴ ettirilmesidir. Buna göre, sadece iç çamaşırları üzerinde kalacak şekilde siyah bir ehrama büründürülen halife, elinde keşkûlü ile baş açık, yalın ayak vaziyette çarşıda akşama kadar selmân eder. Bu usûl ile amaçlanan, halifenin halvette iken manevî iltifatlara mazhar olma ihtimaline karşı, gurura kapılmasını engellemektir.

4.2.11 Burhan⁵⁹⁵

Rifâiyye tarikatının alâmet-i farikalarından biri burhan meselesidir. Rifâîler, burhan göstermeyi, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Hazret-i Peygamber'in elini öptüğü güne dayandırır. Bu hadise, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin 555 (1160) senesinde yakınları ve müridleriyle birlikte gittiği hac ziyaretinde vuku bulmuştur. Rivayete göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî Hazret-i Peygamber'in kabrinin önüne gelince “es-Selâmu aleyke yâ ceddî!” diyerek selâm verdiği sandukadan “Ve aleyke's-selâm ya veledî!” cevabı gelir. Mescidde hazır bulunanlar da Hazret-i Peygamber'in bu hitabını işitirler. Bu hitabın ardından Seyyid Ahmed er-Rifâî “*Uzakta iken benim nâmıma varıp toprağını öpsün diye sana rûhumu gönderiyordum/ Şimdi bu devlet cismime de nasip oldu, uzat da elini öpeyim*” meâlindeki beyitleri söyler. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber'in sandukasından nûranî bir el uzanmış ve Seyyid Ahmed er-Rifâî de bu eli öpmüştür. Bu hadiseye şahit olan hacılarda bir cezbe hâli meydana gelmiş; bunun tesiriyle çadırların demir kazıklarını çıkartıp vücutlarına saplayanlar, demirci dükkânlarındaki kor ateşleri avuçlayıp başlarından aşağı dökenler olmuştur. Seyyid Ahmed er-Rifâî cezbe gelenlerin sükûnet bulmaları için, kumun üzerine İbrânî harfleri ile *sevâkıt-ı Fâtiha* denilen yedi harfî çizmiş daha sonra kumu avuçlarına alıp onlara koklatmıştır. Bunun üzerine cezbe hâlindekiler önceki hâllerine dönmüş; vücutlarına da hiçbir ziyan gelmemiştir. Sonraki dönemlerde de, bu hadisenin hatırasını yad etmek için burhan gösterilmiş ve burhan, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hâlâ devam eden kerameti olarak

⁵⁹⁴ Selmân etmek, keşkûlü ile dilenmeye çıkmak demektir.

⁵⁹⁵ Burhan göstermenin menşesine dair bkz.: Yahya Âgâh Efendi, *Mecmû'atü 'z-Zarâ'if*, s. 244-245, 302; Yaşar Nuri Öztürk, *Kutsal Gönüllü Veli Kuşadalı İbrahim Halvetî: (Hayatı, tasavvufî düşünceleri, mektupları)*, İstanbul: Fatih Matbaası, 1982, s. 238. Ateşli âlet kullanılacağı vakit okunacak dualar ve burhan âletlerinin çizimi için bkz.: *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, vr.41a.

telakki edilmiştir. Erkânnâmelerde de görüldüğü üzere, burhan yapacak olan zât, âyet-i kerimeler, salavât ve esmânın yanı sıra muhakkak Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin rûhaniyetinden istimdâd etmektedir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin söz konusu kerametinin bir diğer hâtırası da *Rifâî gülü*dür. Bu hadiseden sonra halifeleri, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kuma çizdiği sevâkıt-ı Fâtiha harflerini beyaz çuha üzerine siyah ibrişim ile işleyip başlarına koymuşlardır.

4.2.11.1 Fırına Girmek⁵⁹⁶

Rifâîlikle alâkalı mevcut kaynaklarda ateşe girme burhanı ile alâkalı en eski kayıt, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu İbrahim A'zeb hakkındadır. Onun ateşe girdiği, dilediği kadar orada durduğu ve çıktığında üzerinde ateşin hiçbir emâresinin görülmediği nakledilir. İbnü's-Serrâc'ın *Tüffâh*'ında ve İbn Battûta'nın seyahatnâmesinde de Rifâî meşâyihinin ateşe girme merasimlerinden bahsedilir.

Ateşe girme burhanının sonraki dönemlerde yanan fırına girmek şeklinde icra edildiği anlaşılmaktadır. Fütüvvetnâmelerde de, fırına girileceği vakit okunması gereken dualara yer verilmiştir. Buna göre, yanan fırına girecek olan şeyh, bazı esmâ ve salavâtları okuduktan sonra fırına hitaben kendisini yakmamasını söyler. Daha sonra üç defa “Yâ Seyyidî Ahmed er-Rifâî destûr” diyerek fırına girer. İsteddiği kadar fırının içinde kalıp, yanmadan çıkar.⁵⁹⁷

4.2.11.2 Zehir İçmek⁵⁹⁸

Zehir içmek, yılanın zehirini ağzına akıtmak, zehirli akrep çiğnemek ve bu zehirlerden hiçbir zarar görmemek, Rifâîlerin zehir burhanı dedikleri tatbikatlarından. Bu burhanla alâkalı mevcut en eski kayıt, Ahmed-i Kûçek'in babası Seyyid Tâceddîn'in

⁵⁹⁶ OE. Yz. 001926, vr. 4b; OE. Yz. 1311, vr. 70a-b; Oe.Yz. 1615, vr. 1b; *Feyzü'l-sabâh*, s. 84, 101.

⁵⁹⁷ Ateşe veya fırına girme burhanının yakın dönemlere kadar icra edilmeye devam ettiği, şifahi kaynaklardan takip edilebilmektedir. Son dönem Sayyâdî meşâyihinden Seyyid Abdullah el-Hâşimî'nin Yıldız Sarayı bahçesinde büyük bir ateş yakıtıldığı, saray hizmetlilerinden birinin küçük kızını da alarak bu ateşin içine girdiği ve ateş sönene kadar içinde oturduğu, torunu Seyyid Nizâmeddin Gürer Beyefendi tarafından nakledilmektedir. Abdullah el-Hâşimî'nin İstanbul'daki hulefâsından Seyyid Muhammed el-Ensârî'nin de, mürşidi gibi ateşe girme burhanı gösterdiği, bugün sağ olan torunu Seyyide Hatice Fahrünnisâ Ensârî tarafından nakledilen bir başka şifahi bilgidir. Nakledildiğine göre, Seyyid Muhammed el-Ensârî'nin Tophâne'de içine girip, zarar görmeden çıktığı ekme fırını bir daha yakılamamış ve bu sebeple ahâli tarafından “sağır fırın” diye anılmıştır.

⁵⁹⁸ Eline yılan veya akrep almak için veya onlardan korunmak için okunacak dualar: *Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî*, vr. 43a; Oe.Yz. 1926, vr. 2a-b; Oe.Yz. 1311, vr. 47a-49b, 55b,56a-b; *Âdem Nûri Erkânamesi*, s. 119; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvetnâme*, vr.23a-24b, 25b-32a; *Feyzü'l-Sabah*, s. 101.

Hulâgû ile görüşmesi esnasında kuvvetli bir zehir içip bundan zarar görmemesini anlatan rivayettir.⁵⁹⁹ Fütüvvetnâmelerde anlatılan tatbikata göre, zehri içecek şeyh veya içmesine destur verdiği derviş “Destûr meded Yâ Seyyid Ahmed er-Rifâî!” diyerek ona teveccüh eder ve zehri içer.

4.2.11.3 Zarb Vurmak⁶⁰⁰

Rifâîler bir parmaktan kalın, otuz santimden uzunca, ucu sivri; tepesinde yuvarlak, ahşaptan bir topuz bulunan ve topuzdan zincirler sarkan burhan âletine *zarb*, *meydan aynası* veya *topuz* derler. Bunun bir boy küçüğüne *şiş*; daha küçüğüne ise *tığ* denilmektedir. *Zarb vurmak*, vücudun belden yukarısında herhangi bir yerine bu âleti saplamak demektir. Zarbı, şişi veya tığı vuracak olan şeyh efendi, bu âleti ağzı ile mesh ettikten sonra kullandığı âlete, girip çıkacağı yere zarar vermemesi hususunda hitapta bulunur. Daha sonra hafıyyen “Destûr yâ Seyid Ahmed er-Rifâî!” diyerek muhatabına saplar. Âleti çıkarma işini, burhanın gösterildiği şahsın kendisi veya şeyh efendi yapabilir. Çıkarıldıktan sonra topuz kısmı öpülerek mihrapta bulunan şeyhe teslim edilir. Zarbın girip çıktığı yer yara olmasın ve kan akmasın diye şeyh efendi şehadet parmağını tükürükleyerek sürer. Bu burhan, Rifâîler tarafından dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaygın olarak yapılmaya devam etmektedir.

4.2.11.4 Kılıç Vurmak⁶⁰¹

Şeyh, kılıcı önce ucundan kabzasına kadar ağzıyla mesheder ardından muhatabının yanağına, kalbine veya karnına sokar. Çıkarttıktan sonra, aynı zarb usûlünde olduğu gibi burhan gösterilen kişinin vücuduna şehadet parmağını tükürükleyerek mesh verir.

4.2.11.5 Tas Giymek⁶⁰²

Bir insanın başına takke gibi oturacak şekilde demirden imal edilmiş burhan âletine *tas* denilmektedir. Yanan mangalın içine oturtulup, üstü korlarla kapatılan tasın

⁵⁹⁹ İbnü's-Serrâc, *Tüffâh*, vr.121b-122a.

⁶⁰⁰ Oe.Yz. 1926, vr. 5b-6b ; Oe.Yz. 1311, vr. 40b-42b, 56b, 57a; Oe.Yz. 1615, vr. 2a; *Feyzü'l-sabah*, s. 96,100.

⁶⁰¹ Oe. Yz. 1926, vr. 4a-b; Oe.Yz. 1311, vr. 40b-42b, 57a; Oe.Yz. 0154, vr. 11a-b; *Feyzü'l-sabah*, s. 98.

⁶⁰² Oe.Yz. 1926, vr. 5a-b; Oe.Yz. 1615, vr. 1b-2a.

rengi ateşten kırmızı renge döndüğünde, şeyh çıplak başına bu tası takke gibi giyer ve tas soğuyana kadar zikri böylece idare eder. Bu burhanın bir başka icra şekli, kızgın saç baş almak sûretiyledir. Sayyâdî meşâyihinden Seyyid Abdullah el-Hâşimi ve Seyyid Muhammed el-Ensârî'nin Aynî Ali Baba Dergâhı'nda bu burhanı yaptıklarına dair kayıtlar mevcuttur.⁶⁰³

4.2.11.6 Gül Yalamak⁶⁰⁴

Gül, otuz-kırk santim civarında, demirden mamûl, ucu yılan başı gibi kıvrık veya düz, kaşık şeklinde bir âlettir. Meydanın ortasında yanmakta olan mangalın közleri içine gülün uç kısmı yatırılır, akkora döndüğünde mangaldan çıkartılarak şeyh efendi veya hâzirûn tarafından -bütün burhanlarda olduğu gibi- Seyyid Ahmed er-Rifâî'den istimdâd edilerek yalanır. Demirin ucu ateşten kırmızı renge büründüğünden, bu âlete gül denilmiştir. Bu burhanın bir diğer şekli, mangaldaki közü ağza alıp, bir müddet ağzın içinde tutmak şeklindedir.

4.2.12 Hastalara Şifa Verme

4.2.12.1 Devsiye⁶⁰⁵

Rifâî şeyhlerinin meydanın ortasına, mihraba paralel olarak yüzükoyun yatan hastaların üzerine çıkıp bir müddet durmasına *devsiye* veya *şifa kıyâmı* denmiştir. Üsküdar Rifâî Âsitânesi'nde yapılan *devsiyeyi* gösteren iki tasvir mevcuttur. Bunlar Fransız ressam Albert Aubert (v. 1938) ve İtalyan Fausto Zonaro'ya (v. 1929) ait tablolardır. Aubert, Şeyh Tevfik Efendi'nin devsiyesini; Zonaro ise, Şeyh Ziya Efendi'nin yaptığı devsiyeyi resmetmiştir.⁶⁰⁶

Şeyh Mehmed Şemseddîn Mısrî (v. 1936) de, Unkapanı'nda Şeyh Halim Dergâhı'nda şahit olduğu bir *devsiyeden* söz eder. Naklettiğine göre, Şeyh Mustafa Efendi mihrabın önüne yanyana uzanmış sekiz on kişinin üzerinden yürüyerek bir baştan

⁶⁰³ Seyyid Muhammed el-Ensârî'nin oğlu Muhyiddîn el-Ensârî'ye ait ses kayıtlarında bu burhanlar anlatılmaktadır. Ses kayıtları Kahraman Özkök arşivinden temin edilmiştir.

⁶⁰⁴ Oe.Yz. 1926, vr. 4b-5a; Oe.Yz. 1311, vr. 42b-44a,57b; Oe.Yz. 1615, vr. 1b

⁶⁰⁵ Oe.Yz. 1926, vr. 8b-9a; Oe.Yz. 1311, vr. 39b-40b; *Fezû'l-sabah*, s. 112.

⁶⁰⁶ XIX. asırda İstanbul'da icra edilen burhan âyinleri ile bu âyinler tanık olanların tasvir ve yorumları hakkında bkz.: Muharrem Varol, "Oryantalist İmgelemin İnşasında İstanbul'da Bir Tekke: Rifâî Âsitânesi", *Osmanlı İstanbulu III* (ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan), İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 707-748.

diğer başa gidip gelmiş; yere uzanmış kişiler daha sonra ayağa kalkıp şeyhe niyaz etmişlerdir.⁶⁰⁷

4.2.12.2 Nefes Etmek⁶⁰⁸

Rifâî şeyhleri, genellikle manevî hastalıklara şifâ olması için, Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetler okuyup, Seyyid Ahmed er-Rifâî'den istimdâd ederek hastaya nefes ederler.

4.3 Rifâiyye'de Kisveler ve Diğer Cihazlar

4.3.1 Tâc⁶⁰⁹

Bugün Rifâî tâcı olarak bilinen başlığın, ilk olarak kim tarafından ihdas edildiği bilinmemektedir. Bununla beraber Seyyid Ahmed er-Rifâî'yi anlatan en eski kaynaklarda dahi, Hazret-i Pîr'in siyah sarık sardığı nakledilegelen bir husustur. Bütün Rifâî kollarında müşterek olarak kullanılan ve literatürde *Rifâî tâcı* denildiğinde akla gelen tâcın şekli şöyledir: Tepesi beyaz çuhadan, içi pamuk veya yün ile doldurulmuştur. On iki dilimli olup, destârı siyah tülbenkten veya yünlü dokuma kumaştan *cüneydî*⁶¹⁰ sarılmıştır. Tepesindeki *vahdet düğmesi*⁶¹¹ siyah renkli küçük bir topçuk şeklindedir. Osmanlı'nın son döneminde yaşamış ve bugün fotoğrafları mevcut Rifâî-Sayyâdî meşâyihinin başında da bu tâc görülmektedir.

Bu tâcdan başka, Rifâî şeyhlerinin Muharrem ayında ve genellikle burhan yaparken kullandıkları tâclar da vardır. Muharrem ayında, dilimleri siyah, destârı kırmızı tâc giyilmektedir. Burhan merasimi esnasında giydikleri tâcın dilimleri kırmızı, destârı ve vahdet düğmesi siyahtır. Sayyâdiyye'nin kendine mahsus ayrı bir kol tâcı yoktur; kisvelerinde de, Sayyâdî olduklarına dair ayrı bir alâmetleri bulunmaz.

⁶⁰⁷ Şeyh Mehmed Şemseddin Mısrî, *Niyazi Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara), Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, s. 94.

⁶⁰⁸ *Feyzû'l-sabah*, s. 111-112.

⁶⁰⁹ Oe.Yz. 1311, vr. 59b-62b, 61b; Galata Mevlevihânesi 38, 49a-50a; Oe.Yz. 0154, vr.8b; Şeyh Mehmed Selim, *Fütüvvetnâme*, 45a-47a; *Feyzû'l-sabah*, s.77-80. Ayrıca bkz. Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005, s. 142-144.

⁶¹⁰ Destârlar farklı şekillerde sarılabilmekte ve buna bağlı olarak değişik isimler almaktadır. *Cüneydî* de bir destâr sarma biçiminin ismidir.

⁶¹¹ Taçların tepe merkezlerine konulan düğmedir.

Yukarıda tasvir edilen tâcların dışında, Rifâiyye'nin bazı kollarına mahsus tâclar da vardır. Keyyâlî şeyhleri yirmi dokuz dilimli, vahdet düğmesi sırmalı iple işlenmiş, siyah destârlı⁶¹²; Fatih Kubbe Dergâhı şeyhleri dokuz dilimli, tepesi beyaz, siyah destârlı⁶¹³; Kartal Maârifî şeyhleri, keçe üzerine on sekiz dilimli fitil dikilerek hazırlanmış yeşil destârlı tâc kullanmışlardır.⁶¹⁴

4.3.2 Hırka⁶¹⁵

Tarikatlar tarihinde şeyhlik alâmeti olarak adı geçen en eski kisve, *hırka* adı verilen, kolları uzun cübbedir. Rifâî şeyhleri genellikle siyah yünlü kumaştan; boyun ve yaka kısmında on iki dikiş bulunan, önü açık, boyu topuklara kadar uzanan bir hırka giyerler. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin de siyah hırka giydiği ve müntesiplerine siyah giydirdiği rivayet edilmektedir. Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen bir keramet hadisesinde ise, üzerinde yeşil hırka olduğu nakledilmektedir. Bununla beraber, Rifâî şeyhleri siyah renk başta olmak üzere yeşil, beyaz, kırmızı, deve tüyü gibi muhtelif renklerde hırkalar da kullanmışlardır. Hırka, diğer çeyizlerde de olduğu gibi, kişinin şeyhi tarafından tekbirlenmek suretiyle ve özel bir merasimle giydirilmektedir.

4.3.3 Kemer⁶¹⁶

Rifâî şeyhlerinin tercih ettikleri kemer üç çeşittir. Birincisi, bütün Rifâîler'de müşterek olan siyah şeddin bele bağlanmasıdır. İkincisi, deriden veya tok bir kumaştan bir karış genişliğinde bir kuşaktır. Üzerinde on yedi adet metal halka bulunur. Bu halkaların öne gelen karşılıklı dört tanesi, dört adet yatay "s" şeklinde kanca ile birbirine bağlanır. Buna *kançalı kemer*, *halkalı kemer* veya *zincirli kemer* denilir. Rifâîler'in kullandığı üçüncü çeşit kemer, *tokalı kemer*dir. Genellikle balgâmî taş, nefes taşı veya değerli bir taştan tokası bulunan bir kemer çeşididir. Taş toka, avuç içi büyüklüğünde olup, gümüş bir çerçeve içine oturtulmuştur. Son dönem Sayyâdî şeyhlerine ait

⁶¹² Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmu'atü'z-zarâif*, s. 161.

⁶¹³ A.g.e., s. 147.

⁶¹⁴ A.g.e., s. 151, 160.

⁶¹⁵ Oe.Yz. 0154, vr.7b, 28a; *Fütüvvetnâme*, Şeyh Mehmed Selim, 47a-b; *Feyzü'l-sabah*, s. 83. Fütüvvetnâmelerden birinde, dervişlerin giydiği hırka *Hırka-yı fukarâ* şeklinde isimlendirilmekte ve şu şekilde tarif edilmektedir: "*Hırka-yı fukarâ*, kisve-i irfân-ı Âl-i Muhammed demektir ve bir ismine *Hüseynî hırka* derler ki yakası on iki dikişli olup, On İki İmam efendilerimize işaretdir. Yani hânedân-ı Âl-i Rasûl'ün muhabbetleriyle zînetlenüb, islerine gizlendim demektir." Bel.Yz.K0543, vr.46a. Rifâiyye'de hırka bahsi için ayrıca bkz.: Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s.144-145.

⁶¹⁶ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s. s. 229.

fotoğraflarda, kemerin kenarından küçük bir zincirle armûdî formda *kanberiyye*⁶¹⁷ sarkıtıldığı da görülmektedir. Bazı Rifâî meşâyihi, Seyyid Mahmud Hayrânî'ye nispetle *palhenk* ismi verilen bir kemer daha kullanmışlardır.⁶¹⁸

4.3.4 Şed

Rifâîlerin ve fütüvvet erkânını tatbik eden diğer tarikatların müşterek kisvesi olan şed, Rifâiyye'de siyah renktedir. Umûmiyetle pamuklu kumaştan dokuma; bir karış, bazen iki karış genişliğinde uzunca bir şaldır. Bir ucunda kendinden püskülleri vardır. İki uç birleştirilerek püsküller sol tarafa gelecek şekilde boyundan salınır. Muharrem'e mahsus olmak üzere bazı Rifâî şeyhlerinin kırmızı şed kullandıkları da görülmüştür.

4.3.5 Ridâ

Rifâiyye'de ridâ, mürşid olan zâta mahsus bir kisvedir. Omuzları örten ve belden bir karış yukarıda duracak genişlikte bir şaldır. Şed gibi boyna değil, omuzlara örtülür. Meşâyihe ait fotoğraflarda, kendinden işlemeli veya sade kumaştan ridâların kullanıldığı görülmektedir.⁶¹⁹

4.3.6 Diğer Cihazlar

Son dönem bazı Rifâî şeyhlerinin fotoğraflarından, *teslim taşı*, *cilbend*, *kanberiyye*, *kaşağı*, *nefir*, *teber*, *sofra-yı Ali*, *asâ*, *habbe*, *mengüş* gibi cihazların da Rifâîler tarafından kullanıldığı ve bunları tarikat emanetlerinden sayıldığı anlaşılmaktadır.

4.4 Rifâî Meydanının Tefrişatı⁶²⁰

Rifâî meydanlarının tefrişi genellikle şöyledir: *Semâhâne*, *tevhidhâne* isimleriyle de anılan meydan, kare veya dikdörtgen şeklindedir. Mihrap ile meydan

⁶¹⁷ *Kanberiyye*, örme kaytandan yapılan bir çeşit bel kuşağına bir halka ile asılmış, mermer veya değerli taştan yapılmış yumurta şeklinde bir cihazdır.

⁶¹⁸ Yahyâ Âgâh Efendi, *Mecmu'atü'z-zarâif*, s. 273. Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s. 250-251.

⁶¹⁹ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s. 239-240.

⁶²⁰ Rifâî meydanı anlatılırken, İstanbul Rifâî Âsitânesi tasvirlerinden; Cemâleddin Server Revnakoğlu ve Kahraman Özkök arşivindeki fotoğraf ve mâlûmattan istifade edilmiştir.

kapısının arası, şeyh efendinin basabileceği *hatt-ı istivâyi*⁶²¹ temsil ettiğinden, kapının mihrabın tam karşısına gelmesi tercih edilmiştir. Mihraba oturduğunda şeyhin tam karşısına denk gelen meydan kapısına bu sebeple *feyz kapısı* da denilmekte ve kapı eşiğine kimse oturtulmamaktadır.

Meydanın zemini tahtadır. Mihrapta, şeyhin oturacağı makam postu kırmızı; iki yanında bulunan halife postları ise siyahtır. Mürşid için nâdiren siyah post kullanıldığı da olmuştur. Mihraptan itibaren; koyun, nâdiren geyik, ceylan veya keçi postları halaka şeklinde meydana serilir. Halakanın sağ ve sol kavislerinde bulunan postların baş kısımları mihraba doğru bakar.

Mihrabın sağ ve sol tarafında iki sancak bulunur. Şeyh efendi oturduğu zaman sol tarafına denk gelen sancağın içi siyahtır ve dışında bir karış genişliğinde beyaz kumaş vardır. Sağ taraftaki sancağın ise içi beyaz, dışındaki bordürü siyahtır. Sancakların üzerlerinde On İki İmam'ın isimleri; ortada müsennâ yazılı “Yâ Ali”, onun üzerinde Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin istif edilmiş ismi; çevresinde Fâtiha sûresi veya fetih âyetleri yazılıdır. Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın, *aktâb-ı erbaa'nın*, Maârifîyye kolunun müessisi Seyyid Muhammed Fethü'l-Maârif'in isminin yazılı olduğu sancaklar da mevcuttur.⁶²² Sancağın kenarına veya ortasına Rifâî gülü dikmenin, İstanbul dergâhlarına ait bir tatbikat olduğu anlaşılmaktadır. Suriye'deki Sayyâdîlerin nâdir de olsa siyah veya beyaz yerine, yeşil ve kırmızı renkli sancaklar kullandıkları da görülmektedir.

Mihrabın en üstünde Ehl-i Beyt'in, altında Seyyid Ahmed er-Rifâî isminin yazılı olduğu levhalar bulunur. Aynî Ali Baba Dergâhı'nda olduğu gibi, bazı dergâhlarda On İki İmam'ın isimleri meydanın kubbesinin içine; Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin ismi ise mihraba yazılır. Mihrabın sağ ve sol sütunlarında büyükçe bir teber; iç kısmında kılıçlar, zarblar, şişler, tığlar, zincirler, güller ve cenbiyeler asılıdır. Üsküdar Rifâî Âsitânesi fotoğraflarında görüldüğü üzere, mihrabın dışında, sağ ve sol tarafta iki büyük şamdan bulunmaktadır. Bunların dışında, mihrabın sağ ve sol tarafında altışer şamdan daha yer

⁶²¹ Dâirevî kabul edilen seyrüsûlukta, dairenin bir tarafına kavs-ı urûc (yükseliş yayı); diğer tarafına kavs-ı nüzul (iniş yayı) denilir. *Hatt-ı istivâ* ise, bu dairenin ortasından geçen düz çizgiyi temsil eder. Bu farazî çizgi, semâhânelerde, giriş kapısından şeyh postuna kadar uzanmakta ve şeyhten başka birinin buraya basması edebe aykırı görülmektedir. Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963, s. 24.

⁶²² Sancaklar hakkında ayrıca bkz. Nurhan Atasoy, *Derviş çeyizi*, s. 145.

alır. Mihrabın içinde zincirle asılı yağ kandilinin bulunması da sıklıkla rastlanan bir âdettir. Meydanın duvarlarında âyet-i kerîmeler, hadis-i şerîfler; Rifâî büyüklerinin isimlerinin yazılı olduğu levhalar; mazharlar, bendirler, halîleler ve nevbe kudümleri asılıdır.

Eğer dergâhın içinde medfûn zevât var ise, meydandan bu zâtların türbelerine açılan bir pencere veya kapı bulunur. Türbeler, sandukaları üzerinde tâcları, şeddi, kemeri ve asâsı olacak şekilde tefriş edilmiştir.

4.5 Rifâî Âyini⁶²³

Rifâîler, buldukları her coğrafyada kıyamî zikri tercih etmişlerdir. Osmanlı coğrafyasında her tekke, *ihya* veya *mukâbele* günü ismi de verilen belirli günlerde Rifâî âyini icra etmekteydi.⁶²⁴

Rifâî âyininin icrası şöyledir: Meydanda akşam namazı topluca kılındıktan sonra şeyh efendi hâzirûna selâm vererek mihraba oturur. Hâzirûn, şeyh efendi ile beraber kıdem sırasına göre halaka hâlini alır; yer öpülür ve oturulur. Şeyh efendi önce cehrî olarak üç salavât-ı şerîfe okutur, ardından hep bir ağızdan usûlünce evrâd-ı şerîf okunur. Evrâddan sonra şeyh bir Fâtiha verir. “Yâ Mevlânâ Yâ Hannân, yâ raca‘nâ yâ Deyyân” sözleriyle başlayan ve *Münâcât-ı Rifâiyye* denilen manzûme, zâkirbaşı tarafından kendine mahsus tavrı ile okunurken, hâzirûn da aralarda pes perdeden usûlünce tevhîdi seslendirir. Münâcât sonunda şeyh efendi “fa‘lem ennehu lâ ilâhe illâllâh” der ve *Kelime-i Tevhid* zikrini açar. *Kelime-i Tevhid*, zâkirlerin okudukları ilâhî ile aynı makamda çekilir. Daha sonra şeyh efendi *tevhidi döker*. Bu tabire göre, tevhid zikri pes perdeden başlayarak üç, beş veya yedi perde tize doğru yükselir. Bu esnada zâkirler de ya okudukları ilâhinin perdesini yükseltirler veya zikrin bulunduğu perdeye uygun ilâhi veya kasîde okurlar. Bu okumalara ve zikre, mazhar, el kudümü, çifte kudüm, halîle ve ney eşlik eder. Kanun,

⁶²³ *Âdem Nûri Erkânâme*, s. 2-3. Rifâî âyini tasvir için, Kahraman Özkök’ün şahsî arşivinde bulunan sesli kayıt ve görsel malzemedan istifade edilmiştir. Söz konusu kayıtlar, son dönem Rifâî-Kâdirî meşâyihinden ve zâkirbaşlarından Albay Selâhattin Gürer (v.1978); Bekarbey Rifâî Dergâhı şehzâdesi ve zâkirbaşı Yarbay Zühdü Bey; Sayyâdî meşâyihinden Aynî Ali Baba Dergâhı son postnişini Seyyid Muhyiddîn Ensârî ile Halep ve Şam’da yaşayan Sayyâdîler’e aittir.

⁶²⁴ Tekkeler hakkında bilgi veren eserlerde nakledilenlere göre, Üsküdar Rifâî Âsitanesi’nin *ihya* günü Perşembe, Kurban Nasuh Baba Tekkesi’nin Çarşamba, Aynî Ali Baba ve Unkapanı Abdülhalîm Efendi Tekkesi’nin *ihya* günü Cuma idi.

tanbur, keman ve udun nâdiren de olsa kullanıldığı olmuştur. Rifâiyye'nin bütün kollarından müşterek olan ve hiç değişmeyen musikî âletleri, mazhar adı verilen, iç kısmında otuz iki adet halka bulunan bendir; nevbe kudümü ve halîledir.

Kelime-i Tevhid, bulunduğu perdede veya şeyh efendi tarafından en pes okuma şekline indirildiği hâlde iken, şeyh elini yere vurur ve bu komut ile tevhîd, *erre* ismi verilen, *kalbî* de denilen usûle döner. Bu tevhid usûlü, *Kelime-i Tevhîd*'in gırtlak hançeresinden ve diyaframdan alınan nefes ile sağdan sola doğru çekilmesiyle olur. Şeyh efendi “illallâh” diyerek *Kelime-i Tevhîd*'e nihayet verir. *Kelime-i Tevhid*'den *İsm-i Celâl* zikrine geçmeden evvel arada ya zâkirlerden biri tarafından bir durak ilâhisi okunur veya hâzîrûn tarafından cumhur ilâhi okunur. Şeyh efendi bir Fâtiha eder, elini tekrar yere vurarak “Yâ Hazret-i Allah” der ve kıyama kalkılır. Rifâî meydanlarında şeyhin esmâ değiştirmek veya çekilen esmâyı durdurmak için kullandığı komut “illallâh” veya “Yâ Hazret-i Allah”dır.

Kıyamda *erre*, *darbî* ve *kalbî* usûl ile önce *İsm-i Celâl* çekilir. Daha sonra şeyh efendi “Hayy hayy hayy Allah”, “Hayy hayy”, “Hayy Allah Hayy”, “Hayy Hayy Yâ Allah” terkiplerinden birini veya birkaçını ard arda çektirir. Bu esnada zâkirler zikre uygun ilâhiler ve kasîdeler okurlar. *Beyyûmî zikri*, *Bedevî topu* ve *devrân* da Rifâî meydanlarında icra edilen zikir usûllerindedir. Rifâîler el ele tutuşarak veya sağ el sağındakinin omuzunda, sol el solundakinin belinde; sağ adım önde, sol adım arkada; sağa doğru tempolu bir şekilde yürüyerek devrân ederler. Şeyh efendi veya misafir şeyhlerden iki kişi de meydanın ortasına geçip karşılıklı durarak elleri birbirlerine kenetlenmiş vaziyette sağa doğru beraber dönerler. Buna *meydan devri* veya *şeyh semâ* denilmiştir.⁶²⁵ Kıyam zikri, “Allah Hayy Yâ Kayyûm” “Kayyûm Allah” “Allah Yâ Dâim” “Allah mâliki yevmü'd-din” “Hayy Hay Hû” terkipleriyle devam eder. Şeyh efendinin *Hû* esmâsını vermesiyle *Hu* zikri başlar. Evvela sağa sola dönmek suretiyle lafzî olarak “Hû Hû” denir. *Hû* zikri, bazen lafzî verilmeden, *kalbî*, *darbî*, *erre* tarzında da başlayabilmektedir.

⁶²⁵ Sayyâdî meşâyihinden Seyyid Muhyiddîn el-Ensârî, Rifâî meşâyihine has bir semâdan da söz etmektedir. Naklettiğine göre bu semâ, Mevlevî semâna benzer bir şekilde ancak kollar açılmadan, sağ ayak üzerinde dönerek; her çarhda sol ayağı sağ dizin arkasına gelecek şekilde yukarı kaldırmak suretiyle icra edilmekteydi.

Hû zikri şeyh tarafından hızlandırılır ve onun “illallâh” nidâsı ile nihayet bulur. Eğer şeyh *Hû* zikrini perde perde yükseltmek suretiyle yaptırdıysa, pes perdeye indirerek de zikre nihayet verebilir. Rifâî meydanlarında değişmeyen usûl, zikrin *Kelime-i Tevhid* ile açılıp, *Hû* ismiyle kapanmasıdır. Zikir esnasında burhan gösterilmek istenirse, *Hayy* zikrine geçildiği vakit gösterilir.

Hû ismiyle nihayet bulan zikrullâhın ardından şeyh efendi veya misafir şeyhlerden biri dua yapar. Bu duayı müteakip şeyh efendi “Azamet-i Hüdâ râ tekbîr” der; hâzirûn cehrî olarak Itrî'nin bestelediği tekbiri hızlı bir tempo ile okur ve topluca Hazret-i Peygamber'e salât ü selâm edilir. Şeyh efendinin çektiği gülbang ile meydan hitâma erer.

Kıyamda nihayet bulan *İsm-i Hu'*dan sonra, kıyam vaziyeti bozulmadan dua, tekbir, salât ü selâm ve gülbang fasıllarına geçilebileceği gibi, bunlar oturur vaziyette iken de yapılabilir. Şeyh efendi meydandan çıkmadan evvel mihrabın önünde veya meydan kapısında yüzünü mihraba dönerek hâzirûna selâm verir. Şeyh efendiden sonra kıdem sırasıyla herkes meydandan çıkar.

SONUÇ

Bir tarikatın kolu hakkında yapılacak çalışmada, evvela kolun nispet edildiği kişinin kimliğini ve tarikat içerisindeki konumunu belirlemeye ihtiyaç vardır. Sayyâdiyye hakkında daha önce yapılmış bir çalışmanın olmaması, bu kolun Anadolu ve İstanbul'daki tarihçesini ele almadan önce, nispet edildiği kişi hakkında ayrıntılı bir çalışma yapmayı lüzumlu kılmıştır. Bu bağlamda, Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın biyografisi, tasavvufî şahsiyeti, tarikat içerisindeki konumu ve ondan devam eden silsilenin tespitinden oluşan inceleme alanları belirlenerek, elde edilen bilgiler çalışmanın ilk iki bölümünde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde Sayyâdiyye'nin Anadolu ve İstanbul'a intikali anlatılmış; son bölüm ise, Rifâî-Sayyâdî'de usûl ve erkân konularına ayrılmıştır.

“Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Hayatı” başlığını taşıyan birinci bölümde inşa edilen biyografi, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın, dedesi Seyyid Ahmed er-Rifâî ile ilişkisi ve aile içindeki konumunu ortaya koymuştur. Buna göre, Seyyid Ahmed es-Sayyâd henüz dört yaşında iken Seyyid Ahmed er-Rifâî'den hırka giymiş ve onun övgüsüne mazhar olmuştur. Yetişkinlik döneminde muhtelif coğrafyalara yaptığı seyahatler, Rifâiyye'nin yayılmasında etkili bir şahsiyet olduğunu ve Sayyâdiyye'nin geniş coğrafyalarda yayılma sürecinin onun hayatta olduğu dönemde başladığını göstermektedir.

“Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd'ın Tasavvufî Şahsiyeti ve Sayyâdiyye Kolu” başlıklı ikinci bölümde, tasavvufî şahsiyetini bütün cepheleriyle değerlendirebilmek ve tarikat içerisindeki konumu hakkında fikir yürütebilmek için, Seyyid Ahmed es-Sayyâd'dan günümüze ulaşan mensur ve manzum metinler ayrıntılı bir şekilde tedkik ve tahlil edilmiştir. Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen iki kitabın günümüze ulaşma süreçleri, eserlerin ona ait olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmiş, bu sebeple kitaplar, günümüze intikalleri, kaynakları ve muhtevaları açısından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, orjinal oldukları düşünülen metinler belirlenmiş ve Seyyid Ahmed es-Sayyâd'a ait bu metinlerin, onun tarikat içerisindeki konumunu

belirleyici nitelikte olduğu da tespit edilmiştir. Buna göre, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin tespit ettiği usûlü, düzenli bilgiler hâlinde aktaran ve erkân ile alâkalı pratikleri tanzim eden ilk kişi Seyyid Ahmed es-Sayyâd'dır. Benzeri muhtevaya sahip başka kitaplar günümüze ulaşmadığı için, tarikat usûlünde bir içtihadta bulunup bulunmadığı tespit edilememekle birlikte, “pîr-i sâni” sıfatıyla anılıyor olması, onun bu konularla alâkalı bir takım yeni kâideler koymuş olduğunu düşündürmektedir.

“Anadolu ve İstanbul'da Sayyâdiyye” ismini taşıyan bölümde, Anadolu'ya gelen ilk Sayyâdî kimdi sorusuna cevap aranmış ve bu amaçla Seyyid Ahmed es-Sayyâd'dan devam eden silsileler ve bu silsilelere mensup meşâyihin biyografileri incelenmiştir. Bunun sonucunda, Anadolu'ya gelen ilk Sayyâdî'nin XIV. asırda Vâsıt'tan kalkıp Amasya'ya yerleşen Necmeddîn Yahyâ olduğu tespit edilmiştir. Necmeddîn Yahyâ'nın hayatı hakkındaki araştırmalar, o dönemde Anadolu'da yaşayan diğer Rifâîler hakkında da yeni bilgilere ulaşmayı sağlamıştır. Bu bilgiler aracılığı ile Rifâiyye'nin Anadolu'daki en önemli temsilcileri kabul edilen Seyyid Tâceddîn ve Ahmed-i Kûçek'in biyografileri yeniden teşekkül ettirilmiş, böylelikle onların şahsiyetinde Rifâiyye'nin bu topraklardaki seyri hakkında yeni mâlûmatlar sunulmuştur. XIV. asırdan sonraki dört asır boyunca, Rifâî-Sayyâdiyye'nin Anadolu'da kimler tarafından temsil edildiği konusunda ise bir kayda ulaşılamamıştır. Sayyâdiyye'nin bu coğrafyada yeniden yaygınlık kazanmasının, XIX. asırda Anadolu'da Seyyid Abdullah el-Hâşimî ve İstanbul'da Ebu'l-Hüdâ Efendi tarafından temsil edilen silsileler vasıtasıyla gerçekleştiği tespit edilmiştir.

“Rifâî-Sayyâdiyye'de Usûl ve Erkân” başlığını taşıyan son bölümde, önce Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın tarikat usûlü hakkında yazdıkları nakledilmiş, daha sonra XIX. asırda Anadolu ve İstanbul'da tatbik edilen erkân anlatılarak, Rifâiyye'ye has kisveler, Rifâî meydanının tefrişatı ve Rifâî âyini hakkında bilgiler verilmiştir. Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen metinlerde, şeyh-mürîd münasebetleri, seyrüsülûk usûlleri, hizmet mertebeleri, halvet ve tarikat merasimleri hakkında nakledilenlerin, bütün Rifâîleri bağlayıcı bilgiler oldukları anlaşılmış; Sayyâdiyye'yi diğer kollardan ayıran tatbikatın ne olduğu konusunda ise bir bilgiye ulaşılamamıştır. XIX. asırda Anadolu ve İstanbul'da icra edilen usûl ve erkân, Rifâî fütüvvetnâmeleri oldukları tespit edilebilen on sekiz fütüvvetnâme nüshasına dayanılarak anlatılmıştır. Bu nüshalarda, Seyyid Ahmed

es-Sayyâd'ın tespit ettiği erkân esaslarının teferruatlandırıldığı görülmüştür. Fütüvvetnâmelerde nakledilenlerden, Rifâîliğin kolları arasındaki tek tatbikat farkının, tarikatın ana dersleri olarak kabul edilen yedi esmâya (*esmâ-yı seb'a*) eşlik eden furûat esmâsında olduğu bilgisine de ulaşılmıştır.

Rifâî-Sayyâdiyye'nin XIII. asırdan XX. asra kadar uzanan yedi yüz yıllık döneminin tarihçesi sunulmaya çalışılırken, Irak'tan Suriye'ye oradan Anadolu ve İstanbul'a yayılan tarikatta bir hüviyet değişikliği olup olmadığı sorusu da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Rifâiyye'nin Anadolu'da veya daha öncesinde bir değişim sürecinden geçtiği iddiaları değerlendirilmiş; bu değişimin unsurları olarak takdim edilen itikâdî meseleler ve burhan gösterme gibi fiillerin, aslında tarikatın müesseseleşmeye başladığı dönemden itibaren, bütün müntesiplerini aynı anlayış etrafında toplayan unsurları olarak görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Bu hususta daha kesin hükümlere varılabilmesi için Rifâiyye ile alâkalı tüm eserlerin tespit ve tahkikine ihtiyaç olup, bu sahada yapılacak çalışmalar araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKÇA

Yazma eserler

Âdâb-ı Tarîk. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1562.

Evrâd ve Zikir Mecmuası. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 0154.

Fütüvve-i Tarîkat. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 0106.

Fütüvvetnâme-i Şeyh Yâsin er-Rifâî. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, nr. 2532.

Fütüvvetnâme-i Tarîk-i Ahmed el-Bedevî ve Ahmed er-Rifâî. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 0667.

Fütüvvetnâme. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001311.

Fütüvvetnâme. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001583.

Fütüvvetnâme. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001692.

Fütüvvetnâme. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 001926.

Fütüvvetnâme. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1229.

Fütüvvetnâme. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1615.

el-Girîdî, Şeyh Mehmed Selim. *Fütüvvetnâme*. (Kahraman Özkök arşivi).

Harîrîzâde, Kemâleddin. *Tibyânü'l-vesâili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*. Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi, nr. 430-432, c. I-II.

Hâzâ evrâd-ı Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâî el-Velî. (Kahraman Özkök arşivi).

Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi, VI-XII. ciltler*. (Sâfi Arpaguş arşivi).

İbnü's-Serrâc, Muhammed b. Ali b.. *Tüffâhu'l-ervâh ve miftâhü'l-irbâh*. Berlin Staatsbibliothek, Wetzstein II 396.

İbnü's-Serrâc, Muhammed b. Ali b.. *Teşvîku'l-ervâh ve'l-kulüb ilâ zikri allâmi'l-guyûb*. Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa nr.: 272.

er-Râvî, İbrahim b. Seyyid Muhammed. *Bellü's-sadâ fî tercemeti es-seyyid eş-şeyh Muhammed ebi'l-Hüdâ*. Bibliothèque nationale de France, Arabe 6946.

Rifâî Tarîkatı Hakkında Risâle. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin nr. OE.Yz. 1053.

Risâle. Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihânesi 38.

es-Sayyâd, İzzeddîn Ahmed. *eş-Tarîku'l-kavîm ve's-sırâti'l-müstakîm* (Câhide binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî şahsî kütüphanesi, Amman)

Tarîkat-ı Rifâiyye. İBB Atatürk Kitaplığı, Bel. Yz. K0543.

Tarikatnâme-i Rifâiyye. Süleymaniye Ktp., Galata Mevlevihânesi 43.

Tophânevî, Hocazâde Mehmed Tahir b. Abdullah b. İsmail Rifâî. *Minhâcü'l-mürîdîn*. Konya Müzesi, Abdülbâki Gölpınarlı Kol., Mikrofilm Arşivi A-4804.

el-Vâsîtî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbu Tabakâtu hırkati's-sûfiyye ve ismuhû Tiryâku'l-muhibbîn fî tabakâti hırkati'l-meşâyihî'l-ârifîn*. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar 2034.

el-Vâsîtî, Kâsım b. Muhammed b. el-Hâccâc. *Ümmü'l-berâhîn fî ba'di menâkıbi sultânî'l-ârifîn eş-şeyhi'l-kebîr es-seyyid Ahmed er-Rifâ'î*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa nr. 1123.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, *İkdü'l-cevheri's-sêmîn fi'z-zîkr ve tırûki'l-ibâs ve't-telkîn*, Yazma, 114 vr., fotokopi nüsha (İSAM Kütüphanesi).

Matbu eserler

el-'Ayderûsî, Abdulkâdir b. Abdullah. *en-Nûru's-sâfir 'an aḥbâri'l-karni'l-âşîr*. Beyrut, 1985.

el-'Ayderûsî, Ebû Bekir b. Abdullah. *en-Necmü'sâ'î fî menâkıbi'l-kutbi'l-kebîr er-Rifâ'î*. Kahire, 1976.

Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması: İlmiye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, c. V.

Altuntaş, İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı. *Seyyid Abdullah el-Haşimî el-Mekkî Rifâî: Arap Şeyh*. İstanbul, 2010.

el-Askalânî, İbn Hacer. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*. Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1993, c. I.

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.

Atasoy, Nurhan. *Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005.

Ayverdi, Sâmiha. *İstanbul Geceleri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1971.

- Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Afüfiddîn Abdullah Tayyib b. Abdullah b. Ahmed. *Qılâdetü'n-naħr fî vefâyâti a'yâni'd-dehr* (thk. Abdülganî Ali el-Ehcerî). San'a, 2004, c. I, III.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin* (tsh. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal). İstanbul, 1951, c. I.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *İdâhu'l-meknûn*, (tsh. Kilisli Rifat Bilge). Tahran, 1967, c. II.
- Baş, Derya. *Seyyid Ahmed el-Bedevî-Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik*. İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Bayram, Sadi. *Merzifon-Amasya Kültür tarihinde İdî-zâdeler-Hacıbayramoğulları*. Ankara 2018.
- Cehdû, Âsim Mustafa. *ed-Dürrü'd-defin fî sîreti'l-İmâm es-Şayyâd Ahmed 'İzzü'd-Dîn ve men yerkudu ma'ahu fî ribâfî Metkîn*. Dımaşk, 2010.
- Cündî, Muhammed Selîm. *Târîhu Ma'arrati'n-Nu'mân* (thk. Ömer Rızâ Kehhâle). Dımaşk: Vizaretü's-Sekâfe, 1965, c. II.
- ed-Dîrînî, Abdülazîz b. Ahmed. *Kitâbu Gâyeti't-tahrîr*. Kahire, 1315.
- Eflâkî, Şemseddîn Ahmed. *Menâkıbü'l-ârifin* (yay. Tahsin Yazıcı). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1961, c.II.
- Eflâkî, Şemseddîn Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri* (çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2006.
- Eich, Thomas. *Abû'l-Hudâ aş-Şayyâdî: Eine Studie zur Instrumentalisierung suftischer Netzwerke und genealogischer Kontroversen im spätosmanischen Reich*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2003.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri* (çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Elvan Çelebi. *Menâkıbu'l-kudsiyye fî menâsibi'l-ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasanî ve sülalesinin menkabavî tarihi* (haz. Ahmed Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme: (I-II. cilt) indeksli tıpkıbasım* (haz. Seyit Ali Kahraman). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013, c. I.
- el-Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim. *er-Reşehâtü'l-ħaseniyye 'ale'n-nefhati'l-miskiyye fî's-sülâleti'r-Rifâ'iyeti'z-zekiyye*. İstanbul, 1301.
- el-Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim. *İrşâdü'l-müslimîn li-ṭarîkatı şeyhi'l-muttaḳîn*. İstanbul 1305.

- el-Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim. *Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Nurlu Yolu* (çev. Hayri Kaplan). Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1999.
- Fendik, Edward. *İktifâ'ü'l-kanû' bi mâ hüve maṭbû'*. Kum: Ayetullahi'l-Uzmâ el-Mer'aşî, 1988.
- Feyzü'l-sabâh: Rufâî Erkânı ve Evrâd-ı Şerifi* (haz. Nihat Karakaş). İstanbul: Özgür Basımevi, 1985.
- Fihrisü'l-mektebeti'l-Ezheriyye*. Kahire: Matbaatü'l-Ezheriyye, 1366/1947, c. III.
- el-Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1983, c. I.
- el-Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *Ḳavâ'idü'l-aḳâid fi't-tevhîd* (thk. Musa Muhammed Ali). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Künhü'l-ahbâr*. İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1277, c. V.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2011.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. Manâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli: Vilâyet-nâme. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Yunus Emre: Hayatı*. İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1936.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Yüz Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1969.
- Habşî, Habîb Ayderûs b. Ömer. *'İḳdü'l-yevâḳîti'l-cevheriyye ve simṭu'l-'ayni'z-zehebiyye bi-zikri tariḳi's-sâdâti'l-'Aleviyye* (thk. Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdullah Bâ Zib). Amman: Dârü'l-Feth; Hadramevt: Dârü'l-İlm ve'd-Da've, 2011, c. I.
- Haksever, Ahmed Cahid. *Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği*. Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2009.
- Hilâfet Risâleleri: İslâm Siyasi Düşüncesinde Değişme ve Süreklilik: II. Abdülhamid Devri* (haz. İsmail Kara). İstanbul: Klasik, 2002, c. I.
- Hitti, Philip Khuri. *An Arab-Syrian gentleman and warrior in the period of the Crusades: Memoirs of Usamah Ibn-Munqidh*, Londra 1987.
- Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1329-1358, c. I-IV.

- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed Tancî. *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (çev. A. Sait Aykut). İstanbul, 2014.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed Tancî. *Mühezzebü rihleti İbn Battûta* (haz. Ahmed el-Avâmirî, Muhammed Câdelmevlâ). Kahire, 1937, c. I.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefâyâtü'l-a'yân ve enbâu' ebnâi'z-zamân*. Kahire, 1948, c. I, III.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fütuḥâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye* (thk. Osman Yahya, İbrahim Medkûr). Kahire, 1987, c. XI.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*. Beyrut, 1979, c. V.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali. *Tabakâtü'l-evliyâ'* (thk. Nureddin Şüreybe). Beyrut, 1986.
- Necmüddin Kübra. *Tasavvufî Hayat: Usûlu Aşere / Risâle İle'l-Hâim / Fevâihu'l-Cemâl* (haz. Mustafa Kara). İstanbul: Dergah Yayınları, 1980.
- Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.
- Karamustafa, Ahmet T.. *Tanrının Kuraltanıma Kulları* (çev. Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Kâzerûnî, Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed. *Şifâü'l-eskâm fî sîreti Gavsi'l-enâm: Ahmed er-Rifâi Menkıbeleri* (çev. Nurettin Bayburtlilgil, Necdet Tosun). İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Kılıç, Mahmut Erol. *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar (Osmanlı Dönemi-Cumhuriyet Dönemi)*. İstanbul: Sufi Kitap, 2014, c. I.
- Kılıç, Rüyâ. *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Korkusuz, M. Şefik. *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Korkusuz, M. Şefik. *Tezkire-i Meşayih-i Amid: Diyarbekir velileri (I-II)*. İstanbul: Kent Yayınları, 2004.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *L'influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres Mystiques Musulmans*. İstanbul: Zellitch Freres, 1929.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa, 2018.

- Kuşâşî, Ahmed b. Muhammed Dücânî. *es-Simţu 'l-mecîd fî selâsili ehli 't-tevhîd: Ve yelîhu dav 'u 'l-hâle fî zikri hüve ve 'l-celâle* (thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî). Beyrut, 2013.
- el-Kütübî, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü 'l-vefâyât* (thk. İhsan Abbâs). Beyrut 1973, c.III.
- el-Mahzûmî, Abdullah Muhammed Sirâceddîn. *Rahîķu 'l-kevşer*. Beyrut, 1887.
- el-Mahzûmî, Abdullah Muhammed Sirâceddîn. *Şihâhu 'l-aħbâr fî nesebi 's-sâdeti 'l-Fâtimiyeti 'l-aħyâr*. Mısır, 1304.
- el-Mahzûmî, Sirâceddîn. *Rahîķu 'l-kevşer min kelâmi 'l-gavsi 'r-Rifâ 'iyyi 'l-Ekber* (çev. Kadri Efendi). İstanbul, 1304.
- Mansur, Ahmed Subhi. *es-Seyyid el-Bedevî beyne 'l-ħakîķa ve 'l-ħurâfe*. Kahire, 1982.
- el-Medenî, Es'ad. "Risâletü 'l-müselsel", *Mecmu'*. Kahire: el-Matbaatü 'l-Âmireti 'ş-Şerefiyye, 1309.
- el-Mevsilî, Ahmed İzzet Paşa el-Ömerî. *el-'Uķüdü 'l-cevheriyye fî medâihî 'l-ħađrati 'r-Rifâ 'iyye*. Mısır, 1306.
- Mısırî, Şeyh Mehmed Şemseddin. *Niyazi Mısırî 'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı). İstanbul: Dergah 2010.
- el-Münâvî, Muhammed Abdürraûf. *el-Kevâķibü 'd-dürriyye fî terâcimi 's-sâdeti 's-sûfiyye* (thk. Abdülhamid Salih Hamdân). Kahire, t.y., c. I.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı: Aleviliğın Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Hetodoroksisinin Teşekkülü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Öztürk, Eyüp. *Velilik ile Delilik Arasında: İbnü 's-Serrâc'ın Gözünden Muvelleh Dervişler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kutsal Gönüllü Veli Kuşadalı İbrahim Halvetî: (Hayatı, tasavvufi düşünceleri, mektupları)*. İstanbul: Fatih Matbaası, 1982.
- er-Râfî'î, Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvînî. *Sevâdü 'l-'ayneyn fî menâķibi 'l-gavsi Ebi 'l-'Alemeyn*. Bulak, 1301.
- er-Râvî, Abdülmun'im el-'Ânî. *Ķâmusü 'l-'aşikîn fî aħbâri es-Seyyid Ħuseyn Burhâniüddîn*. Beyrut, 1302.
- er-Ravvâs, Bahâüddîn Muhammed Mehdî. *Bevâriķu 'l-ħakâyık* (thk. Abdülhakim b. Selim Abdülbâsit). Trablus, t.y.

- er-Ravvâs, Bahâüddîn Muhammed Mehdî. *Merâhilü's-sâlikîn*. Mısır: Matbaa-i Saâde, 1907.
- er-Ravvâs, Bahâüddîn Muhammed Mehdî. *Mişkâtü'l-yakîn ve mahaccetü'l-muttaķîn*. Mısır, 1315.
- Razavî, *Fütüvvet-nâme-i Kebîr: Giriş-Metin-Tıpkıbasım* (haz. Sadullah Gülten, Hacı Yılmaz). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- er-Rifâî, Seyyid Ahmed. *Burhânü'l-müeyyed*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1301.
- er-Rifâî, Seyyid Ahmed. *el-Burhânü'l-Müeyyed Tercümesi*. İstanbul, 1303.
- er-Rifâî, Seyyid Ahmed. *el-Mecâlisü's-seniyeti'r-Rifâ'iyye*, Beyrut, 1304.
- er-Rifâî, Seyyid Ahmed. *Mecâlis-i Hazret-i İmam Rufâî*. İstanbul, 1313.
- er-Rifâî, Ken'an. *Seyyid Ahmed er-Rifâî* (haz. Mustafa Tahralı). İstanbul: Cenân Kültür Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2008.
- er-Rifâî, Muhammed Fethü'l-Maârif. *Dem-i Vahdet* (haz. Kahraman Özkök). İstanbul: Revak Kitabevi, 2014.
- es-Sayyâd, İzzeddîn Ahmed. *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vazâifi'l-Ahmediyye*, Mısır: Matbaa-i Muhammed Efendi Mustafa, 1305.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Ezhârü'l-hadîka* (haz. Abdülhakîm b. Selîm Abdülbâsıt). Y.y., t.y.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Fusûlü'l-hukemâ*. Mısır, 1324.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Gunyetü't-tâlibîn fi idâhi'l-meşâyihi'l-ârifîn* (thk. Abdülhakim b. Selim Abdülbâsıt). Y.y., 1390.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Hidâyetü's-sâ'î bi-sülûki tarîkati'l-gavsi'r-Rifâ'i*. İstanbul: Ali Bey Matbaası, 1289.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Hizânetü'l-imdâd fi ahbâri'l-gavsi'l-kebîri's-seccâd mevlânâ es-seyyid 'İzzü'd-dîn Ahmed es-Şayyâd*. Mısır, 1326.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Qılâdetü'l-cevâhir fi zikri'l-gavsi'r-Rifâ'i ve etbâ'ihî'l-ekâbir*. Beyrut, 1301.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Nefehâtü'l-imdâd 'alâ Nûniyyeti Seyyidinâ el-İmâm es-Şayyâd*. Beyrut: Matbaatü'l-Maârif, 1328.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Ravdu'l-bessâm fi eşheri'l-butûni'l-Kureyşiyye bi's-Şâm*. İskenderiye: Matbaatü'l-Ehrâm, 1892.

- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Rifâi-Sayyâdî Seyyidleri* (çev. Ahmet Kaya). İstanbul: Revak Kitabevi, 2015.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Selâsilü'l-ı-kavm*. Mısır, 1325.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Târîhu'l-evhad li'l-gavsi'r-Rifâ'iyyi'l-emced*. Kahire: Matbaatü'l-Mahrûsa, t.y.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Ṭarîqu's-savâb fi's-salâti 'ale'n-nebiyyi'l-evvâb*, İstanbul, 1302.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Tenvîrü'l-ebşâr*. Mısır, 1306.
- es-Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ. *Ẓahîratü'l-me'âd fi zikri's-sâdeti beni's-Sayyâd*. Mısır, 1307.
- es-Semhûdî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hasenî. *Vefâü'l-vefâ bi aḥbâri dâri'l-Muṣṭafâ* (thk.Kâsım Samerrâî), Londra, 2001, c. I, II.
- es-Serrâc, Muhammed b. Ali b.. *Tüffâhu'l-ervâh ve mißtâhu'l-irbâh: Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı* (çev. Nejdet Gürkan, Mehmet Necmettin Bardakçı ve Mehmet Saffet Sarıkaya). İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1951, c. VIII, 1. kısım.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964.
- eş-Şattî, Muhammed Cemîl. *A'yânu Dımaşk fi'l-karni's-sâlis 'aşer ve nişfü'l-karni'r-râbi' 'aşer min 1201-1350*. Dımaşk: Dârü'l-Beşâir, 1994.
- eş-Şercî, Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî. *Ṭabaqâtü'l-havâs es-sulehâ min ehli'l-Yemen*. Beyrut, 1986.
- Şeşen, Ramazan. *Eyyübîler (1169-1260)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları (İSAM), 2012.
- Taşköprüzâde, Ahmed Efendi. *Tercüme-i Şakâik* (çev. Mehmed Mecdî). İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1269.
- Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Trimingham, J. Spencer. *The Sufi Orders in Islam*. London: Oxford University Press, 1971.
- el-Vâsitî, Abdurrahmân Ebu'l-Ferec. *Ṭabaqātu ḥırkati's-sûfiyye el-müsemma Tiryâku'l-muḥibbîn*. Kahire, 1305.

- el-Vâsıtî, Ali b. Hasan. *Hulâsatü'l-İksîr fî nesebi seyyidinâ el-gavâs er-Rifâ'iyi'l-kebir*. Kahire, 1306.
- el-Vâsıtî, Ali b. Hasan. *Hulâsatü'l-İksîr fî Nesebi'r-Rifâ'iyi'l-Kebir: Rifâi Soy Ağacı* (çev. Hayri Kaplan), Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 2001.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliya* (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi, 2006, c. I.
- el-Veterî, Ahmed b. Muhammed. *Ravdatü'n-nâzirîn ve hulâsatü menâkıbi's-sâlihîn*. Mısır, 1306.
- Yahya Âgâh Efendi. *Mecmû'atü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Ma'ârif* (haz. Mehmed Serhan Tayşi). İstanbul: Hassa Mimarlık, 2014.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-İber fî haberî men gaber* (thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985, c. III, IV.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf). Beyrut, 1985, c. XXIII.

Makaleler

- Algül, Hüseyin. “Muâhât”. *DİA*. Cilt: XXX, s. 308-309.
- Altıkulaç, Tayyar. “Alemüddîn Sehâvî”. *DİA*. Cilt: XXXVI, s. 311-313.
- Arpaguş, Sâfi, “Pir”. *DİA*. Cilt: XXXIV, s. 272-273
- Aziz, Muhammad. “Abū'l-Ghayth b. Jamīl”. *EI3*. Leiden: Brill, 2008-2, s. 17-19.
- Aziz, Muhammad. “Aḥmad b. ‘Alwān”. *EI3*. Leiden: Brill, 2018-2, s. 47-49.
- Aziz, Muhammed. “A Short Survey of Yemeni Sufism from its Inception up to the Thirteenth Century”. *American Journal of Islamic Social Sciences*. 2/1, Winter (2009), s.1-19.
- Bayram, Sadi. “Lâdik ve Seyyid Ahmed-i Kebîr er-Rufâi Hazretleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı: 74, İstanbul (1991), s.139-156.
- Buzpınar, Şit Tufan. “Nakîbüleşrâf”. *DİA*. Cilt: XXXII, s. 322-324.
- Demirci, Mehmet. “Ken‘ân Rifâi’de Tasavvuf Şiiri ve Mûsikîsi: İlâhiyat-ı Ken‘ân”. *Keşkül Dergisi*. Sayı: 28, Güz (2013), s. 120-128, dipn.: 2.
- Demirkent, Işın. “Maarretünnu‘mân”. *DİA*. Cilt: XXVII, s. 274-276.
- Demirli, Ekrem. “Tasavvuf Araştırmalarında Dönemlendirme Sorunu: Din Bilimleri ile Metafizik Arasında Tasavvufun İlim Olma Mücadelesi”. *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Cilt: II, Sayı: 4 (2016), s. 1-29.
- DeWeese, Devin. “Bâbâ Kamâl Jandî and the Kubravî Tradition among the Turks of Central Asia”. *Der Islam*. 71 (1994), s. 58-94.
- Göktürk, Hakkı. “Ensârî (Muhiddin)”. *İstanbul Ansiklopedisi* (ed. R.E. Koçu). Cilt: IX, İstanbul, 1968, s. 5126-5127.
- Gril, D., “Sources Manuscrites de l’Histoire du soufisme à Dâr al-Kutub. Un premier bilan”, *Annales Islamologiques*, XXVIII (1994), s.97-185.
- Kaplan, Hayri ve İsmail Şık. “Ahmed er-Rifâi’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt.VII, Sayı: 16 (2006), s. 87-105.
- Kartal, Abdullah. “Tasavvufun Bir İlim Olarak İnşa Süreci: Şer‘î ve Metafizik Bir İlim Olarak Tasavvuf”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: XXIV, Sayı: 2 (2015), s. 149-175.
- Kılıç, Hulûsi. “İbnü’l-Hâcib”. *DİA*. Cilt: XXI, s. 55-58.
- Knysh, Alexander. “Muhammad b. ‘Ali Alawî”. *EI3*. Leiden: Brill, 2007-1, s. 99-101.

- Köprülü, Fuad. “Vakfa Ait Tarihi İstılahlar: Ribât”. *Vakıflar Dergisi*. Sayı: 2 (1942), s. 267-278.
- Köseoğlu, M. Akif, “İstanbul’da Rifâi Tekkeleri”. *Keşkül Dergisi*. Sayı: 28, Güz (2013), s. 110-120.
- Margoliouth, D.S. . “Al-Rifâ’î”. *EL2*. Cilt: VIII, s. 524-525.
- Mûsâ, Ali b. . “Vaşfu’l-Medîneti’l-Münevvera fî’s-seneti 1303/1885”. *Rasâil fî târîhi’l-Medîneti’l-Münevvera*. Riyad, 1972.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Baba İlyas”. *DİA*. Cilt: IV, s. 368.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâi Tarikatı (Vefâiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)”. *Belleten*. LXX/257, Nisan (2006), s. 152-154.
- Öngören, Reşat. “Tarikat”. *DİA*. Cilt: XL, s. 95-105.
- Öztürk, Şeyda. “Ebûbekir Çorûmî”. *DİA*. Ek-1, s. 297-298.
- “Risale-i Rifaiyye”. (t.y.) <http://www.rifai-kadiri.org/rfai-tarikat/> (16 Kasım 2019).
- Saklan, Bilal. “Ebû Tâlib el-Mekkî”. *DİA*. Cilt: X, s. 239-240.
- Sarıkaya, Saffet. “Bazı Rifâi Fütüvvetnameleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ahîlik Uluslararası Sempozyumu ‘Kalite Merkezli Bir Yaşam’ Bildiri Kitabı*. Kayseri, 2011, s. 92-106.
- Sarıkaya, M. Saffet. “Türkiye’deki Bektaşî-Alevî Kültürüne Dair Farklı Bir Çevre: Bir Rifâi Risalesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 1 (2011), s. 25-38.
- Sarıkaya, M. Saffet ve M. Necmeddin Bardakçı. “Bir Rifâi Fütüvvetnâmesi Üzerine İnceleme”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt: XII, Sayı: 29 (2012), s.169-183.
- Şahin, Haşim. “Vefâiyye”. *Türkiyede Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 135-156.
- Tahralı, Mustafa. “Ahmed er-Rifâi”. *DİA*. Cilt: II, s. 127-130.
- Tahralı, Mustafa. “Rifâiyye”. *DİA*. Cilt: XXXV, s. 99-103.
- Tahralı, Mustafa. “Rifâiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s. 285-334.
- Tanman, Baha. “Aynî Ali Baba Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul: Tarih Vakfı; Ankara: Kültür Bakanlığı, 1993, s. 486-488.

- Tanman, Baha. “Rifâi Âsitânesi”. *DİA*. Cilt: XXXV, s. 98-99.
- Tanman, Baha. “Rifâi Âsitânesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: VI, İstanbul: Tarih Vakfı; Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994, s. 324-325.
- Tomar, Cengiz. “Yemen”. *DİA*. Cilt: XLIII, s. 401-406.
- Varol, Muharrem. “Oryantalist İmgelemin İnşasında İstanbul’da Bir Tekke: Rifâi Âsitânesi”. *Osmanlı İstanbulu III* (ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan). İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 707-748.
- Yazıcı, Tahsin. “Ârif Çelebi”. *DİA*. Cilt: III, s. 363-364.
- Yazıcı, Tahsin. “Kutbüddin Haydar”. *DİA*. Cilt: XVII, s. 24-25.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Batîha”. *DİA*. Cilt: V, s. 196.
- Yücer, Hür Mahmut. “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler”. *Keşkül Dergisi*. Sayı: 28, Güz (2013), s. 22-40.
- Yüksel, Hasan. “Sivas’ta Bir Rifâi Tekkesi Vakfı”. *Revak*. Sivas, (1991), s. 20-24.

Basilmamış Tezler

- Aziz, Muhammad. “Medieval Sufism in Yemen: The case of Aḥmad b. ‘Alwān” (Ph. D. Diss.). The University of Michigan, 2004.
- Çakır, Abdullah. “El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâi-İnceleme ve Karşılaştırma” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Ürkmez, Rauf Kahraman. “Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Anadolu’sunda Tasavvufi Zümreler” (Yayımlanmamış doktora tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.

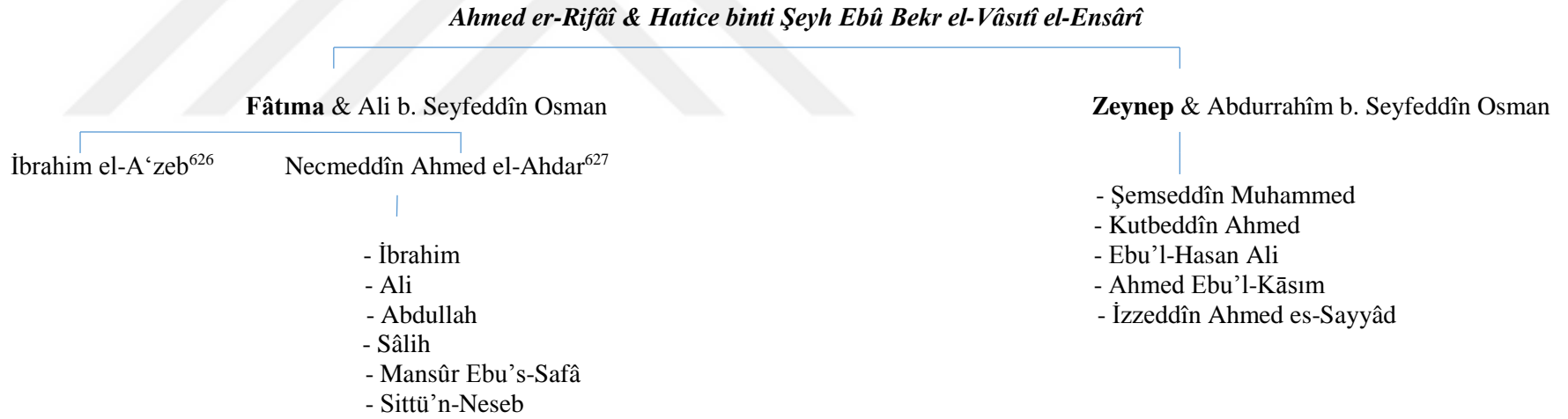
Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, BEO. (Bâbîâli Evrak Odası), 909-68107-0; 1269-95127-0.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, İ.ML. (İrade Maliye), 39-94-0.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, İ.TAL. (İrade Taltifat), 251-78-0.
- Berat*. Câhide binti Tâcuddîn b. Hasan Hâlid b. Ebu’l-Hüdâ es-Sayyâdî şahsî kütüphanesi, Amman.

EKLER

EK 1: Ahmed er-Rifâî'nin İzdivaçları ve Evlâtları

Ahmed er-Rifâî & Râbi'a binti Şeyh Ebû Bekr el-Vâsıtî el-Ensârî

Sâlih Kutbeddîn⁶²⁸

⁶²⁶ 609 (1212-13)'da Ümmü Abîde'de vefat etmiştir.

⁶²⁷ 645 (1247)'te Ümmü Abîde'de vefat etmiştir.

⁶²⁸ Sâlih Kutbeddîn, pederi Seyyid Ahmed er-Rifâî hayatta iken, on yedi yaşlarında vefat etmiştir. Genel kanaat, Seyyid Sâlih'in evlenmeden vefat ettiği şeklindedir ancak bazı müellifler onun bir izdivaç yaptığını ve Mansûr isminde bir oğlu olduğunu kaydetmektedirler. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 72.

EK 2: Rifâi-Sayyâdî Nesebi

⁶²⁹ 183 (799) tarihinde, Bağdat'ta zehirlenerek şehit edilmiştir. Bağdat'ta medfündür.

⁶³⁰ 206 (821-22) senesinde Bağdat'ta zehirlenerek şehit edilmiştir.

⁶³¹ 210 (825-26) senesinde vefat etmiştir. Bağdat'ta medfündür.

⁶³² 216 (831-32) senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir, orada medfündür.

⁶³³ 219 (834-35) senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Katî'a mahallesindeki kabristanda medfündür.

⁶³⁴ Mekke'ye yerleşmiş ve 226 (840-41) senesinde orada vefat etmiştir.

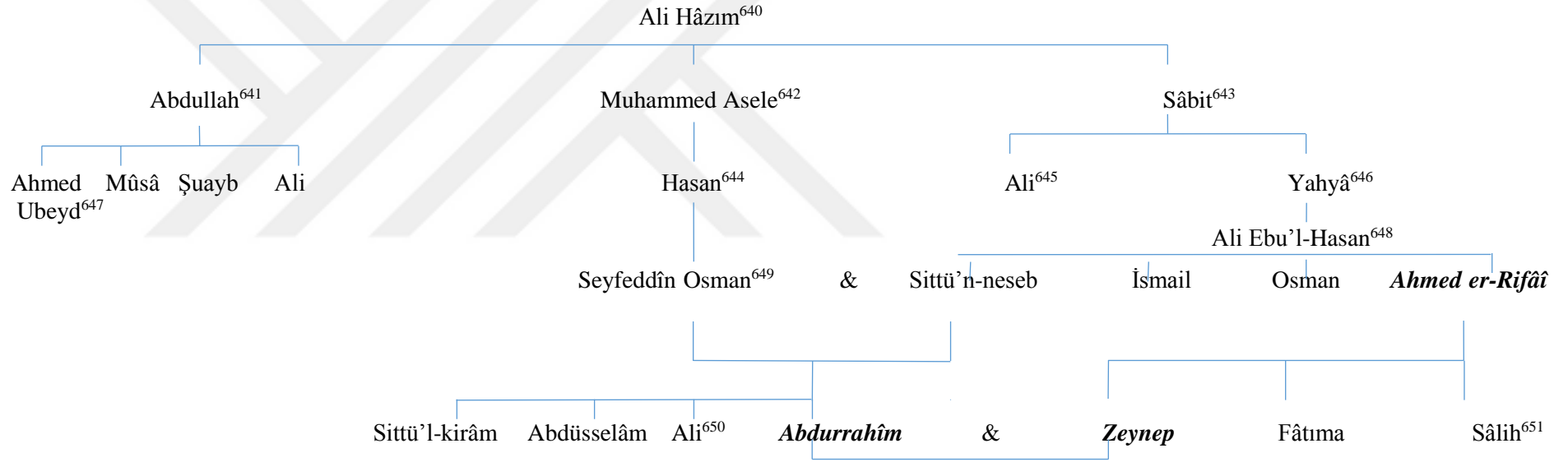
⁶³⁵ Babası ile birlikte Mekke'ye hicret etmiş ve 265 (878-79) senesinde Mekke'de vefat etmiştir.

⁶³⁶ 291 (903-904) senesinde Mekke'de vefat etmiştir.

⁶³⁷ Karmatîlerin Mekke'ye saldırmasının ardından Mağrib'e giderek İşbiliyye'ye yerleşmiş ve İdrisiyye eşrafından, Nehbâ isminde bir hanımla evlenmiştir. Soyu, İmam Hasan'a dayanan bu hanımın künyesi şöyledir: Seyyid Rifâ'a, 331 (942-43) senesinde İşbiliyye'de vefat etmiştir.

⁶³⁸ 353 (964-65) senesinde İşbiliyye'de vefat etmiştir.

⁶³⁹ 370 (980-81) senesinde İşbiliyye'de vefat etmiştir.

⁶⁴⁰ 385 (995-96) senesinde İşbiliyye'de vefat etmiştir.

⁶⁴¹ Medine-i Münevvere'ye yerleşmiştir.

⁶⁴² 430 (1038-39) senesinde İşbiliyye'de vefat etmiş ve pederi Seyyid Hâzım'ın türbesine defnedilmiştir.

⁶⁴³ 427 (1035-36) senesinde İşbiliyye'de vefat etmiştir.

⁶⁴⁴ İşbiliyye'de doğmuş, amcasının oğlu Seyyid Yahyâ'nın yanında seyrüsülükunu tamamlamıştır. 487 (1094-95) senesinde Basra'da vefat eden Seyyid Hasan, Femü'd-deyr'e defnedilmiştir.

⁶⁴⁵ Mağrip'te kalmış, soyu orada devam etmiştir.

⁶⁴⁶ Mağrip'ten Irak'a hicret etmiş ve Basra nakibi olmuştur. 460 (1067-68) senesinde Basra'da vefat etmiş, Femü'd-deyr'e defnedilmiştir.

⁶⁴⁷ Zeyne'l-Âbidîn Ali el-Kayserânî, Ebû Bekir Muhammed el-Hilmî el-Üsküdârî ve oğlu Seyyid Es'ad Efendi bu soydan gelmektedirler.

⁶⁴⁸ Küçük yaşta iken pederi Seyyid Yahyâ tarafından kendisine hırka giydirilmiştir. Pederinin vefatından ardından, büyük amcasının oğlu Seyyid Hasan ve anne tarafından dedesi Şeyh Hasan Ebû Saîd en-Neccârî'ni yanında seyrüsülükunu tamamlamıştır. Dayısının oğlu, Şeyh Mansûr el-Batâihî'nin kız kardeşi Fâtimetü'l-Ensâriyye ile evlenmiş ve Şeyh Mansûr'un emriyle Batâih'e yerleşmiştir. 519 (1125-26) senesinde, Bağdat'ın bir mahallesi olan Re'sû'l-karye'de vefat etmiş ve orada kendisi için inşa edilen türbeye defnedilmiştir.

⁶⁴⁹ Ahmed es-Sayyâd'ın baba tarafından dedesi olan Seyyid Seyfeddîn Osman, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kızkardeşi Sittü'n-neseb ile evlenmiştir. Seyyid Ahmed er-Rifâî'den tasavvuf hırkasını giymiş, kendisi de Ahmed er-Rifâî hazretlerine, ailesinden gelen *Ehl-i Beyt Hırkası*'ni giydirmiştir. 550 (1155-56) senesinde vefat etmiş, Basra yakınlarındaki Tillü'l-hay'a defnedilmiştir.

⁶⁵⁰ Mühezzibüddevlle lakabı ile tanınmış ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'den sonra Ümmü Abide Revâkı şeyhi olmuştur. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kızı Fâtıma ile evlenmiş, bu evlilikten İbrahim el-A'zeb ve Necmeddîn Ahmed isimlerinde iki evlâdı dünyaya gelmiştir. Her ikisi de daha sonra Ümmü Ubeyde Revâkı şeyhi olmuşlardır. Daha sonraki evliliğinden Osman ve İsmail (Keyyâlî ?) isimlerinde iki oğlu daha olan Mühezzibüddevlle Seyyid Ali, 584 (1188-89) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁵¹ 570 (1174-75) tarihinde on yedi yaşında iken vefat etmiştir.

Seyyid Abdurrahîm & Seyyide Zeynep

Şemseddîn
Muhammed⁶⁵³

Kutbeddîn
Ahmed⁶⁵⁴

Abdülmühsin
Ebu'l-Hasan⁶⁵⁵

Ebu'l-Hasan Ali⁶⁵²

Ahmed
Ebu'l-Kâsım⁶⁵⁶

*İzzeddîn Ahmed
es-Sayyâd*

⁶⁵² Ebu'l-Hasen es-Sânî ismi ile de anılır. 636 (1238-39) senesinde vefat etmiş, Ümmü Abîde'ye defnedilmiştir.

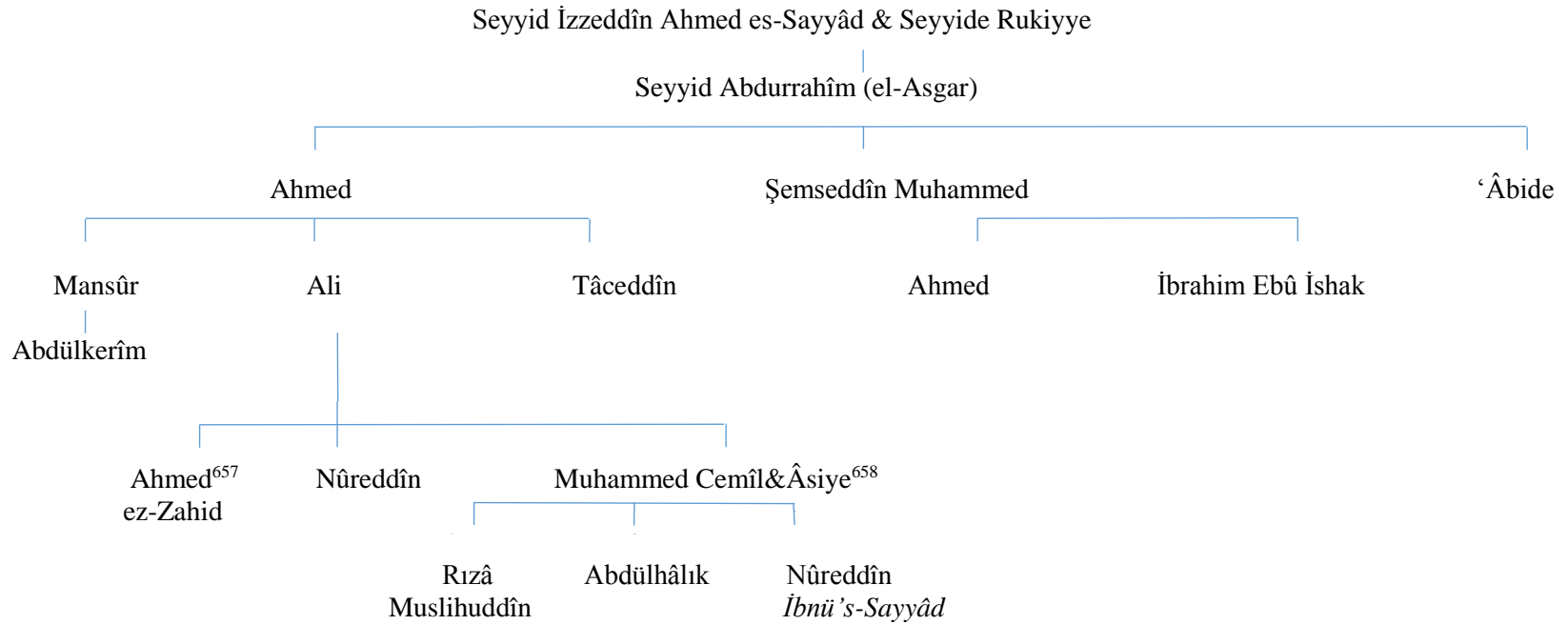
⁶⁵³ İbrahim el-A'zeb'ten sonra Ümmü Ubeyde Revâkı şeyhi olmuştur. Amcası Mühezzibüddeyle Seyyid Ali'nin kızı Hatice ile evlenmiş, zürriyeti ondan olan çocukları ile devam etmiştir. Şemseddîn Muhammed 619 (1222) senesinde vefat etmiş ve Ümmü Abîde'ye defnedilmiştir. Rifâiyye'nin Cendeliyye kolu, Dımaşk'ın Menîn köyüne yerleşmiş olan torunu Cendel b. Muhammed'e nispet edilmektedir.

⁶⁵⁴ 646 (1248-49) senesinde vefat etmiştir, Femü'd-deyr'e defnedilmiştir.

⁶⁵⁵ Ahmed es-Sayyâd'ın irşadı ile vazifeli kişilerden biridir. Kardeşi Şemseddîn Muhammed'den sonra Ümmü Abîde Revâkı şeyhi olmuştur. 630 (1232-33) senesinde vefat etmiş, Ümmü Abîde'ye defnedilmiştir. Rifâiyye'nin Harîriyye kolu, oğullarından Ebu'l-Hasen Ali el-Harîrî (v. 620/1223)'ye nispet edilmektedir. Basra yakınlarındaki Harîr köyüne yerleşen ve daha sonra Şam bölgesine hicret eden Ali el-Harîrî, Busra'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Zürriyeti ise, Dımaşk, Havrân, Halep ve Hama'da devam etmiştir. Fârûsî, *en-Nefhâtü'l-miskiyye*, s. 221; Veterî, *Ravda*, s. 106; Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 38.

⁶⁵⁶ Kaynaklarda, İzzeddîn es-Sagîr, İzzeddîn Ahmed es-Sânî ve Abdurrahmân isimleri ile de anılmaktadır. 621 (1224) tarihinde vefat etmiştir.

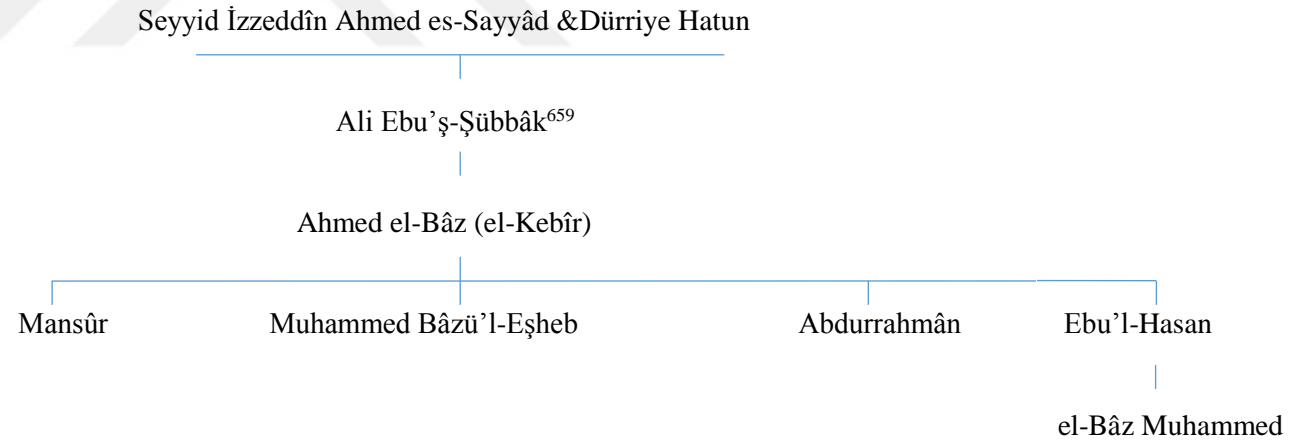
EK 3: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Basra

⁶⁵⁷ Ahmed ez-Zahîd ve kardeşi Nûreddîn'in zürriyetleri Salmas, Sultâniye, Vâsıt ve Basra'da devam etmiştir.

⁶⁵⁸ Seyyid Ahmed es-Sayyâd'ın kardeşinin torunudur. Künyesi: *Âsiye binti Seyyid Seyfüddîn Osman (Sultâniye'de medfûndur) b. Seyyid İzzüddîn Ahmed es-Sânî b. Seyyid Abdurrahîm er-Rifâi el-Hüseyîni.*

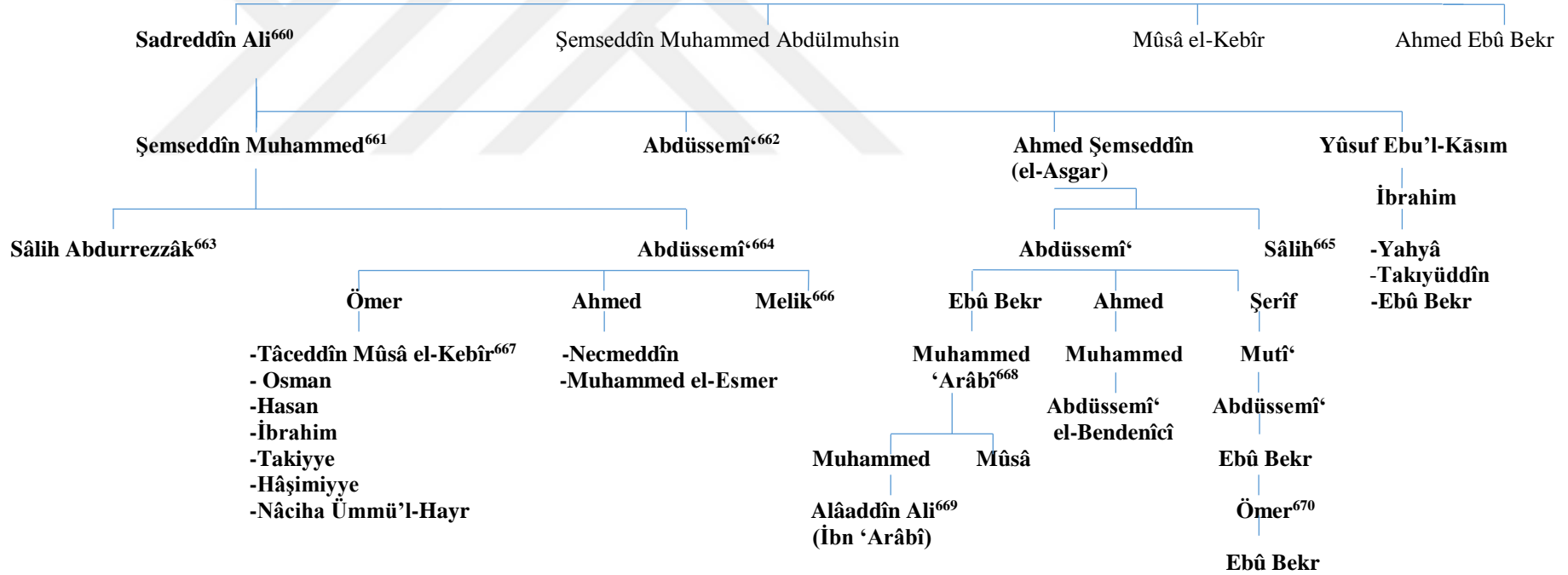
EK 4: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Mısır

⁶⁵⁹ 700 (1300-1301) senesinde vefat etmiştir.

EK 5: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkîn (1)

Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd & Hadrâ' Ümmü'l-Hayr

⁶⁶⁰ Metkîn Dergâhı'nda postnişin olmuştur. 695 (1295-96) senesinde vefat etmiş ve babası ile aynı sandukaya defnedilmiştir.

⁶⁶¹ Metkîn Dergâhı'nda postnişin olmuştur. Vefatından iki sene önce oğlu Sâlih Abdurrezzâk ile Metkîn'den Vâsıt'a gitmiş ve 710 (1310-11) yılında orada vefat etmiştir.

⁶⁶² Küçük yaşta vefat etmiştir.

⁶⁶³ Metkîn'de dünyaya gelmiş, babası Şemseddîn Muhammed ile Vâsıt'a gitmiştir. 737 (1336-37) senesinde vefat eden Seyyid Sâlih Abdurrezzâk, tarikat merasimlerini ihya eden kişi olarak tavsif edilmektedir. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 104. Ebu'l-Hüdâ, *Hzâne*, s. 106.

⁶⁶⁴ Metkîn Dergâhı'nda posta geçmiştir.

⁶⁶⁵ Küçük yaşta vefat etmiştir.

⁶⁶⁶ Irak'a hicret etmiş ve Bağdat'a bağlı Bendenîcü'l-mendeli beldesine yerleşmiştir.

⁶⁶⁷ Şeyhu'ş-şüyûh ünvanıyla anılmaktadır.

⁶⁶⁸ Halep'e yerleşmiş ve şeyhü'ş-şüyûh vazifesini yürüten meşhur bir şeyh olmuştur. 800 (1397-98) senesinde Halep'te vefat etmiştir.

⁶⁶⁹ Fatih Sultan Mehmed döneminde Halep'ten İstanbul'a gelerek buraya yerleşmiş ve şeyhülislâmlık vazifesinde bulunmuştur. 901 (1495-96) senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Eyüp Sultan Türbesi civarındadır. Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 65.

⁶⁷⁰ Metkîn Dergâhı şeyhlerindedir.

Sâlih Abdurrezzâk

Ali Ekber

Şemseddîn Abdülkerîm
Ebû Muhammed el-Vâsıtî⁶⁷³

Necmeddîn Yahyâ⁶⁷¹

Süleyman⁶⁷²

Receb Tâceddîn

Receb Mehdi

Nûreddîn
el-Hadîdî⁶⁷⁶

Receb
el-Kebîr⁶⁷⁷

Muhammed Hizâm es-Selîm⁶⁷⁵

Ahmed es-Sagîr⁶⁷⁴

Abdullah Necmeddîn el-Kâsım el-Mübârek⁶⁷⁸

Muhammed Sirâceddîn⁶⁷⁹
(Mahzûmî)

Osman

Abdurrahmân Şemseddîn⁶⁸⁰

Nesîbe

Bedî'a

-Misbâhuddîn
-Muslihuddîn

Mahmud⁶⁸¹

Fâtıma Zâtü'n-Nûr

İbrahim el-'Arabî

⁶⁷¹ Vâsıt'tan Amasya'ya hicret etmiş ve orada vefat etmiştir. Amasya'nın kuzeyinde Hakale denilen beldede defnedilmiştir. Üç oğlundan ikisi küçük yaşta vefat etmiş, büyük oğlu Ahmed es-Sagîr Basra'ya dönmüştür. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 103.

⁶⁷² Vâsıt'tan Hicaz'a gitmiş ardından Şam bölgesinde Havran beldesine yerleşmiştir.

⁶⁷³ Ümmü Abîde Revâkî'nin on birinci şeyhidir. 769 (1367-68) senesinde vefat etmiştir, Basra'da Femü'd-deyr'de mefdundur.

⁶⁷⁴ Amasya'dan Basra'ya dönerek Rî' köyüne yerleşmiş ve zürriyeti orada devam etmiştir.

⁶⁷⁵ 767 (1365-66) senesinde yirmi yaşlarında iken Musul'da vefat etmiştir.

⁶⁷⁶ Vâsıt'tan Rakka'ya hicret etmiş ve zürriyeti orada devam etmiştir.

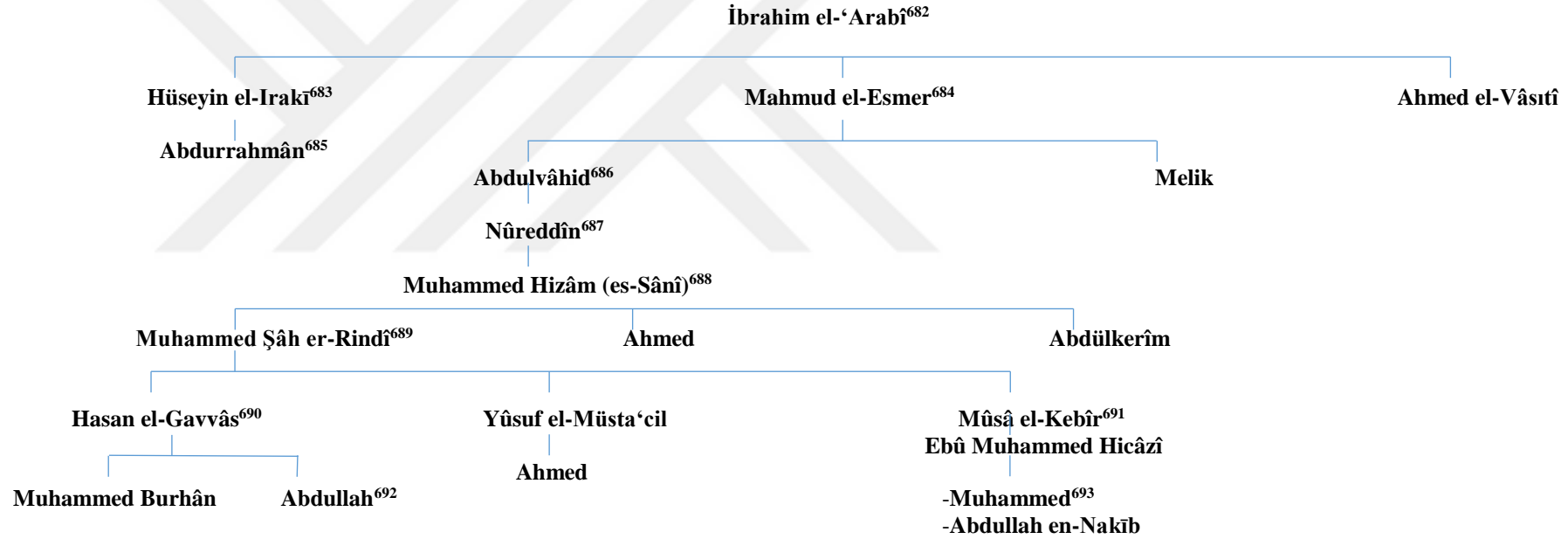
⁶⁷⁷ Dedesi Şemseddîn Ebû Muhammed el-Vâsıtî'den sonra Seyyid Receb el-Kebîr Ümmü Abîde'nin on ikinci şeyhi olarak posta geçmiş, kendisinden sonra zürriyetinden gelenler Revâk'ta postnişin olmuşlardır. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 105.

⁶⁷⁸ 800 (1397-98) senesinde hacca giderken yolda vefat etmiştir.

⁶⁷⁹ *Şihâh*'in müellifi Sirâcuddîn el-Mahzûmî'dir (v. 885/1480). Torunu İbrahim el-'Arabî ile devam eden nesli Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Seyyid Hasan Vâdî'ye ulaşmaktadır.

⁶⁸⁰ Vâsıt'tan Şâm bölgesine hicret ederek Metkîn'e yerleşmiş ve dergâhta posta geçmiştir. 839 (1435-36) senesinde vefat eden Seyyid Abdurrahmân Şemseddîn, Ahmed es-Sayyâd'ın kabrinin kuzey cihetine defnedilmiştir. Mahzûmî, Şam bölgesine sefere gittiğinde, kardeşi Abdurrahmân Şemseddîn'i ziyaret ettiğini ve isteği üzerine kızını, onun Vâsıt'ta yaşayan oğlu Mahmud ile evlendirdiğini yazar. *Şihâh*, s. 109.

⁶⁸¹ Pederi Abdurrahmân Şemseddîn'in Şam bölgesine hicret etmesinin ardından Vâsıt'taki dergâhta posta geçmiştir. Ebu'l-Fadâil künyesiyle de meşhur Seyyid Mahmud el-Basrî 873 (1468-69) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁸² Basra’da dünyaya gelmiş daha sonra Rakka’ya yerleşmiştir. Bu sebeple Rakkî künyesiyle de anılır. 893 (1487-88) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁸³ Basra’da dünyaya gelmiş ve Batâih bölgesinin şeyhi olmuştur. 892 (1486-87) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁸⁴ Basra’da dünyaya gelmiştir. Revâk’ta posta geçtikten sonra vefat edene kadar halvethânesinde oturmuş ve yeğeni Abdurrahmân’ı halife tayin etmiştir. 918 (1512-13) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁸⁵ Pederi Hüseyin el-Irakî ve amcası Mahmud el-Esmer’den sonra Basra’daki dergâhta posta geçmiş ve 916 (1510-11) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁸⁶ Kardeşi Seyyid Melik ile beraber Bağdat yakınlarındaki Bendenîcû’l-Mendelî beldesine yerleşmiş ve 931 (1524-25) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁸⁷ Basra’da doğmuştur. Oğlu Muhammed Hizâm ile Musul’a yerleşmiş ve 960 (1552-53) senesinde orada vefat etmiştir.

⁶⁸⁸ Pederi ile birlikte Musul’a yerleşmiş, 985 (1577-78) senesinde vefat etmiştir.

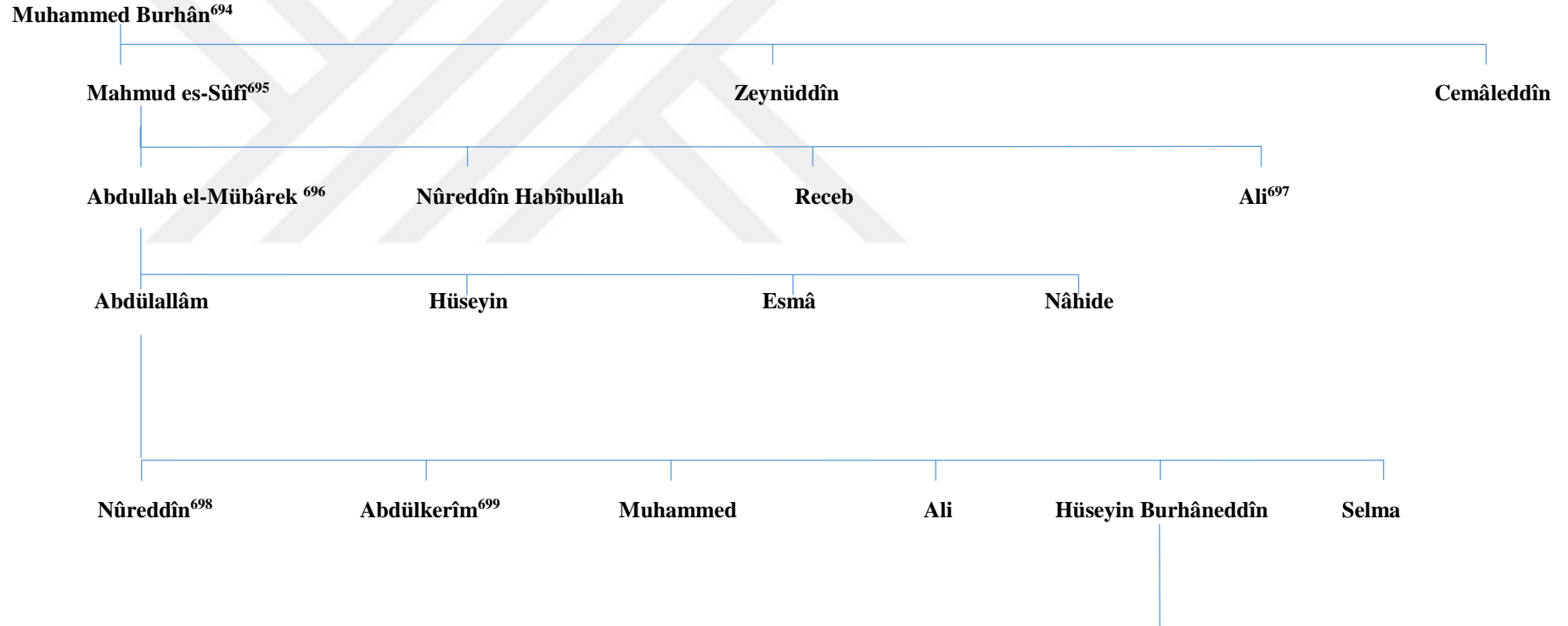
⁶⁸⁹ Basra’da dünyaya gelmiş, ilim tahsilinin ardından Fars ve Hind memleketlerini dolaşmıştır. Manevî kudreti sebebiyle Farslar ona ‘Şâh’ lakabını vermişlerdir. Metkîn yakınlarında Kefer-Yezûn mevkiinde 1013 (1604-5) senesinde vefat etmiştir.

⁶⁹⁰ Fars diyarında Rind Dağı mevkiinde dünyaya gelmiş daha sonra Basra’ya gitmiştir. Hicaz ziyareti sonrasında Dımaşk’a yerleşmiş ve 1024 (1615-16) senesinde orada vefat etmiştir.

⁶⁹¹ Haleb’e yerleşmiştir.

⁶⁹² Dımaşk’ta dünyaya gelmiş ve zürriyeti orada devam etmiştir.

⁶⁹³ İbn Hicâzî künyesiyle meşhur olmuştur. Ebu’l-Hüdâ Efendi, Seyyid Muhammed’in, Halep’ta ikamet eden Şeyh Hayrullah’ın babası Seyyid Ebû Bekr es-Sayyâdî’ye ulaşan icâzetinden bahsetmektedir. *Hizâne*, s. 126.

⁶⁹⁴ Basra'da dünyaya gelmiştir. Zamanın kutbu, Rifâî tarikatını ihya eden kişi olarak tavsif edilen Muhammed Burhân, 1054 (1655-45) senesinde vefat etmiş, Femü'd-deyr'e defnedilmiştir.

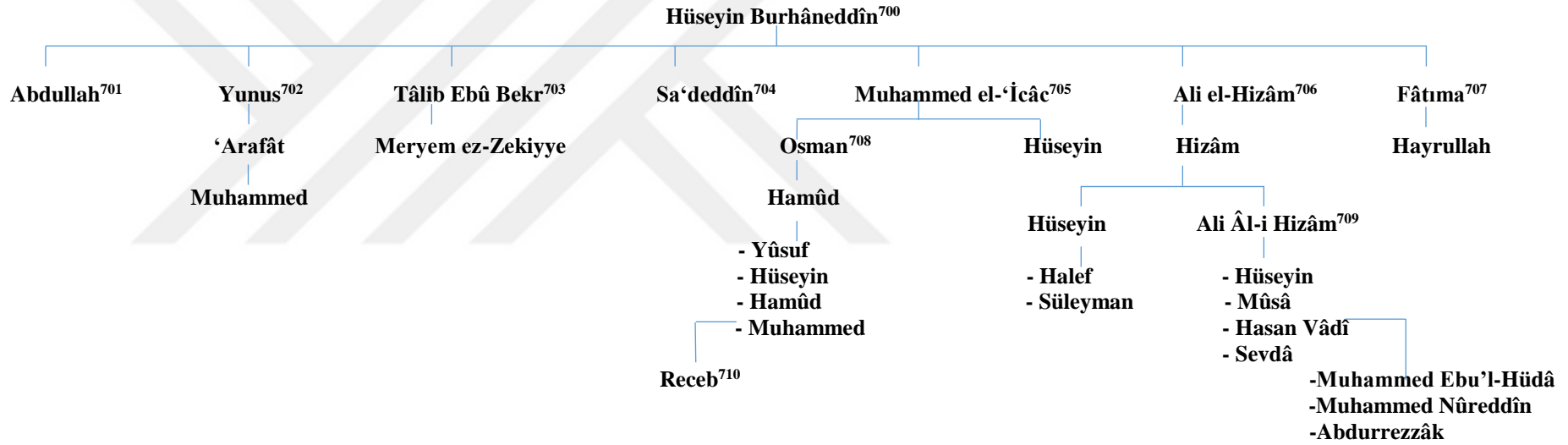
⁶⁹⁵ 1084 (1673-74) senesinde Musul'da vefat etmiştir.

⁶⁹⁶ Abdullah Şihâbuddîn el-Mübârek ismiyle anılmaktadır. Hadis ilmi ile meşgul olmuştur. 1096 (1684-85) senesinde Basra'nın Rib' köyünde vefat etmiştir.

⁶⁹⁷ Mehdi Ravvâs, Seyyid Ali'nin altıncı kuşak torunudur. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 169.

⁶⁹⁸ Irak'ta kalmış, zürriyeti orada devam etmiştir.

⁶⁹⁹ Kardeşi Nûreddîn gibi o da Irak'ta kalmıştır.

⁷⁰⁰ Abdülmun'im el-Ânî er-Râvî'nin *Kamûsü'l-âşikîn* isimli eserinde nesebi, hayatı ve kerametleri anlatılmaktadır. Basra'nın Rib' köyünde dünyaya gelmiş daha sonra kardeşleri Ali ve Muhammed ile birlikte Şam bölgesine hicret etmiştir. Hâlidogulları'nın (sahâbe Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî'nin soyudur) emîrinin kızı ile evlenmiştir. Bundan dolayı daha sonra bu nesilden gelenler Hâlidî nisbesini künyelerine eklemiştir. Şöhreti Şam bölgesinde yayılmış, çok sayıda müridi ve halifesi olmuştur. 1146 (1733-34) senesinde Dımaşk yakınlarında ikamet eden kardeşi Seyyid Ali'yi ziyareti esnasında vefat etmiştir.

⁷⁰¹ Pederi Hüseyin Burhâneddîn Irak'tan ayrıldığı orada kalan Abdullah daha sonra Şam bölgesine, babasının yanına hicret etmiş ve Kefer-Sicna'ya yerleşmiştir.

⁷⁰² Metkîn yakınlarındaki Kefer-Zeytâ köyüne yerleşmiştir.

⁷⁰³ Halep'te Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı bir semte yerleşmiş ve orada bir zâviye yaptırmıştır.

⁷⁰⁴ Küçük yaşta vefat etmiştir.

⁷⁰⁵ Humus'taki vakıf arazileri ile ilgili haklarını görüşmek üzere İstanbul'a gitmiştir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 144.

⁷⁰⁶ Pederi Hüseyin Burhâneddîn'den icâzet almıştır. Hama şehrinde yaşamış, 1177 (1763-64) senesinde vefat etmiştir. Kabri, Maarratünnû'mân'a bağlı Hîş köyündedir.

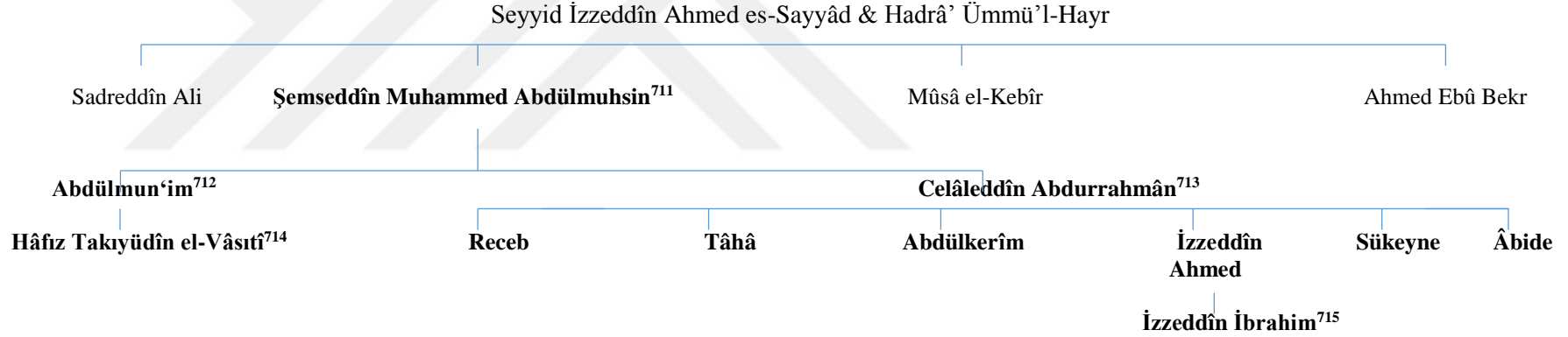
⁷⁰⁷ Seyyid Sadreddîn Ali'nin oğullarından Ahmed Şemseddîn el-Asgar'ın soyundan gelen Seyyid Ebû Bekr ile evlenmiştir.

⁷⁰⁸ Maarratünnû'mân'a bağlı Kefer-Sicnâ köyünde dünyaya gelmiştir. Ma'arra ve Hama'da mütesellim (kaymakam seviyesinde idareci) olarak görev yapmıştır. Hama'da ikamet eden Geylânî ailesinden bir hanım ile evlenmiş ve 1189 (1775-76) senesinde Kefer-Sicna'da vefat etmiştir.

⁷⁰⁹ 1247 (1831-32) senesinde vefat etmiştir, Hânşeyhûn'da medfundur.

⁷¹⁰ 1280 (1863-64) senesinde vefat etmiştir, kabri Kefer-Sicna'dadır. Ebu'l-Hüdâ Efendi'nin babası Hasan Vâdî'ye hilâfet vermiştir.

EK 6: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkîn (11)

⁷¹¹ Irak'a dönüp Vâsıt'a yerleşmiş ve orada amcasının ailesinden bir hanım ile evlenmiştir.

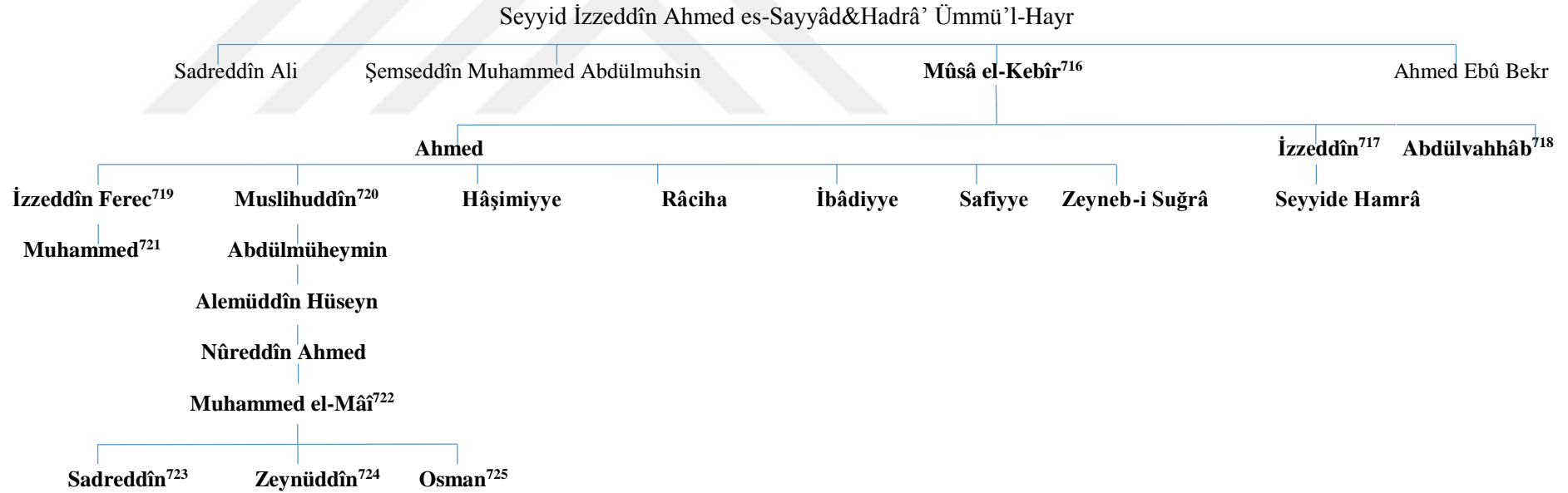
⁷¹² İbn Abdülmuhsin el-Vâsıtî olarak meşhurdur.

⁷¹³ *el-Lü'lü fi'l-hadis* kitabının müellifidir. 744 (1343-44) senesinde vefat etmiştir.

⁷¹⁴ *Tiryâk* isimli muhtasar bir hadis kitabı vardır.

⁷¹⁵ Batâih'te (Vâsıt) dünyaya gelmiştir. Ebu'l-Hüdâ Efendi, kendisinden nakledilen *es-Şârimü'l-hindî* isimli bir hizbden söz eder. *Hzâne*, s. 111-112. 728 (1327-28) senesinde Haleb'e bağlı Şuğür kazasında vefat etmiştir.

EK 7: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkîn (111)

⁷¹⁶ Lakabı Nu'aym Ebû Cemîl'dir.

⁷¹⁷ Metkîn'de dünyaya gelmiştir. Ebû Hamrâ' veya Ebû Muhammed künyesiyle anılan İzzeddîn b. Mûsâ Nu'aym (v. 675/1276-77), Hama şehrinin en-Nâhida köyünde bir dergâh inşa etmiş ve orada yaşamıştır. Köy daha sonraları İzzeddîn köyü olarak anılmıştır. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 106-107. İbnü's-Serrâc onu müvelleh dervişleriyle dolaşan, keramet sahibi bir şeyh olarak tasvir etmekte ve menkıbelerini nakletmektedir. *Tüffâh*, Wetzstein II 396, 105a-107a.

⁷¹⁸ Küçük yaşta vefat etmiştir.

⁷¹⁹ Amcasının kızı Hamrâ' ile evlenmiştir.

⁷²⁰ Irak'a dönmüştür.

⁷²¹ Dımaşk'a yerleşmiştir.

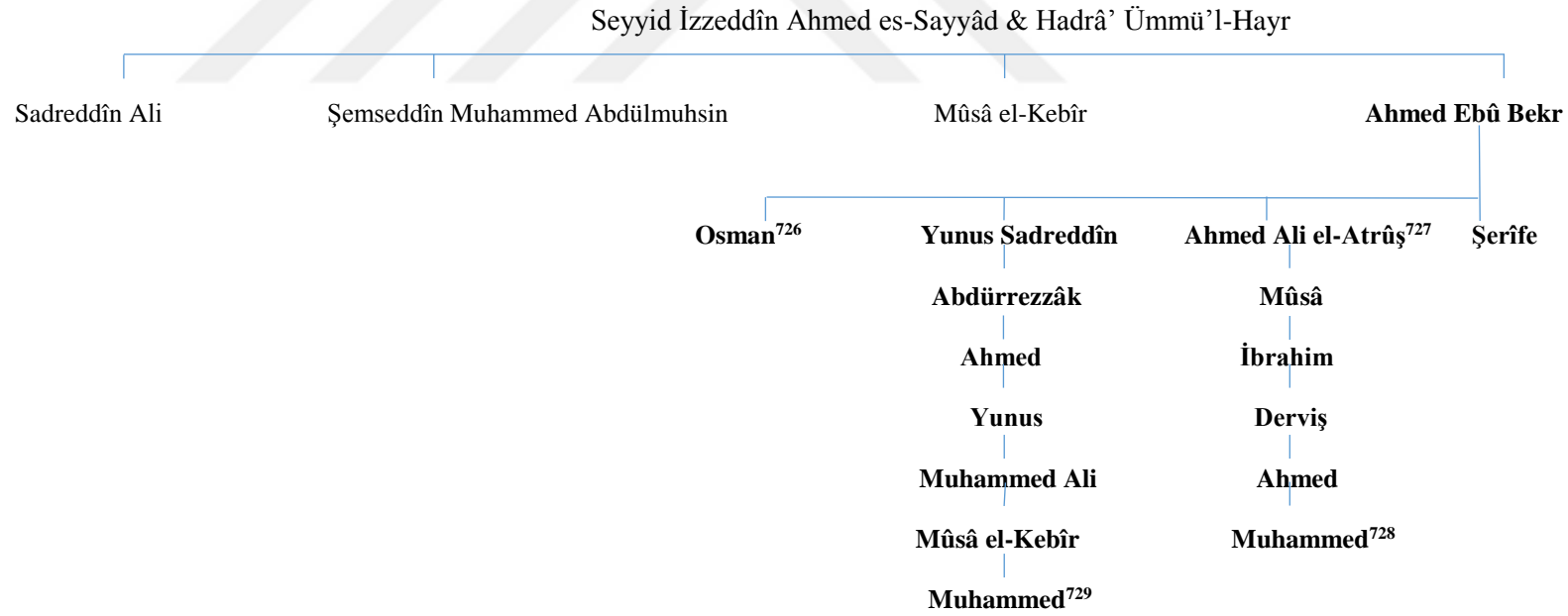
⁷²² Mısır'da dünyaya gelmiştir. Dimyât şehrine yerleşip orada kerametleri ile meşhur olmuştur. "Mâî" lakabını, Nil nehrinde boğulmak üzere olan birinin imdadına yetişmesinden sonra aldığı rivayet edilir. 900 (1494-95) senesinde vefat etmiştir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 115.

⁷²³ Pederinden sonra Dimyat'ta meşihat makamına geçmiştir. Kerametleriyle meşhur bir zât ve zamanın abdallarının reisi olarak tavsif edilmektedir. 923 (1517-18) senesinde vefat etmiştir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 115. Vâlidisi Fâtıma, Ahmed es-Sayyâd'ın ağabeyi Seyyid Şemseddîn Muhammed'in soyundan gelmektedir. Bu hanım, eşinin vefatından sonra ikinci evliliğini İmam Câfer-i Sâdik'in neslinden gelen Seyyid Muhammed b. Aclân el-Mısri ile yapmış ve torunları Muhammed b. Aclân Dımaşk'ta Rifâî şeyhi olarak vazifelendirilmiştir. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 113.

⁷²⁴ Kardeşi Sadreddîn'den sonra posta geçmiştir.

⁷²⁵ Ezher Medresesi'nde ilim tahsil etmiştir. Kardeşi Zeynüddîn'den sonra posta geçen Seyyid Osman, 941 (1517-18) tarihinde vefat etmiştir.

EK 8: Ahmed es-Sayyâd'ın İzdivaçları ve Evlâtları: Metkîn (iv)

⁷²⁶ Şeyhu'ş-şüyûh ünvanı ile anılmaktadır. Maarratünnu'mân'da yaşamıştır.

⁷²⁷ Metkîn'in batısında, Til-Habîb köyünde ikamet etmiştir. Köy daha sonraları Til-Seyyid Ali diye anılır olmuştur.

⁷²⁸ Metkîn'deki dergâhta postnişîn olmuştur.

⁷²⁹ Halep şehrinin şeyhü'ş-şüyûhu olarak anılmaktadır.

EK 9: Ümmü Abîde Revâkı Meşâyihî (578-814/1182-1412)

(I) Seyyid Ahmed er-Rifâî (v.578/1182)

<i>Posta geçiş sırası</i>	<i>Postnişîn oldukları müddet</i>	<i>Künyeleri</i>	<i>Ahmed es-Sayyâd ile akrabalıkları</i>
(II)	578-584 (1182-1189)	<i>Mühezzibüdevle Seyyid Ali b. Osman</i>	amcası
(III)	584-604 (1189-1208)	<i>Mümehhidüdevle Seyyid Abdurrahîm b. Osman</i>	pederi
(IV)	604-610 (1208-1214)	<i>Seyyid Ebû İshak Muhyiddîn İbrahim el-A'zeb</i>	amcasının oğlu
(V)	610-619 (1214-1223)	<i>Seyyid Şemseddîn Muhammed</i>	ağabeyi
(VI)	619-629 (1223-1232)	<i>Seyyid Abdülmuhsin Ebu'l-Hasen Ali</i>	ağabeyi
(VII)	630-641 (1233-1244)	<i>Seyyid Necmeddîn Ahmed</i>	amcasının oğlu
(VIII)	645-670 (1244-1272)	<i>Seyyid Kutbeddîn Ahmed b. Seyyid Şemseddîn Muhammed</i>	yeğeni
(IX)	670-704 (1272-1305)	<i>Seyyid Tâceddîn b. Şemseddîn Muhammed</i>	yeğeni
(X)	744-750 (1344-1350)	<i>Seyyid Yûsuf b. Receb b. Şemseddîn Muhammed</i>	yeğeninin oğlu
(XI)	750-769 (1350-1368)	<i>Seyyid Şemseddîn Abdülkerîm Ebû Muhammed b. Sâlih Abdürrezzâk b. Şemseddîn Muhammed b. Sadreddîn Ali b. Seyyid Ahmed es-Sayyâd</i>	torununun torunu
(XII)	769-779 (1368-1378)	<i>Seyyid Receb b. Şemseddîn Abdülkerîm Ebû Muhammed b. Sâlih Abdürrezzâk b. Şemseddîn Muhammed b. Sadreddîn Ali b. Seyyid Ahmed es-Sayyâd</i>	“ “ oğlu
(XIII)	779-814 (1378-1412)	<i>Seyyid Tâceddîn b. Şemseddîn Muhammed es-Sağîr b. Şemseddîn Ahmed b. Şemseddîn Muhammed el-Kebîr er-Rifâî</i>	ağabeyinin torununun torunu

Ümmü Abîde Revâkî'nin on üçüncü şeyhi Tâceddîn b. Şemseddîn Muhammed, 814 (1412) senesinde Ümmü Abîde'den ayrılır ve ardından Vâsıt'ta büyük bir veba salgını yaşanır. Revâk'a dönemeyen Seyyid Tâceddîn aynı sene içinde Basra'da vefat eder ve Ümmü Abîde'ye defnedilir. Veba salgınından sonra Ümmü Abîde meşâyihî Basra'ya yerleşmiştir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s.204, 207.

Aşağıdaki isimler Basra'daki dergâhta postnişîn oldukları tespit edilebilen zâtlardır ve hepsi Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu Sadreddîn Ali'nin zürriyetinden gelmektedirler:

Abdurrahmân Şemseddîn (v. 839/ 1435-36): Basra'da postnişîn iken Vâsıt'tan ayrılıp Metkîn'e yerleşmiş, yerine oğlu Seyyid Mahmud el-Basrî geçmiştir.

Mahmûd el-Basrî (v. 873/1468-69): Pederi Abdurrahmân Şemseddîn'in Şam bölgesine hicret etmesinin ardından Vâsıt'taki dergâhta posta geçmiştir. Ebu'l-Fadâil künyesiyle de meşhurdur.

Hüseyin el-İrakî (v. 892/1486-87): Mahmud el-Basrî'nin torunudur. Basra'da dünyaya gelmiş ve Batâih bölgesinin şeyhi olmuştur.

Mahmud el-Esmer (v. 918/1512-13): Hüseyin el-İrakî'nin kardeşidir ve Basra'da dünyaya gelmiştir. Basra'daki Revâk'ta posta geçtikten sonra vefat edene kadar halvethânesinde oturmuş ve yeğeni Abdurrahmân'ı halife tayin etmiştir.

Abdurrahmân b. Hüseyin el-İrakî (v. 916/1510-11): Amcası Mahmud el-Esmer'in emri üzerine Basra'daki dergâhta posta geçmiştir.

EK 10: Metkîn Dergâhı Meşâyihî (643-1080/1245-1670)

643-670 (1245-1272)	<i>Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd</i>
670-695 (1272-1296)	[Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu] <i>Seyyid Sadreddîn Ali</i>
695-708 (1295-1308)	[Sadreddîn Ali'nin oğlu] <i>Seyyid Şemseddîn Muhammed</i> ⁷³⁰
708- ? (1308-?)	[Şemseddîn Muhammed'in oğlu] <i>Seyyid Abdüssemî</i> ⁷³¹
837-839 (1433-1435)	<i>Seyyid Abdurrahmân Şemseddîn</i> ⁷³²
?-885 (?-1480)	<i>Seyyid Muhammed b. Ahmed b. Dervîş b. İbrahim b. Mûsâ b. Ahmed Ali el-Atraş b. Ahmed Ebû Bekr b. Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd</i> ⁷³³
(?)	<i>Seyyid Ömer b. Ebû Bekr b. Abdüssemi 'b. el-Mutî ' b. Şerîf b. Abdüssemi ' b. Ahmed Şemseddîn el-Asgar b. Sadreddîn Ali b. Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd</i> ⁷³⁴
?-1080 (?-1670)	<i>Seyyid Ebû Bekr b. Osman b. Ebû Bekr b. Şerîf b. Ebû Bekr b. Mûsâ el-Kebîr b. Ömer b. Abdüssemi ' b. Şemseddîn Muhammed b. Sadreddîn Ali b. Seyyid Ahmed es-Sayyâd</i> ⁷³⁵
1080-? (1670-?)	[Seyyid Ebû Bekr'in kardeşi] <i>Muhammed b. Seyyid Osman</i> ⁷³⁶

⁷³⁰ 1308'de Irak'a gitmiş ve orada vefat etmiştir.

⁷³¹ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 100.

⁷³² 1433'te Irak'tan gelip Metkîn'e yerleşmiştir.

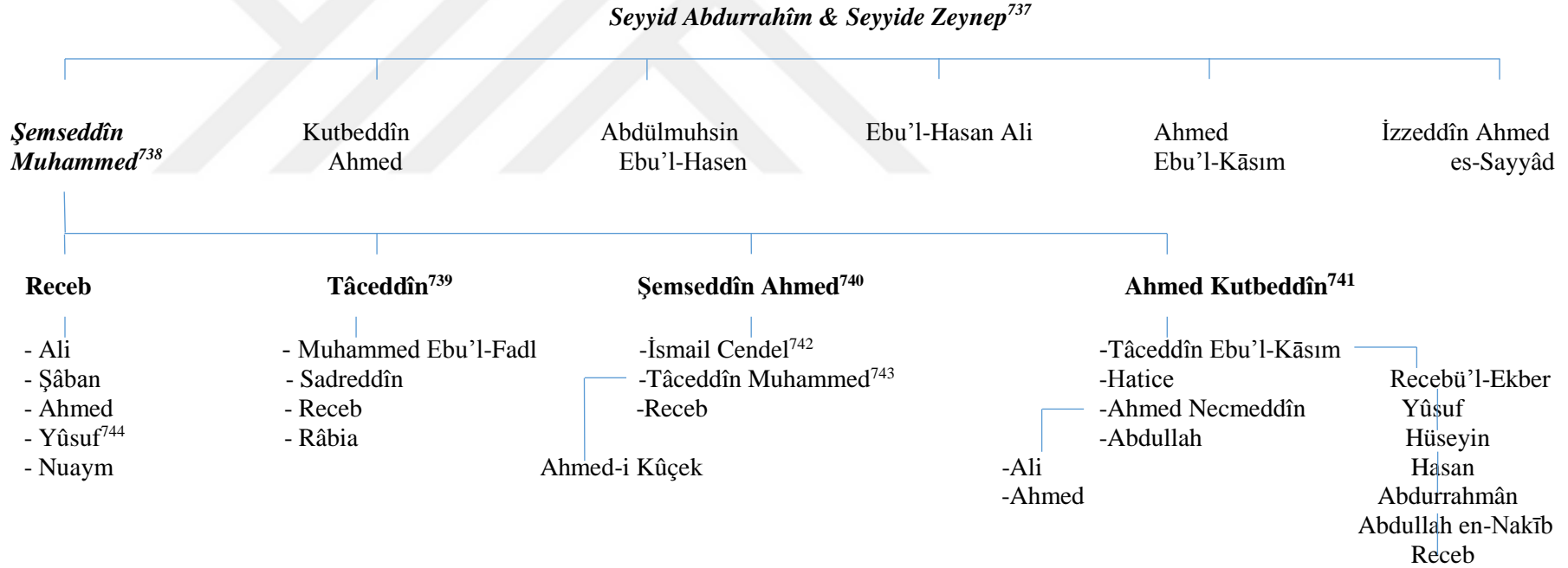
⁷³³ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 112.

⁷³⁴ Mahzûmî, *Şihâh*, s. 99.

⁷³⁵ Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 130

⁷³⁶ Metkîn'i terk edip Maaratünnu'mân'a yerleşmiştir. Ebu'l-Hüdâ, *Hizâne*, s. 130-131, *Tenvîr*, s. 85.

EK 11: Ahmed es-Sayyâd'ın Kardeşleri

⁷³⁷ Ahmed es-Sayyâd'ın kardeşleri ve zürriyetlerini gösteren bu tablodaki bilgiler için bkz.: Mahzûmî, *Şihâh*, s. 83-87.

⁷³⁸ İbrahim el-A'zeb'ten sonra Ümmü Abîde Revâkî şeyhi olmuştur. Amcası Mühezzebî'devle Seyyid Ali'nin kızı Hatice ile evlenmiş, zürriyeti ondan olan çocukları ile devam etmiştir. Şemseddîn Muhammed, 619 (1222) senesinde vefat etmiş ve Ümmü Abîde'ye defnedilmiştir.

⁷³⁹ Ümmü Abîde Revâkî'nin dokuzuncu şeyhidir. Döneminin meşhur zâtlarından biri olan Seyyid Tâceddîn'in çok sayıda müridi olduğu ifade edilmektedir. 704 (1305) senesinde yaklaşık doksan yaşlarında iken vefat etmiştir. Ebu'l-Hüdâ, *Tenvîr*, s. 57. Anadolu'ya yerleşen ilk Sayyâdî Necmeddîn Yahyâ'nın anne tarafından dedesidir.

⁷⁴⁰ 671 (1273) senesinde Ümmü Abîde'de vefat etmiştir. İbnü's-Serrâc onu "Müsta'cil" lakabıyla anar ve kerametlerini zikreder. *Tüffâh*, vr. 82a-84b.

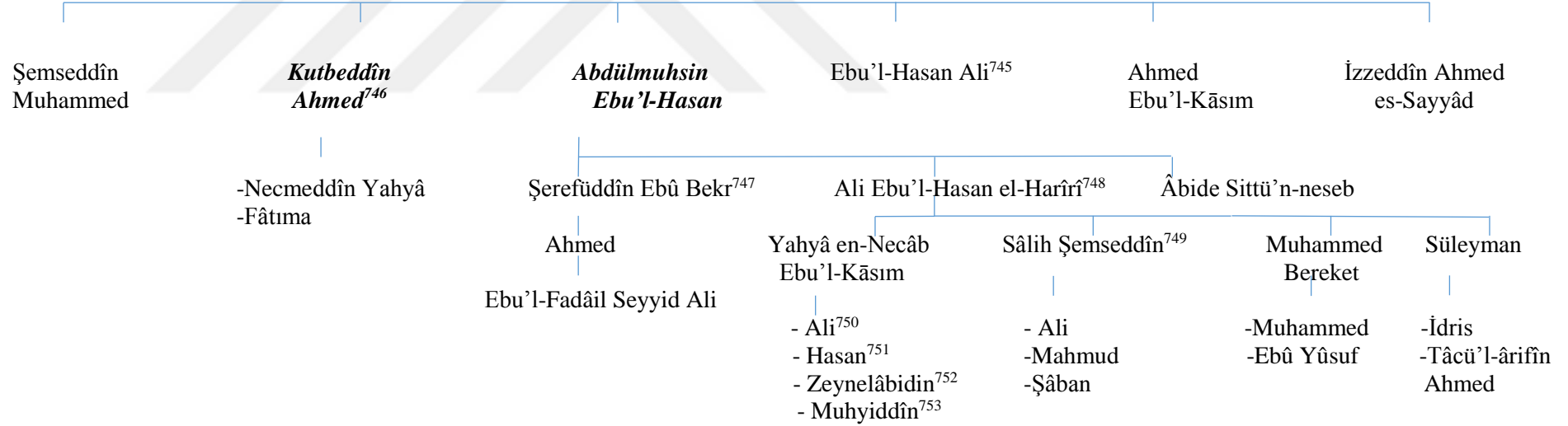
⁷⁴¹ Ümmü Abîde Revâkî'nin sekizinci şeyhi.

⁷⁴² Dımaşk'ın Menîn köyüne yerleşmiştir. Rifâiyye'nin *Cendeliyye* kolu, kendisine nispet edilmektedir.

⁷⁴³ *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de dervişleriyle birlikte Konya'ya geldiği nakledilen zâttır. Ahmed-i Kûçek'in babasıdır. Vefat tarihi 744 (1343-44) senesidir.

⁷⁴⁴ Torununun oğlu Seyyid Ahmed Müsta'cil, Basra nakîbi olmuştur. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 114.

Seyyid Abdurrahîm & Seyyide Zeynep

⁷⁴⁵ Ebu'l-Hasan es-Sânî ismi ile de anılır. 636 (1238-39) senesinde vefat etmiş, Ümmü Abide'ye defnedilmiştir.

⁷⁴⁶ 646 (1248-49) senesinde vefat etmiştir, Femû'd-deyr'e defnedilmiştir.

⁷⁴⁷ Amcası Ahmed es-Sayyâd ile birlikte Metkîn'e yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

⁷⁴⁸ Basra'nın Harîr köyünde bir müddet yaşamış ve daha sonra Şam bölgesine yerleşmiştir.

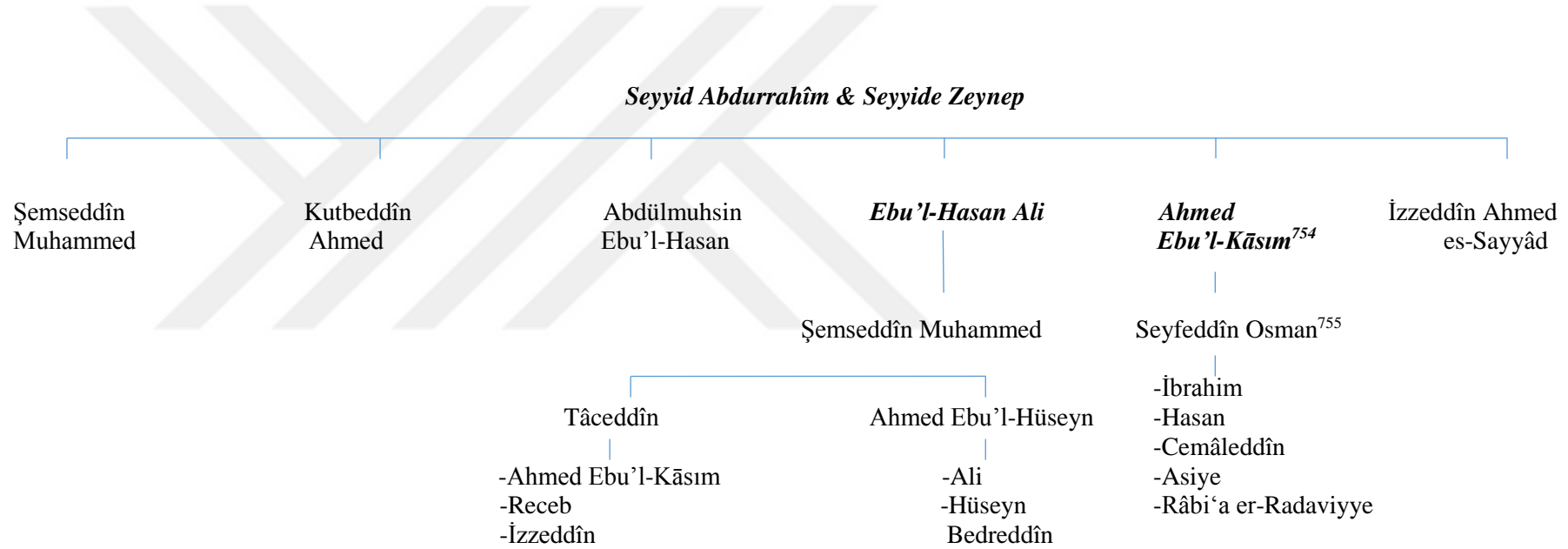
⁷⁴⁹ Mısır'a yerleşmiş, orada Ali, Mahmud ve Şâban isimlerinde evlâtları dünyaya gelmiştir.

⁷⁵⁰ Ahmed es-Sayyâd'ın oğlu Seyyid Sadreddîn Ali'den olma torunu Seyyid Şemseddîn Muhammed'in terbiyesinde yetişmiştir. Züriyeti Abdülmuhsin ve Kâsım ile Mısır ve Şam bölgesinde devam etmiştir.

⁷⁵¹ Seyyid Hasan, Şam bölgesinin idarecileri tarafından saygı gösterilen biri olmuştur. Züriyeti, Mûsâ ve Rızkullah isimlerinde iki oğlu ile Havran bölgesinde devam etmiştir.

⁷⁵² Züriyeti Yûnus, Sürûr, Âbid, Hûrî ve Feyyâz isimlerindeki evlâtları ile Havran'da devam etmiştir.

⁷⁵³ 655 (1257-58) senesinde Hama'ya yerleşmiş ve 693 (1293-94) senesinde orada vefat etmiştir. Kendisinden sonra oğlu Seyyid Matar, *Harîriyye* şeyhi olarak posta geçmiştir. Diğer oğlu Seyyid Hadîd ise Hama'nın batısında Kefer-Tâb bölgesinde bir köye yerleşmiş ve keramet sahibi bir zât olarak şöhret bulmuştur.

⁷⁵⁴ Kaynaklarda, İzzeddîn es-Sagîr, İzzeddîn Ahmed es-Sânî ve Abdurrahmân isimleri ile de anılmaktadır. 621 (1224) tarihinde vefat etmiştir.

⁷⁵⁵ 604 (1207-1208) senesinde dünyaya gelmiş, 711 (1311-12)'de vefat etmiş ve Sultâniye'de [bugün İran'ın Zencan eyaletine bağlı bir şehir] defnedilmiştir. Kızı Asiye, Ahmed es-Sayyâd'ın Ümmü Abîde'de dünyaya gelen Abdurrahîm isimli oğlundan olma torunu Muhammed Cemîl ile evlenmiştir. Kudretli bir zât olarak meşhur olan Seyyid Seyfeddîn Osman, 107 senelik uzun bir ömür sürmüştür. İlhanlı hükümdarı Sultan Alâeddîn Ebû Saîd [Bahadır Han] b. Olcaytu Han b. Argûn Han b. Abaka Han b. Hülâgû Han (v. 736/1335) ona intisap etmiş ve babası Olcaytu Han vefat ettiği vakit onu, Sultâniye'ye, şeyhinin yanına defnettirmek istemiştir. Gâzân Han (v. 703/1304) da, askerleri ve kendisine tâbi olanlarla birlikte Seyyid Seyfeddîn Osman vesilesiyle Müslüman olmuştur. Seyyid Seyfeddîn Osman'ın evlâtları Türkistan'da Hoten ve Hotâmin bölgesinde yaşamışlar, bir kısmı daha sonra Vâsıt'a dönmüştür. Onlardan biri Seyyid Ebu'l-Vefâ b. Seyyid Kutbuddîn b. Seyyid Abdülkerîm b. Seyyid Şerefüddîn Tâcû'l-ârîf b. Seyyid İbrahim b. Seyyid Seyfeddîn Osman'dır. Mahzûmî, *Şihâh*, s. 86; Veterî, *Ravḍa*, s. 99-100.

Ek12: Berat

Hüve'l-mu'in

[*Tuğra*] Abdülhamîd Han bin Abdülmecîd el-Muzaffer Dâimâ el-Gâzî

Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı sâmi-mekân-ı sultânî tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hakânî nüffîze bi'l-avni'r-rabbânî hükmü oldur ki,

Cedd-i a'lâsı tarîk-i aliyye-i Rifâiyye'nin pîr-i sânsî ve Cenâb-ı İmâm Seyyid Ahmed er-Rifâî el-Hüseynî *kuddise sirruhu's-sâmî* Hazretleri'nin hafîd-i âlîsi gavsü'l-a'zâm Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâd er-Rifâî Hazretleri'nin dergâh ve makâm-ı mübâreklerine mülhak bulunan Haleb vilâyetine tâbî Ma'arratünnu'mân kazasında Hânşeyhûn'da el-Hadratü's-Sayyâdiyye tesmiye olunan hankâh-ı şerîfin meşîhat ve hankâh-ı mezkûr ile medrese ve kütüphâne ve müstemilât-ı sâirenin idâme-i ma'mûriyyeti için tahsîs olunan dekâkîn vesâire vakfî tevliyetinin uhdesine tevcîhiyle beraber bu bâbda olan vakfiyenin de hazîne-i evkâf hümâyûnuma kaydı hakkında sudûr-i izâmdan Sayyâdî-zâde Seyyid Muhammed Ebu'l-Hüdâ Efendi *edâme'llâhu Teâlâ fedâilehu* tarafından irsâl olunan takrîr üzerine icrâ kılınan tedkikatda müşârûn ileyhin der-dest bulunan 1320 tarihli vakfiyesi mücebince İmâm-ı müşârûn ileyh Seyyid İzzeddîn Ahmed es-Sayyâdî er-Rifâî el-Hüseynî *kuddise sirruhu* Hazretleri'nin merkad ve dergâh-ı şerîfine mülhak olmak üzere nefsi Hânşeyhûn'da el-Muhaddaratü's-Sayyâdiyye nâmıyla tevsî'an inşâ eyledikleri dergâhın meşîhatı ile vakfî tevliyeti hayatta oldukça kendüsüne hasbî vechile şart eylemiş idüğü anlaşılmiş ve kendüsi erbâb-ı irşâddan olarak meşîhat cihetine her vech ile elyak ve umûr-i vakfa dahi a'lem olduğu nehc-i şer'î tahakkuk etmiş olduğu gibi meşîhat cihetinin tevcîhi için de ale'l-usûl tarafü's-şeyhi'l-İslâmî'den işâret keşîde kılınmış olduğundan mazmûnu şer'-i şerîfe muvâfîk ve kayd u ihticâca lâyık olan vakfiyye-i mezkûrenin bi-ibâretihâ cihâd kalemine kaydıyla vâkîf-ı müşârûn ileyh yedinde ibkâsı ve mezkûr meşîhat ve tevliyetinin müceddeden vâkîf-ı müşârûn ileyh işbu râfî'-i tevkî'-i refî'u's-şân-ı hâkânî a'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn efdalü'l-füdalâi'l-müteverri'in Seyyid Muhammed Ebu'l-Hüdâ Efendi *edâme'llâhu Teâlâ fedâilehu* uhdesine tevcîhi makâm-ı nezâret-i evkâf-ı hümâyûnumdan bâ-takrîr lede'l-isti'zân ol bâbda şûrâ-yı devletten tanzîm kılınan mazbata mücebince irâde-i aliyyem ta'alluk eylemiş olmağla hazinece mu'âamele-yi muktezîye bi'l-icrâ zikrolunan meşîhat ve tevliyetin müşârûn ileyh uhdesine tevcîh kılındığını hâvî bin üç yüz yirmi beş senesi Cumâdiye'l-ülâsının on üçüncü günü târihinde bu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki müşârûn ileyh sâlifü'z-zikr meşîhat ve tevliyet cihetlerine mutasarrîf olan tahrîren fi'l-yevmi sâdis aşr min şehri'l-Cumâdiye'l-ülâ sene hams ve işrîn ve selâse mie. [16 Cumâdiye'l-ülâ 1325]

Evkâf-ı Hümâyûn Hazîne-i Celîlesi'ne mahsûs berât-ı âlişân

Mahrûse-i Konstantiniyye

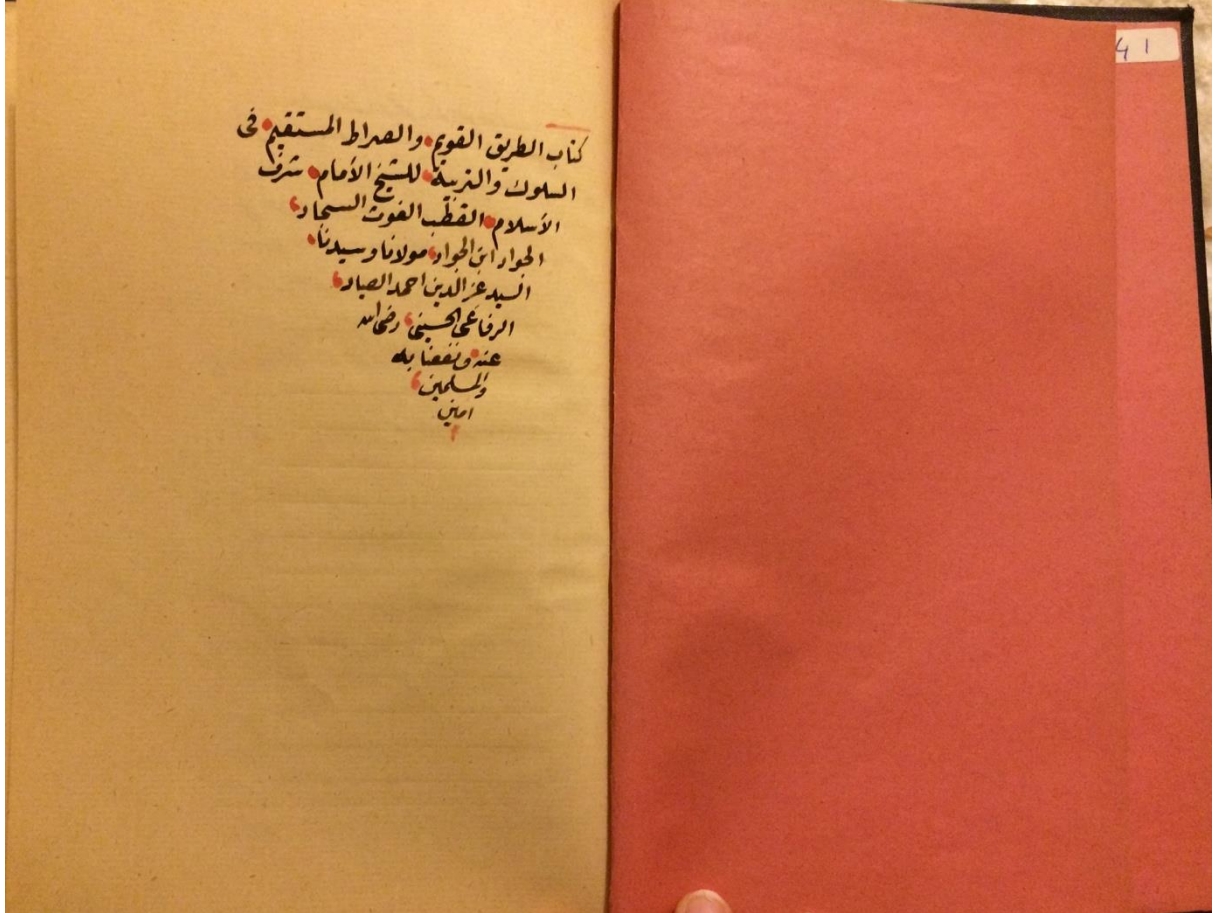

Main body of handwritten Persian text in Nasta'liq script, including a signature at the bottom right.

Small text below the stamp, likely a date or location.

EK13: Ahmed es-Sayyâd'a nispet edilen *eṭ-Ṭarîḳu 'l-ḳavîm*'den bazı varaklar

بسم الله الرحمن الرحيم
 قال الشيخ الزمام **سرى الأندلس** **محمد الطحاوي**
 من الحرام **قطب الأقطاب** **وحبيب الأجناب**
 علم الصديقين **مغز آل طه** **وليسر**
 سلطان الأوتيار **وارث علوم الأنبياء**
 نبراس الحقيقة **فدك الطريقة** **الحبيب**
 النسيب **الأصيل الفطريف** **السيد الشريف**
 بركة الدنيا والدين **رأس العارفين** **ابوعلي**
 سيدنا وأستاذنا وشيخنا **ومهدونا الفط**
 القوت الزمام **الجامع** **الإنسان الفاعل**
السيد عز الدين أحمد العيار الرابع
الحسيني رضي الله تعالى عنه وعنايته ونفعنا
 والمسلمين بعلومه الشريفة **ونفحات**
 روحه المنطوقة **آمين**
الحمد لله الذي نقره بالوحيته **وتعزير**
 بربوبيته **العلي الأعلى** الذي له الأمر في
 الآخرة والأولى **والصلاة والسلام على**
 سيد سادات الأنبياء **والمرسلين** **وأستغفر**
 سرفارني آدم جمعين **بنينا وسفيعنا**
 ومولانا رسول الله الطيب الصارق **الأمين**
 سيدنا محمد **سرهذا الوجوه** **وجمراه**

الفاضل

الفاضل بعين الكرم والجور **وعلى أخوانه الأنبياء**
 الأعلام **وآله السادة الغرام** **وأصحابه**
 نجوم الأندلس **والشاهين لهم باحسان**
 مدى الأزمان **أما بعد** فقد أفيض على
 القلب كليمات **فيهن أن ساراه طواف** **بركات**
 هاميات **أخفت بين أوردى** **والتأني في**
 طريق الحق **ومن يطيب له الأخذ بمذمبي**
 والأنتفاع بمسرتي **من أخواني المسلمين**
 كان أسدي ولهم أجمعين **ولا يجوز العدول**
 عن طريق هذه الكلمات **لن ينبي الي** **ويعول**
 في الأتياع علي **فانهن أن ساراه** **الطريق**
 القويم **والصراط المستقيم** **وما توفيق**
 الا باسائه عليه **توطلت واليه آيت** **باب**
طريق السادة الصوفية هو طريق هديب
 النفس **وتأريها بأداب** **رسول الله صلى الله**
 عليه وسلم **وان يعرف المرء نفسه وما**
 عليها من الواجبات **فالذي للنفس من**
 الواجبات هي الأخلاق الحميدة **وامهامها**
 محنة **الصدق والأخويع** **والحكمة**
 والزهد **والسجاعة** **والذي على النفس**
 من الواجبات هي الأخلاق الذميمة **ولمرارها**

قال تعالى قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني
 يحبكم الله واطمئنوا ان الله تعالى على العباد في
 كتابه واوجبه رسول الله صلى الله عليه وسلم
 فهو فرض واجب وهم لا يرضون على كل حال
 لا يجوز الخلف عنه ولا يوسع احد القريب
 فيه ولا يسقط ذلك الحكم لا عن صدق
 ولا عن ولي ولا عن عارف صلي ولو بلغ
 اسمي المراتب واعلى المنازل وانتهى الدرجات
 وارفع المقامات ولا مقام لولي قط تسقط
 معه آداب الشريعة السريفة من اناحة
 محظور او محليل محرم او تحريم حلال اهل
 الله ورسوله صلى الله عليه وسلم او سقوط
 فرض من غير عذر برخصه الشريعة وطما
 علت رتبة العبد في الله عظم ابعاده لرسوله
 الله وكثرت غيرته على الله وعلى رسوله
 وعلى امره قال تعالى وما اتاكم الرسول
 فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا ومن عداوات
 صدق الحجة لكتاب الكون صلى الله عليه وسلم
 ايضا محبة آله الطاهرين على نوال الاعصار
 وكرادوار قال تعالى قل لا اسألكم عليه
 اجرا الا المودة في القربى ومحبتهم لاهله عليه

العلاة

العلاة والسند تقضى بالناس ربهم وتقديهم
 في الجالس واعظامهم في الحائل وحلب الخبر
 اليهم وكف الاذيت عنهم وان يحرم المرأ أكثر ما
 يجب اهلله وذوي قرابته ويريد لهم النفع
 ووصفا العيش كما يريد لنفسه والا فهو
 كاذب ولا يتبون الا تحرف عنهم الا من اهدى
 ولد زينة او ولد حنيفة او ذى رحم ضاوية
 والمخوف عنهم لا بد وان يحامر قلبه سبي من
 النفاق ولا يحسن له عاقبة كيف لا والعاقبة
 للمتقين ولنا عن نساة جمال في مقام جدك
 عن واقعة حال

محمد عند الله حي واننا بنوته آل الرضا عي احمد
 ونحن على اعدائنا ستمت ومن لم يصدق فليجرب بعد
 وقد ثبت بالتجربة التي لا تدفع ان من اذى آل
 رسول الله صلى الله عليه وسلم او هضم حق احد
 منهم لا بد وان يصير بصرة من رلازل
 الاقمار فيسقط الى وهدة الصغار
 ومصيره كما جاء بالنص الى النار على ان من
 يؤذيهم يكون مؤذيا لرسول الله صلى الله عليه وسلم
 وقد قال تعالى ولقد ذرانا لهم كثيرا من الجن
 والانس فافعال العباد علامات وامارات

لما حبا في رها صهبا صافية •
 عددت في القوم من زهر السالمين •
 اخذتها ويد الاقبال ترغها •
 ارنأ صرحا عن الغرالمباين •
 حتى مهدها ابوالعباس احمد في •
 كاس تفرق من آيات يسين •
 لها رجال بصدق الحال تسيرا •
 يوم الحروب تراهم كالسواحين •
 جدى الرفاعي للسادات روقها •
 تجلى معرفة من غير تبيين •
 بعزمه وصدق النابين له •
 دارت من المغرب الاقصى الاصلين •
 الجداوصى بها ليسحون بها •
 الا لصد وعظيم في الدواوين •
 الجداوصى بها تسمى بختها •
 محمودية عن قليل العقل والدين •
 ججي بها الميت ان دارت بجانها •
 على اولي الحق في بعض القباين •
 نسقى لعبد يحفظ العهد متصفا •
 مطهر القلب مامون على السنين •
 نسقى لعبد طريق الشرح مذهبه •

منزه

منزه القصد عن حبط الاوقاين •
 نسقى لعبد يذكر الله ذى ولاءه •
 ولم يغيب عن رسول الله في حينه •
 انا الفتي احمد الصبا رقرتها •
 من بعد سحى عظمى في الهولوين •
 لما شربت بفضل الله راقها •
 مزجت بالشرح تخليجي ونابغي •
 وقام داعي المنى للددست خطي •
 وهاتف الحق عن قرب بنا جني •
 وما نأخرت يوم الحرم عن ارب •
 الا لرضي حبيب القلب يدني •
 الحمد لله والولى فايدني •
 وابن عزمي لولان بوالخي •
 سر يا احا الصدق لاكسل بجديته •
 وكن به مطلقا في زبي مسكين •
 خل المعابد للأطراف تسكرها •
 وانهض بعزم الذي سواك طين •
 هذه نعمة قدس انارت الخاطر فالقت •
 فيه كلمات ما بين منثورات ومنظومات •
 تقر بها عيون اهل الحق من ارباب البصائر •
 والعرفان • ونشرح برأصد وراصحاب

الصدق من اولى الذوق والوجدان وطيب
 بها المهدى المؤمنين وتبرج بها اسرار المحبين
 واسه تولى الصالحين وصلى الله على سيدنا
 وسندنا ونبينا محمد سيد النبيين
 والمرسلين وعلى آله وصحبه
 اجمعين والمحمد لله
 رب العالمين